

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Özelleştirme Değil Kamulaştırma

Dr. Öztin Akgüç

Prof. Dr. Ergin Arıoğlu

Celal Beşiktepe

Prof. Dr. Korkut Boratav

İcen Börtücene

Rıdvan Budak

Doç. Dr. Yücel Çağlar

Doç. Dr. İrfan Gökçay

Mehmet Bedri Gültekin

Ferit İlsever

Arslan Başer Kafaoğlu

Yıldırım Kaya

Yrd. Doç. Dr. Çağatay Keskinok

Bayram Meral

Prof. Dr. İzzettin Önder

Dr. Doğu Perinçek

**Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir.**

**Birinci Basım: Ekim 1995
Dizgi: Kaynak Dizgi Servisi
Baskı: Sistem Ofset**

**Arka Kapak Fotoğrafı: Kamulaştırma Forumu
4. Oturumundan bir görüntü.**

**Ortada DİSK Genel Sekreteri Mehmet Atay (Oturum Başkanı),
solda İşçi Partisi Merkez Komite Üyesi Metin Oğuz (maden işçisi) ve
Prof. Dr. Korkut Boratav**

Fotoğraflar: *Aydınlık* Arşivi (Muzaffer Usta)

ISBN: 975-343-097-3

KAYNAK YAYINLARI: 167

**ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul
Tel/Faks: (0212) 252 21 56 – 252 21 99**

**Özelleştirme Değil
Kamulaştırma**

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
İŞÇİ PARTİSİ KAMULAŞTIRMA PROGRAMI	9
KAMULAŞTIRMA FORUMU AÇIŞ KONUŞMASI <i>Doğu Perinçek</i>	11
KİT'LER <i>Arslan Başer Kafaoğlu</i>	19
GELİR DAĞILIMI <i>Prof. Dr. Korkut Boratav</i>	39
BANKACILIK SEKTÖRÜ <i>Dr. Öztin Akgüç</i>	51
VERGİ SİSTEMİ <i>Prof. Dr. İzzettin Önder</i>	69
KAMU HİZMETLERİNİN SUNUMU <i>İcen Börtücene</i>	91
SAĞLIK HİZMETLERİ <i>Doç. Dr. İrfan Gökçay</i>	131
ENERJİ VE MADENLER <i>Prof. Dr. Müh. Ergin Arıoğlu</i>	165
KENT RANTLARININ TOPLUMA GERİ DÖNDÜRÜLMESİ <i>Celal Beşiktepe</i>	187
KENTLER, RANTLAR VE PLANLAMA <i>Yrd. Doç. Dr. Çağatay Keskinok</i>	205

NASIL BİR "TOPRAK REFORMU"?	
<i>Doç. Dr. Yücel Çağlar</i>	219
BÖLGELERARASI DENGESİZLİĞİ GİDERMEK İÇİN KAMU EKONOMİSİ	
<i>Mehmet Bedri Gültekin</i>	235
BAĞIMSIZ DIŞ POLİTİKA VE YURT SAVUNMASI ANLAYIŞIYLA KAZANILACAK KAYNAKLAR	
<i>Ferit İlsever</i>	259
EMEKCİ SEÇENEĞİ VE SENDİKALAR	
<i>Bayram Meral</i>	269
EMEKCİ SEÇENEĞİ VE SENDİKALAR	
<i>Rıdvan Budak</i>	275
EMEKCİ SEÇENEĞİ VE SENDİKALAR	
<i>Yıldırım Kaya</i>	281
KAMULAŞTIRMA FORUMU SONUÇ BİLDİRGESİ	285
KAPANIŞ KONUŞMASI	
<i>Doğu Perinçek</i>	291
EK: SENDİKACILAR VE KAMULAŞTIRMA	295
<i>İzzet Çetin/ Harb-İş Genel Başkanı</i>	297
<i>Bayram Yıldırım/ Petrol-İş Genel Sekreteri</i>	303
<i>Cengiz Faydalı/ Yapı Yol-Sen Genel Başkanı</i>	309
<i>İbrahim Kızıltan/ Deri-İş Genel Mali Sekreteri</i>	311
<i>Ercan Atmaca/ Yol-İş 1 No.lu Şube Başkanı</i>	317
<i>Fikri Sarıkaya/ Petrol-İş İstanbul Şube Başkanı</i>	317
<i>Hulusi Karlı/ Bank-Sen Genel Başkanı</i>	320

SUNUŞ

Ülkemiz, uluslararası sermayenin *özelleştirme* saldırısı altında. Emperyalizm, IMF ve Dünya Bankası gibi örgütleri aracılığıyla, başta KİT'ler olmak üzere, ülkemizin bütün kaynaklarını doğrudan denetimi altına almak istiyor. Bunun için, Kurtuluş Savaşı'mızdan bu yana siyasi ve ekonomik ne kadar kazanımımız varsa, uluslararası sermayenin ve ideologları neolibarellerin topyekûn hücumuna uğruyor.

Öte yandan, büyük sermaye, emekçilerin her talebini "kaynak yok" gerekçesiyle geri çeviriyor.

İşçi Partisi, işte bu koşullarda, 27-28 Mayıs 1995 günlerinde bir "Kamulaştırma Forumu" düzenledi.

Forum; *halkın ihtiyaçlarını esas alan bir emekçi ekonomisi için*, bölüşüm ve mülkiyet ilişkilerine müdahaleyi tartıştı. Türkiye'nin kaynak dökümü ortaya çıkarıldı.

İşçi Partisi'nin, hükümetin "5 Nisan 1994 İstikrar Paketi"ne seçenek olarak ilan ettiği Kamulaştırma Programı, Forum'a bildiri sunanlar ve tartışmalara katılanlarca geliştirildi.

Her biri kendi alanında seçkin uzman olan Türkiye'nin sol iktisatçıları ve araştırmacıları; KİT'ler, Enerji ve Madenler, Bankalar, Vergi Sistemi, Gelir Dağılımı, Toprak Reformu, Bölgelerarası Dengesizlik, Kentler, Kamu Hizmetlerinin Sunumu, Sağlık Hizmetleri, Bağımsız Dış Politika gibi konularda bildiri sunup, tartıştılar.

İstanbul'da Petrol-İş Genel Merkezi Toplantı Salonu'nda gerçekleştirilen Kamulaştırma Forumu, İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'in açış konuşmasıyla başladı. Türk-İş Genel Başkanı Bayram Meral, DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak, Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonlaşma Kurulu Sözcüsü ve Eğitim-Sen Genel Başkanı Yıldırım Kaya, Dr. Öztin Akgüç, Prof. Dr. Ergin Arıoğlu, Celal Beşik-

tepe, Prof. Dr. Korkut Boratav, İcen Börtüçene, Doç. Dr. Yücel Çağlar, Doç. Dr. İrfan Gökçay, Mehmet Bedri Gültekin, Ferit İlsever, Arslan Başer Kafaoğlu, Yrd. Doç. Dr. Çağatay Keskinok ve Prof. Dr. İzzettin Önder bildiri sundular.

İki gün süren Forum'un oturum başkanları, sırasıyla, Dr. Biltin Toker, Prof. Dr. İzzettin Önder, Yrd. Doç. Dr. Çağatay Keskinok ve DİSK Genel Sekreteri Mehmet Atay'dı.

Kamulaştırma Forumu'na çeşitli sendikalarımızın genel başkanları ve genel merkez yöneticileri, sendika şube başkanları ve yöneticileri, işyeri temsilcileri, bilim adamları, işçi ve memurlar katıldı.

Forum, Türk-İş ve DİSK'e bağlı bazı sendikaların katkılarıyla gerçekleşti.

Özelleştirme Değil Kamulaştırma, bu forumda sunulan bildirileri ve yapılan tartışmaları bir araya getirmektedir.

Kitap, "kaynak yok" diyenlere, Türkiye'nin kaynaklarını tek tek sıralıyor; "5 Nisan Kararları'ndan başka çare olmadığını" ileri sürenlere emekçilerin programını getiriyor.

Özelleştirme Değil Kamulaştırma, Yeni Dünya Düzeni'ne karşı dayanmak isteyen okurlar için bir program, bir başucu kitabıdır.

İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'nı, tartışmaların temelini oluşturduğu için okura sunuyoruz. *Aydınlık* dergisinde, "Sendikalarda Kamulaştırma Rüzgârı" başlığıyla yayımlanan röportajları da, konuyla ilgileri nedeniyle kitaba almayı gerekli gördük.

Sendikalarımıza, bildiri sunan ve bu kitabın oluşmasında emeği geçen değerli bilim adamı, araştırmacı ve uzmanlara teşekkür ediyoruz.

KAYNAK YAYINLARI

İŞÇİ PARTİSİ

KAMULAŞTIRMA PROGRAMI

1. KİT'leri özel sermayeye ikram etmek yerine, tekelci büyük sermaye kamulaştırılmalıdır. Böylece halkın ihtiyaçlarına öncelik vermek, bununla bağlantılı olarak KİT'leri verimli kılmak ve bölgeler arasındaki eşitsizlikleri gidermek için, gerekli kaynak sağlanmalı ve denetim altına alınmalıdır.

2. Devletin büyük sermayeye ve toprak ağalarına kredi akışı ve destekleri durdurulmalıdır, özellikle devletin otomotiv sanayisini destek politikasına son verilmeli; kamu kaynakları zenginleri beslemek için değil, halkın ihtiyaçları ve KİT'lerin verimli kılınması için değerlendirilmelidir. "Nereden Buldun Kanunu" çıkarılarak, devletin kaynaklarını yolsuzluk ve rüşvet yoluyla yağma edenlerin veya yasadışı yollardan servet yığınlarının mallarına el konmalıdır.

3. Vergi yükünü zengine bindiren ve servetten vergi alan köktenci bir vergi reformuyla yeni kaynaklar sağlanmalıdır.

4. Devlet, inşaat ve hizmetleri kendi eliyle yapmalı, böylece büyük müteahhit vurgunlarına, israfa ve rüşvete giden kaynaklar, kamu kaynağı olarak kalmalıdır.

5. Lüks tüketim ve ithalata son verilmeli; ithalat, emekçi halkın ihtiyaçlarına, ulusal ekonominin gelişmesine ve üretimin büyümesine bağımlı kılınmalıdır.

6. Kürt sorununa, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve gönüllü birlik ilkeleriyle barışçı çözüm getirilerek, her yıl milyarlarca dolar kaynağın kardeş kanı akıtılması için harcanmasına son verilmelidir.

7. Türkiye, ABD çıkarları uğruna Irak'a uygulanan ambargoya katılarak 40 milyar doların üzerinde kayba uğradı. Ambargoya derhal son verilmeli, Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler karşılıklı yarar esasına göre canlandırılmalıdır.

8. Türkiye dış borçlarını ödemeyi reddetmelidir. Dış borçlar fazlasıyla ödenmiştir. Bu uygulamanın dünyada örnekleri vardır.

9. Türkiye, ABD'nin "kriz bölgelerine müdahale" stratejisi uğruna silahlanmaya son vermeli, savunma giderlerini bağımsızlığı koruma amacıyla sınırlamalı, böylece tasarruf ettiği kaynakları halkın ihtiyacına tahsis etmelidir.

10. Köklü bir toprak reformuyla tarımda özgürleşmenin ve gelişmenin önü açılmalı, toprak ağalığına ve tefeciliğe akan kaynak, köy emekçilerinin kaynaklarına dönüştürülmelidir.

KAMULAŞTIRMA FORUMU AÇIş KONUşMASI

Doğu Perinçek
İőő Partisi Genel Başkanı

Dünya sermayesi, özelleştirme programıyla yeryüzünün ezilenlerine savaş ilan etmişti. Küresel bir savaş bu.

20. yüzyılda insanlığın kazandığı her şey, emeğin kazandığı bütün mevziler, 1980'lerde başlayıp 1990'larda őiddetlenen bir saldırı altında.

Çağımızın kazanımlarını yaratan iki temel dinamik var: Birincisi, 1917 Ekim Devrimi'yle başlayan ve Çin Devrimi'yle insanlığın dörtte birini kucaklayan sosyalizm; ikincisi de, başını Türkiye'mizin Kurtuluş Savaşı'nın çektiği kurtuluş savaşları dinamiği. İşte, bu iki dinamiğin kazandığı mevziler, dünya sermayesinin saldırısı altındadır.

Bu saldırının politik bir programı var: Sömürgeciliğe karşı savaőlarda ve emeğin savaőında kazanılmış olan siyasal mevzileri yıkmak, ulusal devletleri yıkmak, dünya sermayesinin önüne konan her türlü barajı, barikatı yıkmak. Bir de ekonomik programı vardır: İş pazarları yıkıma uğratmak ve dünya sermayesiyle birleőtirmek.

Türkiye halkı başlangıçta fark edemedi; ama 5 Nisan İstikrar Paketi'yle başlayan pratik, öğretici oldu.

Artık emekçiler, "savaşa savaş" diyor. Özellikle topun ağzındaki işkollarında güçlenen bir kararlılık var.

"Olmaz"lardan Çözüm

Saldırı küresel, öyleyse direnme de küresel olacak. Yerküre ölçeğinde bir hesaplaşma bu. İşte "ortak mücadele", bu küresel hesaplaşmanın Türkiye cephesidir. Emperyalizmin özelleştirme saldırısına karşı mücadelenin birinci aşaması, "dur" aşamasıydı. Talep olarak "olmaz"lar sıralanıyordu: "Madenler kapatılamaz!", "T özelleştirilemez!", "Bizi işten atamazsınız!", "Mezarda emekliliğe hayır!"

Dünya sermayesinin Özelleştirme Genel Müdürü Çiller'in yanıtı ise çok açıktı. IMF böyle istemişti, özelleştirme tek seçenektir, devletin cari giderlerini karşılamak için bile kaynak yoktu. Öyleyse "T" satılacaktı. Dikkat! Buradaki T, Türkiye'nin T'sidir.

Bu durumda özelleştirmeye karşı mücadele, "olmazlar" aşamasından bir seçenek üretme aşamasına geçmek zorundaydı. Emekçi halk, IMF güdümlü Çiller yönetiminin "başka seçenek yok" ve "kaynak yok" iddiasının karşısına, "seçenek de var", "kaynak da var" diye çıkmak durumundaydı. İşte İşçi Partisi, Kamulaştırma Programı'yla bunu yaptı. IMF'nin özelleştirme, işçi kısıyımı, sendikasıızlaştırma, taşeronlaştırma programı, zorunlu değildir, kader değildir.

Hareketin Önünü Açmak

Sorun, bir program üretmenin ötesinde, Türkiye'nin geleceğini belirleyen emekçi pratiğinin önünü açmaktır. Çünkü geniş işçi ve kamu çalışanı kitlesi, ancak bir seçenek varsa, eylemleri sürdürecektir. Kitleler, başıbozuk gruplardan farklıdır, gerçekleşebilir bir hedef için eylem yaparlar. Seçenek yoksa, eylem de sönecektir. Bu nedenle seçenek üretmek,

kitlesel eylemin de koşulu haline gelmiştir. Başka deyişle emekçi hareketi gelmiş, özelleştirmenin seçeneği olan bir program yapma sorununa dayanmıştır. Başka deyişle, emekçi hareketi, kaynakların yeniden bölüşülmesi ve mülkiyet sorununa dayanmıştır.

Bu gerçek, birçok sendika önderince de saptandı. İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'nı değerlendiren ve paylaşan sendika yöneticileri açık tavrı aldılar. Öte yandan bu Program, yalnız temel çözümleri içeriyordu; somutlanması ve derinleştirilmesi gerekiyordu. Türkiye'nin kaynaklarının bir dökümü yapılmalıydı. Bu kaynakların emekçilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değerlendirilmesi için çözümler ve planlar üretilmeliydi. Türkiye'nin mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine emekçi müdahalesinin içeriği ve boyutları adım adım ayrıntılarına inilerek belirlenmeliydi. İşte Kamulaştırma Forumu, bu amaçla toplanıyor. Türkiye'nin sendika önderleri ve emekçiden yana seçkin bilim adamları, bu çok önemli çalışmaya emek vermektedirler.

Sermayeye Kaynak Aktarmak Değil, Sermayeyi Kamulaştırmak

Dünya sermayesi, Türkiye'de millî burjuvazinin inşa ettiği kamu ekonomisini yıkma hedefini önüne koymuştur. Çiller, Özelleştirme Yasası'nı çıkardığı akşam, "son sosyalist devleti yıktık" diyerek, bu hedefe gönderme yaptı. Emekçi hareketi ise, barikatlarını Cumhuriyet'in kazanımlarını savunma mevzilerinde kurdu. Demek ki, bugün savaşın cereyan ettiği alan, Cumhuriyet'tir ve Cumhuriyet ekonomisidir, KİT'lerdir. Ancak bu mücadele, bir savunma savaşı olarak devam edemez. Savunulan mevziler, bu haliyle korunamaz. KİT'ler, burjuvaziye kaynak aktarma amacıyla kurulmuş, görevini yerine getirmiş ve dünya sermayesinin küreselleşme hareketinin önünde engel oluşturunca da kasıtlı olarak yıkıma uğratılmış, çökertilmiştir. Bu durumda emekçilerin çözümü, KİT'leri eski hale döndürmek değil; fakat *emekçilerin ihtiyacını karşılamayı esas alan, planlı bir kamu ekonomisi* seçeneğini toplumun önüne koymaktır.

Dün KİT'ler, burjuvaziye kaynak aktarmak, kimilerinin deyişiyile "burjuva yaratmak" için kurulmuştu. O zaman KİT'ler, burjuvazinin ihtiyacıydı ve toplum için de belli kazanımlar sağladı.

Bugün ise, KİT'ler artık burjuvaziye kaynak aktarmak için değil, mafyalaşan burjuvazinin elindeki kaynakların kamulaştırılması yoluyla kurulabilir. Dün kamu ekonomisinin sahibi millî burjuvazi iken, bugün kamulaştırma programının sahibi emekçi sınıflardır.

İşçi Sınıfının Halkla Tarihsel Buluşması

Özelleştirme, Türkiye'nin iç pazarını, ulusal ekonomiyi çökertme amacını taşıyor. Bu açıdan dünya sermayesiyle çok sıkı bağları olan bir kesim dışında, toplumun ezici çoğunluğunun çıkarı özelleştirmeye cephe cepheye gelmiştir. Kamulaştırma ise, yalnız emekçi sınıfların değil, Türkiye ekonomisinin seçeneğidir. Bu anlamda, Türkiye işçi sınıfının çıkarları ile toplumun ezici çoğunluğunun çıkarları buluşmuştur. İşçi sınıfı, kendisini kurtarmak için bütün halkı kurtarmak sorumluluğunu yüklenmiştir. İşçi sınıfı önderliği, artık nesnel olarak bütün halkın ihtiyacıdır.

Öncünün Hedefinden Halkın İhtiyacına

Program açısından bakarsak, sosyalizme yönelmek, ilk kez toplumsal bir gereklilik olarak Türkiye'nin gündemine girmektedir. Böylece sosyalizm, öncünün hedefi olmanın ötesinde, emekçi hareketinin yakıcı ihtiyacı haline gelmektedir. Mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine emekçiler yararına müdahale, teorik düzlemde pratik düzleme inmektedir. Artık fabrikalarda, işyerlerinde, büyük sermayenin kamulaştırılması konuşuluyor. İşsiz bırakılan, sokağa atılan, yer yer açlığın kıyısına itilen, çocukları ölümler çekmeye, kadınları vücudunu satmaya zorlanan bir halk, büyük sermayeyi kamulaştırma programını keşfetme gerçeğiyle yüz

yüze gelmektedir. Bu, çok önemli bir olaydır. Dünya sermayesinin Türkiye halkını yoksullaştırma programı, kendi karşıtını yaratmakta, sosyalizm cevheri taşıyan *kamulaştırma* seçeneğini dayatmaktadır.

Doğru Eylem: Genel Grev

Türkiye emekçi hareketi, geldiğimiz yerde, özelleştirmeye karşı program üretmenin ötesinde, bu sermaye saldırısını yenilgiye uğratabacak bir eylem planı yapmak göreviyle de karşı karşıyadır. Çünkü her program, belli bir toplumsal kuvvetle hayata geçirilir. Kamulaştırma Programı'nı gerçekleştirme birikimini bağrında taşıyan dinamikler, 1989 Baharı'ndan beri harekete geçmiştir. Demek ki, Arşimed'in aradığı dayanak vardır; Türkiye'nin mafyalaşmış sermayesini yerinden oynatacak dayanak bulunmuştur. Ama bu kuvvetin düşmanları ve rakipleri de vardır. Dahası, bu kuvvetin doğru bir eylem çizgisi uygulama sorunu vardır. Doğru program, doğru taktikler ister.

Emekçi hareketi, 1989'dan bugüne dalga dalga geldi. Ancak son eylemler, artık genel protestolarla, yaygın işbirakmalarla yetinilemeyeceğini gösteriyor. Türkiye emekçi hareketinin bugün önüne koyacağı ve hazırlanacağı eylem, genel grevdir. Genel grevin gerisindeki eylemler, patinaj yapmaktan öteye bir anlam taşımayacaktır. Hava boşaltmak için yapılan bu tür eylemler, emekçi kitlelerin mücadele isteğini söndürecekler.

Genel grevin emekçi hareketinin eylem planında bir yeri olmasıdır. Genel grev için genel grev yapılamaz. Genel grevin hedefleri, sınırlı olarak saptanmalıdır. Belki birkaç günlük bir uyarı aşamasından sonra, taleplerin kabul edilmesine kadar sürecek bir genel grev hazırlanmalıdır.

Genel Grevin Talepleri

1. Özelleştirmeye dur, işten atmalara son.
2. Kamu çalışanına grevli, toplu sözleşmeli sendika hakkı.

3. Sıfır sözleşmeye hayır. Tüm çalışanlara, yaşamı iyileştirecek oranda zam.
4. Mezarda emekliliğe hayır. SSK ödeneği artırılsın.
5. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü önündeki engeller temizlensin.

Özgürleşmenin Anahtarı

Emekçi hareketi, hükümeti dize getirerek, Türkiye'nin "makûs talihini" yenebilir, yeni bir demokratik sürecin yolunu açabilir. Siyasal alana Türkiye emekçilerinin ağırlığını getirecek bir genel grev, Türkiye'nin kilitlenen parlamenter siyasal hayatının özgürleşmesinin ve işleminin de anahtarıdır. Bu nedenle, genel grev, aynı zamanda Amerikancı askerî darbenin yolunu kesecek halk eylemidir.

İşçi ve kamu çalışanları hareketi zaten 1989'dan beri Türkiye'yi özgürleştiriyor. Grev hakkını, sendika hakkını, toplanma ve yürüme hakkını fiilen uyguluyor ve demokrasinin yasalarını yapıyorlar.

Türkiye'nin gelip dayandığı bütün bu sorunlar, işçi sınıfının yalnız ekonomik alanda değil, siyasal alanda da bütün halkla buluştuğunu gösterir. Demokrasi ve aydınlanmanın biricik önderi, artık 1960'larda olduğu gibi aydınlar ve gençlik değil, işçi sınıfıdır. Türkiye'nin demokratik devrimi, bu yüzyılın sonuna ilerleyen süreçte, işte şimdi fiilen emekçi omurgasına ve gerçek önderine kavuşmuştur. Bazı başıbozuk grupların, işçi sınıfı önderliğine karşı milliyetçi veya mezhepçi rakipler üretme çabaları iflas etmeye mahkûmdur. Bu gayretler, kaçınılmaz olarak dünya sermayesinin merkezlerinden ve ülkemiz gericiliğinden beslenmekte, çeşitli tertiplere alet olabilmektedir. Bu nedenle emekçi eylemi, önümüzdeki dönem, başıbozuk eylem çizgisine karşı kendi sınıf çizgisinde direktme kararlılığını göstermek durumundadır.

Kardeşliğin ve Birliğin Dinamiği

Unutmayalım ki, Türkiye'nin milliyet ve mezhep sorunlarını eşitlikle ve özgürlükle çözebilecek biricik güç, emekçi hareketindedir.

Emekçiler, kendi içlerindeki kardeşliği iktidara taşıyarak veya en azından siyasal alanda etkili kılarak, Kürt sorununu ve Alevî sorununu birlik içinde çözebilirler. Kamulaştırma Programı, bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderebilecek biricik çözüm olarak, aynı zamanda bu ihtiyacın ekonomisini de sunmaktadır.

İktidar Seçeneği: Sol Güçbirliği

Her program, uygun eylem çizgisi yanında, kendi iktidar seçeneğini de getirir. Kamulaştırma Programı'nı kararlı ve tutarlı olarak sonuna kadar götürebilecek olan, kuşkusuz emekçi iktidardır. Ancak emekçi hareketi, önümüzdeki iktidar mücadelelerinde geçerli olacak geçici siyasal çözümler de üretmek zorundadır. Bir emekçi iktidarına, bu geçici siyasal çözümlerde toplanan kuvvetlerle ilerlenir. Genel grevle ülke hayatına ağırlığını koyacak emekçi hareketi, kısa vadede Sol Güçbirliği'nin gerçekleşmesinde ve iktidara gelmesinde belirleyici rolü oynar.

Bugün yaşanan çıkmaz, mafyalaşmış büyük sermaye ve toprak ağalığı rejiminin çıkmazıdır. Emperyalizmle işbirliği ve Yeni Dünya Düzciliği, onları çözümsüzlük girdabına sürüklemiştir.

Emekçi halk, onların çıkmazını paylaşmıyor; kendi programını, eylem biçimini ve iktidar seçeneğini toplumumuzun önüne koyuyor.

Çözüm: Kamulaştırma Programı!

Doğru eylem: Genel Grev!

İktidar seçeneği: Sol Güçbirliği!

KİT'LER

Arslan Başer Kafaoğlu
Ekonomist, Yazar

Ülkemizde ve dünyada emekçiler yıllardır yoğun bir saldırı dizisi ile karşı karşıyadır. Nasıl savaşta bir saldırı, savunanlara ağır bir hava saldırısı ve yıpratıcı bir topçu ateşi ile başlarsa kapitalistlerin saldırısı da yoğun bir ideolojik saldırı ile, bazı batılı bilim adamlarının "IMF Köktenciliği" adını verdikleri temelsiz, tutarsız bir öğreti dizisinin kafalara sokulma çabası ile başlamıştır. Temelinden çökmeye başlayan bu saçma öğretiye, dünyada son on yıllarda bir bilimsel ve teknolojik devrim olduğu masalıyla başlanmaktadır. Bu sözüm ona devrim ve sanayi çağıının bitip Bilgi Çağı'nın (aslında terimin İngilizcesi Information Age yani İletişim Çağı'dır. Ama işe biraz daha saygınlık kazandırmak için bizimkiler Bilgi Çağı diye çeviri yapmayı uygun bulmuşlar. Kraldan çok kralcı oluşlarını burada da göstermişlerdir.) başladığını, yani insan emeğinin artık üretimde değerini yitirdiğini, her şeyin iletişime bağlı olduğunu anlatmaya, her çeşit medyayla insanların kafasına sokmaya çalışmışlardır. Bunun

ardından, "Devletin Küçültülmesi", sosyal yardımların azaltulması, tarımda çiftçilere yapılan yardımların kısılması, sosyal güvenlik harcamalarının kısılması gereklerinin yığınlara aşılmasına geçmişlerdir.

Aslında son 40-50 yılda bilimsel devrimden söz etmenin olanağı yoktur. Bilimin atılımı hemen hemen durmuş, bilimin düşmanı olan kavram ve uygulamalar yükselişe geçmiştir. Örneğin şovenizmin her çeşidi, her dinden köktenci akımlar, gaipen haber verme uğraşları ve bunlara inanmanın yükselişi her gün karşı karşıya olduğumuz gelişmelerdir. Zaten insanların ortaçağdaki gibi tek boyutlu düşünmeye sürekli zorlandığı bir ortamda bilimin gelişmesi mümkün olabilir mi?

Aslında insanı kendi emeğini ve benliğini küçümseme ve onu bırakıp makineler ve birtakım vesayetlere teslim olmaya zorlayan bu düşüncenin meşru olmayan bir nedeni vardır: Kapitalizmin veya onu daha sevimli göstermeye çalışan deyimiyle Serbest Piyasa Ekonomisinin zavallılığının, zararlarının anlaşılmasına başlanmasını maskelemek. Gerçekten göklere çıkarılan bu yöntem, artık üretimi, beklenen ve yeterli ölçüde artıramıyor. Bu, birçok ekonomi kitabında yazılmaya başlanmış bulunmaktadır. Örneğin ABD'nin itibarlı iktisatçılarından Lester Thurow'un saptamalarına göre, "Komünist olmayan dünyanın gelişmesi 1960'larda yüzde 4,9 iken, bu 1970'lerde yüzde 3,8'e ve 1980'lerde yüzde 2,9'a inmiştir. 1990'lar için tahminler daha da kötümserdir." Kaldı ki, Serbest Piyasa Ekonomisi bir eşitsizlik üreticisidir. Thurow bu konuda da şunları belirtiyor: "Serbest Piyasa aynı zamanda demokrasiye taban tabana zıt olan eşitsizlikleri üretme eğilimindedir. ABD'de eşitsizlik ve evsizliğin arttığını açıkça görmekteyiz. Ve ayrıca her büyük endüstri ülkesinde yoksulluğun yayıldığı da dikkati çekiyor." Bu nokta üzerinde önemle durmak gerekir.

Eşitsizlik, hem uluslararası alanda ve hem de en zengin ülkelerin yurttaşları arasında uçurumlaşıyor. Uluslararası gelir farklılıklarının kaynağı açısından gene bir Amerikalı bilim adamı şöyle diyor: "1945'ten bu yana Batı'nın mutlu yaşamı, *gene* fakirlerden kaynak sızdırılması temeline oturdu. Bu akış, gerileyen ticaret oranları, endüstrileri yaşatan hammaddelerin *yok pahasına* Üçüncü Dünya ülkelerinden sağlanması yoluyla oldu. En önemli hammadde gibi *insanlar* bile ucuza alındı. Yığınla Türk, Hintli, Afrikalı, Karayipli, Endonezyalı ve Koreli, ücretler

yükselmesini diye, ülkelerinden alınıp götürüldü (...) Daha sonra Güney'in büyük meblağlara varan borçları, zenginlere kaynak aktarımının bir başka yolu oldu. O derecede ki, bu yolla Güney'den Kuzey'e akan fonlar, borç servisleri, beyin göçü, kaynak transferleri, yılda 200 milyar dolara yükselmiştir."

Yani, "değişim" laftadır. Emperyalizm, eskisinden de zalim şekilde sömürüyü sürdürüyor. Bunu sağlamak için satılmış plan ve kalkınma stratejilerini uydu hükümetler ve halk haini medyalardan emekçilere yutturuyor. Bu yutturulan yöntemlerle emekçilerin ve fakir halkın soyulması kendi ülkelerinde bile acı sonuçlar ve halkın yer yer direnmesi sonucunu getiriyor. Bugün OECD ülkelerinde 35 milyon işsiz ve 7 milyon ev adressiz (sokaklarda yaşayan) insan vardır. Devleti küçültelim diyorlar, küçültseler sömürücü mutlu azınlık kimden destek alacak? Küçültmedikleri ve sömürücülere de devlet kaynakları aktarımı arttığı için, devlet borçları artıyor. Bugün 7 en zengin ülkenin devlet borçları toplamı 11 trilyon doları bulmuştur (Bu rakam, ABD ve Japon milli gelirleri toplamına eşittir). Devlet, bilinen emek sömürüsüne, tefecilere ve işadamlarına yüksek faizler vererek katkı sağlıyor. Bunlara faiz ödeyebilmek için, sağlık ve eğitim harcamaları azalıyor.

Kendi üreticilerini korumadan ulusal endüstrisini kurmuş, köylüsünü refaha kavuşturmuş ülke yoktur. O ulusal devlet küçültme ve gümrükleri kaldırma anlamında küreselleşme, fakir ülke halklarına ve emeğin enternasyonal dayanışmasına karşı açılmış hain bir "Haçlı Seferi"dir. Dünya emekçi halkları ile birlikte bizler bu hain plana ve uygulamalara karşı çıkacağız.

Gerek ülkeyi ve bu ülkenin asıl sahibi olan emekçileri ve köylülüğü ve gerekse onların demokratik yaşam içinde insanca yaşama haklarını savunacak tek yol, devrimle bu düşünce ve uygulamaların kökünü kazımadır. İlk yapılacak iş, emekçi iktidarının yönetiminde, halkın hazırlanmasına ve uygulanmasına katıldığı bir planlı ekonomide demokratik biçimde denetlenen kamu işletmeciliğinin omurgasının oluşturduğu haka bir düzendir. KİT'lerin özelleştirilmesi durdurulmalı; başta iletişim, bankacılık, sigortacılık, ağır metal ve kimya sanayii, kilit taşıt araçları endüstrisi, kâğıt, temel besin üretimi, gübre üretimi olmak üzere halk zararına çalıştığı belli olan özel sanayi kamulaştırılmalıdır.

Özel sektörün çıkarlarını esas alan ve her sosyoekonomik alanı buna göre düzenleyen bugünkü düzen, Anadolu'yu boşaltmış, kırsal bölgeleri yangın yerine çevirmiştir. Köylüler geçim sıkıntısı içinde yangından kaçır gibi ata ocağını, evini barkını bırakıp, kentlerde arazi mafyasının oyuncağı haline gelmiştir. Özel kesime dayalı düzen hastaneleri, okulları, işkencehane haline getirmiştir. Bu düzen, sadece halkın geçimine değil; onun en basit haklarını kullanmasına, demokratik bir yaşama kavuşmasına karşıdır. Bu düzen ile işkence, yasadışı zenginleşme, yaygın mafya düzeni, yargısız infaz önlenemez. Bu belalar özel kesimci ekonomi bataklığının, bu bataklıklar var oldukça yaşayıp serpileceğı ve halka zulmünü artıracığı bela yükü sivrisinekleridir. Bunlar, kan dökücü, kan emici, sömürücü, candan bezdirici, duyguları öldürücü, kinleri körükleyici, birleşmeye, dayanışmaya düşmandırlar.

Halkımız, gerek örgütlü gücü ve gerekse dünya emekçilerinin uluslararası dayanışmasıyla Haçlı Seferlerini durdurup, halkın zaferle sona erecek haklı savaşına bugünden hazırdır. Bu inanç ile özelleştirmenin başarıyla sonuçlanıp halkımızı tamamen özel kesime muhtaç edecek bir düzeyde gerçekleşeceğine inanmıyorum. Ancak ilericiler ve solcular özelleştirmeye karşı çıkma konusunda geç kalmışlar ve halkımızın düzene karşı çıkma potansiyelini kullanmada önemli bir fırsatı kaçırmışlardır.

Bugün üzerinde önemle durulan ikinci konu Gümrük Birliği'ne giriş konusudur. Aslında bu konu olduğundan fazla büyütülmüştür. Gümrük Birliği, birlik içindekilerin birbirine sıfır tarife ve dışarıya karşı ortak bir tarife uygulanması esasına dönüktür. Avrupalı ortaklar daha 1970'lerde bir jest olarak Türk mallarına esâşen sıfır gümrük uygulamaktadırlar. Türkiye ise 1994 yılı sonunda tarifeleri indirerek zaten sıfır tarifeye yaklaşmıştır. O sebeple Gümrük Birliği'ne girip girmeme siyasi prestij sağlama dışında önemi olan ve her şeyin merkezi yapılacak tarzda abartılacak bir konu değildir. Korkulan, Türkiye'nin AB'nin açık pazarı olacağı ise, bu zaten olmuştur. Bu, özellikle tarrım kesimi ezilerek Türkiye'ye karşı işlenmiş önemli bir suçtur. Gerek serbest ticaretçiler ve gerekse ulusal korumacılar ve sosyalistler, 6 Mart Anlaşmasının önemini büyütmüşlerdir.

a) Bu düzen, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erişinin 50. yıldönümünün kutlandığı şu yıllarda hâlâ uygulanmaktadır. Ama insanlığın hayrına bir düzen getirdiği, insanlığın uğradığı zararları aza indirdiği söylenemez. Bir kez her şeyden önce "savaşı durduramamış"tır. Birleşmiş Milletler örgütü ile ilgili bir komitenin verdiği rapora göre, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945'ten bu yana irili ufaklı 138 savaş olmuştur. Bu hesaba Ruanda iç savaşı, İrlanda-İngiltere savaşı ve Kürdistan hareketi gibi, ülkelerin içişleri sayılan savaşlar dahil değil. Bu savaşlardan Vietnam savaşları on yıllarca sürmüş ve milyonlarca asker ve sivil ölmüştür. Kore savaşları da çok büyük insan ve maddi değer kaybına neden olmuştur. Soğuk savaşın bittiğinin ilan edildiği ve övüldüğü şu yıllarda bile savaş sanayii ve savaşa hazırlık için harcanan paralar 1 trilyon dolara yaklaşmaktadır (Beş kez Türkiye GSMH'si). Ve bunların biteceği insancıl veya barışçıl bir uzlaşmadan, dünya hâlâ uzaktır. Çünkü kapitalist ekonomi ayakta kalmak için savaşa, bir hastanın ilaca olduğu kadar muhtaçtır. Bu savaşlar, kapitalizmin içsel yapısı gereği sürecektir. Bunu anlamak için Marx'ın "Sermayenin Organik Birleşimi" analizini bilmek yeterlidir. Savaş harcamaları ve onunla bazı bakımlardan ekonomik nitelik olarak aynı uzay harcamaları olmadan özellikle ABD ekonomisinin ayakta kalamayacağı açıktır. Ayrıca son yıllarda Yeltsin Rusyası, Almanya, Fransa da aynı yolun yolcusudurlar. Yani savaş, kapitalizmin bir kaçınılmaz sonucudur, en acı meyvesidir.

b) Bunu bir yana bıraksak bile (bırakılacak gibi değil ama), kapitalizm veya sevimlileştirmek için verilen yeni isimle serbest piyasa ekonomisi, hele şu son 35 yılda ne vermiştir? Bunları tekrar tekrar açıklayacağız. Görülecektir ki, değil dünyaya, kendi ülkeleri halkına bile serbest piyasa ekonomisi bir şey verememiştir.

Önce, üretim artışından başlayalım. Lester Thurow, Clinton'ın Beyaz Saray'ına yakın bir profesör. Onun saptamalarına göre, komünist olmayan dünyanın gelişmesi 1960'larda yüzde 4,9 iken, bu 1970'lerde yüzde 3,8'e ve 1980'lerde yüzde 2,9'a inmiştir. 1990'lar için tahmin daha da kötümser (Düşünün ki, 1980'lerde Uzakdoğu ülkeleri yüzde 6-10,5 arasında bir ortalama tutturdıkları halde durum budur. Aslında yedi büyüklerde, Japonya bir yana bırakılırsa, yıllık büyüme yüzde 2 bile değil). Lester Thurow'u (kendisi aynı zamanda

Amerika'nın en itibarlı akademik kurumlarından Massachusetts Institute of Technology'nin Sloan School Management bölümünde ders okutuyor) okumayı sürdürelim:

"Serbet piyasa aynı zamanda, *demokrasiye taban tabana zıt eşitsizliği üretme eğilimindedir*. ABD'de eşitsizlik ve evsizliğin arttığını açıkça görmekteyiz. Ve ayrıca her büyük endüstri ülkesinde daha fazla sosyal harcamalar gerektiren fakirliğin arttığı da dikkati çekiyor."

Demek oluyor ki, serbest piyasa ekonomisinin kalkınmayla ve hele hızlı kalkınmayla ilgisi kalmamıştır. Aslında Marx'ın ölümünün üstünden bu kadar yıl geçmesine karşın, "Kapitalin Organik Birleşimi Kuramı" geçerliliğini bütün gücüyle sürdürüyor. Yeni bir tarihte kaleme alınmış bir kitapta Richard Douth Waite, son yüz ve daha fazla yıldır kalkınmanın hem çevreyi ve hem de sürekli artan eşitsizlikle sosyal adaleti tehdit ettiğini belirtmiştir. Ve bu kadar önemli maliyetlere karşın gelişme oranı durmadan düşmektedir.

İki İngiliz yazar Tim Lang ve Colin Hines, yazdıkları *The New Protectionism* adlı kitapta, serbest piyasa ekonomisinin diğer iki büyük sakıncasını, eşitsizliğin ve çevreye verilen zararın artışı şeklinde başlık altına alıyor.

Eşitsizlik

1960'la 1990 arasında eşitsizlik daha da beter hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP), en zengin yüzde 5 nüfusun bugün en fakir yüzde 5'ten 60 kat daha fazla gelir elde ettiğini gösteriyor. Artan dünya ticareti, sadece onlardan yararlananları daha zengin etmiş bulunmaktadır. Gelişen ülkelerin 1980'deki dünya gelir toplamından payı yüzde 22 iken, bu 1988'de yüzde 18'e düşmüştür. Dünya nüfusunun yüzde 25'ini oluşturan gelişmiş ülkeler halkı, enerjinin yüzde 70'ini, madenlerin yüzde 75'ini ve besinlerin yüzde 60'ını tüketiyor. Bu saptamalar kuşkusuz ulusal sınırlar gözetilerek yapıl-

mış bir saptama. Kaldı ki, gene serbest piyasa ekonomisi uygulamasıyla, aynı ulusal sınırlar içinde yaşayanlar arasında da büyük eşitsizlik uçurumları açılmıştır. Örneğin Brezilya'da en yüksek yüzde 20 gelir grubuyla, en düşük gelir grubu arasındaki fark 26 kattır.

Ancak son zamanlarda, büyük sanayi ülkelerindeki eşitsizlikler de bu ülkeleri rahatsız eder hale gelmiştir. Burada Fransa ile ilgili bazı sayısal verileri sunacağız: Fransızların yüzde 20'si ulusal gelirin yüzde 44'ünü alırken; en fakir yüzde 40, gelirin sadece yüzde 17'sini elde etmektedir. Aynı yüzde 20, ulusal mamelekin (mal varlığının) yüzde 62'sine; ama en fakir yüzde 60, aynı mal varlığının yüzde 12'sine sahiptir. Fransa'da bir de "Evsizler", yani açık havada yaşayanlar problemi var. Bunların sayısı, tahminlere göre 800 bin, işsizlik oranı da Fransa'da yüzde 12,4 ve her çalışabilir 5 Fransız gencinin biri iş bulamıyor. Biliyorsunuz, Fransa son beş yılda AB'nin örnek ekonomik kalkınma sağlamış ülkesi. Bu sayısal veriler Fransızca *Le Monde Diplomatique* dergisinin 1995 Nisan sayısından alındı. Amerika'ya ait sayılar da oldukça öğretici. Bu ülkede 1969'da işçi ile işveren arasındaki gelir farkı 1'e 7 iken, bugün bu fark 1'e karşı 40'tır. Aynı yıl (1969) en yüksek gelirli yüzde 20'nin, en düşük yüzde 20'nin gelirine üstünlüğü 4 kat idi; bugün bu, 11 kattır.

Çevre Kirlenmesi

Son 20 yılda dünyanın çevresel olarak bir jeolojik zamana bile sığmayacak ölçüde kirlendiğini herkes biliyor. Her hükümet buna karşı önlem alınacağını söylüyor (ve bu iyi haberlere karşın) hiçbir hükümet önlem almıyor. Serbest ticareti savunanlar, onun yandaşları, kapitalizm bunalımını atlatırsa (kapitalizmin bugün bunalımda olduğunu kabul etmeyen yok) o zaman çevreyle uğraşacak ve ona kaynak harcanacak hale geldiği zaman (geleceği inancındalar) konunun çözüme kavuşacağını savunuyorlar. Oysa buna olanak bulunacağı kuşku. Rio'da yapılan 1990 Çevre Doruk Toplantısı'nda büyük iş çevrelerinin temsilcisi olarak görünen Amerikan delegasyonu (başta Amerika Başkanı), çoğunluğunu Amerikan uzmanlarının oluşturduğu ihtisas ko-

misyonlarının çevreyi koruma yolunda düzenledikleri birçok raporun ya reddedilmesine neden oldular, ya da işlemez hale getirecek muhalefet şerhleri ve çekinceler koydular.

Bu kısma son vermeden, dünyada akıldan çok inat ve dogmaya dayanan, "IMF köktenciliği" deyimine parmak basmak isteriz. Bu terimi bulan ve yayan, Jeremy Seabrook adlı bir Amerikalı yazardır. Bu yazarın ve büyük insan, Hindistan'ın kurucularından Mahatma Gandhi'nin fikirlerini buraya almak istiyoruz:

"*Köktencilik* denince aklımıza hep dinsel çağrışımlar geldiğinden, bunun dinsel alanlar dışında kullanılması yanlış anlaşılabilir. Oysa Batı'nın ekonomik ideolojisi daha da katılaşmış ve bu noktada komünist ideolojiyi bile geride bırakmıştır. Bir zamanlar komünizm tarafından önü kesilen Batı, şimdi kendi 'doğrularıyla' dünyayı bulaştırma yolunda kendini serbest hissetti. Bu 'doğrular!', 'IMF köktenciliği' olarak isimlendirilebilir: Her ülkeyi, yerel koşullar ne olursa olsun, kendi vesayeti altında aynı reçeteleri uygulamaya zorlama. Bu ülke Peru olabilir, Polonya olabilir veya Filipinler, Nijerya, Gana, Venezuela veya Cezayir. Ama öğütler, yöntemler ve talimatlar aynıdır. Ve ne yazık ki, sonuçlar da... Yani en kötüsü.

"Ama problem şurada. Batı'nın topladığı servet, topraklarını işgal ettiği ve fatihlerin ulusal kahraman olarak hâlâ anıldığı dış ülkelere getirilmedi. Bu nedenle yağmalananlara öğüt verilen, yağmacıların uyguladığı yöntem nasıl aynı olabilir diye düşünülmeli. Üçüncü Dünya ülkeleri artık Batı'nın vaatlerinin basmakalıp ve yerine asla gelmeyecek şeyler olduğunda aydınlığa kavuşuyorlar. Gerçekte bağımlılık, Batı'nın ayrıcalıklarının ve insanlığın, gittikçe artan bir insan yığınının açlığa ve umutsuzluğa kapılması süregidiyor.

"1945'ten bu yana da Batı'nın mutlu yaşamı fakirden zengine kaynak akışı temeline oturdu yine. Bu akış gerileyen ticaret hadleri ve endüstrilerini yaşatan hammaddelerin yok pahasına Üçüncü Dünya ülkelerinden temini yoluyla oldu. En ham olan

madde insan idi. Büyük sayılarda Türk, Hintli, Afrikalı, Karayipli, Endonezyalı ve Koreli, ücretleri düşük tutma amacıyla ülkelere alınıp götürüldü. Daha sonra Güney'in büyük meblağlara varan borçları zenginlere kaynak transferinin bir başka yolu oldu. O derece ki, bu yolla güneyden kuzeye akan fonlar, borç servislerinin etkileri; beyin göçü (brain drain), kaynak transferleriyle birlikte yılda 200 milyar dolara yükselmiştir."

Ve yaşamıyla bütün bir yüzyıla onur verecek Gandhi şöyle diyor:

"Endüstrileşmiş, nüfusu kentlerde yaşayan, halkı diğer ülkelerce sömürülmeyen ve bunun için büyük hacimleri bulan ticaretini güçlü bir savaş filosuyla koruyabilen bir ülke için serbest ticaret ekonomik bakımdan sağlam görünebilir (okuyucu bilir ki, moral açıdan yine de sorgulayabilirim). Serbest ticaret Hindistan için yıkıcı olduğunu göstermiştir ve onu hep esir kılar."

Ülkemizde?..

Serbest Piyasa Ekonomisi ve Türkiye

Serbest piyasa ekonomisinin, açıkça ve köktenci bir çabayla ülkemize girişi, doğrusu son Reagan-Thatcher ikilisinin iktidara gelişiyle başladı. Bunların görüşünü Türkçe'ye çeviren de, Turgut Özal'dır. Turgut Özal'dan önce resmi ideoloji (uygulamada kapitalizm olsa ve serbest piyasa ekonomisi ne kadar göklere çıkartılsa bile), karma ekonomi diye belirlenmişti. Gerek 1960 yılı 27 Mayıs'ını izleyen İnönü koalisyonlarının başkanı İsmet İnönü ve ideologları Muammer Aksoy, Turan Güneş, Turhan Feyzioğlu (sonradan ayrıldı), Tahsin Bekir Balta ve Bülent Ecevit ve gerekse onu izleyen dönemin siyasal lideri Süleyman Demirel ve ideologları Turgut Özal, Çağlayangil, Yılmaz Ergenekon resmi ideolojinin böylece sloganlaşmasından hiç de yakınmazlardı.

Ne var ki, 1970'lerin başında Milton Friedman adlı Chicago'lu bir profesör ortaya "Monetarizm" adlı bir tez ve doktrin getirdi. Buna göre, ekonomik faaliyetler, çalışmalar "en az devlet müdahalesi ve girişimi" ile

yapılmalıydı. Yoksa, devlet eliyle paralar boşa harcandığı için ekonomik gelişme durur, bu durma önlenmek istenirse enflasyon gelir idi. Friedman, bu yolda devlet harcamalarını kesin biçimde sınırlamaya yanaşmayan ülkelere "yumuşak" dayrandığı için IMF ve Dünya Bankası'nı da eleştiriyordu. Friedmancı para ve ekonomi anlayışı başta pek itibar görmedi. Ancak 1973 yılı sonunda ve 1974 yılı başında Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) petrol fiyatlarını beş kat artırınca, mutluluğunu hammaddeci ülkelere ucuz hammadde satın almaya borçlu olan Batılı ekonomistler, önce bir sarsıntı geçirdiler. Acaba başlarına gelen bu gerilemenin kaynağı neredeydi? 1970 ve 1980'lerde bu sürünce, Friedman teorisine sarıldılar. Bu teori öyle Marx, Ricardo veya Keynes'in kitaplarında anlattıkları çeşitten dört başı mamur bir kuram değildi. Olayları sadece para arzı ve bu arza egemen olup olmayışa göre açıklamaktaydı. Özellikle işçi sınıfına ve fakirlere acımasızca karşı olan iki ülkenin liderleri, ABD'de Ronald Reagan ve İngiltere'de Margareth Thatcher, kapitalizmi kurtarmak için, refah devletini yıkma yolundaki çabalarını Friedman'ın bilimsel otoritesine dayadılar (gerçi sonradan Reagan, Arthur Lauffer adlı başka bir neoliberal buldu ama, icraatında hep Friedman'ın adı gitti).

Aslında ne İngiltere'nin ne de ABD'nin enflasyonları üzerindeki ülkelerin enflasyon oranlarına bakınca, enflasyon değildi. Dertleri para arzından gelmiyordu. İngiltere'de enflasyon, 1980'e kadar hiçbir yıl yüzde 20'yi bulmamıştı. ABD'de de yüzde 15'i. Ancak onlar Friedman'ın antisosyal politikasını kullandılar ve hâlâ kullanıyorlar. İngiltere'de Lord Ian Gilmour, I. Thatcher kabinesinde bakan idi. Thatcher'in ipsiz sapsız icraatına karşı çıktı ve ikinci yıl da kabineden çekildi (zaten son kabinesinde ilk kabineden sadece bir bakan kalmıştı: Sir Geoffrey Howe). Bir kitap yazdı. *Dogma ile Dans*. Thatcher'in başbakanlığındaki başarı ve başarısızlıkları anlatıyor. İsteyene fotokopisini alma izni verebilirim. İngiltere savunma bakanlığını yıllarca yürüten bu kişinin, burada bir iki saptamasını anlatmak isterim. Birçok ekonomi kitabı yazar Gilmour'un neoliberaler hakkındaki deyimi şöyle:

"Neoliberalizmin çeşitli anlamları oldu. 1950'lerde, örneğin, bu isim F.A. Hayek ve L. Von Mises gibi katı liberallere takılan isimdi. Bunlar sadece antisosyalist değil, aynı zamanda an-

tikapitalist idiler... Bugün ise bu isim tıpkı, Hayek, Mises, Milton Friedman ve onların izleyicileri için kullanılabilir. Yani artık antikapitalist değiller, görüşleri ta 19. yüzyılın başındaki Manchester Okuluna kadar gider. Onlara bakılırsa her şey piyasaya bırakılmalı ve piyasa güçleri devlet müdahalesi ile yoldan saptırılmamalı. Yani bunlar en az devleti ve "Laissez-Faire"i savunurlar."

(Bu çok önemli. Yeni liberaller veya neoklasikler denirken, bunlar eski neoliberallerle karıştırılmamalı.) İkinci saptama Monetarizm hakkında:

"Monetarizm doktrini o kadar yaygın biçimde olaylarla yalanlandı ki, bu düşüncenin Thatcher hükümetinin ilk yıllarının önder fikri olduğunu anımsamak için önemli bir bellek çabası ve inanılmazlığın bir yana bırakılması gerekir... Çok az bir istisna ile Monetarist'in inandırdığı kişi kalmadı. Ve İngiltere'de Friedmancı Monetarizm itibarını o derece yitirdi ki, bugün bu ülkede pek az ekonomi profesörü kurgularından doğan uygulamaları anmak için ona önem veriyorlar... Pek az doktrin bu kadar çabuk yükselip bu kadar ağır bir darbe yiyerek çökmüştür."

(Bazıları Friedman, neoliberaler ve bunların itibar düzeyi hakkında hâlâ cahildir, onun için bu alıntıyı yaptık.)

Diğer ve çok önemli alıntı şu:

"(Thatcherist Bakanların) en çok yanıldıkları nokta (ki, Mrs. Thatcher onlarla aynı yanılgıya kapılmıştı), ulusal borçlanmanın olağan bir ev ekonomisindeki gibi olacağı yolundaydı. Oysa daha 150 yıl önce John Stuart Mill, aile ekonomilerindeki kuralların topluma ait ekonomik olaylara uygulanamayacağını açıkça belirtmişti ve bu doğrudu. Ulusal ekonomi bir aile ekonomisinin kurallarıyla yönetilemez. Bir noktadan dolayı; bir ev kadını, gider ve gelirlerinin ne olacağını kesinlikle bilir. 1979 hükümeti ise bunu hiç bilemedi. Kamu borçlanma gereği (İngilizce kısaltılmışı PSBR) tahminleri hep yanlış çıktı. Daha da önemlisi bir ev kadını giderlerini kısıabilir ve kısıarken gelirleri azalmaz. Oysa kamu yönetiminde durum böyle

değildir. Ev kadınının tersine hükümet sadece kendi gelir ve giderinden değil, ulusal ekonominin iyi işlemesinden de sorumludur. Ve hükümet daha az para harcayınca, dolaylı biçimde gelirleri de azalır, işsizlik çoğalır. Bir hükümet az para harcayınca, daha az mal ve hizmet alımı yapınca ulusal gelir düzeyi düşer ve işsizlik artar. Bunun sonucu olarak daha çok işsizlik yardımı ödeme ve daha az vergi toplama durumuna düşer. Hükümetin bu yollarla uğradığı zarar giderlerdeki kısmayı karşılar ve bu nedenle kamu açığı azalmaz."

Aynı konuda iki açıklama daha yapalım: Aslında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz İşçi hükümetinin kabul ettiği ve "Beveridge Planı" denen sosyal güvenlik paketi, bu sayede işsiz kalanlara İngiltere hükümetince işsizlik yardımı ödenmesi zorunluluğu Thatcher'in İngiltere'ye daha çok kötülük etmesine set çekmiştir. Ama Türkiye'de böyle bir "kurum ve kural" olmadığından, Turgut Özal ve Tansu Çiller'in Türkiye çalışanlarına ve Türkiye'nin insanlarına yapabileceği kötülöklere set çekecek bir sınır, bir engel yoktu.

İkinci nokta şu: Turgut Özal ve arkadaşları aile ekonomisi ile ulusal ekonominin aynı olduğunu sanıp, yüksek faizle tasarrufun artacağını iddia etmişlerdir. Bir ailedeki tasarruf, "birikim"e eşittir. Oysa ulusal ekonomide, "birikim"den "tasarrufa" uzun bir yol vardır geçilecek. Tasarruf, ulusal ekonomide geliri artıracak yatırım demektir. Bu anlamda faiz yükseldikçe tasarrufun azaldığı görülür. Çünkü faiz tasarrufun geliri değil, fiyatını belirler. O fiyat yükseldikçe de tasarruf artacağına azalır. Özal ve ekibinin bu cehaletinden 1980'den bu yana tasarrufların (yatırımların) oran olarak azaldığı kesindir. Bunu uzun yıllar Türk ekonomisinde hükümete ve yazarlara anlatamadık.

Bunun gibi nakit paranın bankalara gidişi, enflasyonu azaltır sanırlar. Oysa bankalara giden para enflasyonu azaltmaz, artırır. Nedeni de, banka mekanizmasının kendisinin hem para (ek) yaratması ve hem de paranın dolaşımını hızlandırmasıdır. Bu da ulusal ekonominin aile ekonomisi gibi işlediğini sanmanın meydana getirdiği önemli bir yanılgıdır.

Bizde asıl dinozorlar onlar ki, hâlâ Thatcher'in ve Reagan'ın politikalarının ve Friedman doktrininin (veya saçmalamasının) doğru olduğunu,

elüstü tutulduğunu sanırlar. Oysa, Thatcher kendi partisi tarafından (mu- halefet oylarına hacet kalmadan) başbakanlıktan düşürülmüştür. Reagan'ın ekonomik politikasını sürdüren Bush ise, ilk seçimde bu politika- nın temelini oluşturan fikirleri şiddetle eleştiren Clinton tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Friedman'a gelince, akademik çevrelerde adı geçince anlamlı biçimde gülmelere neden olan zavallı bir doktrinerdir.

Friedman politikasını izleyen iki büyük ülkeden İngiltere, Thatcher iktidarı döneminde, uluslararası alanda ve AB içinde gitgide ön sıradan arka sıraya kaymaktadır. Thatcher iktidara geldiğinde İtalya'nın önünde bir yerdeydi, şimdi İspanya'nın arkasında kaldı. ABD için ise şunu be- lirtelim: Reagan iktidara geldiğinde 1 dolar 3,03 DM ve 200 yene eşitti. Bugün 1 dolar 1,50 DM'nin ve 90 Yen'in çok altına düşmüş bu- lunmaktadır. Thatcher dönemine ait değerli bir kitap yazdığını yukarda anlattığımız Lord Gilmour, İngiltere'nin bir birlik oluşturduğu Avrupa yerine Amerika'yı taklit etmesinden dolayı üzgünlüğünü belirtir.

Oysa son on yılda Avrupa ülkelerinde de, İngiltere ve ABD ekonomi- lerinde görülen duraklama ve kötüleşmeler kendilerini göstermeye başla- mışlardır. Fransa ve Almanya ekonomilerinde halka yansıyan bir gelişme kaydedilmiş değildir. İtalya'da devlet doğru dürüst vergi toplayamıyor, bizdeki gibi bütçe kısa vadeli borçlanmalarla denk getiriliyor. Devlet borçları ise GSMH'nin (halk dilinde "milli gelir" deniyor) yüzde 150'sini bulmuştur. Yani serbest piyasa ekonomileri dünyada bozgun halindedir.

Uzakdoğu Ekonomileri

Burada büyük, oldukça büyük bir yutturmacaya da dikkat çekmek is- teriz. Biz de kapitalist büyük başlar, yöneticiler ve onların izindeki basın, Güney Kore ve Japonya'yı, orada gerçekleşen gelişmeleri serbest piyasa ekonomisinin bir utkusu, bir hüneri gibi gösterirler. Oysa gerek Japonya ve gerekse özellikle Güney Kore özel piyasa ekonomisinin değil, devlet müdahalesinin ağır bastığı ülkelerdir. Bu konuda dünya kadar yazı ve kitap yazıldığı halde, bu sahtekârlık sürdürülmektedir. Güney Kore'ye ve Japonya'ya "serbest piyasa ekonomisi" diyebilmek için ya "zır cahil olmalı" ya da gözü kararmış bir serbest piyasa hayranı.

Diğer taraftan, aynı çevreler, Çin Halk Cumhuriyeti'nin komünist ideolojiye boş verip, yabancı sermayeye kapılan ardına kadar açtığı için yüksek kalkınma hızına ulaştığı gibi bir "yalan bilgiyi" yayma peşindeler. Doğal ki, "sosyalist ekonomiyi uyguladığı için kalkınma hızı yüksek" diyecek değiller ya! Bir bahane arayacaklardı. Arayıp buldular da. Yabancı sermaye hatırına komünizme boş verildi ve serbest piyasa ekonomisi denilen Hızır Peygamber sayesinde kalkındılar! Oysa böyle bir şey kökünden yalan. Çin'e 1983-1993 arasında gelen bütün yabancı sermaye toplamı 68 milyar dolar. 11 yılda 68 milyar dolar, Çin gibi 1,5 milyar insan yaşayan bir ülkede "dış kovuşunu doldurmaz" Çin yabancı sermayeye ödün de vermiyor. Aksine bazı hallerde yabancı sermayenin yükümleri, yerli sermayeden daha ağır. Ve bunu uygulayan tek ülke de Çin Halk Cumhuriyeti. *Kapitalizm nasıl 20. yüzyılda emperyalizm çağına girmişse, bu yüzyılın sonlarında da faşizm dönemine girmiştir.* Doğal her faşist gibi ölüm ve zevali de yakın bulunmaktadır.

Her faşist düzen yalana dayanır. Örneğin, "artık emeğin, sanayinin önemi kalmadı!" diye bir yalan yaymakta. "Sanayi Çağı bitti, artık 'Bilgi Çağı' başladı" diyorlar (aslında terimin aslı *Information Age*; Türkçeye çevirisi, "Haber Çağı" olması gerekir. Ama bizimkiler her şeyde, her yerde olduğu gibi, kraldan çok kralcı, bu terimi "Bilgi Çağı" diye çevirip, bilgi gibi kutsal bir kavramın zırhı ardına sığınıyorlar. Oysa bilgi teriminin karşılığı *knowledge*; "Information" bilinenlerin yani bilgilerin kullanılması anlamını taşıyor). Öyleyse, "boşver emeğin hakkını vermeye" Bu boşverişin acısını, diyetini ödüyor serbest pazar ekonomisi. Bu diyet fazla ağır kaçmasın diye iki çare düşünüyor:

- Özelleştirme ile azgelişmiş ülkelerin halklarının alın teri ile kurdukları kamu kuruluşlarının malları üzerine, "sudan ucuz fiyatlarla" oturmak.

- Küreselleşme adı verilen bir yöntemle, bu ülkelerin sınırlarını ardına kadar açmalarından yararlanıp, bu ülkelerin pazarlarına yerleşmek.

Bu çirkin yöntemlerini haklı göstermek için, "özgürlük", "insan hakları", "serbest ticaret" dedikleri maskelerin arkasına saklanıyorlar. "Özgürlük" dedikleri süs, dekor rolündeki bir parlamento arkasında militarist

bir oligarşinin, emekçilere dikta ettikleri düzendir. "İnsan hakları" dedikleri, ayrılıkçı adını verdikleri insanlara kan kusturan faşizmin gizlenmesi içindir. Serbest ticaret dedikleri, çoğu silah ticareti ya da fakir ülkelerin hammaddelerinin alım satımlarıyla palazlanmış oligopollerin, insanlığı, evrensel çevre haklarını ve kardeşliği hor gören sömürücü ticaret düzenidir. Hele "çöktü" dedikleri sosyalizme inanmışların da hesap soramayacağı değerlendirmesi içinde, kimseden çekinmeleri de yoktur. Hükümet ve devlet organlarıyla, kapitalist ve tefeciler el ele vermiş, halkı görülmemiş biçimde sömürüyorlar. Başbakan Çiller'in "Dünyanın son sosyalist devletini yıktık" narasının arkasında yatan bu korkusuzluktur.

Tek Yol Devletleştirme

Kendi sanayiini, daha gelişmiş sanayilere karşı korumadan, sanayileşmiş ülke yoktur. Tek yol sanayi geliştirmedir. Bilim çağı bir palavradır. Einstein'den bu yana Max Planck'ın Quantum Fiziği egemendir. Buna 50 yıldır bir ekleme yapılmamıştır. Bilim yerinde sayıyor. Bilim bir ortaçağ karanlığı içinde. Tıpkı ortaçağ gibi, bilim değil, onun karşıtları gelişiyor. Evet, gelişenler bilime karşıt şeyler. Dinsel ve ırksal köktencilik, sömürü, fal ve yıldız bilimi, büyücülerin kazançları, kör inanç... Bundan daha doğal bir şey de olamaz. IMF kökteiciliğinde bilim geliştirecek değil ya...

Evet, Almanya nasıl gelişmişse, Fransa, Amerika ve Japonya nasıl gelişmişse bizde aynı yolla, yani ulusal sanayimizi bizden önce sanayileşmiş ülkelere karşı koruyup da geliştireceğiz. Ama bu koruduğumuz sanayi bireylerin elinde olursa, devleti bir sınıf veya zümre lehine kullanmış oluruz. Bu nedenle sanayi kamunun ellerinde olmalıdır.

Kamunun elinde, sosyalist bir demokrasinin düzenlediği, halkın ve halkın ezici çoğunluğunu oluşturan çalışanların her türlü haklarını kullandıkları bir toplumsal düzen içinde denetlenen bir kamu ağırlıklı sanayi kurup çalıştırmalıyız. Bunun önünde en büyük engel tekeller elindeki özel sanayidir. Öyleyse çare, özelleştirme değil *kamulaştırmadır*.

Tartışma

Soru: Hocam, "Piyasa ekonomisine karşı ben dinozorum" diyor. Dinozorlar birleşmedikleri, olumsuzlukları araştırıp Türkiye insanına sunmadıkları için Türkiye bu ekonomik çöküntüyle beraber karanlığa ve bölünmeye koşuyor. Görünmez bir el siyasi partileri, politikacıları ve aydınları, öğretim üyelerini beceriksiz kılıyormuş gibi bir süreçten geçiliyor. Bugün forumun konusu kamulaştırma. Kamulaştırmada güç odağı olmanın yolu piyasa ekonomisinin Türkiye'deki yıkımlarını somut yakalayıp halka sunmaktan geçer. Enerji işkolunda 1989'da bir özelleştirme yapıldı. Aktaş'a devredildi ve mevcut sendika Türkiye'nin enerji işkolundaki yetkili sendikasıydı. Özelleştirmeye işin başında teslim oldu. Yüzde 5'lik bir hisse aldı. Gelişim sürecine bakıyoruz. Diğer arkadaşlardan bir grup buna direndiler. Yasal olarak mücadele ettiler ve devir sözleşmesini Yargıtay iptal etti. Sosyaldemokrat bir parti koalisyonda olmasına rağmen, bu piyasa ekonomisi hukuk da tanımıyordu. Uzun dönem hukuksal dayanağı olmadan, Aktaş, burdaki faaliyetini devam ettirdi. Hiçbir siyasi kurum, hiçbir siyasi kişi ve grup Anadolu yakasındaki özelleştirmeyi inceleme gereği de duymadı. İncelediğinizde korkunç bir tablo var. Korkunç bir sendikasızlaştırma var. Her ay çalışanlardan 9 kişi işten atılıyor. Yan şirketler var. Kooperatiflere götürdüğü hizmette hem kooperatif sakinlerinden hem TEK'ten alıyor. Sözleşme gereğini çok farklı yorumluyor. TEK'e ödemesini aksattıyor. Piyasa ekonomisini çalışanlar olarak biz çok iyi biliyoruz. Yıllarca özellikle 24 Ocak Kararları'nın Dünya Bankası ve IMF reçetelerinin Türkiye ekonomisini düzeltmeyeceğini, çöküntüye götüreceğini yıllarca yazan çizen bir dinozor daha vardı: Uğur Mumcu. Ne yazık ki, onun öldürülmesi de 24 Ocak.

Şimdi geliyoruz günümüze. Öyle bir şey oldu ki, özelleştirme konusunda iki anlayış çok net karşımızda. Bir, bu kurumlar derhal satılmalı, devlet bu yükten kurtulmalı. Bunun karşısında direnmek vatan hainliğidir. İkinci anlayış da, siz bunları satsanız da ekonomiyi düze çıkartamazsınız.

A. Başer Kafaoğlu: Aktaş olayı gerçekten çok hazin. Aktaş olayında bir milletvekili vardı; o zaman CHP'deydi ve CHP koalisyon ortağı değildi. O çıktı, bu Aktaş olayı vatan hainliğidir falan dedi. Şimdi o milletvekili koalisyonda bakan. Ve bu hükümet zamanında o anlaşma yine imzalandı.

Özelleştirmeye gelince. Özelleştiremezler. Hele Başbakan'ın istediği şekilde süratle özelleştiremezler. Kim alacak kardeşim bunları. TEK'i satacaksın, PTT'nin T'sini satacaksın, Kabataş Lisesi'ni satacaksın, ormanları satacaksın, kim alacak? Almayınca vurgun. Vurgun olunca ben niye vuramadım diyen kendileri kürekçi kavgasına gireceklerdir. Koç'la öteki birbirine girecek, ötekiyle öteki. Ben Meclis'te onu dedim. Özelleştiririm dedi. Hadi özelleştirin göreyim dedim. İşte görüyorsunuz dünya kadar koku çıkıyor. Çıkmazsa tuhaf zaten. Bir fizik olayı var. Sayılar var. Matematik var. Yüzyılların, sadece Cumhuriyet değil Osmanlı zamanında yapılmış binaların falan da satışı var. Yüzyılların birikimini şimdiki bir toplum kesimine satacaksın. Olacak şey değil. Matematik buna isyan eder. Hukuku falan bırak. Olmaz, yapamazlar. Ben uluslararası bir toplantıda "Çok üzüldüm" dedim. Kanun geçmişti. Bir Yunanlı "Hiç üzülmek" dedi, "bizde kaç kere kanun geçti, hâlâ yapamadılar, örnektir."

Fransız hükümeti kaldırıyor. Meksika başına gelenleri gördü. Bugün dünyada 1 trilyon dolar sermayeye sahip insanlar var. Rulet oynar gibi sermaye oyunu oynuyorlar. Ve bu paraların yüzde 76'sının Illinois, Michigan ve California eyaletlerinde olduğu tespit edilmiş. Bugün dünya hükümetleri bunlarla nasıl baş ederiz diye tartışıyor. Bugün *Economist* gibi bağımsız geçinen tutucu bir dergi bundan şikâyet ediyor. 3-4 senedir Fransız gazeteleri yazıyor. Bunlara nasıl mani oluruz diye. İnsanlık kendi eliyle bir canavar yaratmış. Frankeştayn yaratmıştır.

Onlar arasın, bizim arayacak bir şeyimiz yok. Biz bulmuşuz vaktiyle kendi teorimizi. Biz sosyalistiz. Biz emekten yanayız. Emekçilerin demokratik devletinin her şeye kadir olacağına inanıyoruz. Onlar arasınlar. Buna benzer bir yazı, 24 Ocak'ın kalemşoru bir profesörümüzün kaleminden çıktı. Erdoğan Alkan, o teori bitti, bu teori bitti diyor. Biten teori falan yok. Bizim teorimiz duruyor. Söylemiş Marx, bu böyle olmaz demiş. Sermaye, dengeyi tutamaz. Kendi içindeki gizli güçler nedeniyle kapitalizm çöker. Bunu geciktiren nedenler vardır. Çabuklaştıran nedenler vardır. Geciktiren nedenler fazla işleştirmiştir. Savaşlar gibi. Bu zamana kadar dayanmışlardır, ama daha fazla yok.

Bir kitap var, Birleşmiş Milletler yayını, Willy Brant'ın kurduğu komisyonlardan birinin yayını. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana 131 savaş var. Ve bu 131 savaşta ölenlerin sayısı İkinci Dünya Savaşı'nda ölenler-

den fazla. Ve İrlanda savaşı gibi, bizim Kürt savaşı gibi savaşlar bu 131'e dahil değil. Özelleştirmede durum bu. Özelleştireceğiz diyenler utanıyor artık. Petlas'ı özelleştirelim dediler, adam teminatı veremeden kaçtı.

Özelleştirme yaptılar Lüleburgaz'da. 133 milyar liraya. Adam kaç lira ödüyor? Beş milyar. Kocaeli'nde söyledim. Lütfen Savcı Bey, suç duyurusu yapıyorum size, bu özelleştirmeye oy veren milletvekillerinin hepsi vatan hainidir dedim.

Soru: Özel sektöre çeşitli mekanizmalarla bir yıl içinde aktarılan kaynakların miktarı ne kadardır? Bunlar ne kadar faizle veriliyor? Bu kredilerin aslan payını kaç holding alıyor? Diyelim beş holding alıyorsa, Sabancı, Koç vb. holdingler alıyorsa ve bunları da kamulaştıracak bir siyasi iktidar gerçekleşirse, Türkiye'nin hali ne olur acaba? Bir düzlüğe çıkar mı?

A. Başer Kafaoğlu: Sömürüyü bir tren hattına benzetelim. Tren Ankara'dan kalkıyor, Polatlı'ya uğruyor, Eskişehir'e uğruyor, Bilecik'e uğruyor... Bu sorular, aslında Eskişehir'de sorulan sorular. Kapitalizm utanmazlıkla bu noktayı geçti. Bugün devlet her gün 1,5 trilyon iç borç faizi ödüyor. Dış borç değil. Ve bu ödenen iç borç faizini de sen ben almıyoruz tabii. Artık öyle ince eleyip sık dokuma yok. Bayağı dış kirası veriyoruz. Hani padişahlar iftar açanlara dişlerinin yoruluyor diye diş kirası vermiş. Diş kirası veriyoruz. Bugün devletin dağıttığı bir yıllık devlet iç borç faizi 550 trilyon lira. O krediler falan artık geride kaldı. Utanmazlık buraya geldi. Buraya nasıl gelindi? "Devleti küçültelim." Dünyada hiçbir ülkede devlet küçülmedi. Onun yerine borçlanma arttı. Yine *Economist*'ten, gözleri kuvvetli olanlar baksın: Şu, borçlanma eğrisi 1990'dan bu yana. Şu, zengin ülkelerin borçlanma eğrisi. Şimdi gelişmiş ülkeleri falan bırakın. Gelişmiş ülkelerin borçlanmaları kendi milli gelirlerinin yüzde 70'i. Yani bayağı faiz dağıtıyor sermayedana.

Tren, Eskişehir'den Pendik'e gelmiş. Yani arkadaşlar, bırakın halı, okumuşlarımızın birçoğu bile farkında değildir bunun. Bugün devlet her gün 1,5 trilyon iç borç faizi dağıtıyor. Yarım trilyon dış borç faizi dağıtıyor. Bugün Türkiye'de dövizli mevduat, Türk parası mevduatını açık farkla geride bırakmış. Öyle bir boy, iki boy değil at yarışı gibi. Açık farkla geride bırakmış.

A. Başer Kafaoğlu: Dolarizasyon. Ve bu dolarların Türkiye'ye hiçbir faydası yok. Tıpkı böbreklerde biriken taş gibi. Bir ekonomi, dövizini yaratmamışsa; o döviz başka şekilde gelmişse, o ona yük olur. Bu, ta İspanya ve Portekiz'in altınla zengin olduğu zamanlardan kalmış bir iktisat teorisidir. Ekonomi dövizini kendisi yaratarak biriktirirse, o işte kaymaklı ekmek kadayıfı. Ama bu böbrekte, mesanede, safra kesesinde birikmiş taş, vücuda zararlı. Ve ben yetkili olsam hemen keserim dövizli mevduatı.

Geçen sene bunu söyleyince bu Engin Ardıç küfürlü bir konuşma yaptı bana karşı. Ama bir ay önce Akbank'ın Genel Müdürü söyledi. Çünkü onların da canı yanıyor. Bu dövize hücum karşısında bütün bankalar iflas edecek. Geçen sene 5 Nisan bunun yüzünden oldu. Hiç buhran nedeni olmadan buhran yaratıldı. Gene de yaratılır. Döviz yükselmeyecek deniyor. İmkânı var mı? Oraya, dövize niye yatırıyorlar. Faiz almak için. Gerekli faiz nedir? O dövizin yükselmesidir. Çünkü doların faizi yüzde 8'dir. Yüzde 8'den para mı yatırır millet. Yükselmezse çeker. Çekince o bankaların hali ne olur? Türkiye'nin ekonomik durumu öyle böyle dış borç falan değil. Bankaların kendi korkuları, korkularının hükümete yaptırdığı baskılar... Türkiye buraya gelmiştir artık.

Kredilere geline; geçenlerde, Koç, kurumlar vergisinin yüzde 16'sını ödüyorum dedi. Utanmazlıktır bu. Çünkü Türkiye'de ödenen bütün kurumlar vergisi 47 trilyon liradır. Ayıptır. Bu 47 trilyonun içine Merkez Bankası, Ziraat Bankası, bilmem ne, hepsi dahil. Ve bütçe ne kadardır? Bütçenin resmi rakamı 1380 trilyondur. Ama bu 2000 trilyon olacak. Yani 2 katrilyonda ödedikleri kurumlar vergisi, 47 trilyon. Utanmak lazım. Devletin bütün vergilerden aldığı para, 800 trilyondur. Kurumlar ve gelir vergisinden aldığı bütün para 380 trilyon. Böyle maskara devlet olmaz. Bu maskaralıktır. Yüzde 19'u düşünün ki, gelir ve kurumlar vergisinden devletin sağladığı gelir. Böyle devlet olmaz. Bunu anlatsanız, yani bilmeyen bir Amerikan profesörüne falan, yahu siz nasıl yaşıyorsunuz der. Biz böyle yaşıyoruz. Bu zulüm altında yaşıyoruz. Zulüm sadece yargısız infaz falan değil. Bunlar da zulüm. Benden vergi alıyor, gidiyor, Koç'a faiz ödüyor. Koç'a sormak lazım, sen ne kadar faiz alıyorsun devlet tah-

villerinden? Çünkü onun fabrikası işler yavaşladı diye işçiye yol vermiştir. O artırdığı parayla repo yapmıştır. Defterlerinde sabit. Ben yeminli mali müşavirim. Bunların hepsinin içindeyim. Hepsinin bilançosunun içindeyim. Bugün devlete fon aktarımı diye yeni bir tabir çıktı. Yani ordan oraya geçen borçlanma nedeniyle fonlar. Bugün 1000 lira fon aktarılıyorsa, mevduat, kredi falan, 1995'in 3 ayında yüzde 66'sı devlet tahvilidir. Devlet artık tefecilere hizmet etmekten başka iş göremez hale gelmiş. Gerçekler bu açıklığıyla anlatılmalı. Halkımız değil, aydınlarımızın çoğu da bilmiyor bunu. Bir kısmı zıkkımlanıp susuyor. Birçoğu da gerçekten bilmiyor. Cehalet diz boyu değil, artık boğazlara gelmiş.

Bir Dinleyici: Hocam, onlar özelleşmiş profesörler.

A. Başer Kafaoglu: Özelleşmiş, doğru. Ve zorlaşıyor işler. Yani emekçilerin mücadelesi bir yandan zorlaşıyor. Fakat bir yandan da kolaylaşıyor. Maskaralıklar artıyor. Resimler karikatür şeklini alıyor.

Türkiye'nin banka sistemi (bu halde sosyal bir varlıktır) bu halde olmasa, Türkiye'nin ilişkisi bu düzeyde olmasa, bu kapitalizm olmaz. Mevduat bankalarının geçen sene dağıttıkları kredilerin toplamı 500 trilyondur. Ve bu 500 trilyona siz teminat mektubu vb. eklerseniz, 800'ü bulur.

Ve bu rezaletler olurken, "canım bölük pörçük firmalar alıyor" falan dediler. Sonra bir şey oldu, ilan etmek zorunda kaldılar. Şimdi kendinizi sıkı tutun: Bunun yüzde 60'ını 6 firma alıyor. Bir zamanlar DÇM'ler vardı. Yani dışardan borç alınırdı. Bankaya getirirlerdi. Kur sabit. Firmalar kendilerine toz kondurmazlar. Sonra ilan edildi. Birinci Koç, ikinci Sabancı, üçüncü Çukurova grubu. Ve bunlar 5,5 liraya aldığı markı, o zaman, ödeme zamanı 800 liraya devlete ödettiler.

GELİR DAĞILIMI

*Prof. Dr. Korkut Boratav
AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi
Öğretim Üyesi*

Değineceğim temalar ne kadar çok vurgulansa azdır. Çünkü bölüşüm sorunları üzerinde Türkiye toplumu çok ciddi bir dönüşüm noktasındadır. 1980'li yılların tümünü dikkate aldığımızda bölüşüm ilişkileriyle bağlantılı birkaç saptama yapabiliyoruz. Bir kere, bana göre, 80'li yıllarda iktisat politikalarının en belirgin özelliği, emeğe karşı ekonomi dışı yöntemlerle yürütülen bir saldırı oluşudur. Emeğe karşı yapılan bu toplu saldırının ilk yılları doğrudan doğruya askeri rejimin kendine özgü yöntemleriyle gerçekleşmiş; sonraki yıllar ise askeri rejimin getirdiği yasal, anayasal ve kurumsal araç ve olanakların ANAP iktidarınca da izlenmesi biçiminde olmuştur. ANAP iktidarının uygulamalarının barutu 1989 yılında tükendi. Turgut Özal'ın kendine özgü popülist çizgisi, yani parlamenter bir rejimde emekçi sınıflar aleyhine izlenen iktisat politikalarını emekçilerin sınıf bilincini törpüleyip geniş halk kitlelerine çekici gelebilecek yöntemlerle tamamlama girişimi 1989 yılında çöktü. ANAP'ın izlediği, kendine özgü yoz popülizmin ana özelliği, çalışan sınıfları sınıf karakteriyle ezmek; fakat kentli olarak, gecekondulu olarak, kent rantlarından paylaşmak ümidiyle hatta bu ümidini gerçeğe

dönüştürerek, tüketici olarak yakalamak peşinde idi. Örneğin, ithalat serbestisi sonunda mal yığınlarıyla dolan rafların çekiciliğiyle ve emekçi halka büyük sıkıntı getiren kuyrukların yani kıtlıkların son bulması sayesinde çalışan sınıfları kazanmaya çalıştı. Fakat bunun barutu tükendi. 1989 yılında işçi sınıfından kaynaklanan fakat toplumun diğer emekçi kesimlerini de kucaklayan bir dizi mücadele, bölüşüm ilişkilerini birdenbire emek lehine çevirdi.

Bölüşüm İlişkileri ve Emek*

Bölüşüm ilişkilerinin diğer bir özelliğine de değinmek lazım. Gelir dağılımını çokça incelemiş bir kişi olarak, şunu aşağı yukarı kesinliğe yakın bir gerçek olarak söyleyebiliyorum: Türkiye'de çok kısa dönemler hariç, ikişer-üçer yıllık hatta 10-15 yıllık eğilimleri dikkate aldığımızda emekçi sınıf ve katmanlar arasında bölüşüm karşıtlığı yoktur. Bunların kaderi hep beraber seyretmiştir. Buna karşılık burjuva iktisatçıları ve kuramcıları sürekli olarak emekçi sınıf ve katmanlar arasındaki çıkar çelişmesini vurgulamaya çalışırlar. Dolayısıyla onlar için işçi maaşlarının yükselmesi, memur maaşlarının düşüklüğünün nedenidir. Köylünün refahının yükselmesi işçilerin refahının düşmesi demektir. 12 Eylül'de Kenan Evren, Türkiye halkına mikrofondan hitap ederken, ilk değindiği bölüşüm sorunu, kendi maaşıyla Hilton otelindeki şef garsonun ücreti arasındaki karşıtlığı vurgulamaktı. Yani işçi ücretlerinin yüksekliğini, Türkiye toplumunun başındaki belaların en üst sırasına koymuştu. Bu yanlış bir bilinçtir. Bizim gelir dağılımı bulgularımıza göre ise, 1960-1979, 1980-1988 ve 1989 sonrası dönemlerde, Türkiye'de reel ücretlerin arttığı, işçinin katma değerden payının arttığı zaman kesitleri genellikle köylünün eline geçen görece fiyatların da yükseldiği, memur maaşlarının arttığı dönemler olmuştur. Örneğin 1980'le 1988 yılı arasında üç bölüşüm göstergesi bozulmuştur: İşçi ücretleri, memur maaşları ve çiftçinin eline geçen görece fiyatlar... Buna karşılık 1989 yılında işçi hareketleriyle başlayan düzeltme, köylünün durumunun düzelmesi ve keza memur maaşlarının da düzelmesiyle beraber olmuştur. Bunu da vurgulamakta yarar var.

* Arabaşıkları biz koyduk. (Y.N.)

Bu bağlamda bir saptama daha yapacağım. 1989 yılında sözünü ettiğimiz mücadelenin bölüşüm ilişkilerini emek lehine dönüştürmesi sermaye sınıfı ve siyasi iktidar tarafından ekonomik yapıya, bu yapıyı sarsmadan ve krize sürüklemeyecek bir biçimde adapte edilemedi. Uyum sağlama olanakları vardı ve bu yapılmadı. Bunun yerine izlenen politikalar 4 yıl sonunda Türkiye'yi krize sürükledi. Memur maaşlarının, işçi ücretlerinin ve çiftçinin eline geçen fiyatların düzelmesinin ekonomik yapıyı ve makro dengeleri bozmayacak biçimde düzeltilmesinin koşulları, ücret ve maaş yükselmelerini sermayeye yönelen bir vergi reformuyla dengelemek, ücret yükselmelerinin kâr marjlarını aşındırmasına imkân vermek, yani bir anlamda artan ücretlerin fiyatlara ve toplumun diğer sınıflarına yansıtılmasını önlemek ve nihayet ulusal ekonominin dış dengeleri üzerindeki kontrolleri sürdürmekle sağlanabilirdi. Bunun tam zıddı yapıldı. Yükselen ücretler, gayet ilginçtir, kâr marjlarını rekor seviyeye çıkarttı. 1990'da maliyetler üzerine eklenen kâr marjının payı, 1962'den itibaren en yüksek seviyeye gelmiştir. Yani ücretlerin yükselmesi sadece fiyatlara yansımamıştır; fiyatlarla maliyetler arasındaki açıklık da büyümüştür. İkincisi, vergi reformu bir yana, kamu açıkları artmıştır ve kamu açıklarının artması Türkiye'deki makro dengeleri bir mali kriz aracılığıyla iyice bozmuştur. Nihayet kısa dönemde ücret artışından sağlanan talep genişlemesini, tüketim artışlarını karşılayabilmenin yöntemi olarak da sermaye hareketleri dışı karşı açılmıştır. Sermaye hareketleri serbestliği sayesinde Türkiye dış dünyadan sıcak para almış ve 3-4 yıl boyunca ithalat patlayıvermiştir. Bu yöntemler, ekonomiyi yapay bir refahla 1993 yılına kadar götürebilmiştir. Dolayısıyla, kriz, Türkiye kapitalizminin ücret artışlarıyla dengeli bir biçimde yaşayabilecek mekanizmaları reddetmesinden kaynaklanmıştır.

Şimdi toplantımızın konusuyla ilgili ikinci bir temaya gireceğim. Türkiye'de 1989 yılının tekrarlanması önleyecek mekanizmalar şu anda düşünülüyor. 1989 yılında işçi hareketinin başlattığı direnme ve mücadelenin tekerrür etmemesi ve bölüşüm ilişkilerinde kısa dönemde de olsa sermayenin aleyhine bozukluğun oluşmamasının mekanizmaları sağlanıyor. Bu mekanizmalar, 12 Eylül yöntemlerinden daha kalıcıdır. 80 yılında askeri cuntanın; sendikaların faaliyetlerini durdurarak, ilerici sendikacıları cezaevlerine doldurarak ve keza toplu sözleşme, grev meka-

nizmalarını dondurup Yüksek Hakem Kurulunu devreye sokarak gerçekleştirdikleri, geçici çözüm yollarıdır. Bu yöntemlerle rüzgâr ekenler sonunda fırtına biçiyorlar. İşte buna karşı, Türkiye'ye özgü olmayan, dünya çapında bir çözüm yolu gündemdedir. Ve bu gündemin esası şudur: Çalışan sınıfların örgütlülüğüne son vermek. Bu, 1980 sonrasında yapıldığı gibi askeri ve yasal yöntemlerle değil, daha kalıcı yöntemlerle olacak. Bu yöntemlerden en önemlisi, özelleştirme. Özelleştirmenin çok çeşitli sonuçlarından biri, bugün Türkiye'nin işçi-işveren ilişkileri ve sendikal hareketin bugünkü örgütlenme düzeyi içinde sendikacılığın çok ağır bir darbe alması olacaktır. Fakat daha da önemlisi, özelleştirmenin çok daha geniş bir tasfiye hareketinin ilk adımı olmasıdır. Türkiye'de özelleştirme KİT'lerle başlamıştır. Fakat KİT'lerle son bulmayacaktır. Bu hareket aslında devletin iktisadi ve sosyal işlevlerinin tamamen ortadan kaldırılması, tasfiye edilmesi anlamına gelir. Maalesef demokrasiyi başka planlarda savunan kimi siyasi ve ideolojik akımlar, bu sürecin ne derecede ciddi bir antidemokratik gidiş olduğunu göremiyorlar. Devletin küçültülmesi programını, bir siyasi program olarak, bir demokrasiye geçiş programı olarak görüyorlar. Bu yaklaşımın yanlışlığını vurgulamak lazım.

"Devletin Küçültülmesi" ve Demokratik Mevziler

Devletin küçültülmesi ne demektir? İnsan haklarına, demokrasiye ve emeğe saygı duyan herkes devletin iki farklı işlevi olduğunu bilir. Devletin işlevlerinin bir bölümü iktisadi ve sosyal işlevlerdir. Bir bölümü de baskıcı, ceberrut işlevlerdir. Demokratlar, ilericiler, solcular, insan haklarından yana olanlar, devletin bu ikinci boyutunun küçültülmesini daima savunmuşlardır. Fakat bugünlerde bazı yeni akımlar; neoliberal, sivil toplumcu akımlar bu iki olguyu birbiriyle karıştırmaktadırlar. Devletin küçültülmesini; hapishanelerin boşaltılması, Terörle Mücadele Yasası'nın kaldırılması, emniyetin, adaletin gardiyan kadrolarının lağvedilmesi, derneklerle uğraşan emniyetin şubelerinin kapatılması, sivil toplum örgütlerini denetleyen kamu kaynaklarının kaldırılması olarak anlamıyorlar;

bunun yerine özellikle devletin iktisadi ve sosyal işlevlerinin tasfiyesiyle uğraşıyorlar. Bu hedef, özelleştirmeye yani devletin işletmeci fonksiyonlarının tasfiyesiyle başlayan sürecin devamıdır. Bu iktisadi ve sosyal işlevler nedir? Bunlar sosyal mücadeleler tarihinin en azından iki yüzyıl süren bir aşaması sonunda çatır çatır sermaye sınıflarından elde edilmiş haklarla, mevzilerdir. Türkiye'de de bu haklar ve mevzilerin bir bölümü kısmen Batı'yı izleyen, kısmen de kendine özgü mücadeleler sonunda halkımız tarafından edinilmiştir. Bazılarının abartarak "Türkiye'de bunlar halka ihsan edilmiş imkânlardır. Dolayısıyla mücadeleyle almadıysan rahatlıkla da verirsin" iddiasına ben katılmıyorum. Türkiye'de belki Avrupa'da olduğu gibi çetin sınıf kavgaları ve kanlı mücadelelerle edinilmemiştir bunlar, ama Türkiye'de parlamenter sistem 1946'dan beri geniş kitlelerin şu veya bu şekilde çıkarlarını korumayı; Batı'dan gelen rüzgârların, sol akımların, Kemalizmin bana göre ilerici unsurlarının da katkısıyla toplumsal ve siyasal sistemine entegre etmiştir. Ve bunun sonunda 70'li yılların sonuna geldiğimizde bunlar artık kök salmış kazanımlardır. Bunlar sadece sendika hakları, toplu sözleşme, grev hakları değildi. Bunlar aynı zamanda, örneğin bir parlamenter rejimin bazılarının küçük gördüğü kimi olanaklarının çalışan sınıflara verilmesiydi. Geniş köylü kitlesi, geçici bazı konjonktürler dışında işçi sınıfı gibi örgütlü olmadığı için handikaplı idi; ancak parlamenter sistem bu geniş ve kalabalık kitleyi seçim öncesi dönemlerde şu veya bu şekilde hoşnut kılmak zorundaydı. Bunun ötesinde Türkiye'de çalışan sınıfların sosyal tabakalaşma içinde tek yükselme yolu olarak eğitimi ilkokuldan başlayarak üniversiteye kadar parasız yapmak zorunda kalmıştır. Sağlık sisteminin bütün yanlışlığına rağmen devletin bir asli görevi olduğunu, bir kamu görevi olduğunu kabul etmek zorundaydı. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz, çalışan sınıfların kazanımları sadece sosyal politikayla, sadece sendikal haklarla, iş yasalarıyla verilmiş imkânlar değildi. Bizim daha sonraları sosyal devlet dediğimiz kurumlaşmadan oluşuyordu.

Şimdi şu anda içinde bulunduğumuz konjonktür sadece diyelim KİT'lerin özelleştirilmesi ve sendikal hayatın çökmesi sonunda işçi sınıfının bireysel iş akitleriyle sermaye ile teke tek karşı karşıya gelmesi anlamına gelmiyor. Aynı zamanda çalışan sınıflara verilen tüm sosyal

hizmetlerin tasfiyesi anlamına geliyor. Bu, aslında kamu hizmetlerinin bir işletmeye, vatandaşların müşteriye dönüşmesi anlamına geliyor. Benim de dahil olduğum meslek grubunda pek çok kişi bugünlerde "üniversiteler bir işletmedir" demeye başladılar. Üniversitenin işletme olması ile kamu hizmeti olması arasında çok önemli fark var. Üniversite işletme olursa öğrenciyle öğretim üyesi arasındaki ilişki müşteriyle satıcı arasındaki ilişkiye dönüşür. Özelleştirmek şart değildir. Üniversite işletme olursa, yararlananın ödemesi lazımdır. Dolayısıyla yavaş yavaş üniversite sisteminin paralı olmasına gidiyoruz. Çok masum görünen bazı önerilerin arkasında bu vardır. Sağlık bir işletme olursa, sağlık hizmetinden yararlananın ödemesi lazımdır. Belediyelerin, kamunun düşünebileceğimiz her hizmeti fiyatlandırılabilir. Yani karşılığında para ödenen bir metaya dönüşebilir. İşte içinde yaşadığımız dönem bunun dönemidir.

Şimdi bu ortam bize ne getirecek, kısaca ona değineyim. Türkiye'de devlet iktisadi ve sosyal işlevlerle donanmış ise ve parlamenter bir rejim var ise, çalışan sınıflar iktidarda olmamakla beraber devleti daima muhatap telakki ederler. Yani devletin içinde etkilenecek, zaman zaman fet-hedilecek, zaman zaman savunulacak mevziler ve alanlar vardır. Demokrasi dediğimiz rejimin meşruiyeti de buradadır. Parlamenter rejimi, çalışan sınıflar bir şey bekledikleri için benimserler, ona katkı yaparlar. Elllerinden alınmasına karşı direnirler. Herkesin çok küçük gördüğü, kamu sektöründeki istihdam şişkinliği de, bize bu rejimin getirdiği hem bir imkân, hem bir yükür. Şimdi bunu emekçilerin elinden alıyorlar. KİT'ler tasfiyeye uğrasın, kamu sektöründen 600 bin kişi işten atılsın, gecekondular yıkılsın, tarımsal destekleme son bulsun. Bunlar gerçekleşirse geniş halk kitleleri niçin parlamenter sistemi benimsesinler? Söyleyebilir misiniz? Devletin diğer sosyal işlevleri yavaş yavaş işletme-müşteri ilişkisine dönüşsün, "Eğitimi paralı yapalım, ama yoksula da kredi verelim" iddiası yürür mü? Türkiye halkı gayet iyi biliyor ki, böyle bir sistem işlememiştir. Çocuğunu okutma ihtimali yüzde 1 olan dağdaki çobana sorun, üniversite paralı mı olsun, parasız mı? Parasız diyecektir; çünkü, bir beklentisi vardır. "Üniversite paralı olsun da senin çocuğuna burs verirler" deyince, bunun gerçekleşmeyeceğini bilecek.

Devletin İktisadi İşlevleri Yok Oluyor

Devletin iktisadi işlevleri nasıl yok oluyor; onu da söyleyelim: Kamu maliyesinin açığı nasıl kaldırılsın? Vergileri yükseltemiyorsun; kamu harcamalarını düşür. Kamu harcamalarının düşmesi demek, sözünü ettiğimiz kamu hizmetlerine ait tüm masrafların bireylere yüklenmesi demektir. Merkez Bankası özerk olsun ne demektir? Merkez Bankası Türkiye'de bugün rant dağıtan en büyük kurumdur. Seçilmişlere çok fazla değer veren insanlar, Merkez Bankası'nın başına tayinle gelmiş, ama büyük çoğunlukla da IMF'nin onayıyla gelmiş birisine olağanüstü yetkiler verecekler; siyasi iktidarın politikası orada da işlemeyecek. Yani para politikası ortadan kalkacak; maliye politikası giderek sığır yaklaşmış, eskiden çok etkili bir aracı olan döviz politikası da yok; çünkü, sermaye hareketleri serbestleştiği için dövizle de oynayamıyorsun. Merkez Bankası'nın para politikasının bir parçası oluyor kur politikası. Böylece devlet iktisadi işlevlerinden arınmış.

Eğitim ve sağlıkta bugün piyasalaşmayı savunanların başlangıçtaki tezlerinden biri şuydu: Devlet asli işlevlerine dönsün. Neydi asli işlevleri? Eğitim, sağlık. Biz o zaman uyarıyorduk. KİT'leri satarsan arkasından devlet asli işlevlerine dönmez, eğitimi ve sağlığı da satmaya başlarsın. İstanbul'daki tüm kamu toprakları şimdi satılık hale geldi. Satacağın emlak bitene kadar nefes alırsın; belki bir seçim alırsın, ama sonu gelir. Çalışan insanlar için devleti, siyasetin meşru bir mücadele alanı olarak görmenin de anlamı yoktur. Çünkü etkileyecek bir şey kalmamıştır. Emekçiler artık teke tek kendi işverenleriyle; köylüyse tüccarla, tefeciyle, bankayla bireysel olarak pazarlık ve çekişme içine girecektir. Bu, örgütsüz bir toplumdur. Demokrasi bireylerin demokrasisidir artık. Varsa, o rejim işliyorsa, bireylerin demokrasisidir. Ama o rejimin işleyeceği de şüpheli hale gelir. Çünkü devleti iktisadi ve sosyal işlevlerinden soyutladığınız anda, geriye çıplak baskıcı işlevleri kalır. Artık devletin tek işlevi emeği kontrol etmektir. Emeğin gasp edilen haklara karşı direnmesini durdurmaaktır. Emekçi sınıfların dağınık ve kendiliğinden patlamalarını şiddetle ezmektir. Ve böyle bir rejimin şeklen bile demokrasiyi sürdürüp sürdüremeyeceği bence şüpheli hale gelir. Ben sözlerime burada son verip sorularınızı davet etmek istiyorum. Teşekkürler.

Tartışma

Soru: Sayın Boratav'a sormak istiyorum. Mücadele yöntemimizin ne olması lazım? Bunlardan birinin gerçekten özelleştirmeyi durdurmak, kamulaştırmaya gitmek olduğunu düşünüyorum. Bunun dışında sermayeyi denetleme araçları neler olabilir?

Soru: Örgütlü bir mücadeleyle bu kâr marjlarının kontrol altına alınması, sermayenin denetim altına alınması mümkün olamaz mı? "İşçi ücretleri memur ücretlerinin artışını engelliyor" ya da "köylü ücretleri diğerlerini engelliyor" gibi emekçileri bölen politikalara karşı aydınların nasıl bir yolu olabilir?

Korkut Boratav: İki soruyu birleştiriyorum. Sermayenin denetlenmesi nasıl olabilir, mücadele yöntemleri ne olabilir? Çözüm siyasette midir? Şu andaki güç dengeleri içinde, emek, savunma savaşı vermek durumunda. Fakat bazen en iyi savunma saldırıdır. Örneğin, görüşüme göre "kamu bankaları özelleştirilmeli" kampanyasına karşı, "özel bankalar kamulaştırılmalı" kampanyasını başlatmak haklıdır. Sebebi de şu: Teorik mülahazalara geçmeyelim. 1994 yılındaki krizin ana etkenlerinden biri, bazı özel bankaların davranış biçimleridir. Kriz içinde batan bankaların takkeleri düşmüş ve kelleri görünmüştür; ama batmayıp da kurtarılan özel bankaların ne kadar büyük ayıplar içinde olduğunu ancak kulis dedikodularından ve umumiyetle sır olarak saklanan kontrol öğelerindeki sızmalardan duyabiliyoruz. Dolayısıyla kamu bankalarının ve KİT'lerin özelleştirilmesi kampanyasına karşı, Türkiye'de sermaye sınıfının en bozuk, en hastalıklı öğelerinin kamulaştırılmasına ilişkin kampanyalar yürütülebilir.

Sermayenin denetlenmesinin bir diğer yolu, kökeni Türkiye'de olan sermayenin Türkiye'den kaçmasına karşı, sermaye hareketlerinin kontrol edilmesi olur. Bunun sebebi şudur. Zaten emeğe göre çok daha hareketli olan sermaye, ulusal sınırların ötesine de rahatça taşmaya başladığı andan itibaren her krizin maliyetini emeğe yıkacak esnekliğe sahiptir. Kriz koşullarında TOFAŞ, işçilere yol verdi. İşçilere ayıracağı fonu repoya çevirdi ve 1994 yılını fevkalade kârlı bir biçimde kapadı. Demek ki, ülke içinde bile hareket serbestisi ser-

mayeye krizin maliyetini emeğe yıkma imkânını verirken, bir de onun yurtdışına dönük hareketliliğini artırdığımız andan itibaren güç dengeleri iyice emeğin aleyhine dönmüştür. Demek ki, gerek mülkiyet olarak gerekse ekonomik mekanizmalar olarak sermayeyi kontrol edecek mekanizmaları savunmamız lazım. Sermayenin vergilendirilmesi de bir başka kontrol mekanizmasıdır. Kamu yatırımlarının artması, keza kamu işletmeciliğinin korunması gibi.

Şimdi işin siyaset boyutuna gelelim: Bir süre birçok ilerici ve solcu iktisatçı buralarda söylenen temaların Türkiye'de sosyaldemokrasi tarafından algılanabileceğini sandı. Ancak ortaya çıktı ki, Türkiye'de sosyaldemokrasi maalesef şu andaki durumuyla emeğin kitle hareketi olma özelliğini yitirmiş. Bunların iktidara ortak olduklarında Türkiye'deki sosyal ve ekonomik yapıyı, ekonomik bağımsızlığın ve emeğin lehine dönüştürebilecek politika alternatifleri yoktu demek mümkün değildir. Fakat bu insanlar ya ideolojik dağınıklıktan, ya da, açıkça söyleyelim, belki de bir "müteahhitler partisi" olduklarından ötürü bu alternatifleri algılama yeteneklerini yitirdiler. Bu sosyal hareketin tabanının da şu ya da bu şekilde kanılacağı bir güçlü emek hareketinin öğelerini bir araya getirmek çok önemlidir. Fakat bu noktadan sonra benim konuşma hakkım biter.

Soru: Devlet bütün iktisadi ve sosyal hayattan çekilirken sendikalar da güç kaybına uğramakta. Bazı sendikaların özelleştirmeye cepheden karşı çıkmama durumları var. İkincisi, üç konfederasyonun görüş ayrılıkları nasıl bir mücadeleyle birleşmeye doğru gidebilir?

Korkut Boratav: İşçi hareketinden, sendikal hareketten gelen herhangi bir insan "özelleştirmeye prensip olarak karşı değiliz" dememelidir. Böyle şey olmaz. Özelleştirmeye prensip olarak karşı çıkmak lazım. Ayrıntılar ayrıdır. Mesela şunu söyleyeyim. Bir kamu kuruluşu şehrin en iyi yerindeki bir arsasını satıp, bir başka yerde fabrikaların yerilenmesi için kullanabilir. Bu özelleştirme değildir. Bu rasyonel davranıştır. Yahut devri tamamlanmış bir işletme tasfiyeye uğrar, kapatılabilir, ama onun tasfiyesinden eline geçen paralar bir başka işletmenin yatırımında kullanılabilir. Bunlar özelleştirme değildir. Özelleştirme sadece kamu mülkiyetini özel mülkiyete dönüştürmek isteyen bir politikadır. Sendikalar maalesef bıçak kendilerine dayandığı zaman

uyanıyorlar. İlkeli bir muhalefeti onun için topluca yapamıyorlar. Çok güçlü ve saygın tepkiler gösterenler de var; fakat bu ideolojik dağınıklığın açıklanması bana zor geliyor. İktidarla uzlaşma noktaları mı anyorlar, kendilerini kurtaracak programlar mı anyorlar, yoksa sendika fonlarının daha rahat kullanılmasına imkân veren kârlı yatırım alanları mı anyorlar? Yani, işveren haline dönüşmenin fırsatını mı anyorlar? Onu bilemiyorum, ama tabandan gelen baskının bu dağınıklığı durdurması beklenebilir.

DİSK Genel Sekreteri Mehmet Atay (Oturma Başkanı): Çok özet bir şey söylemem gerekirse; 12 Eylül ve sonrası, 12 yıl boyunca DİSK kapalı kaldı. Belli konularda kolektif bir düşünce üretmek, belli bir süreci, belli gerçekleri kavramayı gerektirir. Bir, Boratav Hoca'mızın sözlerine aynen katılıyorum. İki, DİSK, özelleştirmeye ilke olarak karşıdır. Hatta özelleştirme olgusunu ve gelişmeyi şu anda toplumun getirilmek istendiği yere yönelik olguyu da gördüğümüz için, Türkiye'de bağımsızlık olgusunu yeniden gündeme getirmek konusunda 1 Mayıs'ta başlattığımız bir süreç var. Bu, Küba olayında, 19 Mayıs'ta devam etmiştir. O sürecin de bir devamı ve onunla bütünleşen bir forumdur. Bunun altını çizmek istiyorum.

Soru: Yabancılaştırmanın, ülke sanayiinin tasfiyesinin, Yeni Dünya Düzeni'nin güç kazandığı, işten atmaların, taşeronlaşmanın olduğu bu dönemde, çok küçük bir çekirdek sanayi işçisinin kaldığı, bunu çevreleyen bir işsizler ordusu bulunduğu bir durumda, sendikaların savunmadayken bir taarruz savaşını başlatmasını Sayın Hocamız önerir mi? Çalışma saatlerinin kısaltılması mücadelesi konusunda?

Korkut Boratav: Bu söylediğiniz Avrupa işçi hareketinde şimdilerde savunulan bir öneri. Mesele esnek çalışma değil. Ciddi olarak iş saatlerini azaltıp işsizliği önleme. Bunu sağ partiler de kabul etti, ama sağcılar ücretleri düşürerek; sosyalist partiler ücretler düşmeden uygulamak istiyorlar. Bu söylediğinize şöyle katılıyorum: Örneğin KİT'lerde işgücü fazlası mı var? Bazısında var, bazısında yok. Kimi KİT'lerde tek işçiye aldığımız zaman üretim düşüyor. Kimisinde de fazla istihdam var. Fakat işçi hareketi işgücünde tasfiyeye prensip olarak karşı çıkmalıdır. Bu durumda, sizin dediğinize gidebilir; ama tabii Türkiye'de bunu savunacak güçte değil sendikal hareket.

Bugün savunulması gereken şudur: İki türlü etkinlik artar. Birincisi; aynı üretim daha az işçiyle sağlanır. İkincisi, mevcut işçiyle üretim artırılır. Türkiye'nin yapısında işten çıkarılan insan yeni işe girmediği için, birinci yöntem sadece işsizliği artıran bir verim artışı olduğu için, reddedilmelidir. İkinci yöntem ise, üretimi mevcut işçi sayısı ile artıran bir yöntemdir. Kamu sektörü için de aynı şey söylenebilir. Kamu sektöründe personel fazlalığı mı var? O zaman kamu sektöründe mevcut personelle hizmetlerin nasıl artırılacağını savunmak lazım. Özetle işsizliği getiren her çözüme hem işçi hareketinin, hem sendikal örgütlerin, hem de emekten yana hareketlerin karşı çıkması gerektiğini düşünüyorum.

Soru: Biz ücretlerimize zam aldığımız zaman, örneğin 100 lira, işverenin kâr marjı da arttı. Nasıl oldu da arttı? Bizim aldığımız 100 liradan her biri için 25 lira, o da maliyetine koyduğu için mi kâr alıyor? Onu öğrenmek istiyorum. Teşekkür ederim.

Korkut Boratav: Normal olarak Türkiye'deki sanayi sektörü, maliyetlerin üstüne çok fazla değişmeyen bir kâr oranı ekleyerek fiyatları oluşturuyor. Özel kesimin normal fiyatlama yöntemi budur. Bazı yıllarda –ki, 1990 yılıydı- bu kâr marjını da yükseltti. Bunu yükseltmesinin nedenini ve mekanizmasını ayrıca tartışmak lazım. Artan ücretlerden kaynaklanan talep artışı kâr marjını artırarak satma olanağını artırıyor. Ekonomik dalgalama zamanında bunu yapamaz, ama talep genişlerken yapıyor. Batı Avrupa'da hatta Amerika'da bazen çok sıkı bir şekilde kullanılan antitekelci uygulamalar Türkiye'de yoktur. Sanayi yarıtekelci bir yapıya sahip olmasaydı kâr marjlarını böyle yükseltemezdi. Dolayısıyla tekelci fiyatlamaya karşı kontroller kamunun görevidir. Ancak, bu gündemde değildir.

Soru: KİT'ler, 1920'lerden sonra hızlı bir şekilde kurulmaya başlandı ve kâr amacı gütmüyordu. Giderek kâr etmeye yönelik bir işlev kazandı. 80'lerden sonra, özelleştirmenin altyapısı olgunlaştırılmaya başlandı. Şimdi Türkiye'de özelleştirme yapılacak. Yani bu saldırıya karşı Türkiye'deki iç dinamiklerin, demokrasi güçlerinin ya da emekten yana güçlerin karşı koyabilecek bir güçleri yok. Bundan sonraki alternatifler, politikalar ne olacaktır?

Bir Dinleyici: Yapılamayacaktır.

Korkut Boratav: Sizin söylediğiniz kadar yenilginin kesin olduğunu düşünmüyorum. Yani en azından parlamentoda birkaç kişinin verdiği dilekçeyle yasaların iptal edildiği bir ortamda bunların izlemek istedikleri yolun rahat olduğunu sanmıyorum. İkincisi, KİT'ler tahrip ediliyor. Hiçbir ekonomik organizma yatırım almazsa yaşayamaz. KİT sistemini yatırımdan yoksun kılarak çökertmenin çabası içindeler. Ayrıca her özelleştirme girişimi bir soygun ve yolsuzluk furyası doğurur. O yüzden de güçlkle karşılaşılıyorlar. Şaibesi olmayan, lekeli olmayan tek bir özelleştirme örneği yoktur. İşte böyle çıkar yol görünmeyen bir duruma getirdiler Türkiye'yi. Bu nedenle sadece özelleştirmeyi durdurmaya değil; aynı zamanda KİT'leri canlandırmayı ve yaşatmayı savunan seçenekler oluşturmak zorundayız. Bunu kamuoyuna, halka ve geniş anlamda çalışan sınıfların tümüne aktarmaya çalışmaktan başka çare yok.

BANKACILIK SEKTÖRÜ

*Dr. Öztin Akgüç
İÜ İşletme Fakültesi
Öğretim Görevlisi*

Türkiye'de bankacılık sektörünün özelleştirilmesi veya kamulaştırma tartışmasına ışık tutabilmek için; öncelikle, "Bankacılık sektörü işlevlerini yerine getirebiliyor mu?" sorusunun irdelenmesi gerekir.

I. Bankacılığın Ekonomik İşlevleri

Bankacılık sektörünün ekonomideki işlevleri şöyle özetlenebilir:

i) Bankalar, Finansal Aracı Kurumlardır

Aracı kurumların temel işlevi, fon veya kaynak fazlası olan kişi ve kuruluşlarla, faaliyetlerini yürütebilmek için kaynağa gereksinim duyan, başka bir deyişle kaynak açığı olan kişi ve kuruluşlar arasında aracılık yapmaktır. Bankalar aracılığı ile fon (kaynak) aktarımı sağlanmakta; böylece fon sunanlarla fona gereksinim duyanlar arasındaki coğrafi yer farkı giderilmektedir.

ii) Kaynaklara Akıcılık Sağlama

Bankacılık sistemi, ulusal hatta uluslararası düzeyde kaynaklara akıcılık sağlar. Günümüzde, iletişim teknolojisinin gelişmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin de etkisiyle, küreselleşme belki en etkin biçimde finansal pazarlarda yaşanmaktadır. Bankalar, fon fazlası olan finansal pazarlardan veya yörelerden, fon (kaynak) açığı olan pazar ve yörelere kaynak aktarmak yoluyla akıcılık sağlamaktadır.

iii) Kaynakları Hareketlendirme

Bankalar, aylak kalabilecek parasal birikimleri sisteme çekerek, kaynakları hareketlendirmektedir.

iv) Ekonomide Kaynak Kullanımını İyileştirme

Bankalar, esas itibarıyla üçüncü kişilerin kaynaklarını aktardıklarından yeni bir değer yaratmamakla beraber, topladıkları kaynakları verimli, kârlı alanlara, toplumsal ve kültürel açıdan öncelikli sektörlerle aktararak, ekonomide kaynak kullanımını etkilemekte; kaynak kullanımında iyileşme sağladıkları oranda, ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, bilindiği gibi, yalnız birikim tutarına değil, birikimlerin verimli kullanılmasına bağlıdır. Bankacılık sektörünün ekonomik açıdan en önemli işlevi, kaynak kullanımını etkinleştirme yoluyla ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktır.

v) Kısa Süreli Fonları, Büyük Ölçekli Uzun Süreli Fonlar Haline Dönüştürme

Bankalar, bireyler açısından kısa süreli ve göreceli olarak ufak fonları toplayarak, bunları ekonomide uzun süreli büyük ölçekli fonlar haline dönüştürmekte, yatırımların fonlanması için kaynak sağlamaktadırlar. Bir ekonomide parasal birikimlerin oluşması değil, bunların ekonominin üretim kapasitesini, üretkenliğini artırıcı yatırımlara dönüşmesi gerekir. Bankacılık sektörü, parasal birikimleri üretken yatırımlara dönüştürdüğü ölçüde, önemli bir katkı yapıyor demektir. Bankalar, bunu, kısa süreli fonları uzun süreli fonlara dönüştürerek; yaygın küçük tutarlı birikimleri, büyük tutarlı işletme ve yatırım kredilerine dönüştürerek bu katkıyı sağlayabilirler.

vi) Para Politikasının Uygulanmasında, İletme Aracı İşlevini Görme

Bir ülkede etkili bir para politikasının izlenebilmesi için gelişmiş bir bankacılık sisteminin varlığı gereklidir. Merkez bankalarının para politikasına ilişkin olarak kullandıkları tüm araçlar (kanuni karşılık oranı ve disporübilite oranının saptanması, reeskont ve avans faiz hadlerinin belirlenmesi, seçici –selektif– kredi kontrolü, açık piyasa işlemleri, kredi tavanları, sınırları konulması), sonuçta bankacılık sistemi aracılığıyla ekonomiye yansımaktadır. Tüm para politikası araçları, bankalar aracılığıyla ekonomiye yansımakta, etkili olmaktadır. Para politikası, hükümetlerce saptanmakta, merkez bankaları tarafından yürütülmekte, bankalar aracılığıyla ekonomiye iletilmektedir.

vii) Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme

Bankacılık sektörü, izlediği kredi hatta iştirak politikası ile gelir ve servet dağılımını etkilemektedir.

viii) Uluslararası Ticareti Geliştirme

Bankacılık sistemi, uyguladığı çeşitli ödeme ve kredilendirme yöntemleri ile, uluslararası ticaretin artmasına olanak vermektedir. Gelişmiş bir bankacılık sektörü olmadan, uluslararası ticaret ve ödemelerin gelişmesine olanak yoktur.

Kaynakları hareketlendirmek; kaynak kullanımını iyileştirmek; etkinliği artırmak; kaynak aktarma maliyetini düşürmek; yaygın, dağınık, bireysel olarak küçük boyutlu birikimleri, uzun süreli büyük kaynaklar şekline dönüştürmek; birikimleri yatırım finansmanına kanalize etmek, bankaların bir ekonomide en önemli işlevleri olarak görülmektedir.

II. Bankacılık Sektörü Türkiye’de

Temel İşlevlerini Yerine Getiriyor mu?

Bankacılık sektörüne ilişkin sayısal bilgiler, Türkiye’de bankaların işlevlerini gereği gibi yerine getiremediklerini göstermektedir.

Türkiye’de toplam mevduatın GSMH’ye oranı, gelişmiş ülkelere göre düşüktür. 1994 yıl sonu itibarıyla, Türkiye’de toplam mevduat 1,2751

katrilyon TL.dir. Bunun GSMH'ye oranı (1994 yılı GSMH tahmini 3,9033 katrilyon TL. olduğuna göre) yüzde 32,7 düzeyindedir. Kaldı ki, yıl sonu mevduat rakamları bankalar tarafından yapay işlemlerle şişkin gösterilmekte, yurtiçi bankalar mevduatı gibi, çift sayıma neden olan ögeler içermektedir. Mevduat/GSMH oranı düşük olduğu gibi, yıllar itibariyle belirgin bir değişme göstermemektedir. Oran, bankaların yurtiçi kaynak toplama ve kaynakları hareketlendirmede gereken etkinliği gösteremediklerini ortaya koymaktadır.

Bankacılık sektörünün dışa açılma girişimlerine karşın, dış ülkelerde örgütlenme sınırlı ölçüler içinde kalmıştır. Bankaların yurtdışındaki 17 şubesi aracılığı ile sağladıkları mevduat, 1994 yıl sonu itibariyle ancak 92,1 trilyon TL. olup, toplam mevduatın yüzde 7,2'sini oluşturmaktadır. Söz konusu mevduatın bir bölümünün de Türkiye'deki ana merkezlerden kaynaklanması olasıdır. Bankacılık sistemi yurtdışında da önemli boyutta kaynak sağlayamamaktadır.

Banka kredilerine ilişkin bilgiler; bankaların ekonomideki kısa süreli fonları uzun süreli fonlar haline dönüştürerek, kaynakları ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan öncelikli bölgelere aktaramadığını gösteriyor.

Banka kredilerinin çok önemli bir bölümü kısa sürelidir. Yine 1994 sonu rakamlarına göre, banka kredilerinin, ihtisas kredileri dışında yüzde 82'si kısa; ancak yüzde 18'i orta ve uzun sürelidir. Bu orta ve uzun süreli olarak gözüken kredilerin bir bölümü de, vadelerinde ödenmeyen kısa süreli kredilerin yeni ödeme planına bağlanmasından kaynaklanmaktadır. Kredilerin vade dağılımı, bankaların kaynaklarda vade dönüşümü yapmadıklarını göstermektedir.

Kredilerin sektörel dağılımı da, bankaların kaynak kullanımında etkinliği artıramadıklarını, küçük ve kısa süreli fonları yatırımlara dönüştüremediklerini göstermektedir. 1994 sonu itibariyle banka kredilerinin sektörel dağılımı, yüzde 23,7 ihtisas kredisi; yüzde 64,6 ihtisas kredileri dışındaki krediler; yüzde 11,7'si de kalkınma bankalarının açmış oldukları krediler şeklindedir. İhtisas kredileri dışındaki kredilerin önemli bir bölümünü de işletme kredileriyle, tüketici kredilerini kapsayan diğer krediler oluşturmaktadır. Söz konusu işletme kredileri ve diğer kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 40'a değin yükselmektedir.

Son yıllarda bankaların, ekonomik etkinlikleri fonlamadan çok, kamu güvencesinde topladıkları fonları kamu kesimine borç vermede kullandıklarını görüyoruz. Büyüyen kamu kesimi finansman açığı, bankaları, devlet iç borç senetlerini alarak kâr sağlayan kurumlar haline getirmiştir. Kamu kesiminin büyük boyutlarda açık vermesi, bu açığı yüksek faiz ve kısa süreli iç borçlanmayla fonlaması, bankacılık sektörünü kamu kâğıtlarının alım ve satımına yönlendirmiştir. Kamu kesimi finansmanı, kamu kâğıtlarının alım ve satımı, bankalara büyük kâr sağlamakta; banka kârlarının önemli bir bölümü, bankacılık hizmetinden değil, kamunun ödediği faizlerden kaynaklanmaktadır.

Bankalar, bir kez daha yinelersek, devlet güvencesinde topladığı fonları devlete satarak kâr eden kurumlar haline gelmişlerdir. 1994 yılında devletin iç ve dış borç faizi olarak ödediği tutar 200 trilyon TL. dolayında idi. 1995 yılı bütçesinde borç faizi 388 trilyon TL. olarak öngörülmüş iken, 1995 yılında gerek faizlerin yüksekliği, gerek kamu kesimi finansman açığının büyümesi nedeniyle bu tutar 635 trilyon TL. olarak düzeltilmiştir. Gerçekleşecek faiz ödemesinin 635 trilyon TL.yi aşması da olasıdır. Devlet iç borçlanma senetlerinin önemli bir bölümü bankaların portföyünde bulunduğundan, devletin faiz ödemeleri ağırlıklı bir şekilde bankalara yönelik olmaktadır. Bankalar, kendi kaynaklarını kullanmadan da kamu kesimi kâğıtlarından kâr elde etme olanağını bulmuştur. İhalelerde kaynak bağlamadan almış oldukları devlet iç borç senetlerini, kısa sürede daha yüksek faizle birikim sahibi kişi ve kuruluşlara satarak kâr sağlamaktadırlar. Birikim sahipleri ile devlet arasında aracılık yaparak kâr sağlamak, bankalarda ağırlıklı bir faaliyet halini almıştır. Bu tür bir faaliyetin ağırlık kazanması, bankaların temel fonksiyonlarının yerine getirilmesini geri planlara itmiştir.

Bankacılık sektörü, ekonomide gerek bireysel gerek coğrafi gelir ve servet dağılımını düzeltici değil, bozucu bir etki yapmaktadır. Banka kredilerinin coğrafi bölgeler itibarıyla dağılımı incelendiğinde, kredilerin yüzde 80'den fazlasının Türkiye'nin üç gelişmiş yöresi olan Marmara, ortakuzey ve Ege bölgelerinde toplandığı görülmektedir. Buna karşın 1994 yıl sonu itibarıyla, 32 ili kapsayan kuzeydoğu, güneydoğu, ortadoğu ve

ortagüney bölgelerinin kredilerden aldıkları pay yüzde 8,3 düzeyindedir. Söz konusu yörelerin krediler içindeki payı giderek azalma göstermektedir. Gelir düzeyi düşük olan bu bölgeler, 1970 yılında toplam kredilerin yüzde 16,3'ünden yararlanırken; bu pay 1994'te yüzde 8,3 kadar gerilemiş, yarı yarıya azalmıştır.

Türkiye'de açıklanan bilançolar, yapılan anketlerde, esnaf, sanatkâr, küçük sanayicinin kullanmış olduğu mesleki kredilerin payının yüzde 2'nin de altına düşmüş olması; kredilerin bireysel dağılımında da büyük dengesizlikler olduğunu, kredilerden daha çok gelişmiş bölgelerdeki büyük özel firmaların yararlandığını ortaya koymaktadır.

Ekonomideki temel işlevlerini yerine getiremeyen bankalar için bazı çevrelerin ileri sürdüğü özelleştirme bir çözüm mü?

Kamusal Sermayeli Bankaların Bankacılık Sektöründe Yeri

Bankacılık sektörünün özelleştirilmesinin doğuracağı sakıncaları vurgulamadan önce, Türkiye'de kamu bankalarının sektördeki yerine kısaca değinmek gerekir.

Türkiye'de 1995 yıl ortası itibariyle, Merkez Bankası dışında faaliyette bulunan 67 bankanın 9'u kamusal sermayelidir. Bu 9 bankaya özelleştirme kapsamındaki Sümerbank da dahildir. Kamusal sermayeli bankaların 6'sı ticaret-mevduat bankası, 3'ü ise kalkınma ve yatırım bankası türündedir. Kamusal sermayeli bankaların genelde özel görevleri, bir ihtisas bankası kimlikleri de bulunmaktadır.

Kamusal sermayeli ticaret-mevduat bankalarının sayılarının sınırlı olmasına karşın, toplam mevduat içinde payı 1994 yıl sonu itibariyle yüzde 44 dolayındadır. Bu pay, 1994 yılında mali piyasalarda yaşanan bunalımdan sonra artmaya başlamıştır. 1995 yıl ortası itibariyle, kamusal sermayeli bankaların TL. mevduatı içindeki payı yüzde 60'a; döviz-tevdiat hesapları dahil toplam mevduat içindeki payı da yüzde 50'ye yaklaşmıştır.

Kamusal sermayeli ticaret-mevduat bankalarının, ticaret bankaları kredileri içindeki payı 1994 yıl sonunda yüzde 38'in biraz üstünde

iken; bu pay, 1995 ortasında yüzde 40'ı aşmıştır. Kamusal sermayeli kalkınma bankalarının, kalkınma bankaları kredileri içindeki payı çok daha yüksek olup, 1994 yıl sonu itibariyle yüzde 85 düzeyindedir.

Tüm kamusal sermayeli bankaların (kalkınma bankaları dahil) toplam krediler içindeki payı 1994 yıl sonunda yüzde 48,5 düzeyinde bulunmaktaydı. Ancak bu payın 1995 yıl ortasında toplam kredilerin yüzde 50'sini aştığı hesaplanmaktadır.

Kamusal sermayeli bankalar birer ihtisas bankası gibi de çalıştıklarından, açılan ihtisas kredilerinin hemen tümü (1994 yıl sonu itibariyle yüzde 97'si) bu bankalar tarafından sağlanmaktadır.

Kamusal sermayeli bankalar, sayılarının sınırlı olmasına karşın, bankacılık sisteminde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Kamusal sermayeli bankaların sistemdeki payı 1994 bunalımından sonra daha da artmıştır.

Özelleştirme Bankacılık Sektörü İçin Bir Çözüm mü?

Sektörde önemli ağırlığa sahip kamu bankalarının özelleştirilmesi, sorunları daha da ağırlaştıracak gibi, bankaların ekonomik işlevlerini yerine getirmedeki eksikliklerini de çözümsüz hale getirir.

Özelleştirmenin getireceği sakıncalar şu noktalarda toplanır:

i) Sektördeki Oligopolistik Yapıyı Daha da Güçlendirir, Tekelcilik Eğilimini Artırır

Türkiye'de de, genelde diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi bankacılık sektörü oligopolistik bir yapıya sahiptir. Daha açık bir deyişle, az sayıda banka, mevduat ve kredi pazarına egemendir. Nitekim Türkiye'de de beş büyük banka, 1994 sonu itibariyle mevduatta yüzde 56,3; ticaret bankaları kredilerinde de yüzde 55,2 paya sahiptir. Ayrıca Türkiye'de özel bankalar, belli holding veya grupların iyeliği, kontrolü altındadır. Özelleştirme sonucu, büyük devlet bankaları da, büyük bir olasılıkla, holdinglerin denetimi altına gireceğinden, bankacılıkta oligopolistik yapı daha da berkitilmiş, sağlamlaştırılmış olacak; tekelci eğilimler güçlenecektir.

Her alanda özel tekelliliğe karşı çıkmak gerekir; tekellilik finans sektöründe daha da büyük tehlike taşır. Bir ekonomide eğer belli kişiler, belli gruplar fon akımlarına egemen iseler, tüm sektörleri etkileme, kaynak dağılımını, gelir ve servet dağılımını kendi lehlerine çevirme olanağına sahiptirler.

ii) Özelleştirme, Bölgeselarası Kredi Dağılımını Daha da Bozar

Özel sektör kısa sürede kâr çoğunsaması (maksimizasyonu) nedeniyle, geri kalmış yörelerdeki faaliyeti en az düzeye indireceğinden, hatta durduracağından; bölgeselarası gelişmişlik farkı daha da artar.

iii) Özelleştirme, Gelir ve Servet Dağılımındaki Dengesizlikleri Daha da Artırır

Özelleştirme sonucu kaynaklar üzerinde egemenliği genişleyen grup ve holdingler, kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaklarından, ekonomideki etkinlikleri artar. Gelir ve servetin belirli ellerde toplanma süreci hızlanır.

iv) İhtisas Kredilerinin Payı Azalır, Kredilerin Sektörel Dağılımı Ekonomik Kalkınma Amacından Daha da Uzaklaşır

Türkiye'de ihtisas kredilerinin hemen tümü kamusal sermayeli bankalar tarafından sağlanmaktadır. Bu tür kredilerin riskinin yüksek oluşu, getiri düşüklüğü, daha uzun süreli fonlara gereksinim duyulması gibi nedenlerle, gelişmiş ülkelerde dahi bu tür krediler, kamusal sermayeli bankalar veya kamu fonları ile desteklenmiş bankalar tarafından sağlanmaktadır. Özelleştirme halinde, özellikle tarım kredilerinin, kalkınmaya dönük kredilerin payı daha da azalır.

v) Özelleştirme Sonucu, Devlet İç Borç Faizleri Daha da Yükselir

Daha önce de vurgulandığı gibi, kamu kesimi finansman açığının büyümesi; bankaların, birikim sahipleri ile devlet arasında aracılık yaparak önemli boyutta kâr sağlamalarına olanak yaratmıştır. Kamu kesiminin finansman açığının yarattığı baskının yanı sıra, devlet iç borç senetlerinin büyük bir bölümünün bankalarca alınması, bankaların bir tekellilik gibi davranmaları; faizlerin yüksek düzeyde oluşmasına neden olmaktadır. Bu ko-

nuda kamu bankaları zaman zaman fon oluşturmakta, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) faizlerinin aşırı derece yükselmesini önlemektedir. Özel-
leştirme halinde, bankaların kârlarını artırma güdöleri, DİBS faizlerinin
daha da yükselmesine yol açar. Böyle bir oluşum, kamu kesimi finansman
açığını daha da artıracığı gibi, gelir dağılımını da bozar.

Kamu bankalarının özelleştirilmesi, ekonomide tekелci eğilimleri
artıracağından, kredilerin sektörel ve coğrafi dağılımını daha da bo-
zacağından, belli kişi ve grupların kaynaklar üzerindeki egemenliğini
pekiştireceğinden, gelir ve servet dağılımını daha da dengesiz hale
getireceğinden, kamu kesiminin faiz yükünü artıracığından; özelleş-
tirmeye kesinlikle karşı çıkılmalıdır.

Özelleştirmenin, özellikle ideolojik nitelik taşıyan özelleştirmelerin
doğurduğu sakıncalar ve olumsuz etkiler daha iyi görölmeye başlanmıştır.

Özelleştirmenin bir çözüm getirmeyeceğini, tersine sorunları ağır-
laştıracığını vurguladıktan sonra; bankacılık işlevlerini gereğı gibi
yerine getirmeyen bankacılık sistemi için, kamulaştırma bir çözüm
olabilir mi?

Bankaların Kamulaştırılması

Ekonomide kaynakların iyi kullanılmasını istiyorsak, gelir ve ser-
vet dağılımındaki dengesizlikleri azaltmak istiyorsak, kaynakların
büyük ölçüde toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan öncelikli sek-
törlere yönelmesini istiyorsak; kamu bankalarını özelleştirme yoluyla
belli holdinglerin veya yabancı sermayenin egemenliğı altına verme-
nin değil; tersine, özel bankaların kamulaştırılmasının daha yerinde
olacağını düşünüyorum.

Belirli büyüklüklerin üstündeki bankaların kamulaştırılması, Tür-
kiye'nin ekonomik düzeninin değiştirilmesi programının bir parçası,
bir aracı olarak ele alınmalıdır. Türkiye'nin bugünkü ekonomik ve po-
litik düzeninde kamulaştırma bazı sakıncaları artırabilir.

Türkiye'de günümüzde kamu bankalarında bazı olumsuzluklar göz-
lenmekte; bu olumsuzluklar abartılı bir şekilde kamuoyuna yansıtılarak,
özelleştirme lehine bir kamuoyu oluşturmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de kamu bankalarının günümüzde önemli bir eksikliği vardır. Bu eksiklik, kamu bankaları yöneticilerinin atanmasından kaynaklanmaktadır. Yöneticiler çoğu kez, dar parti düşünceleriyle veya belli çıkar hesaplarıyla, hükümetlerce atanmaktadır. İyi niyetten yoksun davranışlar, etik kurallara uymama, belli kişi ve çevrelere minnet borcu ödeme gibi düşünceler, kamu bankaları kredilerinde sorun yaratmakta; geri dönmeyen, batık kredi oranını bu bankalarda yükseltmektedir. Açıklanan bilançolara göre, kamusal sermayeli bankalardaki batık kredi oranı, özel bankalara göre çok daha yüksektir. Bu sorunu göz ardı edemeyiz.

Kapsamlı bir ekonomik sistem değişikliği programı içinde, belirli büyüklüğün üstündeki özel sermayeli bankaların kamulaştırılması, bankacılık sektörünün ekonomik işlevlerini daha iyi yerine getirmesi açısından yararlıdır. Ancak böyle kapsamlı bir program uygulaması olmaması durumunda, bugünkü koşullarda, bankacılık sisteminin işlevlerini yerine getirebilmesi için bazı önlemler alınması gerekir.

Öneriler

Kamusal sermayeli bankaların ve genelde bankacılık sisteminin daha etkin çalışabilmesi için kısa süreli olarak şu önlemler ileri sürülebilir:

• Özerkleştirme

Bankacılık sektöründe sorunların önemli bir bölümü, bankaların üst düzey yönetiminden, üst düzeye yapılan atamalardan kaynaklanmaktadır.

Daha önce de vurgulanmaya çalışıldığı gibi, kamu bankalarında üst düzeye yapılan atamalarda politik düşünceler, çıkar hesapları, belirli kişilere görev verme kaygısı vardır. Özel bankalarda da, bankayı egemen holdinglerin çıkarları doğrultusunda yönetecek kişiler yönetici kadrolara atanmaktadır. Bunu önlemenin bir yolu, yalnız kamu bankalarının değil, özel bankaların yönetimini de özerkleştirmektir. Özerkleştirme; bankaların yönetimini, belirli çevrelerin, partilerin hegemonyasından kurtarmaktır.

• *Bankacılık Sektörü Üzerindeki Denetimin Etkinliğini Artırma*

Bankacılık, en liberal ekonomilerde dahi, faaliyeti belirli kurallara bağlanmış ve kamunun denetiminde olan bir sektördür. Bankalar üzerinde denetim; bankaların sağlıklı şekilde faaliyetlerini yürütmeleri, güven sağlanması, fonların yönlendirilmesi, ekonomik istikrarın korunması, finansal pazarlarda tekelciliğin önlenmesi amaçları ile yapılır.

Türkiye'de bankalar, en azından kâğıt üzerinde sıkı bir denetim ve gözetim altındadırlar. Bankalar; kendi denetçileri, müfettişleri, bağımsız denetçiler, bankalar yeminli murakıpları ve TC. Merkez Bankası tarafından denetlenmektedir. Kamu bankaları için, buna Yüksek Murakabe Kurulu da eklenebilir. Bankalar üzerinde denetim yapanların bu denli fazla olmasına karşın, bazı bankaların batması, batık kredi sorununun varlığı, bankaların etkili bir şekilde denetlenmediğini ortaya koymaktadır. Bankaların etkili bir denetimle kurallara uymaları sağlandığı takdirde, bugün yaşanan sorunların önemli bir kısmının önlenebileceği açıktır.

Özelleştirmeden yana olanlar, bilanço kân üzerinde durmakta, özelleştirme ile kânın artırılabilirliğini savunmaktadırlar. Bizim gibi ekonomilerde, ticari kâr ile toplumsal kâr farklıdır. Amaç ticari özel kân değil, toplumsal (sosyal) kân çoğunsamaktır. Bu nedenle Türkiye'de destekler, ticari kârlılığı yüksek olan işlere değil, toplumsal yarar yüksek olan alanlara verilmelidir. Kamu bankalarının vermiş oldukları ihtisas kredileri, getirisi az olmakla beraber, toplumsal yarar çoğunsama amacına uygundur. Özelleştirme sonucu özel ticari kâr artsa bile, toplumsal (sosyal) kârlılık azalır. Bu da özelleştirmenin ekonomiye maliyetidir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'de bankacılık sektörü beklenen ekonomik işlevleri gerçekleştirememektedir. Ancak bunun çözümü kamu bankalarının özelleştirilmesi değildir. Bankacılık sektöründe özelleştirme; iddiaların aksine, kaynak kullanımında etkinliği daha da azaltacak, tekelci eğilimleri güçlendirecek, gelir ve servet dağılımındaki dengesizliği artıracak, bazı sektörlerdeki kredi yetersizliğini daha da şiddetlendirecektir.

Türkiye'nin bugünkü yapısı değişmediği sürece, büyük özel bankaların kamulaştırılmasının bir yararı olmaz. Kamulaştırma, Türkiye'nin ekonomik yapı ve düzenini değiştirme programının bir parçası veya aracı olarak öngörülebilir.

Bankacılık sektörüyle ilgili ivedi önlem olarak, bankaların yönetimlerinin özertleştirilmesi ve bankalar üzerindeki ekonomik amaçlı denetimlerin yoğunlaştırılması, etkinleştirilmesi önerilebilir.

Tartışma

Soru: Bankacılık sistemi, bugün, sadece hem finansman açıklarını finanse eden ve buradan gelir temin eden işlev yapmakta. O zaman şunu soruyorum: Daha önce kamu finansmanlarını finanse etmeyen bu mali kesim neyi finanse ediyor? "Kamulaştırma bu koşullarda imkânsız" dediniz. Ama kamulaştırma planlamayla çakıştırıldığı zaman, pekâlâ kamu kesimine performansı çok yüksek doğru kaynaklar getirebileceği düşüncesindeyim. Bu konuda Merkez Bankası'nı nasıl görüyorsunuz?

Öztin Akgüç: Türkiye'de 1980'de 4 yabancı banka vardı. Niteliksel tarafını bir yana bırakıp niceliksel olarak olaya baktığımız zaman, bu bankaların fazla bir ağırlığı olmadığını görüyoruz. Yani bugün 23 yabancı bankanın Türkiye'de mevduattaki payı yüzde 1 civarında; kredilerdeki payı biraz daha yüksek, yüzde 3-4 civarında. Çok önemli bir mevduat ve kredi portföyüne de sahip değiller.

Bu tabii; meselenin sadece niceliksel yönü. Ama yabancı bankaların bugün Türk bankacılık sisteminde çok fazla ağırlığı olduğunu da bilmiyorum; yani, niteliksel ağırlığı, verdiğimiz rakamlardan biraz daha farklıdır, ama çok fazla olduğunu da sanmıyorum.

Niye yabancı bankalar Türkiye'ye 1980 sonrasında geldi? Bunun bazı nedenleri var: İşte, "Türkiye dışa açılıyor" izlenimi verildi. Dolayısıyla, her banka da kendi ülkesinin çıkarlarını burada savunabilmek için ya da destekleyebilmek için bir şube açtılar.

Bunun dışında bunun bazı arzi nedenleri de vardı. 1980'de, bildiğimiz gibi, ödenmeyen dış borçlarımız vardı. Bunlara dendi ki,

bunları özkaynak olarak kullanabilirsiniz. Bazıları da bunu bankacılıkta özkaynak olarak kullandılar. Yani Türkiye'ye yeni kaynak getirmediler, alacaklarını banka sermayesi olarak koydular; banka sermayesi şekline dönüştürdüler. Özellikle Amerikalılar bunu çok rahat uyguladılar.

Onun dışında; Beyrut önemli bir finans merkeziydi. Beyrut'un ortadan kalkması, "İstanbul bir finans merkezi olabilir mi?" sorusunu gündeme getirdi ve bazıları bundan yararlanarak Türkiye'ye geldiler. Gelmelerinin değişik nedenleri vardı; ekonomik, politik ve arazi nedenleri vardı. Ve bizim 1980'de almış olduğumuz bazı kararlardan yararlanmak için; özellikle alacaklarını bu yolla tahsil ederek sermaye şekline dönüştürüp, daha sonra kâr transferi şeklinde geri çekmek için, bu yolla Türkiye'ye geldiler. Ama artık Türkiye'ye pek yabancı sermaye gelmiyor. Durdu bu akım. Yabancı bankaların faaliyeti giderek niceliksel olarak azalıyor.

Öbür sorunuza gelince: Kamulaştırma imkânsız demedim; ama bugün kamu sektöründe bir özzerkleştirme yapılmadan, bir planlama hamlesinden geçilmeden, bugünkü sistemde, bugünkü sözde liberal sistemde bir kamulaştırma yaparsak, kaynaklarda da kötü kullanım endişemi dile getirdim. Yani, yeni Cıvangate'lerle karşılaşabiliriz, bu tip bir yönetimde. Tabii ki, ciddi bir planlamayla kamulaştırma mümkündür. Ama bugünkü –özür dilerim– çapaçul sistemde bir kamulaştırma yapılması durumunda, tehlikeyle karşı karşıya geliriz.

Bankalar neyi finanse ettiler? Son zamanlarda özellikle 90'lardan sonra kamuyu mu finanse ediyorlar? Eskiden izlenen bu politikalar dolayısıyla bazı büyük sektörleri, bazı büyük holdingleri finanse ettiler. Yani, bugünkü bazı büyük holdinglerin 1960'lı yıllardan sonra gelişmesine, bankacılık sektörünün çok önemli katkısı olmuştur. Karşılıksız krediler kullanılmıştır. 1980 öncesinde düşük faizli kredi verilmiştir, destek verilmiştir. 1980'den sonra faizler serbest bırakılınca bu olanak ortadan kalktı. Ancak bunu telafi etmek için subvansiyon (destek) sistemi getirildi. Başka parasal destekler getirildi. Dolayısıyla bugün özel kesimde belli firmalar büyüdüyse, belli holdingler aşama kaydettiyse; bunda, bankacılık konusunda büyük politika yanlışlarının katkısı olmuştur.

Soru: 1985'lerde daha çok uygulanan kur garantili kredilerin daha çok Sabancı grubunca kullanıldığını biliyorum. Bu kur garantili kredilerin toplumumuza, ÷lkemize maliyeti ne olmuştur? Biliyorsunuz, bunlarda faiz yüzde 33'lerde kalıyor ve yıllar itibariyle artan faiz yüküyle, bir toplumsal maliyete dönüşüyor. Son 15 yılda, özel sektörün krizler nedeniyle batan kuruluşlarında kaybedilen kamu kaynakları, rakam olarak belli mi?

Öztin Akgüç: Kur riskini devlet üstleniyordu. Fakat 1980'den sonra devlet bu politikayı terk etti. Bunu bir sigorta sistemi olarak kabul edersek, nispeten yüksek faizlerle sigorta etmeye çalıştı. Size kesin rakam veremeyeceğim; ama şunu söyleyebiliriz ki, bu tip sabit kur riski olmayan kredilerden yararlanan kurum ve kuruluşlar olmuştur; ama bunun oranı, bana sorarsanız 1980 öncesinden daha azdır. Yine de bu yolla özel kesime bir miktar da olsa kaynak aktarmı yapılmıştır. Zaten kısa sürede bazı grupların hızla büyümesinin nedeni, kendi verimlilikleri değildir; kendilerinin üretkenliği değildir. Önemli kamu kaynaklarının bunlara aktarılmasıdır.

Kamu bankalarında açıklanan bilançolara göre, tahsili gecikmiş kredilerin oranı daha yüksektir. Tahsili gecikmiş kredilerin aşağı yukarı yüzde 70-80'i kamu bankalarından kaynaklanıyor. Kamu bankaları, politik nedenlerle, ya da vermiş olduğu kredilerin çok sağlıklı olmaması nedeniyle oldukça zorlanıyorlar.

Aslında şunu da kabul etmek gerekir ki, Türkiye'de, diğer bilançolar gibi banka bilançoları da gerçeği yansıtmıyor. Gerçekte kamu bankalarının toplam kredi kaybı, bilançolara yansımış olan o trilyonların çok çok üstündedir. Ama bu, çeşitli muhasebe formüllerinde, kredi formüllerinde yansıtılmıyor. Kamu bankalarında bu olay gizlenmesine rağmen, yine tahsili gecikmiş kredilerin yüzde 80'i bu politika nedeniyle kamu bankalarında görünüyor.

Soru: Türkiye ekonomisinde bankaların ağırlığı nedir? Yani, iş-tirakleri, katılımları... 1970 öncesi bankalarla 1970 ve 1980 sonrası bankalarla kıyaslandığında, iktisadi faaliyetleri yönlendirme oranı nedir? Türkiye'deki 23 yabancı bankadan söz edildi. Bu kadar yabancı ve yerli banka, enflasyona ne oranda katkıda bulunuyor?

Öztin Akgüç: Bazı şeyleri çok abartmamamız gerektiğini düşünüyorum. Bu yabancı bankalar meselesini de bilmiyorum. Rakamları verdim. Bunların gerek ithalatta gerek ihracatta gerek kredilerde, tutarları son derece düşük. Türkiye'de bankacılık sistemi neden bu şekle geldi? Bunu, bankalara değil, Türkiye'nin 1980 sonrası izlediği politikaya bağlamak gerekir. Bankacılık sistemi bağımsız değildir. Belli bir politika izliyorsunuz, bankacılık da şekil alıyor. İzlenen politika nedir, 1980'den sonra? "Dünyaya açılalım, dünyayla bütünleşelim, liberal bir politika izleyelim."

Bana sorarsanız, 1980 öncesi bankacılığın Türk ekonomisine katkısı, 1980 sonrasında daha fazlaydı. Çünkü 1980 öncesinde bankaların iştirakleri bir hayli fazlaydı. Sermaye birikiminin az olduğu bir ekonomide ve bazı sektörlerde özkaynağın olmadığı bir ekonomide, Türkiye'de, bankaların iştiraklerde bulunmasında ben sakınca görmüyorum. Özellikle kamusal sanayide. Eğer bu iştirakleri gerçekten üretken alanlarda kullanabilirse.

O bakımdan, 1980 sonrasında, bankaların iştiraklerinin azaltılmasını, kaynakların daha çok ticaret sektörüne yönlendirilmesini uygun görmüyorum. 1980 sonrasında bankacılık kaynakları daha çok ticaret sektörüne, ihracata, son zamanlarda da devlet finansmanına fazla özendirildi. Burada yanlış olan, bazı bankaların tutumu değildir; Türkiye'nin genel ekonomi politikasıdır. O politika içinde bankalar kendilerine göre bir düzen, bir şekil almıştır.

Yüzde 50'den fazla bir kredi ve mevduat payı var kamusal sermayeli bankaların. Ama bunları Türk ekonomisi yararına ve toplumun yararına kullanamıyoruz. Bu da tabii, hükümetin tutumundan kaynaklanan bir olay. O bakımdan olayı daha objektif olarak ortaya koymamız gerekir. Yani burada kınanacak olan husus, 1980'de o "vizyon sahibi" politikaların Türkiye'ye getirdiği modeldir. O model içerisinde de bankalar şekillenmiştir.

Soru: Kamu bankalarının verdiği toplam kredinin kaçta kaç büyük tekeli sermayeye gidiyor? Örneğin, Koç, Sabancı, Çukurova bunların kaçta kaçını alıyor?

Öztin Akgüç: Banka kredilerinin yüzde 80'ini özel kesim kullanır, yüzde 18'ini de kamu sektörü. Şimdi, bu yüzde 80'in büyük bölümünü çok büyük kuruluşlar kullanır. Burada, filanca holding şu kadar trilyon kredi kullandı diyemem. Bunun hesabını Merkez Bankası biliyor.

Türkiye'deki kredilerin dağılımı konusuna gelelim: Marmara, esas itibariyle bir kuruluşlar bölgesi; küçük esnaf ve sanatkâra verilen kredilerin marjı yüzde 3-4'ü geçmiyor. Kredilerin büyük bir kısmının holdinglere gittiği kesin. Zaten kendi bankaları var, kendi bankalarından kullanmasalar bile demin bahsetmiş olduğumuz kamu bankalarından, 67 bankadan kredi kullanma imkânları var. Kredilerin dağılımında çok büyük bir dengesizlik olduğu, gerek yöresel bakımdan gerek firma bazında bir gerçek. Ama yöresel dengesizlikleri daha açık ortaya koyabiliyoruz da; firmaların kullandığı krediler kamuoyuna açıklanmadığı için, burada ancak tahminlerde bulunabiliyoruz.

Bankacılık sektörü dünyada her tarafta denetim ve gözetim altındadır. Kamunun burada bir denetim ve gözetim yetkisi olduğu, hakkı olduğu kabul edilir. Bankaların yönetimi özel kişilerde olsa bile bütün bankalar bu denetim ve gözetim altındadırlar. İşte Batı'da da, merkez bankası olsun, hazine olsun, maliye bakanlığı olsun, denetim ve gözetim altındadır. Türkiye'de de, aslında bankacılık sisteminde yoğun bir denetimin olduğunu görüyoruz; banka denetçileri var, müfettişler var, bankalar murakıpları var, bağımsız denetçiler var, Merkez Bankası var. Bu denetime rağmen bankacılık sisteminde birtakım yolsuzluklar, maalesef kamu bankalarında olabiliyor.

Kamu bankalarının bence en önemli özelliği, üst düzey yöneticilerin atanmasıdır. Kamu bankalarına üst düzey yönetici atanacağı zaman, hükümetler, politik veya kişisel çıkar bekliyorsa; kendisine hizmet edecek olan kişileri buluyor. Bugün de belki bu amaçla atamalar yapılıyor. Bunun da sonuçlarını belki 4 yıl sonra göreceğiz, belki hemen görürüz, bilemiyorum.

Özel banka sorunu da şudur: Özel bankalar daima holdinglerin denetimi altında olduğu için, holding yöneticileri de kamuya hizmet yerine, kendi çıkarları doğrultusunda faaliyet gösteriyor.

1990-1992'li yıllardan sonra Türkiye bir politika izledi. Faizleri yüksek tutup, kuru düşük ayarlamak suretiyle yurtdışından gelecek olan sermayeye önemli bir reel kâr sağlandı. Bu yıl Türkiye'nin aynı politikaya döndüğünü görüyoruz. Belki hükümet de seçime kadar yeşil ışık yaktı; yine faizler yüksek, kur düşük ayarlanıyor ve sıcak para çağrılıyor. Yüksek faiz-düşük kur uygulanıyor ki, bu sıcak para

Türkiye'de kalsın. Bu, son derece sakıncalı bir olay. Sıcak paranın içerde bu koşullarda kalması, kısa sürede iyi gibi görünüyor. Ama uzun dönemde, bu politikaya devam ettiğiniz takdirde, hem faizleri düşüremiyorsunuz, hem de IMF açısından, ithalat-ihracat açısından olumsuz etkileri oluyor.

Tabii bizim gibi ülkelerin dış borçlarını tamamen sıfırlaması mümkün değil bu aşamada. Ama Türkiye'de sağlıklı bir dış borç politikası yok; yani, bir dış borç politikasıyla, uzun vadeli bir yatırıma dönük üretkenliğinin olması gereklidir.

Türkiye'de bir de medya sorunu var. Bu sorunu da ortaya koyup tartışmak gerekir. Türkiye'yi belki de yanlış yönlere çeken, Türkiye'yi yanlış yönlendiren, kaynak peşinde olan, bu medyadır. Bunun yeniden gündeme gelmesi gerekiyor. Çünkü bugünkü bazı olumsuzlukların kaynağında medya yatıyor.

VERGİ SİSTEMİ

Prof. Dr. İzzettin Önder
İÜ İktisat Fakültesi
Öğretim Üyesi

1. Giriş

Kapitalist toplumlarda devletin rolü, *özel sermaye birikimine katkıda* bulunmak ve bu görevi yerine getirirken de oluşacak olan sosyal sorunları hafifleterek, onları toplumca kabul edilebilir düzeye indirmek, böylece sistemi meşrulaştırarak, işleyişini kolaylaştırmaktır. Devlet, bu *ikili görevini kamu harcama ve gelir sistemini* kullanarak yerine getirir. Kamu harcamalarını, özel sermaye birikimine katkıda bulunacak şekilde yönlendiren devlet, kamu gelir sistemini de *sermaye üzerindeki yükü hafifletmeye*, finansman yükünü ise, sermaye dışı *gruplara yıkmaya çalışır*. Doğal olarak, kamu harcama ve gelir sistemine doğrudan yansımayan siyasal kararlarda da devlet hep aynı yönde davranış sergiler.

Böyle bir politik işlevle yüklenmiş olan devlet, *göreceli bağımsızlığı* çerçevesinde, özel sermayeyi gözetir. Devletin böyle davranmasının nedeni, özel sermayenin tüm toplumu ve devleti tehdit gücünü elinde bu-

lundurmasıdır. Zira sermaye birikimi arttığı derecede, özel sermayenin üretim kararlarındaki hâkimiyeti de artmaktadır. Bu hâkimiyet alanı, üretimi belirli bir süre için dondurmadan, ülke içi üretimden ülke dışına çıkmaya dek uzanabilmektedir. Özel sektörün giderek nazlı ve şımarık çocuk edasına bürünmesi, isteklerini kamu karar organlarına kabul ettirebilmesi sonucunu yaratmaktadır.

Ancak, sermaye kendi çıkarları doğrultusunda, *tüm kamusal karar örgütlerini yönlendirirken* bu süreci gizlemeyi de ihmal etmez. Bunlardan birincisi, *kamu karar organlarını güçlü* olarak topluma tanıtmaya yöntemidir. Kamu kesimi güçlü olarak tanınınca, aldığı kararlarda bağımsız olduğu görüşü hâkim olmaktadır. Söz konusu bağımsız kararlar fazla ters düşmez ise *"kamu yararı"* gerekçesi ile genel kabul görür. Bu tür kararlar topluma çok ters düşerse, bunun suçlusu siyasal karar organı olmaktadır. Böylece, toplumsal dikkatler, *adres değişikliği* ile çarpıtılmış olmaktadır. İşlerin çok kötü gittiği durumda da, *günah keçisi* ilan edilen siyasal kadro alaşağı edilmekte, bir benzeri, yeni bir defter açmak üzere, siyaset koltuğuna oturmaktadır. Bu süreç, siyasal kadronun, sistemin asıl hâkim güçlerini perdeleme işlevini gerçekleştirir.

Özel sermayenin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilen siyasal eylemlerin perdelenmesi için kullanılan ikinci yöntem ise, alınan karar ya da uygulanan araçların *asıl işlevini gizleyen ve görüntüyü çarpıtan sözcük ve tanımlamaların kullanılmasıdır*. Bunun en tipik örneği, sermayenin yükünü hafifleten vergi avantajlarına *"vergi teşviki"* denilmesidir. Böylece, kamuoyu, söz konusu vergi indirimleri sonucunda ülkede yatırımların arttığı ve istihdam olanaklarının genişlediği yargısına varmaktadır. Halbuki, bu tür vergi teşvikleri sonucunda özel yatırımların arttığı yönünde ne teorik ne de ampirik kanıt mevcuttur.

Aynı bağlamda, kafaları karıştırmaya yönelik diğer bir manipülasyon da, *zenginlerin vergilendirilmesi sonucunda ülkede tasarrufların gerileyeceği ve azalan yatırımlar sonucunda işsizliğin artıp*, millî gelirin düşeceği korkusunun yayılmasıdır. Oysa, yüksek gelirlerin tasarruf edeceği kesin olmadığı gibi, öngörülen tasarruf gerçekleşse dahi, bunun toplum çıkarları doğrultusunda yatırıma yönlendirileceği de kesin değildir. Kaldı ki, bu iki koşul da toplumsal çıkarlar doğrultusunda gerçekleşse

dahi, bu yolla yaratılan artıkdğer üzerinde giderek daha büyük bir bölümün kontrolü *yüksek kâr sahiplerine* geçmiş ve bunların güçleri pekiştirilmiş olmaktadır.

Çağımızın komplike toplumlarında, vergi gibi ilk anda anlaşılması zor bir sürecin, bazı manipölasyonlarla *daha da örtülü bir hale getirilmesi*, onun yorumlanmasını olanaksız kılmaktadır. Bu sonuç ise, potansiyel güçlerin direncini zayıflatarak, hatta çoğu zaman kırarak, vergi olgusunu, sınıflararası sömürünün önemli bir aracı haline getirilmesine neden olmaktadır. Bu raporda, Türk Vergi Sistemini, hem dinamik hem de statik yapısı içinde, bir yaklaşımla ele alıp, inceleyeceğiz.

2. Türk Vergi Sistemi'nin Yapısı

Türk Vergi Sistemi, çağdaş kapitalist ölkelerde uygulanan vergi sistemleri ile benzer özellikler taşımaktadır. Doğrudan vergiler olarak gelir ve kurumlar vergileri, dolaylı vergi olarak da katma değeri vergisi uygulanmaktadır.

Vergi sistemi içinde uygulanan çeşitli vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki ağırlıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çizelge: 1

Vergilerin Göreceli Önemi

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Gelir Vergisi	33,7	38,6	41,0	42,4	42,4	40,4	39,1
Kurumlar Vergisi	14,9	14,1	10,2	9,0	7,1	7,2	5,8
Servet Vergileri	1,0	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Katma Değeri Vergisi	29,4	25,3	27,2	29,0	29,7	31,0	32,6
Diğeri Vergiler	21,0	21,3	20,7	18,7	19,9	20,5	21,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi'nden hesaplanmıştır.

Sakıp Şeker, *Türkiye'de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yüğü*, Türk Harb-İş, Ankara, 1994, s.20.

Çizelgede açıkça görüldüğü gibi, 1988-1992 yılları arasında Kurumlar Vergisi yaklaşık üçte iki oranında bir erime göstermiştir. Çok cılız olan *servet vergisi* ise, önemini daha da yitirmiştir. Buna karşılık, *dolaylı bir vergi olan katma değer* vergisinin vergi sistemi içindeki ağırlığı artmıştır. Diğer vergiler başlığı altında yer alan gelir kalemleri de, büyük bölümü itibariyle, dolaylı vergilerden oluştuğuna göre, katma değer vergisi ile diğer vergiler bir arada ele alındığında, dolaylı vergilerin ağırlığının yüzde 50'nin üzerinde olduğu ve bu ağırlığın giderek de arttığı anlaşılr.

Vergide adalet açısından vasıtalı-vasıtasız vergi ayırımı önemli olmaktadır. Vasıtalı vergiler, bireyin ekonomik gücüne oturtulmadığı için, genelde adalet ilkesine ters düşmektedir. Bu açıdan vergi sistemi hakkında bir fikir edinebilmek için aşağıdaki tablo verilmiştir:

Çizelge: 2

Vasıtalı-Vasıtasız Vergi Ayırımı

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Vasıtasız V./Toplam V.	49,6	53,4	52,1	52,3	50,4	48,6	45,8
Vasıtalı V./Toplam V	50,4	48,6	47,9	47,7	49,6	51,4	54,2

Kaynak: 1994 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara, 1994.

Vasıtalı-vasıtasız vergiler oranını veren *Çizelge: 2* bir fikir vermekle beraber, tablonun yorumunda dikkatli olmak gerekmektedir. Zira, vasıtalı olarak görülen bazı vergiler, çok lüks mallar üzerine uygulanan vergileri yansıttığı sürece, adalet ilkesi ile fazla çatışmaz. Buna karşılık, vasıtasız vergiler ise, içerdikleri istisna ve muafiyet hükümleri ve ücretli kesime aşırı yüklenmeleri nedeni ile adalet ilkesi ile oldukça çatışmalıdır.

Doğrudan vergileri oluşturan gelir ve kurumlar vergileri, vergi adaleti sağlamak açısından fevkalade yetersizdirler. Gelir vergisinin yarısından fazlası ücretlerden yapılan kesintilerden gelmektedir. Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle ücretlerden yapılan kesintinin gelir vergisi ile sağlanan toplam gelire olan oranı görülmektedir.

Çizelge: 3

Ücretlerden Yapılan Kesinti/Gelir Vergisi

	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Ücretlerden Yapılan Kesinti/Gelir V.	45,2	50,8	55,0	56,3	55,0	56,0
Ücretlerden Yapılan Kesinti/Toplam Kesinti	61,8	65,5	65,7	68,1	65,4	66,2

Kaynak: Sakıp Şeker, *Türkiye'de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükü*, Türk Harb-İş, Ankara, 1994, s.47.

Gelir vergisinin yarısından fazlasının ücretler üzerinden yapılan kesintilerden geliyor olması, bir yandan yoğun istisna ve muafiyetlerin varlığına, diğer yandan da vergi kaçırma olgusuna bağlı görülmektedir.

Kurumlar vergisinde de benzer durum görülmektedir. Kurumlar Vergisi Yasasının 8. maddesinde tanınmış olan çok geniş istisna ve muafiyet (1994 başlarına kadar maddede 19 kalem istisna ve muafiyet hükmü vardı) ile yüzde 46 olan nominal vergi oranı, efektif olarak yüzde 18-20'lere kadar geriletilmiş oluyordu. Hazine kâğıtları üzerine yatırım yapan finans kurumları ise, fiili faiz yüklerini yüzde 8-10 düzeyinde tutabiliyordu.

Gelir ve kurumlar vergilerinden oluşan dolaysız vergilerin çeşitli faktör gelirleri arasındaki yük dağılımı ve bu faktör gelirleri üzerindeki efektif yükleri aşağıda verilmiştir.

Çizelge: 4

Vergi Gelirlerinin Faktör Gelirlerine Göre Dağılım ve Efektif Vergi Yükleri

	Ücret ve Maaş		Faiz		Kâr		Kira		Tarım	
	VP	EVY	VP	EVY	VP	EVY	VP	EVP	VP	EVY
1987	25,5	9,6	3,1	3,8	66,6	10,3	1,5	1,8	3,3	1,4
1988	31,5	10,6	3,1	2,3	60,3	8,5	2,0	3,0	3,2	1,2
1989	39,2	11,6	5,1	4,5	49,0	8,1	3,7	7,2	3,1	1,3

1990	44,2	12,0	4,7	5,1	44,0	8,6	4,2	9,8	3,0	1,2
1991	48,6	11,0	4,5	4,6	40,4	10,0	3,6	7,9	3,0	1,5
1992	47,7	11,2	5,4	5,1	41,1	10,7	3,2	7,1	2,7	1,5

Kaynak: Sakıp Şeker, *Türkiye'de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yüğü*, Türk Harb-İş, Ankara, 1994, s.53.

Not: VP: Vergi Payı, EVY: Efektif Vergi Yüğü.

Çizelge: 4, Ücret ve maaşlıların vergi payının 16,2 puan arttığını ve efektif vergi yüklerinin ise yüzde 10,6'dan yüzde 11,2'ye çıktığını ortaya koymaktadır. Faktörlerin 1987-1992 dönemi itibariyle ortalama efektif yükleri ise şöyledir:

Ücret ve Maaş	yüzde 11,0
Faiz	yüzde 4,3
Kâr	yüzde 9,4
Kira	yüzde 6,1
Tarım	yüzde 1,3

Görüldüğü gibi, *en yüksek efektif vergi yüğü*, ücret ve maaş üzerindedir. Ücretlilerin vergi payı da, aynı dönem boyunca yükselmiştir. Oysa aynı dönemde ücretlilerin milli gelirden aldığı pay, yüzde 17'den yüzde 14,5 oranına gerilemiştir. Milli gelir içinde gerilerken, vergi payı artan ücretli üzerindeki vergi baskısı şiddetle yükselmiştir.

Vergi yüğü açısından yaklaştığımızda, toplam vergi yüğü şu görüntüyü vermektedir.

Çizelge: 5

Vergi Yüğü

	Konsolide Bütçe Vergi Yüğü	Toplam Vergi Yüğü	Toplam Vergiler ve Parafiskal Gelirler Yüğü
1985	10,7	13,5	15,3
1986	11,5	15,8	17,6
1987	11,9	16,2	18,7
1988	10,8	15,3	17,8

1989	11,1	15,4	18,7
1990	11,6	16,4	20,5
1991	12,7	17,3	21,6
1992	13,3	18,4	23,2
1993	15,4	20,6	25,6

Kaynak: Muhtelif Yıllar *Ekonomik Rapor* larından hesaplanmıştır.

Bu tabloda ortaya çıkan en önemli görüntü, parafiskal yükümlülüğün giderek arttığı olgusudur. Parafiskal yükümlülükler emekçi payı ve işveren payı bir arada fiyatlara yansıtılarak, dolaylı vergi gibi tüketicilere yüklenmektedir.

Çizelge: 5'in ortaya koyduğu diğer bir özellik ise, vergi yükünün oldukça düşük düzeyde tutulması ve vergi gelirleri artış hızının yavaş olduğudur. 1985 bir toparlanma yılı olduğundan vergi gelirlerinde bir artış olduğu izlenimi alınmaktadır. 1985 yılında katma değer vergisi devreye girdiği için vergi gelirlerinde artış gözlenmiştir. Zira 1983 yılında konsolide bütçe vergi yükü yüzde 14'tür. 1985 yılında KDV'nin devreye girmesi ile vergi yükü biraz yükselmiş, fakat 1991'lere kadar ancak yüzde 11 dolaylarında gezinmiştir. Bunun anlamı bir tür adaletsiz vergi olan enflasyon vergisine yöneliştir. 1980 politikaları ile uygulanan arz-yanlı iktisat bağlamında hafifletilen hizmetleri ve enflasyon vergisi doldurmuştur.

3. Türk Vergi Sistemi'nin Yorumu

Türk Vergi Sistemi, her kapitalist ülkede olduğu gibi, bir yandan özel sermaye birikimine, tekelleşme eğilimi içinde destek verirken, diğer yandan da yüzeysel görüntülerle vergide adalet ve etkinlik kriterinin korunmaya çalışıldığı izlenimini sergilemektedir. Bu nedenle, vergi sisteminin temel işlev ve amacını saptayabilmek için, yüzeysel görüntüden kurtulup, doğrudan ve dolaylı etkilerinin incelenmesine girilmesi gerekmektedir.

Vergi sistemi, etkinliği sağlamaktan uzaktır. Vergi, kamu kesimine kaynak aktarım aracı olduğuna göre, vergi yükünün düşük olması,

kamu kesiminin yeterince beslenmesini sağlayamamakta ve neticede kamu ve özel kesimler arasındaki dengenin kamu kesimi aleyhine bozulmasına neden olmaktadır. Türkiye'de vergi yükü, tüm OECD, Avrupa ve benzer ülkelerin altındadır. Karşılaştırmaya elverişli 1993 yılı itibariyle Türkiye'de toplam vergi yüzü yüzde 23,2 iken, bu oran OECD ve Avrupa ülkeleri için ortalama yüzde 29, Yunanistan için yüzde 26,1, Portekiz için yüzde 25,1'dir.

Özellikle de 1980 politikaları ile getirilen vergi yükü, günümüze kadar giderek artan kamu borcu sorununu bir çığ gibi büyütmüş bulunmaktadır. Büyüyen kamu borçları, bir yandan faiz yükü ile bütçe-içi harcama kalemlerini sıkıştırırken, diğer yandan da özel finans kesimini pompalayarak, özel ekonomik faaliyetlerin üretici kesimlerden finans kesimine kaymasına neden olmaktadır.

Yükselen kamu borçlanma gereği piyasa faizini yükseltirken üretici faaliyetleri engelleyerek, ekonominin sağlıklı büyümesine mani olmaktadır. Bunun sonucunda giderek yükselen fiyatlar hem gelir dağılımını, hem de kaynak dağılımını bozmaktadır. Enflasyon, sadece bugünkü nesil üzerine salınmış haksız bir vergi olmayıp, aynı zamanda gelecek nesillerin de kaynağına ipotek koyan bir finansman yöntemidir.

Vergi sistemi, emek geliri üzerine aşırı biçimde yüklenerek, hem gelir dağılımını hem de kaynak dağılımını bozmaktadır. Türkiye OECD ülkeleri arasında fert başına geliri en düşük ülke olduğu halde, asgari ücretin de dahil olduğu ilk gelir dilimine en yüksek oran uygulayan ülkedir. Bu oran yüzde 25 olup, Avrupa'nın en yüksek oranıdır. Bunu izleyen oranlar, yüzde 20 ile İngiltere'de, yüzde 19 ile Almanya'da görülmektedir. Sosyal güvenlik fonları ile birlikte emek üzerindeki bu vergi, üretim maliyetleri içinde tüketiciye yansıtılmaktadır. Ancak, böyle bir yük, nihai aşamada tüketiciye yansıtılmakla beraber, üretim araçları bileşiminde sermaye ile emek (ya da sabit sermaye ile değişir sermaye) bileşimini birincisi lehine etkilemektedir.

Yoğun teknoloji uygulayarak ileri düzeyde üretime geçmek yararlı olabilir ve böyle bir amaç desteklenebilir. Ancak, böyle bir üretim tekniği içinde iki noktaya dikkat etmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi, *emekçilerin haklarının* korunması, yani dağılım sorunu; ikincisi ise, *tekelleşme sorunudur*. Bir yandan gelir dağılımı, diğer yan-

dan tekelleşme sorununun çözümü, sermaye getirisi üzerine salınan vergi ile olasıdır. Oysa, yukarıdan beri açıklanmaya çalışıldığı üzere, sermaye üzerine salınan vergilerden kaçınılmakta, dolaysız vergiler emek üzerine kaydırılmakta, vergi sistemi içinde de dolaylı vergilere ağırlık verme yönüne gidilmektedir.

Sermaye üzerindeki vergi yükünü olanağanüstü hafifleten çok ciddi bir araç da gelir ve kurumlar vergilerinin birleştirilmesidir. 1980 vergi politikaları arasında bu araç da Türkiye'de uygulanmıştır. Gelir ve kurumlar vergilerinin ayrı ayrı uygulandığı durumda, kurum kârı, kurumlar vergisine tabi olduktan sonra ortaklar arasında dağıtıldığında menkul sermaye iradı olarak, ayrıca, gelir vergisine de tabi oluyordu. Böyle bir uygulama sonucunda, ya sermaye üzerindeki vergi yükü artıyordu ya da bu kaynak dağıtılmamış kâr payı olarak kurumda bırakılıyordu. 1980 politikaları çerçevesinde bu uygulamaya son verildi ve kurumlar vergisi, göstermelik olarak artırıldı ve dağıtılan kâr payları da gelir vergisi dışında tutuldu. Bu önlem geliştirilirken kurumlar vergisi oranının yüzde 40'tan yüzde 46'ya çıkartılması göstermelik idi. Zira, zaten yüzde 10 oranında gelir vergisi stopajı vardı, bu oran kurumlar vergisi oranına ilave edilmiş oldu. Onun da ötesinde, Kurumlar Vergisi Yasasının 8. maddesi ile tanınmış olan olağanüstü istisna ve muafiyet hükümleri ile efektif vergi hafifletiliyordu. Böylece görüntü kurtarılarak, özünde sermaye kazançları avantajlı kılınıyordu.

Gelir ve kurumlar vergisinin bu sistemle birleştirilmesi sonucunda kurum kârları çok hafif bir vergiye tabi tutulduktan sonra, dağıtılmaya başlandı. Dağıtılan kâr payları finans piyasasından geçerek kısmen hazine kayıtlarına, kısmen de çeşitli finansal operasyonlara yöneltildi. Böylece, riskli yatırımdan kaçan sermaye hem kurumlar vergisi matrahını eritti, hem de faiz elemanı ile maliyetleri ve fiyatları yükseltti.

Vergi avantajları kârlı kurum ya da kişilere kaynak aktarımı sağlayarak, avantaj oluşturur. Öte yandan, yüksek faiz ise, özellikle piyasaya yeni giren firmalara büyük yük ykar. İşte yüksek faiz ve vergi avantajı, büyük ve yerleşik kuruluşları güçlendirirken, piyasaya yeni girişleri engeller ve böylece monopolistik bir yapı oluşturulmasına katkıda bulunur.

Gelirin oluşma aşamasında bu denli zayıf ve görüntüsünün aksine, oldukça gerileyen oranlı bir vergi sistemi uygulaması ile beslenen ada-

letsiz servet birikimi ve/veya servet transferi vergilerinin de yok denecek derecede cılız etkisi sonucunda oluşan adaletsiz servet birikimi, böyle bir adaletsizliği pekiştirme ortamı bulmaktadır. Böylece, mevcut koşullarda rekabet ve etkinlik büyük ölçüde engellendiği gibi, nesiller arasında da hâkimiyet ve güç odakları değişmemektedir.

4. Sonuç

Türk Vergi Sistemi, her kapitalist ekonomi vergi sistemi özelliklerini göstererek, yüzeysel önlem ve görüntülerle adaleti ve etkinliği sağlamaya yönelik bir görüntü sergilerken, özünde özel sermayeye hizmet eden bir araçtır. Bu bağlamdaki ilk işareti, görüntüsel vergi yükünün hafif tutulması ve gizli yüklerle, devletin eritilmesi ve enflasyon gibi alanlara kaydırılması oluşturmaktadır. Böylece, ekonomik kararlarda ağırlık merkezi piyasaya çekilmeye, devlet ve siyasal karar alanları ise, minimum düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır.

Piyasa içinde de rekabetçi ve adil yapılanmaya yönelik bir vergi sistemi yerine, tam tersi, monopolistik yapıları güçlendirmeye yönelik bir sistem oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu cümleden olarak, vergi yükleri dolaylı vergilere kaydırılırken, dolaylı vergilerin iç özellikleri radikal değişime tabi tutulmaktadır.

Gelirin, akım halindeki oluşum aşamasında, sermaye birikimi vb. yüzeysel gerekçelerle, yaratılan artıkdeğere güçlü bir biçimde el koyulamaması sonucunda oluşan çarpık servet yapısı da, devletin müdahale alanı dışında kalmaktadır. Etkili bir servet ve servet transferi vergisinin olmaması böyle bir sonucu ortaya çıkartmaktadır.

Güçlenen sermaye yasal karar alma süreçlerine girerek, kendi için avantajlı durumlar yaratırken, bu denli güç olamayan diğer kesimler de kaçak ve kayıtdışı sektörler yaratarak, ekonomideki görece ağırlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Böylece bir yandan vergi yasaları içinde avantaj adacıkları oluşturulurken, diğer yandan da vergileme alanı dışına kaçış hızla sürdürülmektedir.

Türk Vergi Sistemi'nde görülen ve kısaca açıklanmaya çalışılan bu görüntüler süpriz olmadığı gibi, bunların eleştirisi yolu ile değişmesini

beklemek de doğru değildir. Bu yapının değiştirilmesi salt bir siyasal iktidarın gücü içinde de değildir. Bir defa, siyasal iktidarlar ekonomik yapılara göre belirlenirler. İkincisi ise, sermayenin üretimi, istihdamı ve tüm ekonomiyi denetleme gücü o denli etkilidir ki, hiçbir siyasal güç buna karşı duramayacağı gibi, tam tersi, bu gücün dışına çıkamaz. Görüntüsel olarak ekonomik güç merkezlerinin çıkarları aleyhine geliştirildiği düşünülen vergi hükümleri de, ya ayrıcalık maddeleri ile ya da yansıtılarak, etkisiz hale getirilir.

Vergi, toplumsal ve sınıfsal mücadelenin sürdürüldüğü ve bir derecede de olsa, bölüşümün gerçekleştirildiği bir alandır. Bu nedenle, tüm ekonomi kimin etki ve hâkimiyeti altında ise, vergi de onun hâkimiyetindedir. Ancak, tüm ekonomik mücadelelerde olduğu gibi, sosyal ve ekonomik sorunlar, sermayeye zarar verecek boyutta arttığında, sermaye taviz sınırını yükseltebilir. Fakat bu noktaya gelinceye kadar sermaye, elindeki tüm ideolojik ve maddi baskı aygıtlarını kullanarak, sermaye dışı kesimlerin bilincini köreltmeye ve/veya onları baskı altına almaya gayret eder.

Şu halde, kapitalist bir düzen ve işleyiş içinde, bu düzenin bir aracından fazla bir şey beklememek gerekmektedir. Bu araç, bu düzen içinde kendine düşen işlevi yerine getirmektedir. Böylece, sistemin yeniden üretilmesine ve güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Hatta vergi ve harcama sistemi, yeniden dağıtıcı bir görüntü alsın ve gerçekten böyle bir işlev yüklense de, bu işleyişi yüzeysel yorumlamadan kaçınıp, bunun içerik ve nedeninin anlaşılması gerekmektedir. Olabilir ki, ciddi bir sosyal uyanışı ertelemek için sermaye kısa dönemli bazı fedakârlıkları göze alıyordur. Bu da, sonuçta, yine sermaye kesimine katkıda bulunmaktadır.

Böyle bir bütünlük içinde, vergi ancak bir araçtır. Bu araca baskarken bütünü gözden kaçırmamak amaç olmalıdır. Bu araç, bütünü ve işleyişin sonuçlarını anlayabilmek için yorumlanabilir, fakat asla bütünün değiştirilmesinde kullanılamaz.

Tartışma

Soru: Sayın İzzettin Önder devletin rolünü çok güzel açıkladılar. Özellikle devletin sermayeye kaynak aktarma rolünü ve sermayenin diktatörlüğünü temsil etmesini. Öte yandan Türkiye'de bu siyasal yapı ve me-

kanizmalar içerisinde emekçi hareketinin çok önemli bir işlevi olmayacağı gibi yorumlara yol açabilecek değerlendirmeler de yaptılar ve bunu en son vergi sisteminde bazı değişiklikler talep etmenin çok önemli bir şey olmadığı gibi bir değerlendirmeye bağladılar. 1960 sonrasına baktığımız zaman Türkiye'deki kaynakların bölüşülmesiyle emekçi hareketi arasında çok önemli ilişkiler olduğunu görüyoruz. Mesela 1960'ların halk hareketinin yükseldiği dönemde, 1971'e kadar aşağı yukarı, toplu sözleşmelerin Türkiye'deki enflasyonu kovalayabildiğini, takip ettiğini ve böylece gelir dağılımının o canlı emekçi hareketleri ortamında aynı durumda kalabildiğini tespit ediyoruz. 1971'de bu bozuluyor; bir askeri müdahaleden sonra 1971-1973 arasında birden bire emekçilerin paylarının çok halinde düştüğünü görüyoruz, 1974'e kadar. 1974'ten sonra tekrar bir halk hareketi başlıyor ve yeniden emekçiler enflasyonu takip edebiliyorlar. 1978'den itibaren, hatta 1977 başından itibaren halk hareketinde duraklama ve inişle birlikte tekrar emekçi paylarının azaldığı bir gerçek. 12 Eylül müdahalesinden sonra -aslında o 24 Ocak'ın siyasi çıkışıdır- 24 Ocak'tan sonra da tekrar çok bir düşüş başladığını görüyoruz. Şimdi bu mücadeleler sonucu, demek ki, bir şey kazanabiliyor.

Ama Sayın Hocamızın haklı olduğu bir nokta var; sistemi değiştiren mücadeleler değil, o emekçi hareketi sistemi değiştirmiyor. Ama emekçi paylarını belli ölçüde koruyabiliyor. Fakat daha önemlisi bu emekçi hareketleri, sistemi değiştirecek birikimleri o mücadelelerle yaratıyorlar. Bu bakımdan bugün vergi sistemine yönelik bazı talepleri Sayın Bayram Meral'in yaptığı gibi emekçi hareketin önüne koymak sonuç itibarıyla sistemi değiştirmese bile sistemi değiştirecek birikimleri yaratacak emekçi eylemlerine, emekçi hareketlerine yol açıyor. Bu bakımdan emekçilerin önüne birtakım talepleri, hedefleri koymak bence anlamlı.

Buradan bir soruya geçmek istiyorum. Tabii vergi de bir kulaştırma. Çünkü belli ölçüde bir mülkiyete el koymuş bulunuyorsunuz. El koyan devlet aynı, ama o el koyan devlet, diyelim, SSK'lar, eğitim, sağlık sistemleri, işte o vergilerle ayakta tutulabiliyor. Demek ki, kamu kesiminin çökertilmesine karşı bir savunma hattı yaratmak ve bunun vergi alanında da talebini formüle etmek, emekçi hareketi bakımından son derece anlamlıdır. Bu taleplerle harekete geçirilecek emekçiler bu

sistemi değiştirecekler ve kendi devletlerini kurabileceklerdir. Ben şunu sormak istiyorum Sayın İzzettin Önder'e: Bugün mafyalaşan, tamamen yasadışı hale gelen, kapitalizm açısından da tamamen illegalleşen sermayeye karşı bir nereden buldun yasası getirilebilir mi, servetten vergi alan yasalar getirilebilir mi, bu aynı zamanda mevcut SSK'ları koruma, sağlıklı eğitim sistemini koruma, kamu kesiminin okertilmesine karşı alternatif olarak Türkiye toplumunun ve emekçilerinin önüne konulabilir mi?

İzzettin Önder: Sanırım ufak bir yanlış anlama oldu; o da şu: Emekçi hareketinin rolünü fazla küçümsemek istemedim ben, fakat emekçi hareketinin iyi yönlendirilmesi gerektiğini söylüyorum. Benim konum, genel anlamda emekçi hareketi değil, vergi idi. Vergiyle ilgili yapılacak bir değişiklik talep etmenin ise, fazla önemli olmadığını söyledim. Bu, şunun için bana anlamlı gelmiyor: Vergi, uygulanan sistemin bir aracıdır ve bu yönü ile hem bizzat sisteme hizmet eder, hem de sistemin hâkim güçleri tarafından yönlendirilir. Bu bağlamda sisteme sermayenin hâkim olduğunu bilmek mecburiyetündeyiz. Bazı emekçi hareketleriyle ara ara ücret artışı olduğu belirtildi. Bu saptama bence yerindedir. Ama değerli arkadaşlarım, ben bunu şöyle yorumlayacağım:

Türkiye, 1960'lardan 1970'lere hızlanarak ithal ikameci politikalara girdiği zaman –ki, bu yaklaşık bütün çevresel ekonomilerde görölmüştür– bu politikaların iki önemli tamamlayıcısı olduğunu kavramıştır. Bunlardan bir tanesi gümrükleri yükseltmek. Gümrükleri yükseltmek, ülke duvarlarını yükseltmek demektir ki, bu, içeriye girmiş olan sermayeyi dış sermaye ile rekabetten koruma mekanizmasıdır. Neden rekabetten korunuyor? İ piyasaların sömürölmesini gerçekleştirmek için. İşte bunun sağlanması için de içeride popülist politikaların uygulanmasıdır. Aynı şeyi Keynes de önermişti, 1936'larda. İkinci Dünya Savaşından sonra yoğun olarak bu politikalar uygulanmıştır. Bu nedenle de Keynes, sıkıntıya giren kapitalist sistemin peygamberi olarak anılmaktadır. Hiçbir başka iktisatçı (kapitalist sistemde) yoktur ki, teorisi, "ihtilalci" (revolutionary) olarak nitelendirilsin. Keynes'in teorisi böyle bir nitelikte anılır. Zira, dünyada çok yeni ve şiddetli rüzgârların estiği bir dönemde ve kapitalist sistem krizde iken, Keynes, bu yöntemle sisteme yeni bir yön vermiş ve sistemi kurtarmıştır. Yeni uygulama yöntemi, özünde, ücretlerin nominal olarak artırılması, devletin açık bütçe uygulaması, böylece i piyasaların

genişletilmesi mantığına dayanmaktadır. Fakat, tüm bunları öneren Keynes, emekçileri kesin olarak üretim araçları mülkiyetine sokmamıştır. Çünkü şunu biliyordu ki, devlet sermayenin bir aracıdır. Sırası geldiğinde devlet, sermaye mülkiyetinden çekilir. Nitekim, 1980 sonrasında, devletin sermaye mülkiyeti ilişkisi kesilmeye çalışılmıştır. Kısacası, ilk bakışta sermaye karşıtı gibi görülen politikalar da, aslında bu sistemde sermayenin işine yaramaktadır.

Türkiye'de de bu politikaların böyle geliştiğı kanaatini taşıyorum. Ücretler artırıldı, iyi dönemler yaşadık, ama bugün geldiğimiz yere bakalım. Ben sisteme, bir sistem olarak inanıyorum. Yani sistem şudur: Bütün yabancı elemanları dışarı atar, kendi elemanlarını içte toplamaya çalışır ve kendi oluşum süreçleri içinde gelişir. Sistemler şaka değildir, yani hem bu sistem böyle olacak, o sisteme özgü araçları kullanacağız diyeceğiz, hem de, sonra ortaya çıkan sonuçtan şikâyet edeceğiz. Buna fazla hakkımız olmayacağını düşünüyorum ben. Onun için insanları suçlamak yerine, insanlara bakmak yerine, araçlara bakmak yerine, sistemlere bakmak mecburiyetindeyiz.

Bu arada, işçi örgütü güçlenebilir mi? Bakın, ben ondan bir anlamda kuşkuluyum. İşçi hareketi, eğer ekonomik koşullarda rahatlatma sağlanırsa güçlenebilir mi? Bunu tartışalım isterseniz. İşçi hareketinin en büyük sıkıntısı, tarihten anlayabildiğimiz kadarı ile, maalesef, salt gelirleri ile ilgili oluşagelmiştir. Emekçiler, iyi toplu sözleşmeler yaptıkları dönemlerde paylarını artırmışlardır, fakat ne üretime katılmak konusunda kararlı adımlar atarak, üretimde yönetime katılmayı çözebilmişler, ne de ciddi bir eğitim gündeme getirebilmişlerdir. Bu eğilim, bu sistemin, sermayeye yönelik bir faydasıdır tabiatıyla. Ben size müsaadenizle bir şey söyleyeyim: Biz maliye alanında çalışanlar, eğitim, sağlık ve sosyal devleti oluşturmaya yönelik harcamalara ağırlık veriyoruz ve bunlar arttığı zaman biraz da mutlu oluyoruz. Ben de dahilim bunların içine, ama biraz daha detaylı baktığımızda, eğitim ve sağlıkta devletin neleri amaçladığını anlayabiliyoruz. Devlet bu hizmetleri salt emekçi kesime yönelik yapmıyor. SSK bunun tipik örneğidir. Sağlık, sermaye ile birleşen emeğin idamesidir. Bu çok önemlidir. Eğitim ise, emeğin verimliliğinin artırılmasıdır. Şimdi, eğer emek sermaye ile birleşiyor ise, emeğin verimliliği artırıldığında bundan sermaye yararlanır. Sermayenin ve-

rimliliğinin artırılması ve emeğin yeniden üretilmesi maliyetlerin sosyalizasyonudur. Devlet bunları, sermayenin birikim maliyetini sosyalize etmek, yani tüm topluma yaymak için yapıyor. 1980'den sonra bunu çok daha net olarak görebildik. Gördüğümüz şey, devletin özel sermaye payını yükseltebilmek için, söz konusu sosyalizasyon faaliyetlerini dahi daraltma yoluna girmesidir. Bu bağlamda eğitim hizmetlerinin özelleştirilerek, paralı hale dönüştürülmesi gündeme gelmeye başladı. Eğitim paralı olabilir, çünkü söz konusu harcamalar, sermayeye bir yerden sonra yük olmaya başladı. Sermayeye yarayan bir eğitim tipine yönelmek isteniyor ve teknik eğitim ağırlık kazanıyor. Yani felsefe, sosyoloji, mantık hatta iktisadi doktrinler, tarih gibi felsefik derslerin kalkması isteniyor. İşte orada işletme ağırlık kazanmaya başladı, iktisadın teknik yönü ağırlık kazanmaya başladı, mühendisler ortaya çıkmaya başladı. Bir tür taktiktir bunlar. Nedir bu düzenlemelerin amacı? Sermayenin veriminin artırılmasıdır. Şimdi bunun üzerinde çok dikkatli durmak mecburiyetindeyiz. Ben bu tür faaliyetleri olumsuz bulmuyorum, bunları yapmayalım demiyorum. Tabiatıyla bu faaliyetler de yapılacaktır, fakat bunlar belki bir araç olabilir. Hatta bunlar emekçi mücadeleye katkı dahi yapabilir. Ancak, hangi politikanın sistemsal bir araç olduğu, hangilerinin emekçilere katkıda bulunabileceği konusunda etraflıca düşünüp, doğru karar vermek gerekmektedir. Teşekkürler.

Soru: İşçinin koşulları iyileştirilirse, emekçi hareketinin gücü de artıyor, ben sizinle aynı paralelde değilim. Dikkat ederseniz bu olay, sosyal devletin yeşerdiği, güçlendiği, biraz da Türkiye'ye gecikmeli geldiği dönemdir. İşte bu dönemde sosyal devlet, biraz da yasal, demokratik düzenlemelerle işçi hareketini güçlendirdi. 1980'deki dünya koşullarında bu küreselleşme meselesine çok ciddi bir tavır almak, işçi sınıfının en temel görevidir diyorum ve bir işçi iktidarının kurulmasına kadar olan bir dönem içerisinde sarılacağı tek araçtır.

İzzettin Önder: Bugün geldiğimiz sonuç tesadüfi değildir. Bugün geldiğimiz sonuç eğer meşru ise, bunu, "Öyle olmuş olsaydı, böyle olurdu" diye açıklayamayız. 1980'de Türkiye'ye bu darbe vurulduğunda işçi sınıfı belki hazır değildi, bu doğru, ama dönüp bir de Avrupa'ya bakalım. 1940'larda, yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, muazzam bir sosyal

devlet kavramı geliştirildi, güçlü sendikalar, güçlü toplumsal örgütler oluşturuldu. Bu süreç içinde fevkalade güçlü demokratik gelenekler de geliştirdiler, ama bugün geldikleri yere baktığımızda, sermayenin bu kadar şiddetli saldırmasını ve emekçi örgütlerinin bu denli hızlı çöküşünü anlayanıyoruz. Çöken, sadece emekçi örgütleri değil. Sosyal güvenlik sistemleri çöküyor, ücretler geriliyor, binlerce insan fakirlik sınır altına itiliyor, insanlar asgari ücretin altında çalışmaya zorlanıyor. Bu oluşumu açıklamamız lazım. İşte bu oluşum, sistemin getirdiği sonuçtur. Sistem dinamikleri müsait olduğu sürece, tabii olumlu sonuçlar gerçekleşir. İşçi sınıfının gücü de bu oluşuma katkıda bulunur. Ben şunu demek istemiyorum, belki bir yanlış anlama oldu, onu düzeltmek istiyorum. Emekçi eylemleri anlamsız ve gereksizdir, ya da örgütlenmenin bir yararı yoktur gibi bir düşüncem yok. Fakat örgüt fetişine girmemek gerekir. Zira bazen örgüt üstyapısı sistemle bütünleşir ve tabandan kopar, bazen de taban o denli sıkışık bir duruma girer ki, örgütlü mücadeleyi ve hatta uzun dönemli çıkarını göz ardı edebilir. Kaldı ki, işçi sınıfının örgütlenmesine olanak vermiyorlar. Bu konu, muhtemelen, sosyal psikoloji ile de ilgili olabilir; insanlar, davranışsal olarak anlamsız derecede ve kendilerine zarar verecek düzeyde bireyci oldular.

Emekçi grubun bugün içinde bulunduğu durumu ve buna karşılık sermayenin uyguladığı baskıyı, ileriye yönelik çok ciddi bir tehlike olarak görmekteyim. Ne var ki, böyle bir tehlike belirdiğinde ise, sermaye, sistemi korumak için, bir miktar pay aktarmaktan kaçınmayacaktır.

Bu süreç, sadece bir ülke içinde uygulanmıyor. Uluslararası ilişkilerde de aynı yöntem gündeme gelebiliyor. Nitekim, çoğu Latin Amerika ülkesinin borcu, ABD'nin desteği ile silindi ya da hafifletildi. Ama bu işlemin sonucunda bu ülkeler pazar olarak kullanıldı ya da yoğun özelleştirmeye zorlandı. Kısacası, birinci soru ile ilişkili söylediklerimi burada da yinelemek durumundayım; sistemsel araçlar, sisteme hizmet ediyor duruma gelebilir, bu nedenle, örgütsel davranışa yönelmekle beraber, örgüt fetişine girmemek gereklidir. Teşekkür ederim.

Soru: Birincisi, kayıtdışı ekonominin vergilendirilmesi şeklindeki bir tez, son zamanlarda sosyaldemokratların da sık sık kullandığı bir çözüm önerisi olarak gündeme getiriliyor. İkincisi de, siz bir taraftan

ücretlerin artışının aynı zamanda maliyete yansıtılarak sermayenin üzerine yük olmaktan çıkarıldığını söylerken, bir yandan da bunların çok yüksek kârlar elde ettiğini söylediniz. Acaba bu ücret artışı ve asgari ücretin vergi dışı tutulması gibi birtakım politikalar sermayedarların kârlılıklarının deşifre edilmesiyle birleştirilirse ve toplumun tüketim alışkanlıkları değiştirilirse... Bir örnek vermek istiyorum. Doktor olarak çalışıyorum, bir zamanlar beyaz eylemler olmuştı, ücret artışını talep eden. O zaman aramızda şöyle şeyler konuşuyorduk: Örneğin, ücret artışını en çok belki otomotiv sanayiinin desteklemesi lazım, çünkü ücret artışları büyük ölçüde araba almaya yöneltebiliyor. Söylediklerinizi destekleyen bir şey olarak söylüyorum, ama otomotiv sanayiine tanınan vergi kolaylıklarını vb. dikkate alırsak; insanların tüketim alışkanlıklarının değerlendirilmesinde bazı politikalar geliştirilse acaba etkili olmaz mı? Aydınların bu konuda bir rolü olamaz mı? Siz, bir bilinmezlik ortamı var ve sanki topluma bunu fazla anlatamayız gibi bir manzara çizdiniz. Ben biraz karamsarlıktan öte, acaba yine bir hiyerarşeye mi giriyoruz diye endişe ettim.

İzzettin Önder: Kayıtdışı ekonomi meselesine gelirsek, kayıtdışı ekonomiyi ben gözümde o kadar büyütüyorum, onun için hiç bahsetmedim bile. Kayıtdışı ekonomi, tabiatıyla, devletin islah etmesi gereken bir olgudur. Vergi kaybı konusuna gelirsek, özel kesime bu kaynakları bıraktığınızda, bunların ekonomiye daha yararlı olacağı konusu gerçek bir ideolojik kılıftır, bir saıptırmadır. Kayıtdışı ekonominin bulunduğu bir gerçektir, ama kayıtdışı ekonomi bir miktar vergilendiriliyor aslında. Bugün büyük firmaların bir bölümü de kayıtdışı ekonomi ile iç içe yaşıyor. Dolayısıyla bu kuruluşlar, kayıtlı bölüm için vergi ödediğinde, bu yük kayıtdışı bölüme de yansır. Bunun dışında kayıtdışı kazancın bir bölümünü de enflasyon eritiyor, o da bir vergidir.

Kayıtdışı ekonomi söylemi, vergiden kaçmak için çok sıkça kullanılıyor. Oysa, çoğu zaman, vergiye karşı kayıtdışı kalkanını kullanan birey de kayıtdışı olabiliyor. Türkiye'de çok çeşitli sermaye grupları iç içe geçmiş durumdadır. Kayıtdışı faaliyet yapanlarla kayıtıcı çalışanlar iç içedir. Aynı şekilde, üretici sermaye ile finans sermayesi iç içedir. Bunları ayırtırmak kolay da değildir, olası da değildir. Aslında, vergi kaçırma

olayı, bir yönü ile, yasalarla bazı gruplara tanınan ayrıcalık hükümlerine karşı, bu ayrıcalıklardan yararlanamayan kesimlerce geliştirilen tepki niteliği taşımaktadır.

Kısacası, sistemde güçlü gruplar, devletin içine girip, siyasal kararlara hâkim oluyor ve böylece yasalar üzerinde etkili olarak, sonucu suç oluşturmayacak biçimde vergi kaybına neden oluyor; daha zayıf gruplar ise, bu sürecin dışında vergi kaybına neden oluyor. İki grup da aynı eylemi yapıyor, fakat biri suç olmuyor, diğeri suç sayılıyor. Çünkü, birinciler sisteme hâkim gruplar, ikinciler ise zayıf gruplardır. Teşekkürler.

Soru: İki fikir ortaya çıktı. Birincisi, bir sistem meselesi; her iki taraf da bunu koyuyor. Oysa esas mesele bu sistemin nasıl değiştirileceği, bu soruya cevap vermek gerekiyor.

İşçi sınıfının mücadelelerinin önüne kazanılabilecek hedefler konulması gerçekleştirilmesi ve mücadelenin bir üst boyuta sıçratılarak sistemi değiştirmeden bu işten çıkış yolu olmadığını sınıfın kavraması; bunu, yaşayarak kavraması gerekiyor. Bu insanları bir salona doldurup 20 yıl konferanslar versek bunu kavrayamaz. Birtakım şeyleri insanlar yaşayarak öğrenir, sınıf da böyle öğreniyor, ama sınıfın öncüsü şunu bilmek zorunda: Ben bir maden işçisi olarak çalışıyorum. Burdaki sınıfın öncüsüne ne mesaj veriyoruz? Hocamın söylediklerinden ben şöyle bir şey çıkarıyorum: Evet, sistem meselesi, burada ortaya konulan çözümlerden sistemin değişmesi gerekiyor. Yani nedir bu sistem, benim anladığım sosyalist sistem, kapitalist sistemin alternatifi. Sosyalist sisteme geçiş sürecinin aşamalarıdır, bu çeşitli talepler. Böyle değilse Sayın Önder'e soruyorum, demokrasi nasıl gelecek? Sistem nasıl değişecek? Nasıl bir mücadeleyle, nasıl bir atılımla demokrasi gerçekleşecek? Bir de, toplumlar sosyal hareketlerin yükselmesiyle, alçalmasıyla değişmiştir. Bundan başka bir çözüm varsa, onu da anlatır mısınız?

Soru: Vergi yoluyla ya da kaynakların geçici süreyle artırılması yoluyla sistemde bir değişiklik yapılması mümkün değil. Fakat, esas olarak bu, kaynakların, üretim tarzının, mevcut sistemin değiştirilmesi, yani kaynak kullanımının gündeme getirilmesiyle mümkün ola-

caktır. Burada tabii ki, bu işi üstüne alacak olan güçleri, çalışan kesimin sendikaları, partileri ve onların yanlarındaki aydınlar olacaktır. Çürümüş kapitalizme karşı çok daha detaylı derin ve özellikle işçi sınıfını eğiten çalışmalar içine girmemiz gerektiğini, iktidarı ele geçirmenin yollarının böyle olacağını düşünüyorum. Ütopik mi düşünüyorum, bilmiyorum. Teşekkür ederim.

İzzettin Önder: Bütün sorulara ve katkılara teşekkür ederim. Şu noktayı netleştirmemiz gerekir. Ücret için pazarlık fikrine karşı değilim, ayrıca vergilerle de bazı ayarlamalar yapılabilir. Ancak bu süreçlere fazla güvenmemek gerekir. Zira tüm bunların sistemsel araçlar olduğunun farkında olmalıyız. Sistem bir bütündür. Tüm kendi dinamiklerini, kendini yeniden üretme yönünde kullanır. Bu mekanizmanın içinde bilinç düzeyi, örgütlülük vb. gibi tüm öğeler vardır.

Kapitalist sistemin dünyada ve Türkiye'deki gelişim ve değişimine baktığımızda, emekçilere verilen yüksek ücretin, emekçiye bilinç bulaıklığı yarattığını ve onları sistemle özdeşleştirdiğini görmekteyiz. Sorunun diğer bir yönü ise, yüksek ücretin yatırımcıları teknoloji-yoğun alanlara yöneltmesidir. Teknoloji-yoğun yatırımlar, giderek daha büyük bir emekçi kitlesini sistem dışına itmektedir. Türkiye'deki yatırımlar da bu konuda örnek oluşturmaktadır. Örneğin, yeni açılan otomotiv fabrikalarına baktığımızda, buralarda istihdam edilen emekçi sayısı giderek azalmaktadır. Zira, buralarda giderek daha yoğun teknoloji uygulanmaktadır. Öyle düşünüyorum ki, Marksizm'in yeni bir yorumunun geliştirilmesi kaçınılmazdır. Böyle bir yeni yorumda, üretim ve bölüşüm ilişkileri yeniden düzenlenmelidir. Aksi durumda, ucuz-emek ve emek-yoğun teknoloji, istihdam sorununa katkı yapar, fakat hem ekonomik gelişmeyi yavaşlatır, hem de gelir dağılımını bozar. Bunun önüne geçmek için teknoloji-yoğun yatırımlara uzak durmamak, fakat aynı zamanda ücretleri eritmemek, yeni bir üretim ve bölüşüm ilişkileri oluşturmak gerekmektedir. Ancak böyle bir çözümlemede, üretimde gerekli artış sağlanırken, bölüşümde de tüm grupların hakça pay alması gerçekleştirilebilir. Böyle bir üretim ve bölüşüm ilişkisinin kurulamamış olması, günümüz Batı dünyasını da rahatsız etmektedir. Bugün Batı'da teknoloji ve sermaye var, fakat aynı Batı'da tonla işsiz sistemi rahatsız etmektedir.

Kısacası şunu söylemek istiyorum ki; yüksek ücret, doğal olarak, olumlu olmakla birlikte, bazen yüksek ücret alanları sistemle bütünleştirir ve bilinç bulanıklığı yaratabilir. Sistem, benzer mantığı vergi yasa ve uygulamalarında da gerçekleştirmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, üst düzey yöneticilerin bilincini satın alabilmek için, önemli vergi ayrıcalıkları uygulanmaktadır. Zira, sistemin beyni gibi görülen bu elemanları sistemle bütünleştirmek gerekmektedir.

Avrupa'daki uygulamaya baktığımızda, sistem pay verebildiği sürece emekçilere pay verdi. Çok güçlü ve köklü örgütler kuruldu. Fakat sermaye getirisinin sıkıştığı günümüzde, oralarda da bu köklü örgütler çökmeye yüz tuttu. Diğer bir deyişle, bireylerin ya da grupların kendilerine güvenmeleri söz konusu olamaz. Soruna duygusal ya da etiksel yaklaşım yapmak yerine, sistemsel açıdan bakmak daha anlamlıdır.

Bugün karşı karşıya olduğumuz ciddi bir başka sorun da, teknoloji meselesidir. Teknoloji, emekçinin önünde hem muazzam bir canavar hem de toplum için vazgeçilmez bir olanaktır. Bu doku, ölü emekçilerin sırtından birikmiş ve kapitalistlerin mülkiyetine geçmiş bir oluşumdur. İşin garibi, ölü emekçilerin sırtından gerçekleştirilen bu oluşum, bugün sağ emekçileri üretim dışına iterken, onları bu muazzam olanağın sağlayabileceği nimetlerden de mahrum bırakmaktadır. İşte, hem bu olanaktan yararlanmak hem de bölüşümü hakça gerçekleştirmek, siyasal mücadele ve sistemsel dönüşüm sorunudur.

Demokrasiyi iyi tanımlamamız gerekiyor. Demokrasi, eğer halkın yönetimi demekse, bu yönetimin temel ayağı ekonomik güç, onu tamamlayan yardımcı ayağı ise, siyasal güçtür. Bu iki gücü beraberce halkın emrine ve yönetimine verdiğimiz sürece, gerçek anlamda demokrasiden söz edebiliriz. Aksi durumda, içi boş ve göstermelik demokrasi oyunu oynamış oluruz.

Geçen gün, TOFAŞ'ın müdürü ya da üst düzey bir sorumlusu, ekonomik olayların böyle gitmesi halinde, 300 bin dolayında işçiyi sokağa dökebileceğini söylemiş. Böylesine güç gösterisinde bulunan bir gruba karşı kim, hangi demokratik hakkını kullanabilir!

1940'lardan itibaren Keynes öğretisi doğrultusunda uygulanmış refah devleti politikasının da gerçek demokrasi ile fazla bir ilişkisi yoktu. Liberalizmin mantığı da aynıdır. Liberalizm, bireyleri kendi olanakları ile

baş başa bırakıyor. Bunun anlamı, farklı ekonomik olanaklara sahip kişiler farklı yerlerde olacaktır. Sistem ise bu bozukluğu hiçbir şekilde düzeltmeyecektir. Günümüzdeki sermaye birikimi ve korkunç boyutlara ulaşmış olan teknoloji, kapitalistlerin böylesine güçlenmesine olanak sağlamaktadır. Teşekkür ederim.

Soru: Ben, şahsen 1989 eylemlerini de yaşadım, grup şefiydim o zamanlar; parasal taleplerde bulunduk. Ama bunlar o kadar kalıcı şeyler oluşturmadı. Yani bu konuda düşünmeli ve kalıcı şeyleri ne kadar artırabileceğimize bakmalıyız. Demokrasi mücadelemizde bir daha aynı deneyleri yaşamak zorunda kalmayalım.

İzzettin Önder: Tabii ben de mücadele etmediniz, ya da etmeyelim demiyorum. Buradaki birikim bir kültür birikimidir, yani ekonomik, maddi, altyapıda olması gereken bir kültür birikimidir. Bunu bir başka seminerde görüşelim, tartışalım. Teşekkür ederim.

KAMU HİZMETLERİNİN SUNUMU

*İcen Börtüçene
Planlama Uzmanı*

Devlet ve Kapitalizmin Gelişme Süreci ve Etkili Bir Devletçiliğin Gelecekteki Konumu

Bana "Kamulaştırma Forumu"nda konuşma olanağı veren İşçi Partisi yöneticilerine teşekkürlerimi sunuyorum ve işçi arkadaşlarımı saygıyla selamlıyorum.

Programda, konuşma alanım "Kamu Hizmetlerinin Sunumu", ancak alt başlıklara bakınca farklı bir alan ortaya çıkıyor. Bu alt başlıklar şunlar:

1. Devletin bugünkü sınıfsal yapısının değişmesi
2. Bürokrasinin alt edilmesi
3. Emekçi karakterde demokratik, basit, ucuz, etkili yerel yönetimin geliştirilmesi
4. İhale sistemiyle kaybedilen kamu kaynakları
5. Kamu ekonomisinin üstünlüğü

Konuşmama, bu nedenle yukarıdaki 1, 3 ve 5. maddeleri dikkate alarak, "Globalleşmeyi" (küreselleşmeyi) anlatarak, başlamak istiyorum. Çünkü anti-devletçilik ve "Özelleştirme" Türkiye'nin kendiliğinden geliştirdiği bir çözüm aracı değil. Bu olgu IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans merkezlerinin Türkiye'nin küreselleşen kapitalist dünya ile yapısal bağlarını güçlendirmek için geliştirdikleri bir çaredir. Bir başka anlatımla Türkiye üzerinde emperyalist dünyanın sömürü oranını artırmak durumunda kaldığı her dönemde, dikte ettikleri bir çözüm önerisidir ve tarihsel olarak incelendiğinde özelleştirmenin niteliği ve boyutlarının değişik olduğu da görülür. Örneğin 1950'li yıllarda KİT'lerin özelleştirilmesi Demokrat Parti'nin devletçiliğe karşı savunduğu liberalizmin bir uzantısı olarak getirilmişti. Ama Türkiye'de o tarihlerde yeterli bir özel sermaye birikim süreci başlatılamamıştı. Bu yüzden özelleştirme çabuk unutuldu, tam tersine 1956'dan sonra KİT ve iştirakleri geliştirildi. Bir başka örnek de 1978-1980 yılları arasında "Türkiye'nin 75 cent'e muhtaç olduğu dönemlerde" yine aynı finans merkezlerince yapılan önerilerdir. Bu merkezler o günkü hükümetlere, KİT'lerin üç baskı altında kaldığını ileri sürmekte ve aşırı istihdam ve KİT ürünleri fiyatlarının serbest piyasa koşulları çerçevesinde oluşmaması, devlet müdahalesi ve kötü işletmecilik sorunlarının üstesinden gelinebilmesi için, KİT'lerin piyasa koşullarında çalışmasını önermişlerdir.

24 Ocak önlemleri bu öneriyi hayata aktarmıştır. Bize göre bir çeşit özelleştirmeden başka bir niteliği olmayan bu öneri, 24 Ocak önlemleriyle KİT'lerin piyasa koşullarının emrine geçmesine neden olmuştur ve üstelik askeri yönetimin sağladığı ücret baskılarıyla KİT'ler takviye edilmiştir. Böylece KİT'ler, sürekli yüksek faizlerle ihtiyaç duydukları kaynakları borçlanarak piyasadan temin etmek zorunda kalmışlar ve borç ekonomisinin tuzağına düşürülmüşlerdir. Ne var ki, Özal iktidarına değin sendikal etkinliklerin askıya alınması, Özal iktidarı döneminde ise borçlanma maliyetinin ürün fiyatlarına yansıtılması nedeniyle bir süre hastalığın meydana çıkması engellenmiştir. 1980'li yılların yarısından sonra özelleştirme yeniden ve bu kez uygulanmak üzere sahneye getirilmiştir. Çimento sanayiinin özelleştirilmesi dışında ilk telaffuz edilen KİT, PTT'nin ya da PTT'nin "T"sinin satışının gündeme getirilmesi tesadüfi değildir.

Özelleştirme dışsal bir olgu demiştim konuşmama başlarken. Yinelıyorum şimdi ve "sözlerime küreselleşme ile başlayacağım" demiştim. İşte başlıyorum. Ancak her dışsal olgu içerde ortamını bulamaz ise gerçekleşmesi, hayata geçmesi zorlaşır. Küreselleşen sermaye 1980-1995 yılları arasında bu ortamı yaratmıştır. Devlet kavramını "küçültme" kavramı ile yok etmiştir. KİT'leri borç tuzağına sokarak onları teknolojik olarak geri bıraktırmıştır. Devletçilik ile ilgili toplumsal değer yargılarını altüst ederek devleti halkına; halkı devlete yabancılaştırmıştır. Devletin sınıfsal yapısını belirgin hale getirmiştir. Kısaca ve özel olarak devleti, küreselleşen sermayenin istediği konuma getirmiştir.

Çünkü dünyamız bir küreselleşme süreci içindedir. O halde "*Ben niye, deli miyim ki, sözlerime globalleşme sürecinin bilinmeyen yönlerini anlatarak başlamayayım. Herkesin ondan bundan üstüne üstlük gönderme yapmaksızın, abartarak globalleşme üzerinde söylemlerini sürdürdüğü şu günlerde, ben göndermeler yaparak ve onun bilinmeyen yönlerini sergileyerek konuşmamı sürdürmeyeyim.*" (Eresmus, *Deliliğe Methiye*, yıl 1995.)

Yine diyorum ki, Marx bugün yaşasaydı ve bir yeni kitap yazmaya karar verseydi, kapitalizm üzerine, kitabın adını *Global Capital* yapmaz mıydı? Ve ekliyorum: Lenin; *Globalization (New Emperyalizm) is The Highest Stage of Capitalizm* adını koyar mıydı kitabına?

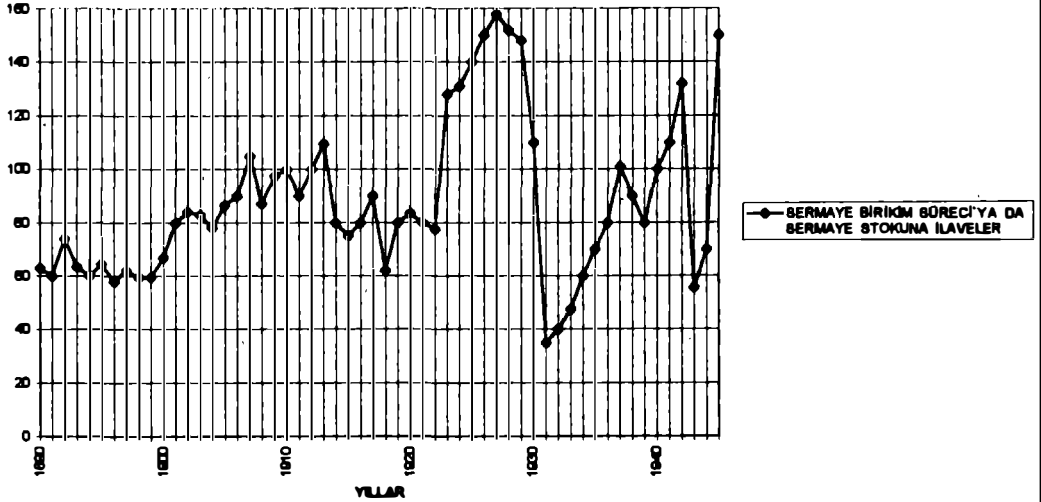
Bildiğiniz gibi kapitalizmin 1980'lere değin üç evresi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi klasik "serbest rekabet" dönemidir. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler dönemi; öbürü tekelleşme aşaması yani tekelci kapitalizm ve üçüncüsü tekelci devlet kapitalizmidir. Bunları ve bu evreleri biliyorsunuz. Ancak ben bir kez daha vülger bir anlatımla bunlara değinmek istiyorum. Çünkü kapitalizm bugün bir dördüncü evresine adım atmış görünüyor. Küreselleşen kapitalizm. Bu süreç bir başka evreyi doğurur mu? Ortaya çıkan yeni çelişkilerle baş edebilir mi kapitalizm? Bunlara yanıt aramak ve bugünkü devletin sınıfsal yapısının değişip değişmemesi ya da değiştirilip değiştirilemeyeceğini kavrayabilmek yönünden bu kısa vülger anlatıma katlanmanızı rica ediyorum.

1. Serbest Rekabet-Vahşi Kapitalizm Dönemi

Kapitalizmin ilk evresi acımasız bir rekabete dayanır. Bu evreye vahşi kapitalizm evresi adı da verilmektedir. Bu evrede kapitalist işletmelerin ölçekleri küçük ve teknolojileri geridir. Üretim, emek-yoğun teknolojiye dayanır. Emegin yedek deposu da tarım sektöründe çalışanlardır.

Henüz kitle üretimi yaygınlaşmamıştır. Bu yüzden toplumsal olarak geçerli üretim miktar ve maliyetinden daha çok üretim ve düşük maliyetle üretim bileşenine geçebilenler ile geçemeyenler arasında kıyasıya bir rekabet söz konusudur. Bu rekabet çoğu zaman bir *salto mortale* (ölüm taklası) ile sonuçlanır. Bu taklayı atabilenler artı-değer yaratabilenler, atamayanlar iflas eden girişimcilerdir. Yani toplumsal olarak geçerli üretim maliyetinin üstünde üretim yapan girişimciler. Bu maliyetlerle üretim yapanlar ürünlerini satamaz ve iflas ederler, hem ürünlerini hem de üretim araçlarını yok pahasına satmak zorunda kalırlar. Böylece sermaye el değiştirmiş olur. Artı-değeri gerçekleştirebilenler bu sermaye mallarını yok pahasına ele geçirmiş olurlar. Sonuç olarak bu evrede kapitalizm, her 10 yılda bir devrevi krizler yaşamış; iflaslar, ücretlerin düşmesi, işsizlik birbirini kovalamıştır. Ne var ki, teknolojik yenilikleri ve gelişmeleri de yedeğine alan ve bu vahşi rekabet içinde hayatiyetlerini sürdüren girişimciler, giderek kitle üretimine dönerlerken, tekelleşmeye de başlamışlardır. Sanayileşme sürecinin de hız kazanması, hammadde gereksinimini artırmış ve esasen merkantilizm döneminden bu yana sürmekte olan kaba emperyalizm-askeri güce dayalı emperyalizm, devleti ancak içerde ve dışarda güvenlik aracı olarak arkasında görmek üzere onun örgütlenmesine göz yummuştur. Çünkü onun çıkarı, koloni ve dominyonlarından hammadde sağlamak ve ülke sınırlarında ürettiği malları güvenli bir biçimde dünya pazarlarında pazarlayabilmek doğrultusundadır. Emekçilerin ve işçilerin bu aşırı ve vahşi sömürü düzeninde sendikalizm-toplusözleşme-grev vb. demokratik araçlarla sorun yaratmaması gerekmektedir. Çünkü işçiler, emekçiler gerek kooperatifleşme ve gerek sendikalizm hareketleriyle direnmektedirler. Bu nedenle devlet, kapitalistlerin bu gereksinimlerine de yanıt vermek zorundadır. O halde ulus sınırları içinde ise tam bir polis devleti işlevi görecektir ve görmüştür. Aşağıda bu düzen içinde sermaye birikiminin oluşmasını

GRAFİK :1 - ABD'DE SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ (1890 - 1945) MİLYAR \$

Kaynak : Michel Aglietta, A theory of Capitalist Regulation, sayfa :105'den yararlanılarak çıkarılmıştır.

gösteren iki grafik veriyorum. Gerçekten 1800-1929 yılları arasında tam 129 yıl güvenli bir biçimde sermayenin birikim süreci ve el değiştirmesinin kalp atışlarını bu iki grafikten izlemek olanaklıdır. Devlet bu dönemde ekonomiye girmemekte, ona müdahale etmemekte ve yalnızca iç ve dış güvenlikle ilgilenmektedir.

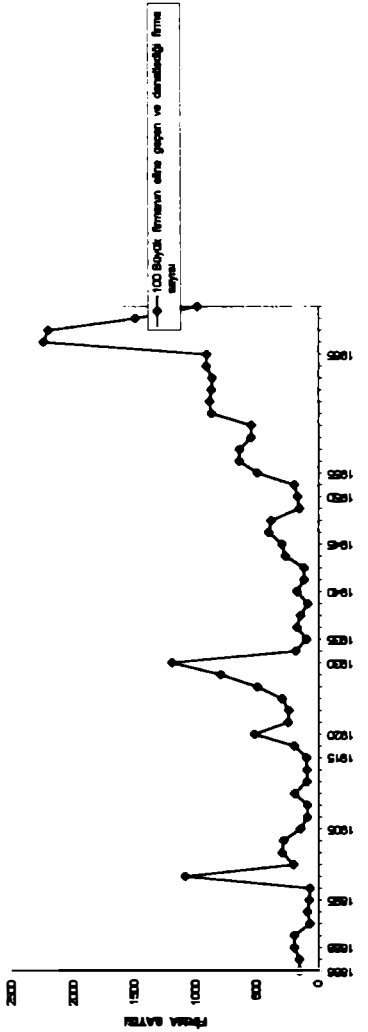
Grafik: 1'de görüleceği gibi ABD'de 1800-1900 yılları arasında sermaye stokuna ilaveler 50-80 milyar dolar arasında seyretmiştir ve inişli çıkışlıdır. Ancak 1900-1917 döneminde sermaye stokuna ekler 80-110 milyar dolara çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı bir kenara bırakılacak olursa, 1920-1929 arasında kesintisiz olarak artmış ve bu yükseliş 80 milyardan 160 milyar dolara (yani iki kat) yükselmiştir. Bu dönem, tekelleşmenin uç noktaya ulaştığı ya da başat olmaya başladığı dönemdir. Sermayenin bu dönemde el değiştirmesi de 2 ve 3 numaralı grafikten izlenmektedir. *Grafik: 2'de*, 1935-1970 yılları arasındaki sermayenin el değiştirmesine de dikkat çekmek istiyorum. Bu dönem, biraz sonra açıklayacağım tekeller devlet kapitalizminin yarattığı bir tekelleşmedir.

2. Tekelci Kapitalizm

Kapitalizmin ikinci evresi birinci evresine göre daha kısadır. 1900'lerden başlayıp 1945'te noktalanır. Bu arada iki de Dünya Savaşı yaşanır. Bu savaşlar, ulusal tekellerin savaşıdır ve savaşan ulusal kapitalist devletlerdir. Dünya hammadde kaynaklarına, kapitalizmin bir önceki döneminde el koymuş ve bunları kendi tekellerinin hizmetine sunmuş ulusal devletlerin tekellerinin kaynak savaşıdır bunlar. Bu paylaşımın sona erdiğini ileri sürmek olanaklı değil. O kadar ki, küreselleşen kapitalizmin bile henüz bu sorunu çözemediğini vurgulamam gerekiyor.

Tekelci kapitalizm döneminde de onar yıllık krizler, kapitalist dünyanın peşini bırakmamıştır. Serbest rekabet döneminin krizleri gibi. Ama, bunlardan 1929 dünya bunalımı en önemlisidir. İkinci Dünya Savaşı sonunda özellikle ABD kapitalizminin sermaye birikim süreci akıl almaz boyutlara erişmiştir. *Grafik: 1'de* görüldüğü gibi sermaye stokuna ilaveler 1920'lerin başında 84 milyon dolardan 1927'den önce 160 milyar

GRAFİK 2 - ABDOE BERMAYENİN EL DEĞİŞTİRMESİ - TEKELLEŞME BÜRECİ (1880 - 1970)

Kaynak : s.g.y. sayfa 223'ten yararlanılarak üretilmiştir.

dolara yükselmiş ve sonra, 1929'da bu eriştiği düzeyden 1930'da önce 110 milyara, 1933'te ise 40 milyar doların altına düşmüştür. Bu kez ölüm taklasını atamayanlar büyük tekellerdir. Eski dönemdeki küçük ölçekli emek yoğun teknolojileri kullanarak kitle üretimini sürdürmeye çalışan ekonomik birimler yoktur artık. Çünkü tekelci kapitalizm gelişen teknolojiyi iyice yedeğine almış, Fordist üretim süreci ve biçimi artık tekelci kapitalizmin vazgeçilemez yapısal özelliği olmuştur. Kitle üretimi daha çok hammadde istemektedir. Savaşların, ulusal tekeller arasındaki bu rekabetten kaynaklanmasının bir kanıtı da budur.

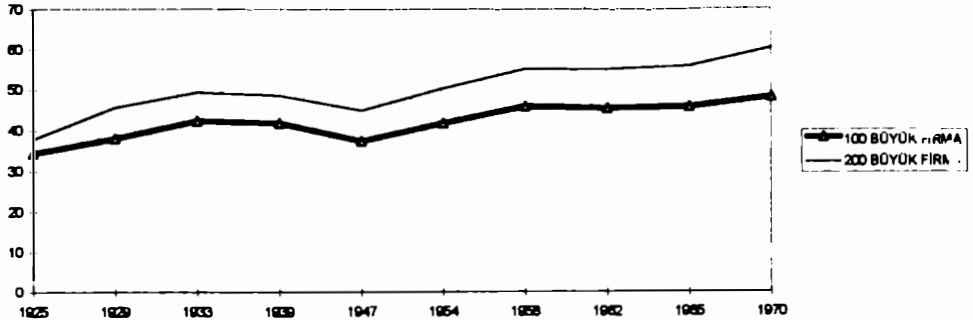
Kuşkusuz serbest rekabet dönemindeki krizlere benzer ve onların yaptığı tahribattan çok daha büyük boyutlarda (iflaslar, küresel işsizlik, ücretlerin akıl almaz boyutlara kadar düşmesi ve her şeyden önce Dünya Savaşı ile sonuçlanan) toplumsal ve evrensel tahribatın tek nedeni, Marx'ın "aşırı üretim" olarak adlandırdığı olgudur. Aşırı üretim; ancak satın alma gücü olmayan ulusal işçiler ve emperyalizmin sultanı altında inim inim inleyen ve kaynaklarını emperyalist ülke kapitalistlerine yok pahasına kapıran ulus emekçilerinin satın alma güçleri hemen hemen hiç yoktur. Gerek ulus sınırları içindeki gerekse dünya pazarlarının satın alma gücünün zayıflığı, küresel üretimin artı-değeri gerçekleştirmesini mümkün kılmamaktadır. 1929 Buhranı'nın altta yatan nedeni budur ve bu buhrandan kendisini kurtaramayan büyük tekellerin *Salto mortale*'yi yani ölüm taklalarını atamaması, ulusal devletlerin bu soruna çözüm aramalarını gündeme getirmiştir. Çözüm, devletin aşırı üretimi emebileceği taze ve sürekli talep yaratmasıdır. Bunun için devletin, ekonomik hayatın her alanına girmesi, girişimci olarak katılması, sosyal devletin gerektirdiği harcama ve ödemeleri yapmaları (işsizlik sigortası, sosyal güvenlik vb.), altyapı yatırımlarını hızlandırması ve geri kalmış bölgelerde ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırıcı yatırımları gerçekleştirmesi öngörülmüştür. Hatta bu öngörünün bilimsel olarak kanıtları ortaya konmuştur. Ünlü iktisatçı Keynes'in *çukur açıp çukur kapatmaya varan devletin yeni görevi* böylece oluşmuştur. Böylece devlet sürekli olarak emekçi ve işçi sınıfının satın alma gücünü artırarak, taze talep yaratma işlevini yüklenerek, "aşırı üretim-düşük ücret" in yarattığı krizlerden kapitalizmi kurtarmaya soyunmuştur. Kapitalizm kurtulmuş görülmektedir. (Bkz. 2, 3, 4 numaralı grafiklerde izlenen 1945'ten sonraki gelişme süreçleri.)

TEKELCİ DEVLET KAPİTALİZMİNİN GELİŞME SÜRECİ

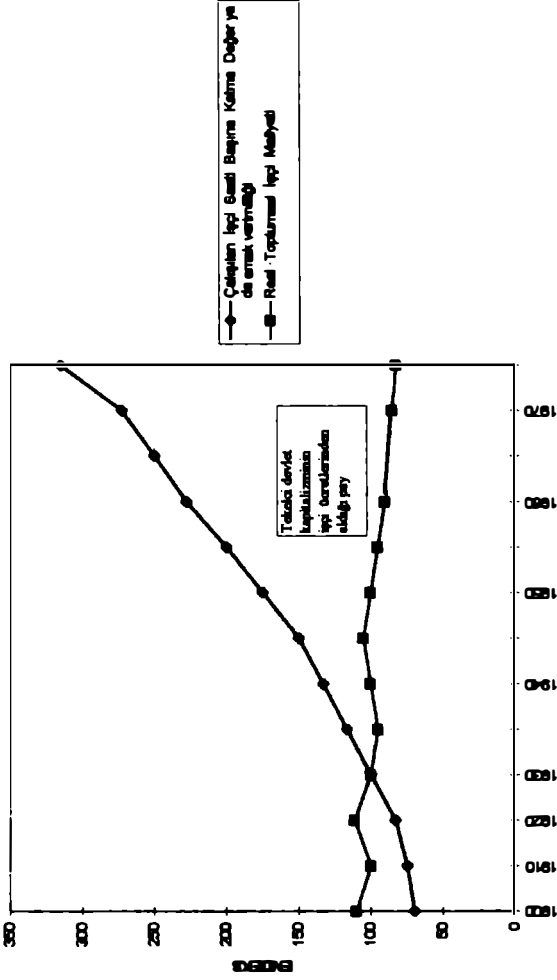
TABLO : 1- 100 VE 200 BÜYÜK FİRMANIN DENETLEDİĞİ SABİT KIYMETLERİN TOPLAM SABİT KIYMETLER İÇİNDEKİ PAYI

YILLAR	1925	1929	1933	1939	1947	1954	1958	1962	1965	1970
100 BÜYÜK FIRMA	34,5	38,2	42,5	41,9	37,5	41,9	48	45,5	45,9	48,4
200 BÜYÜK FIRMA	38	45,8	49,5	48,7	45	50,4	55,2	55,1	55,9	60,4

GRAFİK : 3- 100 VE 200 BÜYÜK FİRMANIN DENETLEDİĞİ SABİT KIYMETLERİN TOPLAM SABİT KIYMETLER İÇİNDEKİ PAYI

GRAFİK : 4- TEKELCİ DEVLET KAPITALİZMİNİN BİRİKİM SÜRECİNİN MADDİ DAYANAĞI

Kaynak : a.g.y. sayfa: 91'den yararlanılarak üretilmiştir.

3. Kapitalizmin Altın Çağı ve Devlet

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yılların başlarına değin, kapitalizm, gerçekten önceki krizleri arkasında bırakarak ve sermaye birikim sürecinde hiçbir duraksamaya meydan vermeden, tekelci devlet kapitalizmine dayanarak, altın çağını yaşamıştır. Kuşkusuz bu çağın altın çağ olmasının çok önemli birkaç nedeni vardır. Bunlar sırasıyla şunlardır:

1. Savaşta yakılan yıkılan Avrupa'nın ve Japonya'nın yeniden üretilmesi, kapitalizmin sermaye birikim sürecine süreklilik kazandırmıştır.

2. Savaş ekonomisinin geliştirdiği büyük ölçekli üretim kapasitelerinin sermaye malları üreten kapasitelere dönüştürülmesi ve savaş taktik ve strateji yöntemlerinin ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde uygulanmaya başlanması (Planlı Kalkınma) da sermaye birikim sürecine ivme vermiştir.

3. İleri teknolojilerin daha kısa süreler içinde üretim sürecine katılması Fordist üretimden Taylorizme geçilmesi ve kitlesel üretimin akıl almaz boyutlara gelmesi.

4. Devletin gerek yatırımcı, gerek girişimci ve gerek sosyal devlet olarak yaptığı harcamaların sürekli ve taze talep yaratması ve aşırı üretimi massedebilecek satın alma gücünü sürekli kılacak bir sendikalizm hareketine devletin destek çıkması. İşçileşme sürecinin had safhaya gelmesi gibi olgular, ekonomilerin denge içinde yürütmesine yol açmıştır. Ancak unutmamak gerekir ki, bu dönemde emek verimliliği ile emeğin (işgücünün) reel toplumsal maliyeti arasındaki fark korkunç derecede açılmış ve bu olgu, tekelci devlet kapitalizminin birikim sürecinin maddi temellerini oluşturmuştur. (Bkz. *Grafik: 4.*)

5. Tüm bunlardan başka, artık tarımın sanayi ve hizmetler sektörlerine yedek sanayi işçiliği deposu olmaktan çıkmış olması (Özellikle ABD, Kanada, OECD'nin Avrupalı üyelerinde tarım sektöründe çalışanların toplam çalışanların içindeki yüzde payı 3-16 arasındaki bir aralık içinde ve giderek nispi önemi azalma eğilimine girmiş durumdadır 1960'lı yılların ilk yarısında. Bu nedenle Avrupa'da Almanya, daha sonraları Fransa, Belçika, İsveç, Hollanda vb. ülkeler geri kalmış ülke emekçilerini ucuz emek deposu olarak kendi ülkelerine çekmişlerdir. Ne var ki, 1970'li yılların krizi-petrol şoku ve bu işçilerin de sosyal ve politik maliyetlerinin yükselmesi, emek mobilitesini ve seyyaliyetini tersine çeviren sermaye hareketliliğini yeğlemelerine neden olmuştur) vb.

Görüldüğü gibi bu gelişmelerin ardında hep devlet vardır ve bu devletin zahiri görüntüsü *sosyal devlet*'tir; ama aslında tekelci sermayenin gerek ölçeklerini, gerek ellerinde tuttukları pazanın büyüklüğünü, tekelci devletin bu müdahaleleri süratle genişletmiştir. Tekeller birer azman haline dönüşmüşlerdir. Ancak büyüyen tekelci devlet kapitalizmi, artan işçilik maliyetleri, örgütlenen az gelişmiş ülkelerin dikte ettiği stratejik hammadde fiyatları karşısında kâr marjlarını kaybetmemek için üretim planlaması (sınırlı üretim yapısı) uygulamasına ve artan işçilik ve hammadde fiyatları artış oranlarından daha üst düzeyde fiyat artış oranları empoze etmeye başlamalarına neden olmuştur. Bu durum bir yandan enflasyon, bir yandan üretimde durağanlık ya da azalma ve sonucunda yüksek oranlarda işsizlik gibi, bugüne değin kapitalizmin hiç yaşamadığı bir krize dönüşmüştür. Bu sürecin adına da *stagflasyon* (durgunluk içinde enflasyon) denildi ve günah keçisi olarak devlet gösterildi. Tekelci devlet kapitalizmi, kendisini yaratan devlete düşman olmuş ve onu küçültmeye, ekonomik hayata müdahalesini minimize etmeye hatta ortadan kaldırmaya, onu tıpkı serbest rekabet dönemindeki işlevlerine, *içerde polis devlet*, *dışarda asker devlet* konumunda geriletmeye başlamıştır. Çünkü *stagflasyon* sermaye birikim sürecine önemli bir darbe indirmiş ve oluşan ekonomik krizden kurtulmak isteyen tekeller, çareyi, sermayelerini ve bilgilerini ulusal devlet sınırları dışına taşıyarak yedek işçi deposu ve hammaddesi bulunan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde *nispi artı-değer* yaratacak ortamlarda aramaya başlamışlardır. Çünkü ulusal sınırları içinde tekelci devlet kapitalizminin emek sömürü oranı en yüksek aşamasına ulaşmıştır. (Bkz. *Grafik: 4.*)

4. Küresel Kapitalizm-Devlet, Sermayenin Küreselleşmesi ya da Tekelci Kapitalizmin Yeni Coğrafyası

1965-1975 yıllarını kapsayan gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere "mal ithal eder gibi" işçi ithal etmeleri süreci devam edebilseydi, *emeğin küreselleşmesi* sağlanabilir ve bugün gerçek anlamda bir *sosyal devletten* söz edebilirdik. Ne var ki, yabancı işçilerin de kısa süre içinde

yerli işçilerin ekonomik ve sosyal haklarına ulaşmak istemeleri ve sosyal devletçiliğin ortamının buna uygun olması sermayenin strateji değiştir-
mesine neden olmuş ve gelişmekte olan ya da azgelişmiş ülke işçilerini
kendi bilgisi ve sermayesi ile yerinde sömürmeye yönelmiştir. Bu süreçte
tekelci kapitalizm yeni ve en ileri teknolojiyi ve ulusal devletin askeri
gücünü yedeğine almıştır. Ne var ki, sermayenin gittiği ülkelerde, ulusal-
sosyal devletin de ortadan kaldırılması gerekecektir. 1970 ve 1980'li
yılların başlarında yaşanan krizden ister istemez etkilenen ve kapitalist
ülkelerden daha sert ve keskin krizler yaşayan bu ülkelerde de günah
keçisi, "devlet" olarak tanımlandı ve Dünya Bankası, IMF gibi ku-
ruluşların empoze ettikleri reçetelerde, ulusal devlet, bu ülkelerde *ko-
rumacılık* ve *ithal ikameciliği* politikalarıyla birlikte rafa kaldırdı. Bun-
ların yerini özelleştirme, dışa açılma ve ihracata dönük kalkınma poli-
tikaları almaya başladı. Artık sermayenin ulus sınırları ile belirlenmiş
coğrafyası tümüyle değişiyor ve *sermayenin milliyeti yoktur* özdeyişi
gerçekleşiyordu. Böylece tekelci devlet kapitalizmi sayesinde güçlenen
tekeller, kapitalist dünyada üç kutup oluşturmaya başlıyordu. Bunlardan
biri Almanya'nın ve Fransa'nın başını çektiği Avrupa tekellerinin oluş-
turduğu Avrupa Birliği (AB), Japonya'nın başını çektiği Pasifik pazar ve
giderek ekonomik hegemonyasını kaybetmeye başlayan ABD'nin kur-
duğu Kuzey Amerika büyük pazar. Şu sıralar Sayın Arslan Başer Ka-
faoğlu, *Çin var* diyor. Ama Çin bir entegrasyon değil, küreselleşen ser-
mayenin oluşturduğu tek bir pazar değil. İkincisi, Çin, kapitalist bir ülke
değil. Belki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden sonra o da kapi-
talistleşme sürecine girebilir. Ama ben kapitalist dünyadan, küreselleşen
sermayeden söz etmekteyim. Hâlâ sosyalizmin dünyada kalmış nadir ka-
leleri olan Küba ve Çin'den değil.

Küreselleşen sermaye yedeğine ileri teknolojiyi aldı demiştim. Ger-
çekten elektronik sanayiindeki gelişmeler süratle üretim süreçlerine gir-
meye başlamış ve tekelci sermayenin seyyaliyetini güçlendirmiştir. Bu-
nun başında "bilgi teknolojisi" gelmektedir. Bilgi teknolojisi telekomü-
nikasyon (iletişim), bilgisayar-robotik ve en ileri program ve planlama
modellerinin bir arada kullanılmasından oluşan bir bireşimdir (sentez).
Kuşkusuz, biyoteknoloji, gen mühendisliği, yeni metaller, uzay teknolojisi
vb. ileri teknolojilerden de söz etmek gerekir. Ama ben burada bilgi tek-

nolojisinin "yeni emperyalizmin" doğmasındaki yardımcı karakterine değinmek istiyorum. İletişim teknolojisi, dünyanın her yerine anında ulaşmayı, milyonlarca komutu, bilgiyi birkaç saniyede bir yerden bir yere ulaştırmayı sağlayacak bir düzeye erişmiştir. Bilgisayarlar, robotikler-Fordist-Taylorist üretim bantlarını esnek bir yapıya döndürerek, onun donmuş yapısına yeni bir hayatıyet ve esneklik kazandırmıştır. Artık bu bantlarda hem kitle üretimi hem de sipariş üzerine üretim yapılır hale gelmiştir. Planlama ve programlama teknikleri o denli gelişmiştir ki, sermayenin oturduğu yerden Pasifik pazarındaki bir "joint venture" üretim ünitesinin stoklamadan pazarlamaya, pazarlamadan üretim miktarına, üretim miktarından maliyet denetimine değin her tür faaliyetini yürütmesi mümkündür. Bu süreç, emeğin üretkenliğini, (vasıflı emeğin üretkenliğini) geniş ölçüde artırmıştır. Onun istediği, ulus devletten çok büyük metropollerde mahalli idarelerin (gelişmekte olan ülke mahalli idareleri) bilgi teknolojisinin altyapısını geliştirmeleri ve mali sektörün gelişmesi, hizmetler etkinliklerinin bu metropollerde egemen hale gelmesidir.

İşte bu yüzden küreselleşen sermaye, mahalli idareleri önplanda tutmakta; geldiği ülkelerde nüfuz alanını (panetration area) genişletmeyi bu birimler ile yürütmeyi yeğlemektedir. Artık onun için ulusal devlet *gölge etme başka ihsan istemem* özdeyişine uygun hareket etmelidir. Son zamanlarda dünyada mahalli idarelerin doğrudan doğruya dünya finans kapitalinden borçlanabilmeleri ve metropol belediyelerinin küreselleşen sermayenin gerek gördüğü kentsel altyapı (metro-kongre ve kültür merkezleri-rekreasyon alanları, beş yıldızlı oteller, bilgi teknolojisi ile donatılmış hava limanları ve finans kapital için yeni gelişme alanları gibi yatırımlara ve girişimlere ilişkin) yatırımları yapmaları bu yüzdendir. Bu gelişmelere çok güzel kılıf bulunmaktadır. "Mahalli idarelerin özerkliği demokratikleşmenin bir göstergesidir" onlar için. O yüzden bu slogana bizim gibi ülkelerin ilerici dünya görüşüne sahip siyasal partileri ve entelektüelleri de iştirak etmektedirler. Oysa İstanbul'da hazırlanan nazım plan, Yenikapı-Yeşilköy bandını uluslararası finans merkezinin gelişme alanı olarak görmekte ve stratejisini İstanbul'un küreselleşen dünyanın metropolü olma hedefine bağlamaktadır. Yani onu Beyrutlaştırma ya da Hong-Konglaştırma eğilimi içindedir.

Satılmış strateji, yalnızca İstanbul nazım plan stratejisi değil; aynı zamanda *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi* de aynı satılmışlık içindedir. *Küreselleşen dünyada bizim gibi ülkelerin yapacakları bir şey olmadığını* ileri süren ulusal strateji belgesi ve Yedinci Plan, tüm varsayımlarını ve kaynak tahsislerini küreselleşen sermayenin istekleri doğrultusunda yapmaktadır.

Oysa küreselleşen sermaye, kapitalizmin hemen hemen her evresinde oluşturduğu çelişkilere benzer, bu kez de yeni çelişkilerle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Tek pazar oluşturma çabası ya da dünya pazarına egemen olma çabası gerçekleşmemektedir. Yukarda değinildiği gibi üç kutup ve üç tek pazar oluşmuştur ve bu pazarlardaki rekabet had safhadadır.

Dünyada yaşanan yoksulluk ve sefalet ve gelir dengesizliği, sanayi devrimindeki sömürü düzeyini aratacak bir düzeye erişmiştir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler nüfusu, toplam dünya nüfusunun yüzde 75'ini oluşturmaya karşın, dünyada yaratılan katma değerın yüzde 18'ine sahip olabilmekte; küreselleşen sermaye (toplam dünya nüfusunun yüzde 25'i) ise yaratılan bu katma değerın yüzde 72'sine el koymaktadır. Bu sermayeler, kendi işçilerini hizmet ve bilgi işçisi haline getirdikleri için sağladıkları yüksek ücretlerle onları şimdilik sendikalaşma süreci dışında ve onların bireyci ve özgür tavırlarını tatmin edici olanaklar sağlayarak korkulu bir güç olmaktan uzak tutabilmektedirler. Ancak sanayi sektöründe ileri teknolojinin, robotiklerin dışarı attığı işgücünü, kendi ulusal sınırları içinde ve dışındaki işsizlik sorununu ve özelleştirmenin yarattığı kitlesel işsizliği kompanse edememektedirler. Kaba sanayi işçisini yeniden eğitip, bilgi toplumunun temiz işçisi haline getirmek gibi bir toplumsal maliyeti göze alamamaktadırlar.

Bu çelişkiler giderek küreselleşen sermayenin yaratacağı yeni eklemelerle daha da artacağı benzetilmektedir. Kısaca küreselleşen sermaye, ulusal devleti sahneden tam anlamıyla çıkartamamış ve onun yerine ikame edeceği kurumsallaşmayı yapamamıştır. Ulusal devlet onun için hem vardır hem yoktur. Ulus devletleri parçalamakta, onların etnik ve kültürel ve mahalli özelliklerini küçültmekte; ama bu kez de onların çatışmalarına, mahalli savaşlarına göz yummak zorunda kalmaktadır. SSCB'yi parçalayıp küçük cumhuriyetler yaratması ve onların

iç savaşları ve Bosna-Hersek savaşı bunlara örnektir. Ulusal devletin küçültülmesi, devletin otoritesini ortadan kaldırmakta; terörün olanak ve hareket alanını genişleten ortam hazırlanmaktadır.

Bunlardan daha önemlisi işsizliktir. Özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımdan ve kırsal alanlardan kentlere göç süratle artmaktadır. Örneğin, Türkiye'de 2000'li yıllarda kentli nüfus, toplam nüfusun yüzde 75-80'ni olacaktır. Bugün yüzde 52 dolayındadır. 2000 yılında, hâlâ nüfusumuzun yüzde 20'si kırdan yaşıyor olacak. Ancak küreselleşen sermaye, biz ve bizim gibi ülkelere çok küçük ve özellikle vasıflı emek gücünü istihdam edecektir. Devletin ortadan kaldırılması ve KİT'lerin özelleştirilmesi ile vasıfsız ve yarıvasıflı geniş bir emekçi ordusu, küreselleşen sermayenin yarattığı ve yaratacağı en büyük bir çelişki olarak 2000'li yıllarda onun karşısına dikilecektir.

Devletçilik Yeniden Gündeme Gelecektir

Tüm bu gelişmeler, olayın başlıca iki boyutunu gündeme getirmektedir. Küreselleşen sermaye o denli güçlenmiştir ki; örneğin bugün dünya ticaret hacminin 24 katı genişliğinde para-sermaye, ulusal devletlerin denetimi dışında bugün Meksika'yı, yarı Türkiye'yi çarpabilmektedir. Nitekim 5 Nisan Kararları bu nedenle gündeme gelmiştir. Bu sermaye Meksika'yı, Brezilya'yı, Türkiye'yi borç kıskacına alarak bir günde batırabiliyor. Denetlenemeyen sermaye, para-sermaye bizim gibi ülkelere dolar getiriyor, devlet tahvili alıyor. Üç ay sonra hem devlet tahvili faizini, hem de kurların düşük tutulması nedeniyle doların getireceği faizin 3-4 katını yine dolara çevirip vurup gidiyor. O halde devlet nerede diye sormamız gerekiyor. Devlet, sınıfsal niteliği ne olursa olsun bu güçlere karşı ekonomik müdahaleleri ile halkını koruyan bir devlet olmak zorundadır. Küreselleşen sermaye ve küreselleşmeyi savunan Tansu Çiller'i Türkiye'nin başbakanı yapacağına, onun yerine bir ajanını doğrudan doğruya vali tayin etse Türkiye için daha avantajlı olurdu düşüncesindeyim. O halde Türkiye işçileri, emekçileri, memurları ve aydınlarının devleti yeniden modern anlamda ekonomi sahnesinde görevlendirmesi gerekmektedir. Çünkü devletin küçültülmesi, sözlerimin başında da belirttiğim gibi bizim geliş-

tirdiğimiz bir çözüm önerisi değil. Özelleştirme de öyle. Bu yüzden Kamulaştırma Forumu hedefine ulaşmıştır. Devletçilik ve onunla ilgili toplumsal değerlerimizi koruma ve yenileme bağlamında genç kuşaklara bir seslenme ve onlara bu değerleri tanıtmaya aracı olmuştur ve olacaktır. Bugünkü devletin halkından korkar ve ona karşı kendisini korur hale geldiğini, ona rağmen ona karşı nasıl yabancılaştığını vurgulayan bir forum olmuştur. O nedenle, içinde 1930'lu yılların devletçiliğini savunma durumundayız.

İkinci boyut ise evrenselidir. *Tüm dünya işçileri birleşemedi, ama sermaye birleşti.* Savaşım evrensel bir boyut kazanmıştır artık. Böyle bir savaşımla, uluslararası küresel sermayenin aşırı sömürüne acımasızca boyun eğen mazlum ülkeler emekçileri ve işçileriyle birlikte vermek zorundayız. Sendikalaşma yeni bir boyut kazanmak durumundadır.

Bu nedenle ideolojik olmak zorundadır. Başka bir anlatımla, uluslararası savaşım normlarını geliştirmek durumundayız. Bu normları yeniden keşfetmeye de ihtiyacımız yok. Küreselleşen sermaye, kapitalist sermaye, yaratılan çelişkiler yeni değil, kapitalizmin evrensel çelişkisi "emek-sermaye çelişkisi"dir. Eskiden ulus sınırları içinde oluşan bu çelişkinin coğrafyası değişmiştir. Şimdi bu çelişkiler dünya tek pazarlarına yayılmıştır. O nedenle küreselleşen sermayenin karşısına; küresel sendikalizm ve küresel işçi ve emekçi hareketi dikilmeli; sosyalizmin normları hâlâ geçerli... Yeter ki, işçiler birleşsin ve onları mobilize eden siyasi partiler onlardan kopmasın.

Türkiye'de Özelleştirmenin Tarihsel Gelişme Süreci

Özelleştirme yeni bir olgu değil. Başka bir anlatımla, "Özelleştirme" sözcüğü ile topluma kazandırılmak istenen "Dünya Görüşü" 1946 yılından başlar. 1946 yılında Recep Peker tarafından yapılan ilk "devalüasyon" bu dünya görüşünün, yani liberal dünya görüşü ve ekonomik alanda özel sektörcülük, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" kavramları bu tarihte gündeme gelmiştir. Bugünkü IMF ve Dünya Bankası reçetelerinin kökeni bu ilk devalüasyonla başlar. Sonra meşhur "Missuri" savaş gemisinin İzmir ve İstanbul limanlarını ziyareti bu olguyu izler. 1946 planının 1947 haline dönüşmesi de Missuri gemisinin gelişinden sonradır.

1946 planı, Türkiye ekonomi ve siyasi tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu plan, 1933 Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nın bir devamı niteliğindedir. 1933 planı, bugünkü KİT'lerin temelini atan ithal ikamesine dayalı sanayileşme planıdır. 1939 yılına değin başarıyla uygulanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, daha kapsamlı hazırlanmış elektrifikasyon sorununa da çözüm getiren 1936 planının uygulanmasını engellemiştir. Savaştan sonra hazırlanan 1946 planı gene ithal ikamesine dayalı devletçi ve KİT'lerin gelişmesine yönelmiş bir plan olarak hazırlanmıştır. Bu planın hazırlanıp uygulanmasına geçilmesi söz konusuysa, Recep Peker'in devalüasyonu devreye girmiştir. Bu nedenle korumacı ve devletçi bir çerçevede hazırlanmış olan 1946 planı değiştirilir. Liberal, dışa açık bir ekonomi politikası ve sanayileşme yerine tarım etkinliklerini geliştirmeye dönük bir plan haline getirilir. Çünkü bu tarihlerde, ABD, savaş tahribatını ortadan kaldırmak için, Avrupa'yı yeniden üretmek için kolları sıvamıştır. Bir yandan savaşın büyük bir ivme kazandırdığı kendi sermaye birikim sürecinin devamlılığını sağlamak, öte yandan Avrupa'yı "Recover" edebilmek için Avrupa'ya sermaye akıtmaya başlamıştır. Avrupa'nın yıkılan metropollerinin yeniden inşası, sanayilerin yeniden kurulması demektir bu. Recep Peker hükümeti, Avrupa'nın imar ve sanayileşme sürecinin gerekli kıldığı geçimlilik araçlarını, yani tarım ürünlerini üretip ihraç edecek bir politikayı izleyerek, 1946 planını liberalize ederek, sanayileşme politikasından vazgeçip tarıma ağırlık veren bir özellik kazandırdı. Bu plan o zamanki OECD tarafından pek ihtiraslı bulundu ve bu planın gerekli finansman olanakları temin edilemedi. Yalnızca Marshall Planı gereği ve Türkiye'nin nüfus teknoloji dengesini bozan yardım sağlandı.

İşte Türkiye'nin liberalizasyon politikalarına dönüşü böyle başlar. Ne var ki, özel sermaye ve birikim süreci o denli cılızdır ki; liberalleşme, ekonominin dışa açılması ve özel sermaye birikim sürecine dayalı "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" politikalarının uygulanmasına olanak yoktu. Çünkü o tarihlerde, 1946 planının değiştirilmesine rağmen, Türkiye, devletçi ve korumacı tanınması nedeniyle Batı'yı tam anlamıyla ikna edememişti. Çünkü Türkiye demokratik bir ülke değildi. Ona ekonomideki liberalleşme yanında siyaset alanında demokratizasyonun kazandırılmış olması gerekiyordu. Çok partili rejim 1950'de Türkiye'ye

hem demokrasiyi hem de Demokrat Parti (DP) iktidarını kazandırdı. Genç Türkiye hükümeti hem siyasal alanda demokrasiyi hem de iktisat alanında liberalleşmeyi benimsemiştir artık.

DP iktidarı var gücüyle tarıma altyapı hizmeti götürür. Barajlar yapar, tarıma dayalı bir kalkınma politikası izler. Bir bağlamda 1947 planını zımnen uygular. Dış ticareti liberalleştirir, her köşede bir milyoner yaratmaya ve özel girişimciliğe özendirmeye ve demokrasiyi de devletçiliğe karşı "devrimcilik" gibi sınırsız uygulamaya başlar. Tüm bunlara karşın dışardan beklediği sıcak finansman kaynaklarını sağlayamaz. 1956'larda, telaffuz etmeden, devletçiliğe geri döner yeniden. Çünkü liberalizasyon ve dışa açılma, ödemeler dengesini altüst etmiş ve 1930-1945 yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranının 1'den süratle 0,40'lara düşmesine neden olmuştur.

1956'dan sonraki yıllar KİT'lerin ve iştiraklerinin en fazla geliştiği dönemdir. DP'nin tüm çabalarına karşın özel sermaye birikimi bir ivme kazanamamıştır. Kentleşme etkinlikleri ve ona bağlı inşaat sektörü ve kentsel altyapı alanlarında birkaç girişimci dışında büyük bir gelişme görülmemiştir. Sanayi alanında özel yatırım ve girişimler zayıf ve cılızdır hâlâ. Bu yapı 1960 yılına değin sürer. 1960'lı yıllar Kalkınma Planlarının desteğinde ve "karma ekonomi" kavramı çerçevesinde yeniden devletçiliğe ve ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme ve kalkınma politikalarının sürdürüldüğü bir dönemdir.

KİT'lerin sadece klasik temel mallara değil, artık başka sektörler de girdiğini görüyoruz ki; bunlar petro-kimyadır, elektronik sanayiidir, yatırım ve ara mallardır. Böylece KİT'ler, Türkiye ekonomisinin en temel, değişmez, vazgeçilmez parçaları haline gelmiştir. Fakat bütün bunlar, kuşkusuz Türkiye'nin dış borçlarını da artırmaktaydı. Yani bütün bu yatırımları; altyapı yatırımlarında olsun, ona bağlı olarak üstyapı yatırımlarında olsun (prodüktif faaliyetlerdeki) KİT'lerin ve özel sektörün bu yatırımlarını gerçekleştirmek Türkiye'nin dış borçlarını da artırmıştır. Örneğin diyelim ki, 1960 ile 1974-1975 yılları arasında Türkiye 18 milyar dolarlık bir borç yapmıştır. Bunun da hepsi KİT'lerin borçları değildir. Büyük bir kesimi özel girişim ve özel sermayenin, KİT ürünlerini ve dış girdileri kullanarak gerçekleştirdiği, tüketim malları sanayilerinin borçlarıdır. Ama karşılığında Türkiye'de ciddi bir sanayileşme oluşmuştur. Bu sanayileşmeye bağlı

olarak sendikalizm gelişmiştir. Sendikacılık ve demokratik süreç o zamanlar ivme kazanmıştır. 1930'lu yıllardan sonra ikinci sanayileşme hamlesidir. Beğenmediğimiz, dışa bağımlı olduğunu ileri sürerek eleştirdiğimiz tüketim malları dışında, ara malı ve kısmen yatırım malları sanayileri bu dönemde gerçekleşmiştir.

Şimdi vurgulamak istediğim esas nokta şudur: 1930'lu yıllar, 1950'li yıllar zihniyeti sürekli bir sarkaç (pandül) gibi gidip gelir. Bir süre "liberalizm", bir süre "devletçilik, korumacılık" 1980'den sonra bu sarkacın yayı bozuldu galiba. Sarkaç 1980'den sonra sağa doğru, liberalizme doğru öyle bir kayış gösterdi ki, bir daha yerine gelme ihtimali yok gibi. Çünkü dünyada da bu sarkaç bu yöne doğru hızla kaymıştır. Daha önce de değindiğim gibi, 1970'li yıllarda dünya kapitalizmi ciddi bir bunalım içine girdi ve bu bunalımı acımasız tasfiye politikalarıyla, vahşi liberalizmin normları yardımıyla atlatabildi. Sermayenin, artık ulusal sınırları dışına çıkmaktan başka bir çözümü de kalmadı. Yani küreselleşme denilen olay, aslında sermayenin küreselleşmesidir. Artık ulusal emek gücünü sömürme limitine geldiği için, emek gücünü kendi ülkesine getirmenin de acı deneyimini yaşadığı için, artık sermaye, emeği bulunduğu yerde, bulunduğu ülkenin sermayesiyle ve kendi bilgisiyle örgütleyerek sömürme yolunu seçti. Bugün dünyanın yaşadığı süreç budur. Küreselleşen de aslında dünya değildir, küreselleşen sermayedir ve bu sermayenin sömürüsü artık ulus pazarını aşmış, uluslararası emek gücü piyasasında akıl almaz boyutlarda yürümektedir.

Şimdi geliyorum 1980'li yıllara. 1980'li yıllarda başlayan ve ısrarla uygulanan bir liberalleşme, özel girişimcilik ve serbest rekabet sistemi var Türkiye'de. Ama "demokrası" yok. Daha doğrusu, bugün tartıştığımız özelleştirmenin temelleri, büyüklüğü o tarihlerde ortaya atıldı. Ne yapıldı? Türkiye, liberalizasyon politikalarının ve serbest rekabet (emek hariç) koşullarının emrine verildi. Benim karınca kararınca yaptığım bir incelemem var bu alanda. Bu incelemenin bulgularını vermek istiyorum. 1960-1980 ve 1980-1992 arasında KİTlerin üretkenliği nedir, ona baktım. 1960 ile 1980 yılları arasında şu hesabı yaptım: Bir birim katma değer yaratmak için KİT'ler ne kadar elektrik enerjisi tüketmiş? Bunu üç sektörde, demir-çelikte, tekstilde ve gıda sanayiinde araştırdım. 1960 ile 1980 yılları arasında bir birim katma değer için tüketilen elektrik enerjisinde her üç sek-

törde de giderek artma var. Bu bana şunu gösterdi: Yeni üretim kapasiteleri eklendi ve yeni teknolojiler KİT'lere kazandırıldı ki, elektrik tüketiminde bir artış var bu üç sektörde. Bu bulguları aynı zamanda emek başına düşen üretkenlikte ve katma değerde de tespit ettim. Elde edilen bulgular, özel sektör, kamu sektörü olarak incelendiğinde 1960-1980 yılları arasında kamu sektörü lehine bir gelişme görülmektedir. Özel sektördeki artış, düşük seviyede bir artıştır.

Oysa 1980'li yıllardan sonra çok ilginç bir gelişme saptadım. 1980-1992 yılları arasında katma değer başına düşen elektrik tüketiminde hiçbir değişim yok. Adeta sabit. Bu özel sektör için de böyle, kamu sektörü için de böyle. Bir örnek vereyim: Bir birim tekstil, bir metre kumaş üretmek için tüketilen elektrik miktarı üç kilowatsaat ise, bu yıllar itibarıyla hiç değişmeden devam ediyor bu dönem içinde. Böylece şu sonuca varabilmekteyiz:

1980-1992 yılları arasında Türkiye üretkenliğini terk etmiş, yani yeni bir teknolojik sıçrama yapmamış KİT'lerde. Yeni bir üretim kapasitesi yaratmamış. Üretkenlik ne demek? Emek gücü başına düşen makine ve teçhizatı artırmak demek. Demek ki, hem kamu sektörü hem özel sektör, üretkenliği hiç hesaba katmamış; teknolojiyi ve gelişmelerini izlememiş, bırakmış, terk etmiştir. Oysa başka ülkelerde, bu dönemde, kriz dönemlerinde bile sermayenin üretkenliği, emeğin üretkenliği korkunç derecede artışlar göstermiştir. Öte yandan bir başka göstergeye daha baktım: Sermaye birikim sürecine reel olarak net ilaveler ne olmuş? Bakıyorsunuz ki, artış hızlarında negatif artışlar var. Yani 1980 ile 1990 arasında biz üretim kapasitemize yeni bir ilave yapmamışız, net bir ilave yapmamışız hatta o sermayeyi yenilememişiz bile. Negatif artış bu demektir. Peki, ne oldu o zaman? Bu, hem özel sektör için, hem kamu kesimi için böyleyse şunu düşünüyorum: "Acaba özel sektörü de özelleştirmek lazım mı?" Çünkü Türkiye'de ne özel sektör sermayesi ne kamu sektörü sermayesi emeğin üretkenliğini düşünmemiş. Öte yandan bakıyoruz, Türkiye yüzde 2,9 ortalama (bana göre), ama hükümet verilerine göre de yüzde 4 oranında büyümüş. Nasıl büyüyor ekonomi, merak ediyorum. Gene dönüyorum bakıyorum, yüzde 4 büyüme yok aslında, reel olarak yüzde 2,9; bunun da 2,4'ünü nüfus almış götürmüş. Çok küçük marjinal bir büyüme sağlanmış reel olarak. Ama böyle bir gelişmenin günahı da kime çıkartılmış? KİTle-

re çıkartılmış. Hükümetler, KİTler zarar ediyor diye onları satışa çıkarıyor. Bu özelleştirme değildir. Düpedüz satıştır. KİTler üretime devam edebilmek için, liberalizasyon sonucu piyasada bir özel sektör gibi davranmaya; dış âleme borçlanarak, iç âleme borçlanarak hayatını idame ettirmeye zorlanmıştır. Ödedikleri faizler de giderek kat be kat artarak onları bir çıkmaza doğru itmektedir. Tüm bu açıklamalarımla şunu söylemeye çalışıyorum: Liberalizasyon, reel kesimde emeğin üretkenliğini adeta negatif düzeye getirmiştir, ama bu süreç sadece KİTlerde değil aynı zamanda özel kesimde de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yineliyorum: *Özel sektörü de özelleştirmeliyiz.*

Türkiye'nin borç yapısına bakınca şunu görüyoruz. Örneğin, 1994 yılında Türkiye'nin iç ve dış borç stoku toplamı 1 katrilyon TL. dolaylarındadır. Borç stokundan bahsediyorum. Bunun 600 trilyonu özel sektörün stokudur, geri kalanı da kamu borç stokudur. Yani yaklaşık yarı yarıya. Borç stokunu hem özel sektör yüklenmiştir hem de kamu sektörü yüklenmiştir. Çünkü, üretmeyen bir toplum, kaynak yaratamıyor demektir; ancak borçla yaşar. İşte özelleştirme de bu arada Türkiye'nin gündemine girmiştir. Siz, KİTleri 12-15 yıl teknolojik bakımdan başıboş bırakıp, piyasa koşullarında çalışmasını isterseniz ve üretkenliğinin artırılmasını sağlayıcı hiçbir önlem almazsanız, KİTleri borç tuzağı içine itersiniz. Sonra da dönüp "KİTlerin açıklarını kapatamıyoruz, bu yüzden onları satıyoruz" demek hakkına sahip olamazsınız. Çünkü borç tuzağı sadece KİTler için söz konusu değildir. Özel sektör için de söz konusudur. Türkiye bir borç ekonomisi tuzağına düşmüştür. Bunun için de KİTlerin satışı artık ilk defa realize edilmektedir. Yani 1946 yıllarında 1950'li yıllarda KİTlerin özelleştirilmesi söz konusuydu, ama onun ortamı hazırlanmamıştı. İlk defa Türkiye'de 1980'li yıllarda, çok bilinçli bir şekilde KİTlerin bu tarihlerde özelleştirilmesi için adeta stratejik bir planlama uygulanmıştır. Ama hemen ilave ediyorum; bu stratejik planlamanın Türkiye'nin özel sektörüne de etkisi olmuştur. Çünkü özel sektör KİTlerle iç içedir. O olmazsa Türkiye'de özel sektör diye bir şey yoktur, ekonomi yoktur. İşte şimdi de bunları tamamen ortadan kaldırıyoruz. Sonuç olarak özel sektörün de satışına karar vermekteyiz. Küreselleşen dünyada KİTlersiz özel sanayimiz ancak ve ancak küreselleşen sermayeye kendilerini satarak yaşayabileceklerdir. Nitekim bu olgunun da filizlenmeye

başladığına tanık olmaktadır. Koç'un ve Sabancı'nın kimi fabrikalarının hisselerinin yabancılarca satın alınması buna bir örnektir. KİT'lerin yabancı emlakçılara satışı, özel sektörün hisselerinin küreselleşen sermayeye satışları, Türkiye'nin sermaye stokunu eritmekten başka bir olgu değildir.

Cumhuriyet gazetesinde bir yazı çıktı: İzzettin Önder'in "Meksikalılaştırma Politikası" Hepiniz okumuşsunuzdur. Onun için anlatmayacağım. 1982 yılında Meksika'da dış borçlar, milli gelirinin yüzde 49'una ulaşmıştı. Konsolidasyon yapıldı, bir tür IMF reçeteleriyle önerilen politikalar sonucunda kamunun ekonomideki ağırlığı tümüyle kayboldu. Bunun sonucu önce kamunun (KİT'lerin) sermaye stoku eritildi. Daha sonra özel sektör sermaye stoku eritildi. Böylece bugün Meksika'da işsizlik oranı yüzde 40-45'lere ulaşmaktadır. Benzer olay şu anda Türkiye'de yaşanmaktadır. Türkiye de Meksikalılaştırılmak istenmektedir.

Sırf bu yüzden, devletin yeniden yapılandırılması; ulusal sermaye stokunun eritilmemesi, yok edilmemesi için gereklidir. Çünkü yok edilmek istenen emeğin yarattığı değerlerdir. İşçi sınıfı, bu değerleri koruyan, yitirilmesine izin vermeyen kendi devletini yeniden kurmalıdır. Bu alanda kendisi gibi yoksullaşan ulus emekçileri ile omuz omuza gelmelidir düşüncesindeyim. Kamu kaynaklarını koruyan etkili bir devlet yapısı ancak ve ancak emekçilerin emekleriyle yeniden hayata aktarılabilir. 2000'li yıllar bunun gerçekleştirildiği yıllar olacaktır.

Ancak kamu kesiminin ihale yoluyla kaybettiği kaynaklar, bürokrasinin alt edilmesi gibi alanlara da kısaca değinmek istiyorum. Çünkü bu sorunların yanıtları devletin küçültülmesinin gerekçeleri arasında çoğu zaman yer almaktadır.

Kamu kesimi, çok uzun yıllar kendisinin yapamadığı işleri ihale yoluyla yaptırmıştır. Ancak bunlar başlangıçta çoğunlukla bilgi yetersizliği, yüksek teknoloji gerektiren işlerin çoğunlukla uluslararası ihaleler ya da devletten devlete sağlanan kredilerle yapılan işlerdi. Türkiye'de devlet, Devlet Su İşleri, Karayolları, TEK ya da eski adıyla İle Elektrik Etüd İdaresi vb. kuruluşları kurduğu zaman, bu kurumların gerek teknik personeli, gerek makine teçhizatlarıyla; birçok büyük yatırımları bu teşkilatların bu potansiyelini kullanarak hayata aktarmıştır. Hatta bu büyük projeleri gerçekleştirmek için bu kuruluşlarda çok önemli iş makinesi parkları oluşmuş ve yeterli düzeyde yetkin ve bilgi birikimi olan bir teknik insan

gücü potansiyeli yaratılmıştır. Ne var ki, önceleri uygulanan akıl dışı ücret politikalarıyla bu nitelikli insan gücü özel sektöre kaydırılmış, daha sonraları da ihale sistemi kamunun tüm işlerinde yaygın hale getirilmiştir. Boşalan nitelikli kadrolar niteliksiz, yani özel sektörün istihdam etmeyeceği insan gücü ile doldurulmuştur.

Bu süreç özellikle ekonominin istikrarsız dönemlerinde hız kazanmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısı ve liberalizmin, Özalizm'in egemen olduğu dönemlerde bürokratik ve teknik devlet kadroları 19. sınıf memurlar ile, partizanca yaklaşımların da yardımıyla doldurulmuştur. Artık devlet teknolojik gücünü kullanacak insan gücüne sahip değildir. Artık ne planlamacı plancı, ne kentçi kentçi, ne mühendis mühendis, ne teknisyen teknisyendir. Bürokrasi ve teknokrasi esasen alt edilmiş durumdadır.

Kendimden bir örnek vermem gerekiyor bu *alt edilmeyi* somutlaştırmak için. GAP idaresi, GAP'ın kentsel altyapı ve ulaşım planlaması işini ihale etti. Oysa GAP idaresinin varlığı, bu planlamayı yapmaktır. Bunun için yüksek ücretlerle bölge plancısı, kent plancısı ve ulaştırma plancılarını istihdam edebilmektedir. Ama ihaleye verdi. Uluslararası ün yapmış firmalarla yerli firmalar ihaleye girdiler. Bunlardan biri gerek tekliflerin hazırlanması gerek ihaleden sonra çalıştırmak üzere, devletin çalıştırmadığı işsiz beni ve birkaç bölge plancısını, kent plancısını buldu ve bizi olmadık ucuz bir fiyata istihdam ederek ihaleye aldı ve (17 milyar TL.) projeyi tamamladı. Yabancı firma, konsorsiyuma yalnızca bir uzmanla katıldı. Bilgi getirmedi, bizim tasarımıladığımız model uygulandı. O sırada GAP İdaresinin yıllık bütçesi de bu ihalenin 3 katından fazla idi.

Vardığım sonuç şu: Devlet ihaleleriyle bu işlerden sorumlu kuruluşların personel ücretlerini toplarsanız, "1" birime yapılacak iş ihale yoluyla "3" birime devlete mal olmaktadır. Oysa etkili bir kamu yönetimi *yerinde ve nitelikli personel kullanma* politikalarıyla eskiden olduğu gibi birçok işi devlet eliyle yerine getirebilir kanısındayım. Bu nedenle yinelıyorum: *Etkili bir kamu yönetimi; bürokratik bir engel değil, alt edilmesi gereken bir düşman değil, tam tersine rasyonel ve verimlilikle eş anlamdadır. Bunun dayanağı da kamu yararı olmalıdır.*

Dış kredilerle yapılan ihaleler ayrı bir sorundur. Bugün devlet bütçesinden yeterli kaynak alamayan üniversitelerimiz, bir rektör ve bir masayla açılmış bu üniversitelerimiz biraz önce değindiğim denetlene-

meyen bıçkın para sermayenin tefeci bezirganlarının elindedir. Tıp fakültesi uygulama ve araştırma hastanesi mi yapılacak, o üniversitenin kapısında tıp alet ve cihazlarını satacak firmalar arkasında uluslararası tefecilerle birlikte sıra sıra dizilmektedir. Son zamanlarda bu süreç eğitim sistemimizin hastalıkları arasına girmiş bulunuyor. Bu süreçte yalnızca tefeci uluslararası sermaye değil, Dünya Bankası da yer almaktadır. Genel, mesleki ve teknik orta öğretim sistemini rehabilite etmek üzere 2,5 milyar dolarlık bir krediyi Türkiye'ye veren Dünya Bankası'na, Türkiye, ticari kredilere yakın düzeydeki bu krediyi kullanmadığı için faiz ödemektedir. Çünkü MEB'de Dünya Bankası'nın istediği düzeyde proje yürütecek eleman almadığı için tahsis edilen kredinin faizleri, Dünya Bankası'na ödenmektedir. (Dünya Bankası'nın raporlarında, proje yürütecek eleman bulunmadığı açıkça belirtilmektedir.)

Bir başka örnek de otobanlarla ilgili ihalelerden vermek istiyorum: Söz konusu otoban ihaleleri devlet ihale yasası kapsamı içinde yapılması gerekirken, Özal zamanında çıkartılan bir kararname ile fon yönetimine verilmiş ve böylece ihale sistemi dışında keyfi bir yöntemle yapılmıştır. Bu, sorunun yasal usulsüzlüğüdür. Ancak bu yolla 1,7 trilyon dolara ihale edilen ve dış krediyle yapılması gereken bu yolların Türkiye'ye maliyeti 4,4 trilyon dolar olmuştur. Otoban için sağlanan kredi, 81,7 trilyon toplam yatırım maliyetinin yüzde 38'idir. Geri kalan yüzde 62'si kamu iç finansmanı ile, yani fonlardaki paralarla gerçekleştirilmiştir. Oysa bu otobanların dış krediyle yapılması planlanmış durumdaydı.

Sonuç olarak ihale sistemi pahalı bir sistemdir bugünkü koşullarda. İhale sistemi yaygın kullanılacak ise, o zaman kamu kuruluşlarının personel sayısı fevkalade azaltılmalı (yaklaşık yüzde 75'i), ancak ihaleye verilen işleri denetleyecek çok nitelikli, bilgili ve yüksek ücretli elemanlar ve teknisyenler ile donatılmalıdır. Bu da ihale sistemini benimsemiş bir etkili ve üstün kamu yönetiminin gereğidir.

Aksi halde, İstanbul gibi kasaba mı, kent mi, metropol mü, ne olduğu belirsiz bir aglomerasyon yani yığıntı kentlerle, müşterisi olmayan otobanlarla, şiddetsiz bir zelzelede hemen yıkılan kamu binaları ile karşı karşıya kalmak çok doğal bir sonuçtur.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Tartışma

Soru: İşsiz kaldığınız bu on yılda herhangi bir sivil toplum örgütü sizi davet ederek bilginizden yararlanmak istemedi mi?

İcen Börtüçene: Hayır olmadı. Benim 1980 önceki iki hüviyetim vardı. Bürokratik ve politik hüviyetlerim. Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışırken, araştırmacı ve öğretim görevliliğimi de sürdürmekteydim. Bu nedenle kimi sendikalar, başta Yol-İş, işçilerine yaptıkları eğitimlerde beni ve diğer arkadaşlarımızı kullanırdı. Türkiye'de karayolları işçilerinin çalıştığı şantiyeleri karış karış gezdim. Ama 1980 askeri darbesinden sonra hiçbir toplumsal örgüt, hiçbir sendika bizleri çağırmadı. Ben kendimce bunu şöyle yorumluyorum: *İcen Börtüçene, sen artık yaşlandın, dönemini bitirdin!* Tabii, işin aslı bu değil. 12 Eylül askeri darbesi ve onun getirmiş olduğu antidemokratik uygulamaların bir sonucu.

Soru: Küreselleşen bir dünyadan, bunun yarattığı çelişkilerden söz ettiniz. Bu süreç karşısında nasıl bir tavır alacağız? Sendikalar, işçiler ne yapacak?

İcen Börtüçene: Sorunuza, önce, bilgi toplumunun ne demek olduğunu açıklayarak yanıt vermek istiyorum. Bugün dünyada bilgi toplumuna geçildi deniliyor. Bu, *sanayileşme terk edildi* demek değil. Bu anlamı taşıyor. Bilginin ve onu üreten hizmet sektörünün genişlemesi, daha bilgi yoğun sanayii gündeme getirmiştir. Bugün çok gelişmiş ülkelerde toplam çalışanların yüzde 2-4'ü tarımda çalışmakta, yüzde 26-39'u da sanayide çalışmaktadır. Ancak bu insanlar hem kendi geçimlik ve üretim araçlarını, özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin geçimlik ve üretim araçlarını üretebiliyorlar. Demek ki, işgücünün verimliliği, yetkinliği akıl almaz boyutlarda. Verimlilik de işgücünün çok ileri düzeyde teknoloji, yani makine kullanmasıyla ve onu kullanacak bilgi ve beceri düzeyine erişmesi ile eş anlamlıdır. İşte bu düzeye gelmeyi besleyen bilgi ve bilginin maddi teknolojiye dönüşmesi ve sonucunda tarımda ve sanayide çalışan emeğin zahmetinin azalmasından başka bir şey değil bu bilgi toplumu. Bizim gibi ülkelerde ise, işgücünün sektörel dağılımı, gelişmiş ülkelerdeki işgücünün sektörel dağılımının tersidir. Örneğin Türkiye'de çalışanların yüzde 14'ü sanayide, yüzde 45'i tarımda ve geri

kalan yüzde 41'i de hizmet sektöründe çalışmaktadır. Hizmet sektöründe çalışanların da yaklaşık yüzde 40'ının niteliği çok düşük marjinal işlerde çalıştığı biliniyor. Bu yapı, çalışan insan gücünü ne denli yetersiz nitelikte olduğunu göstermeye yeter. Küreselleşen sermaye bu yüzden bizim gibi ülkelere gelmiyor. Çünkü o artık sömürmek için vasıflı işçi istiyor. Sanayi istiyor. Benim emek potansiyelimün büyük bir kısmı tarımda, sanayi işçisi haline gelmemiş, hizmet sektöründe çalışanlar da; araştırma, geliştirme, mali kesim, ileri haberleşme sistemleri ve ulaşım sistemleri, beş yıldızlı oteller, rekreasyon etkinlikleri gibi etkinliklerde çalışan insanlar değil; yüzde 40'ı marjinal işlerde çalışanlar.

Bu nedenle bilgi toplumu söylemlerini bir kenara atıp, Türkiye'nin süratle unuttuğu eski değerlerine dönmesi, sanayileşme sloganına sarılması gerekli. Küreselleşen sermaye kazara Türkiye'ye girecek olsa, tüm bu emekçilerin işsiz kalması ve işsizlik oranının yüzde 40'lara, 50'lere çıkması kaçınılmaz olacaktır. İşte KİT'leri satışa çıkardık, hiçbir yabancı firma gelip satın almıyor. Nerde ileri teknoloji ve vasıflı işgücü var, onu satın alıyor ya da satın almaya çabalıyor. PTT'nin "T"sinin satışına talep buradan kaynaklanıyor. Bu çelişkileri görmek gerek ve emekçiden yana olan siyasal partilerin de bu çelişkilerden sonuçlar çıkarması gerek.

Bu arada değinmek istediğim bir başka konu da, eğitim sisteminin kasıtlı olarak ihmal edilmiş, geri bırakılmış olması ve metalaştırılmasıdır. Böylece kamunun sunduğu eğitim sisteminin niteliği düşürülürken, özel sektörün ve yabancı eğitim kurumlarının yatırımları teşvik ediliyor. Küreselleşen sermaye ile bütünleşmek çabası içinde olan özel sektör, daha seçkin insan gücünü kendi normlarında yetiştirme çabası içine girdi. Cumhuriyet tarihinde ilk kez, eğitimin maliyetini yükleniyor. Küreselleşen sermaye de onun fabrikasının hisselerini alıyor. KİT'lerin ise arsalarını kapatıyor.

Soru: Devletin işlevsizleştirilmesi, yok edilmesi somut olarak gözüküyor. Ama bu süreç işlerken ona (devlete) başka bir işlev de yüklenmiyor mu? Bunu yapanların bir başka eğilimleri var sanki ve bunu da o kadar tesadüfi yapmıyorlar. Örneğin 1980'li yıllara kadar, kıyıda köşede kalmış küçük üretici, esnaf ve sanatkârlar ve örgütlerinin, 1980'den sonra Kosgebler, Kusemler vb.lere dönüşmesi ve yine 1980'li yıllardan sonra devletin esnaf ve sanatkârlara yönelik, nitelikli işgücü yaratma is-

temi ve buna esnek üretimle ve birleştirecek, buna yol açacak alt yapılar hazırlama gibi çok tipik yönelimleri oldu. Başka bir anlatımla, devletin işlevsizleştirilmesi yanında içeriğinin de değiştirilmesi çabası vardı.

İkinci sorum da şöyle: Özellikle yine 1980'li yıllarda, 1980'li yıllara kadar, bu dış krediler; gerek Dünya Bankası'ndan gerekse ülkeden ülkeye alınan krediler, ülke öncelikleri gözetilen bir yaklaşımla alınırdı. O öncelikler ne kadar doğruydu, ayrı bir tartışma konusudur. Ama bir öncelikler gözetilirdi ve binaların bir bütünselliği vardı. Ancak 1980'li yıllardan sonra son derece savruk bir tutum izlendi. Öyle bir mekanizma geliştirmişler ki, herhangi bir müşavir kuruluşu; Dünya Bankası'yla kendisi; neredeyse ön gizli bir anlaşma yaptıktan sonra yurtiçinde bunun araştırmasını yapıp, öyle bir krediye Türkiye'yi gereksindirtiyor. Bunun birkaç somut örneğini verebilirim. Ve devlet de sanki mal bulmuş gibi bu kaynaklara saldırdı; bürokrasi özellikle. Devlet bunu, dışardan gelen, havadan bulunmuş gibi bir para olarak mütalaa etmeye başladı ve ülkeye görece bir kaynak bolluğu yaratılmış oldu. Bu gibi bir durum var. 80'li yıllardaki bu tespite katılıyor musunuz?

İcen Börtüçene: 40 dakikaya ulaşma korkusu bu tür konulara değinmemi engelledi. Söylediklerinize geniş ölçüde katılıyorum. Şimdi Kosgeb olayı çok önemli. Devleti küçültürken devlete yeni bir işlev yükleniyor. Bu doğru bir tespit. Ama işlevin içeriği ne? Nedir Kosgeb? Küçük üreticiyi ve orta sanayii teknik bakımdan ve orada çalışanları da bilgi bakımından yükseltmeye yönelik bir organizasyon. Bu, 70'li yıllarda başladı aslında. Yani 1980'in hadisesi değil. Özellikle Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası politikalarında küçük üreticiyi dinamik tutma, yani işçi sınıfı, esnaf ve zanaatkâr, orta ölçekli sanayi, tekelleşen sermaye karşısında yok olup işçileşme sürecine girebilir korkusuyla, 70'li yılların sosyal devletinin aldığı önlemlerden biri. Refah devletinin telafi edici mekanizmalarından biri. Ancak burada vurgulamak istediğim bir başka konu var. Türkiye'de özel sektörün kullandığı bilgi ve teknoloji düzeyi çok geridir ve bunun da sınırına gelmiş vaziyettedir. Yani teknolojik bilgiyi (know-how) ve maddi teknolojiyi kullanma sınırına erişmiş vaziyettedir. Çünkü daha önce sözünü ettiğim birikim süreci, yani küreselleşen kapitalizmin kendisini yenileme süreci 20-25 yıllık bir dönemi kapsıyor ve akıl almaz bir boyuta erişiyor. Benim sermayemin,

kalkıp da bu teknolojileri; örneğin bir uzay teknolojisini, bir aerodinamik teknolojisini, bir farmakoloji ve biyoteknolojiyi, yeni malzemeler teknolojisini getirmesi pek olanaklı değil. Bunun için hem bilgi düzeyi geri, hem de sermayesi yeterli değil.

Öte yandan, üretim biçimi ve ölçekler değişti. Özel sektör henüz Fordist ve Taylorist üretim biçimine henüz adımını atmışken, şimdilerde çok küçük ölçeklerde robotikler yardımıyla hem kitle üretimi hem de sipariş üretimi yapılabilmektedir. Türkiye kapitalizmi özel sermayesi böyle bir üretim sürecine geçecek rasyonellikte ve olanaklar içinde değil. O zaman ne gerekiyor? Tıpkı 1930'lu yıllarda olduğu gibi sanayi devrimini Türkiye'ye taşıyan devlet, bu kez de ileri teknolojiyi özel sektöre getirmek çabasını yüklenmiş durumda. Orta ve küçük ölçekli üreticileri, sanayiinin teknoloji laboratuvarı haline getirmek, bilgi laboratuvarı haline getirmek; Kosgeb'in işlevi budur. Batı bunu yaptı. Fransa yaptı. Amerika yaptı. Ama bizim gibi ülkelerde, böyle nüfusun büyük bir kesimini kapsayan ve yaygın bir esnafılık ve sanatkârlığın egemen olduğu bir yapıda, işçileşme süreçlerini durduracak bir transformasyonun gerçekleşeceğini düşünemiyorum. Çünkü bir Gümrük Birliği ya da Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye verebileceği Ortadoğu'da bir serbest ticaret bölgesinin liderliği karşısında, küçük ve orta ölçekli sanayinin bir süre sonra yok olmasından başka bir sonuç beklemiyorum. Ve işçileşme sürecinin, işsizlik sürecinin baskısını azaltabilecek bir uygulama olduğunu sanmıyorum. Kaldı ki, Kosgeb'i yönetenlerin bilgi ve beceri düzeyleri de böyle bir transformasyonu gerçekleştirebilecek bir durumda değildir.

İkinci sorunuza gelince: 80'li yıllarda gerçekten bir kredi bolluğu ortaya çıktı. Biraz önce söylediğim, günde 300 bin dolar, yılda 75 triyon dolarlık bu denetlenemeyen sermaye zaman zaman çeşitli ülkelere gittiği gibi, Türkiye'ye de geldi ve hiçbir öncelliği olmadan bu krediler kullanıldı. Bu krediler akıl almaz alanlara kadar kullanıldı. Örneğin, GAP Projesi bir tür tasarım projesidir. GAP Kalkınma Projesi'ni ortaya koymak 35 milyar, 40 milyar, 50 milyar; ki, 80'li yılların ortalarında. Ve bu GAP projesinin getirmiş olduğu altyapı, kentsel altyapı, tarımsal reorganizasyon ve ulaşım sistemleri tasarımı 100 milyar. Bunların hepsini dış kredilerle gerçekleştirdik. Öte yandan Dünya Bankası kredileriyle 2,5 milyar dolar eğitim sistemi, bilmem ne kadar İş ve İşçi Bulma Ku-

rumu'nun rehabilitasyonu, bilmem ne kadar dolar da karayollarının rehabilitasyonu için ve TEK'in özelleştirilmesi için, özelleştirme planı için krediler alındı. Dikkat edileceği gibi, pek de öncelikli değil. Daha doğrusu, öncelikleri finans kapitalce belirlenmiş ya da küreselleşen sermayeye altyapı oluşturacak alanlara bu krediler verilmiş durumdadır. Başka bir anlatımla, Marx'ın "*ower draft*" ekonomi diye adlandırdığı, borç ekonomisinin tuzağında alınan borçların kullanılacağı alanı, alan ülke tayin edemez. Bu birinci olarak vurgulamak istediğim nokta. İkincisi, biraz önce vermiş olduğum örnek: Türkiye 4,4 trilyon dolarlık bir otoban yatırımının yüzde 38'ini ancak krediyle gerçekleştirmiştir. Geri kalan kısmını kendi kaynaklarıyla yapmak zorunda bırakılmıştır. Müşterisi olmayan bir otoban için Türkiye kendi iç kaynaklarını tahsis etmek durumunda bırakılmıştır.

Demek ki, yalnızca kredi vermiyorlar ve önceliklerini tayin etmiyorlar diyemezsiniz. İç kaynaklarımızı da sizin öncelikleriniz dışına çekiyorlar. Son olarak Türkiye'ye kazandırılan Yap-İşlet-Devret modeli de benzer mekanizmaya dayanmaktadır. Bu kez krediyi bulan ve borçlanan, yabancı şirketlerdir. Ama yaptığı tesisi işleterek tüm numaralarına el koyabilmek koşuluyla. Bir çeşit modern kapitalizasyon. Bunun en güzel örnekleri İzmit'in ve İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere yaptırılmaya başlanan *Yuvacık Barajı* ile Karamürsel-Dilovası arasında İzmit Körfezi üzerinde kurulacak ve henüz ihaleye çıkartılmamış olan köprü, Yap-İşlet-Devret formülüne dayandırılmaktadır.

Son olarak içler acısı bir konuya da değinmek istiyorum. Türkiye'ye eğitim alanına, çalışma hayatının düzenlenmesine vb. alanlardaki projelere verilen kredilerle açılan ihalelere katılan müteahhitlere işaret etmek istiyorum. Bu projelerin ihalelerine katılan müteahhitlerin kimler olduğunu biliyor musunuz? Bir düşünün bakalım. Bu soruyu sorayım size. Birleşmiş Milletler, ILO (International Labour Office) ve onun iştirakleri olan, alt grubu olan kurumlar ihaleye girmektedirler. Bilirsiniz, Birleşmiş Milletler, İş ve İşçi Bulma Kurumu rehabilitasyon projesinin ihalesini kazanmıştır Türkiye'de. Uluslararası İşgücü Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler'e bağlı olan bu örgüt, Birleşmiş Milletler'e bu ihaleyi kaptırdığı için de İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü'nü suçlamaktadır. Dünya çok ilginç şeyler yaşıyor. Bu çelişkiler kesinlikle

bir yerde değ erlendirilecek ve i   i sınıfı bu  eli  kileri belleklerine kazıyacaktır. Sanırım bu olgulardan siyasi örgütlerimiz de onları y nlen-dirmek için gerekli teçhizatları geliştirecek diye d    n yorum.

Soru: Son yüzyıldır bir tek dünya ekonomisini yaşıyoruz. Kapitalizmin sermaye ihracı olayını ger ekle tirmesiyle birlikte ayrı ayrı ekonomiler ortadan kalktı. Dolayısıyla yeni bir  a da girdik mi, girmedik mi, o açıdan çeşitli rakamları göz önüne alırken, kar ıla tırırken olaya dünya çapında bakmak gerekir. Yoksa bir avuç deyim yerindeyse mutlu azınlığın yaşadığı co rafiyadaki rakamlar bugünün dünyasını anlamaya yetmez diye d    n yorum. Dünyada 6 milyar insan ya ıyor. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşayan insan sayısı ise 1 milyarın altında.

Dolayısıyla 5 milyarın üzerindeki insanın yaşadığı coğrafya açısından baktığımızda; tarımda çalışanlar, sanayide çalışanlar, hizmet sektöründe çalışanlar açısından duruma bakıldığında, yüzyılın başında söz konusu olan gerçeklerin bugün belki daha da fazla geçerli olduğu, belirtilmesi gereken bir gerçek durumunda. Roma'nın d ne-minde bir uygar alan vardı. Ama çevresindeki geniş barbar toplumları, Roma'nın uygarlık ve nimetlerinden de pek uzaktaydı. Fakat Roma'nın o uygarlık ve nimetlerine ula mı  olması barbarlar için bir şey ifade etmiyordu. Sonunda barbarlar tarafından yıkılma durumunda kaldı Ro-ma. Dünyanın  imdiki durumu da böyle. Bunlar arasında " a  de i -mi " olabilir; ama dünyanın büyük çoğunluğu açısından,  a  yine yüzyılın başındaki  a dır diye d    n yorum.

 cen Börtücene: Kesinlikle katılıyorum size. Globalle me demek, küreselleşme demektir. Kürenin merkeziyle yüzeyi arasındaki yarıçaplar hep birbirine eşittir. Küreselleşen, sadece sermayedir. Yoksa emek k re-selle miyor. Hatta, orijin ülkedeki emek bireyselle iyor. O da sermayeyle aynı yarıçap içinde. K reselle meyen,     nc  Dünya  lkelerinin emek- ileridir. Şimdi onlara da i te KOSGEB'ler ve bilmem nelerle yakla ı-yorlar, onları da oraya çekmeye çalışıyorlar. Ama ileri s rd   n z bu tek pazar henüz gerçekleşmedi ve gerçekleşmesi de mümkün gözükmüyor.    tek pazar var: Kuzey Amerika tek pazarı, Pasifik tek pazarı ve Hocam itiraz ediyor, dördüncü var diyor. Evet Çin var. Bakın bu iyi oldu. Hemen Hocamın yüzünden anladım. Mimikleriyle uyardı. O da var.   te onlar

bizim potansiyelimiz ama, koca bir Sovyetler Birliği'ni çöpe attık. Çöp, benim deyimim değil. Burada söylemek istediğim şey, nasıl bir çöplük. Dünya çöplüğünü araştırmak lazım. Biraz önceki konuşmam sırasında altını çizerek geçtim: SSCB, kapitalizm kendisini yenilerken, emek üretkenliğini ihmal etti, bu bir. Söylemediğim ve altını çizmediğim bir başka olgu da, SSCB'nin emekçi kültürünü yani sosyalist kültürü üretmemiş ya da üretememiş olmasıdır. Sosyalist kültürü üretmek bizim işimiz. Yani biz sosyalistlerin. İşçi Partisi sosyalist, emekçiden yana bir Parti ise, sosyalist kültürü üretmek zorundadır.

Soru: Emperyalizm çağı...

İcen Börtücene: Ha, şimdi o konular tartışılabilir konular. Hassas konular. Ben belki çizmeden yukarı çıkıyorum. Ama bunları söylemek zorundayım: Sosyalist kültürü vermek zorundayız. Orijin ülkede, yani küreselleşen sermayenin orijin ülkesindeki işçi bireyselliği için, o benim için kayıp. O, burjuva kültürü kapsamındadır artık. Yani yüzde 60'lara, 70'lere varan hizmet kesiminde, orijin ülkede çalışan insanlar artık burjuva kültüründedir. Kapitalizm onları aşırı bir sömürü oranına tabi tutmadığı sürece –ki, tutmuyor– onu dünyamıza alamayacağız. Sosyalist kültürü bizim emekçi katmanlarda ve bu küreselleşen sermayenin aşırı bir sömürüye tabi tuttuğu emekçi kitlelerinde yaratmamız mümkündür. Bir şans var bence göre: Teknoloji o kadar geliyor ki, insanlar dünyadaki bu küreselleşen sermayenin getirmiş olduğu sefaleti de TV'de seyretmekte, görmektedir. Çünkü küreselleşme, aynı zamanda, insanları etnik gruplarıyla, mahalli özellikleriyle birbirlerine düşürmekte, vahşi bir şekilde onları kan revan içinde bırakmakta ve sonra da karşısına geçip seyretmektedir. Yerelleşme ve buradan hareketle *demokratik yerel yönetim* konusunu gündeme getirmek, bu bakımdan çok dikkatli kullanmamız gereken kavramlardan biri olmalı. Aksi halde onun tuzağına düşmek işten bile değil.

Şimdi burayı biraz açmak istiyorum. Çünkü küreselleşen sermaye ulusal devleti terk etti, ona ihtiyacı yok dedim. En büyük imaj tehlike, komünizmdi. Onu yıktı. At koşturuyor şimdi. Güvenliğe falan ihtiyacı da yok. Cihet-i askeriye ihtiyacı da pek yok, yerel harplerle meseleyi götürüyor. Onu da kısmen desteğine, yedeğine alıyor ki, o da yerel savaşları sürdürmesine bağlı olarak eski geleneksel savaş sa-

nayiini de memnun ediyor. Ama bizim gibi ülkelerde bazı hayranlarımız yerelleşmeyi fazla gündeme getiriyor. Nedir o? Halkın demokratik partisipasyonu. Ben hep şu demokratizasyon ve partisipasyon sözcüklerinden ürkmüşümdür. Hangi partisipasyon? Hangi katılım? Katılım, bızatıhi üretenlerin üretim kararlarına ve paylaşmaya katılmasıdır. Böyle temsili demokrasilerle, yerel yönetimlere vereceğimiz önemle, özerkliklerle, halkın katılımından söz edemeyiz, etmemeliyiz.

Üç senem İstanbul Belediyesi'nde geçti. Orayı, kaynak yapılarını size anlatmadım. Bu demokratikleşme ile demokratik katılımın en iyi temsil edildiği ileri sürülen bu belediyelerde kaybedilen kaynaklara hiç değinmedim. Ancak unutmamak gerekir ki, emekçiden yana bir devlet anlayışı, emekçinin üretim ve paylaşım kararlarına katılmasına izin vererek güçlü ve üstün bir devlet sistemi kurduğunda, yerel yönetimlerdeki katılım ve demokratikleşme de gerçek işlevlerini kazanacaktır. Bugün gelişmiş kimi kapitalist ülkelerde bile etkili bir katılımı, yerel yönetimlerde görmek olanaklıdır. Ne var ki, Doğu Perinçek'in söylediği gibi, Amerika'nın Özelleştirme Genel Müdürü Tansu Çiller'in Başbakan olduğu Türkiye'de bu tür mekanizmaları kamu yönetimine kazandırmak söz konusu olmamak gerekir. Bu işler meşakkatli işler, emek isteyen işlerdir.

Soru: Eğitime ayrılan kaynakların, toplum yatırımları için kaynakların azalmakta olduğunu, bunun bilinçli bir tercihten ziyade ihmalden kaynaklandığını söylediniz. Eğitim olayının bir boyutu, düzene gerekli olacak işgücünü yetiştirmek. Öte yandan eğitimin aydınlanmaya, demokratik-bilimsel-laik anlamda kuşakların yetişmesine katkıda bulunduğu da bir gerçektir. Çelişkiyi içinde taşımaktadır. Aydınlanma olayı, genç Cumhuriyet'in istemleriyle de çakıştığında eğitime önem verilmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında, 1961 Anayasası'na kadar "Eğitim öğretim devletin başta gelen ödevlerindendir" hükmü yer almıştır. 1982'de bu hakkın sahibinin kim olduğu iboresi net konulmamıştır. Ve özel okullara bu suretle imkân tanınmıştır.

Bugün eğitime yapılan saldırı, aslında özelleştirmedeki genel saldırının bir parçasıdır. Irkçı, dinci eğitimin yanı sıra, halkın eğitim-öğretim hakkının gasp edilmesi de atbaşı gitmekte. 1993-1996 İcra Planında Bakanlık şunu açıkça koymuş: "Orta öğretim özelleştirilecek." Yani, temel eğitimden sonra okuyacak olan her çocuk para ödemek du-

rumunda kalacak. Bu, halkın okuma imkânının kapatılması anlamına geliyor. Milli Eğitim Personel Yasa Tasarısıyla, öğretmenlerin statüsü sözleşmeli duruma getiriliyor. Okullarımız satılıyor. Yani bütün bunlar özelleştirme saldırısının bir parçası. Ve bunu yaparken kendi önlemini alıyor. İşte, Koç Üniversitesi gibi, Bilkent Üniversitesi gibi, kendi okullarını bir taraftan kuruyor. Ama geniş halk kitlelerinin çocukları için okuma imkânını ortadan kaldırıyor. Bunun bilinçli bir tercih olarak düşünülmesi gerektiği kanısındayım.

İcen Börtücene: Haklısınız. İhmal sözcüğü yanlış anlaşıldı. Şunu söylemek istiyordum: Eğitim yeterli kaynak alamıyor. Çünkü mevcut ekonomik sektörlerin kaynaklar karşısındaki rekabeti çok önemli ve güçlüdür. Onların rekabeti toplam ekonominin kaynaklarını alır götürür. Geriye, bakiye bir şeyler kalır. O bakiye de, hep eleştirmişimdir planlamada bulunduğum sürece, işte biraz sağlığa, biraz kamu hizmetlerine, biraz eğitime vb. dağıtılır. Yani kaynakları paylaşan, ekonomik aktivitelerdir. Bu kapitalist sistem size öyle pat diye sosyal amaçlı bir tahsis yaptırmaz. Devlet olarak, "al, eğitime büyük kaynakları" der mi? Onun daha önceden planladığı yatırımlarının, teşvik sistemlerinin çalışması lazım ki, kaynağı alsın adam, bir şeyler üretsın. Yalan yanlış da üretse o kaynağa ihtiyacı var. Yani montaj sanayi bile olsa toplumun kaynaklarını almak durumundadır. Bu ekonomik sektörler rekabeti, devletçilikte bile vardır. Dolayısıyla eğitime ayrılan kaynak resüdüeldir, bakiyedir.

Sağlık sektörü, eğitim sektörü, kapital yoğun sanayilerin almış olduğu payları alamaz. Böylesine kısıntı kaynak tahsis modelleri bile Türkiye eğitim sistemine önemli paylar ayırmıştır. 1960'la 1980 arası. Ama 1980'den sonra bu rekabet hızlanmıştır. Devletin küçülmesi karşısında özel sektörün talepleri o kadar büyümüştür ki, esasen kaynak sıkıntısı içinde olan ve vergi almayan bir devletin sosyal amaçlı yatırımlara ayıracağı paylarda düşüşler olmuştur. Bunu söyledim. *İhmal* sözcüğünü bu anlamda söylemişimdir herhalde. Kuşkusuz eğitim sistemi çok önemlidir. Bir; ekonominin ihtiyacı olan emek gücünü yetiştirir. İkincisi; topluma aydınlanma çağı insanını kazandırır. İnsanlarımızı aydınlığa ulaştıracak yegâne kaynaktır. Bunun en güzel örneğini vereyim size: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. ODTÜ'nün kuruluş amacı, sermayeye nitelikli adam yetiştirmek idi. Ama 1960'lı ve 1970'li yıllarda ODTÜ, sosyalist

düşünceyi savunan, emekçiden yana olan insanları yetiştirdi. Eğitimin amacı başka olmakla birlikte, çıktısı başka olmuştur. Yani bugün Koç Üniversitesi'nden sosyalist düşünceye, çağdaş düşünceye açık insanlar çıkmayacağını düşünemiyorum. Çıkar; hiç şaşırmayın çıkarsa! Hatta ODTÜ'nün sosyalist öğrenci hareketinde lider konumda olması nedeniyle, kapitalizm, Boğaziçi Üniversitesi'ni geliştirdi. Boğaziçi Üniversitesi'nde bir açikoturuma katıldım. Rektör, gecekondulardan şikâyet ediyordu. *Boğaza inemiyoruz* diyordu. Şimdi demek ki, gecekondular sarmış Üniversite'yi. Böyle bir Üniversite, kolay kolay ODTÜ'nün yürüttüğü işlevi yerine getiremez. Ama hiç de belli olmaz. Oraya da halk çocukları girmeye başladı.

Soru: Eğitim olayı 1980'den özel sektöre ucuz girdi sağlama mekanizmasıydı. Fakat eğitim olayı, 1980 olayı hakikaten olumsuz. Bunun nedenlerinden biri, "eğitim alan insanların gelir dağılımı"dır.

Eğitim, paralı hale getirildiği takdirde, piyasaya hizmet veren, yani mukaveleyle piyasaya hizmet veren bir mal statüsüne girecektir. Piyasaya hizmet sunan her mal piyasa talebine göre belirlenir. Şimdi bir yandan eğitime girenlerden bir gelir grubu elde edecekler; onlar bir mal talep edecekler; bir yandan bu talebe cevap veren bir malla karşı karşıyayız. Öğretim üyeliğinin niteliği değişecek.

Bakın son günlerde oldu. Koç'un Müdürü geldi... Koç'un Rektörü geçen gün bir beyanat verdi. Diyor ki, kaliteyi tutturabilmek için -yani sermayenin istediği kalite- bazı okulların paralı olması lazım. Bunun da anlamı; bazı okullar parasız olacak, devlet adına. Çünkü, bazılarının o okullara gitmesi lazım. Bazıları o okullara gitmezse öbür okullarda da sağlıklı eğitim yapılamaz. Nitekim, "o diğerleri" eğitim yapacak, bazı hususlarda sermayenin istediği adamları yetiştirecek. Külfeti devlete yüklenmeyecek.

Soru: Belki de bu sorunun çözümü, işçi sınıfı örgütlerini eğitime girmesi. Bunun örneği İngiltere'de var. 19. yüzyılın sonunda, 20. yüzyılın başında sendikalar; egemen güçlerin kalesi ve egemen güçlere adam yetiştirme merkezi olan Oxford'da, Cambridge'de kolejler açarak (orada kolejler fakülte karşılığı oluyor), vakıflar çerçevesinde bunların finansmanını sağlayarak aynı düzeyde öğrenci yetiştirmeye başladılar.

Ancak bunun kötü bir sonu var. Çünkü zaman içinde bu fakülteler, her ne kadar sosyalist açıdan da olsa, sanat tarihi öğreten okullara dönüştürdüler. Öğretim alanları kısıtlandı, değişik mekanizmalarla. Ama bugün hâlâ bu fakülteler mevcut ve değişen ortama karşın gene de etkinliklerini sürdürmektedirler. Bunu da önemli bir öğe olarak, sanıyorum, sendikalarımızın dikkatine sunmakta yarar var.

Soru: Bilgi yoğun teknolojinin özelliği çok fazla sermaye gerektirmemesi, esas girdisinin insan unsuru olması. Bunun da, sermaye birikiminin zayıf olduğu bizim gibi ülkelerde alternatif bir iktisadi alan oluşturabileceğini düşünüyorum.

İcen Börtücene: Aynı kanıdayım. Gerçekten bilgi teknolojisini kulanabilen, halktan yana, işçiden yana, işçi sınıfından yana bir hükümetin, bir devlet yapısının işçi sınıfı için çok yararlı hizmetler vereceği kanısındayım. Bunu şöyle örnekleyeyim. Bana burada görev olarak konuşmam istenen *Kamu Yönetiminin Üstünlüğünü* de vurgulayarak, bu konuya açıklık kazandırmak istiyorum. 1930'lu yıllarda Türkiye devleti, buna ister yerli kapitalist geliştirme deyin, ister demeyin, ama bir sanayileşme hamlesi başlattı. Türkiye'de olmayan teknolojik bilgiyi, maddi teknolojiyi bizzat iktisadi hayata girerek Türkiye'ye kazandırdı. İşte Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1933 Planı) ve bugünkü KİT'lerin çekirdiklerini oluşturan yatırımlar. Karabük Demir-Çelik, bez ve dokuma fabrikaları, İzmit kâğıt sanayi ve ötekiler...

Bu KİT'ler iki işlev yüklenmiştir. Biri, bilgili insan yetiştirmiştir. İkincisi, 1950'li, 1960'lı yıllarda ve hatta 1970'li yıllarda özel sektöre insan gücü arz etmiştir. Uçak fabrikasında çalışan mühendisler özel sektöre geçip motor dökmeye başlamışlardır. Ya da örneğin şeker fabrikasında çalışan, onu kuran ve o bilgiyi elde etmek için dışarda eğitilmiş büyüklerimiz, devletçi zihniyetle yetişmiş insanlarımız özel sektörün çeşitli dallarında bilgi üreten ve bilgisini ona sunan insanlar olmuşlardır. Yani KİT'lerin, yalnızca bu işlevleri dikkate alınması halinde, satışı ve özelleştirilmesini gündeme getirmek, onların deyişiyle, en büyük günahıdır. KİT'ler Türkiye'ye bilgiyi ve teknolojiyi getirmiştir. Ama bilgi ve teknolojiyi Türkiye'ye getirmelerine karşın, 1980'li yıllardan sonra, sırf bu nedenle, sanki bunlar cezalandırılmıştır. Sanki Türkiye'ye bilgi ve tek-

noloji getirmek suçmuş gibi cezalandırılmışlardır. Sanki özel sektöre yetişmiş insan gücü kaynağı oldukları için cezalandırılmışlardır. Bu, en büyük günahıdır.

Şimdi, Türkiye devletinin bilgi teknolojisinin, tıpkı 1930'lu yıllarda olduğu gibi benzer bir yaklaşımla, benzer rasyonellik içinde getirilmesi gerekirdi. Bu, bir anlamda KİT'lerin yeniden üretimi olurdu. Beş Yıllık Kalkınma Planı stratejisinin dibacesini okumak istiyorum size. Yeni tabirle, girişini:

"Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve liberalizm gibi kavramların ortak değerler olarak önem kazandığı mal finans piyasalarında bilgi ve teknolojinin ülke sınırlarını aştığı günümüzde (küreselleşme süreci) ekonomik ve bir anlamda da siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru gidilmektedir. Bu bağlamda ülkelerin diğer ülkelerdeki gelişmelerden soyutlanmış olarak etkin ve sağlıklı politikar oluşturmaları mümkün değildir."

Yani demek ki, ne diyor? *Evet bu değerler var ama bir de küreselleşme var* diyor. "Siz onun dışında hiçbir politika geliştiremezsiniz" diyor. Devlet planının birinci cümlesi bu. Buna CHP de, sosyaldemokrat bir parti de imza atmış.

Şimdi burada bir parantez daha açıyorum. Bu Yedinci Planın içine girdiğimiz zaman, Türkiye'nin bu küreselleşme sürecine nasıl teslim olduğunu daha açık ve seçik belirleyen cümleler bulacaksınız. Ama ben çok daha ciddi bir noktaya değinmek istiyorum. Bilim ve teknoloji politikalarını okuduğumuz zaman öyle tespitler yapmış ki, bu *satılmış strateji*, adeta Türkiye'nin 1980'li yıllarda teknolojik ve bilgi bakımından nasıl geri bırakıldığını anlatmış. Böyle bir çelişkiyi de içeriyor. Yani yeni teknolojileri alamamışız, bilim adamı yetiştirememişiz. Bunların hepsini sayıyor, sayıyor. "O halde bilgi ve teknolojisini geliştirelim" diyor. İşte o zaman KOSGEB'i savunuyor, ondan sonra ARGE hizmetlerini özel sektör yürütsün ve bilgi üretsin diyor, araştırma merkezleri açsın diyor. Yıllardır bir lokma üretim yapmak için devlet kaynaklarıyla büyümüş, bu özel sektör, dünya rekabeti karşısında rekabet edemez durumdadır. Çünkü bilgisi 1930-1970'lerin teknolojisi düzeyinde ve bu bilgileri de devletten ve KİT'lerden sağlamış. O halde bu bilgiye ihtiyacı var. Eğer rekabet etmek istiyorsa. Gümrük Birliği'ne, Ortak Pazar'a üye

olma hedefleriye, o takdirde devlete ihtiyacı vardır özel sermayenin. Özel sektör bu badireyi atlatamaz. Tıpkı 1930'lu yıllarda olduğu gibi. KİTlere ihtiyacı vardır; önümüzdeki 20-25 yıl.

Soru: Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli, gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere plase ettiği çok önemli bir mühendislik modelidir ve hatalıdır. Çünkü mühendislikteki prensip, tasarlayanın, inşa edenin ve işletenin aynı kişi olmamasıdır. Üçünün farklı birimler olması ve birbirini kamu yararına denetlemesi usulüdüdür ve bunu Uluslararası Müşavirler Birliği (BİDİK) koymuştur ve dünyada aslında gelişmiş ülkelerdeki tüm ihaleler bu sistem üzerinden yapılmaktadır. Ülkemizdeki en büyük yanlış, YİD modelidir. Geri teknolojiler gelmektedir. Geri yapı birimleri oluşmaktadır. Bu bir. İkincisi, maalesef bazı mühendislik oda birimlerini ele geçiren neoliballer, dergilerinde küreselleşmenin vazgeçilemez, geri döndürülemez bir süreç olduğunu vurguluyorlar ve karşı çıkanları da gericilikle suçluyorlar. Şunu sormak istiyorum: Küreselleşme, Avrupa Birliği'ne ya da Gümrük Birliği'ne girme, kapitalist sistem içinde kaçınılmaz mı? Mutlaka oraya mı gidilmesi gerekiyor? Yoksa buna rağmen bu sistemde ulusal devleti savunarak bu politikalara karşı konulabilir mi?

İcen Börtüçene: Ortak Pazar'la entegrasyon meselesi Türkiye'nin politik bir tercihidir. Girseniz de olur, girmeseniz de olur. Ben bugün dış ticaretimin yüzde 45'ini Avrupa Birliği'yle yapıyorum. Yani girdiğimizde, bu yüzde 100'e mi çıkacak? Çıkmayacak. Girmezsen yüzde 10'lara mı düşecek? Düşmeyecek. Çünkü ben eğer bu Birliğe katılma kararımı sistemi değiştirmeksizin, yapısal değişimler yapmaksızın gerçekleştiremiyorsam, fark etmeyecektir. Yüzde 45'ten yüzde 55'e çıkacak. Belki de çıkmayacak, düşecek. Çünkü bazı sektörlerim de kaybolacak. O zaman, bir düşme ihtimali daha güçlü görüyorum. Benim gördüğüm manzara, zorunluluk diye bir şey yoktur. Ne zaman girerim? Onlarla rekabet eder hale geldiysem. 1963 yılında Ankara Anlaşması imzalandığında ben daha hayata yeni adımını atmış bir çocuktum. Şimdi 60 yaşına gelmiş bir insanım. Kaç sene geçmiş? 35 yıl. Hâlâ dünya piyasalarında rekabete giremeyecek bir sanayim vardır. Bu sanayi ile AB'ne girmem mümkün değildir. Sermaye kendi özkaynaklarını sanayileşme doğrultusunda kullanmadı. En ileri teknolojileri rasyonel bir şekilde alıp

ya da üretip, emeğini yetkin hale getirmedikğine göre, böyle bir tercihi yapmak, bana göre, benim kapitalistim için intihardır. Sermayenin, yani yerli sermayenin intihardır. Tabii emekçi sınıflar için de çok önemli bir tehlikedir.

Soru: Küreselleşmeden vazgeçilemez mi?

İcen Börtücene: Ben bunu söyledim zaten. *Küreselleşme*; bakınız Planın birinci cümlesi. Devlet, "Küreselleşmenin dışında bir politika güdemem" diyor. Oysa mümkündür. Güçlü bir siyasal iktidar bu işin üstesinden gelebilir. Nedir o siyasal iktidar? Emekçi katmanlara dayanan bir iktidar. İşçi sınıfına dayalı bir iktidar bu kararı verir. Ve bu karar tıpkı 1930'lu yıllarda olduğu gibi verebilir, Türkiye'nin hizmetine getirebilir. Ve halkı Türkiye'nin kalkınmasına seferber edebilir. Ancak şunu vurgulamak isterim: Küreselleşme, kendisi dışındaki toplumlarda polarizasyonu (kutuplaşmaları) teşvik etmektedir. Bu kutuplaşmalar eskiden olduğu gibi kitle partileri tarafından çevrilemiyor artık. Bu yüzden güçsüz hükümetler oluşuyor. Yani 1980'den önceki kutuplaşmalar ile, bugünün kutuplaşmalar arasında çok önemli farklar vardır. Sosyalizm, sosyalist düşünce ve bu düşünce doğrultusunda örgütlenmiş siyasal hareketler; emekçiden, işçiden yana partileri etkileyebiliyor ve onlar da pekâlâ işçi sınıfını ve emekçi katmanları yanlarında görebiliyordu. Ama bugün farklı bir kutuplaşma vardır. Etnik ve mahalli özelliklere dayalı bir kutuplaşma vardır. Bugün siyasi partilerin en önemli darboğazlarından biri, budur. İşçi sınıfı da etnik ve mahalli özelliklere göre bölünmüştür. Bu, hem sendikalizm, hem de emekçi katmanlara ve işçi sınıfına dayanan siyasi örgütlenmeler, siyasi politikalar açısından üzerinde çok dikkatle durulacak bir konudur.

SAĞLIK HİZMETLERİ

*Doç. Dr. İrfan Gökçay
Türk Tabipleri Birliği
İstanbul Tabip Odası Yönetim Kurulu Üyesi*

Türkiye'nin Toplum Sağlığı Açısından Dünyadaki Yeri

Ulusal kaynaklarımızın zenginliği ile karşılaştırılırsa, toplum sağlığında gösterdiğimiz performans (etkinlik ve verimlilik) çok düşük seyretmektedir. Dünya Sağlık Örgütü araştırmalarına göre, Türkiye, maddi olanakları ve insan gücü potansiyeli kendisine benzer "gelişmekte olan ülkeler" ile karşılaştırıldığında ve dünya ölçeğinde yapılan sıralamada, en kötü performansı gösteren ülkeler grubundadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki farklı maddi ve insan gücü potansiyeline sahip 17 ülke arasında da en kötü performansı göstermektedir. (Çizelge: 1, 2) Türkiye toplum sağlığını geliştirmek için ulusal kaynaklarını etkin ve verimli biçimde kullanamamaktadır.

1980'lerin sonunda, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında (Çizelge: 3) Türkiye, ulusal kaynakları içinden sağlık harcamalarına en az payı ayıran ve en düşük miktardaki harcamayı yapan ülke durumun-

dadır. Toplam sağlık harcamaları içinde kamu kaynakları payının en az, kişisel harcamaların en yüksek olduğu iki ülkeden (diğeri ABD) biridir. Türkiye dışındaki OECD ülkeleri ulusal kaynaklarına uygun bir toplum sağlığı performansı göstermektedirler (-3 ile +9 arasında, beklenen performanstan çok az sapma göstererek). Sağlık harcamaları yüzde 60 oranında kişisel kaynaklara dayanan ABD, bu düzeyi tutturabilmek için İngiltere'nin 3 katı, İspanya'nın 4, Yunanistan'ın 6,5 katı fazla kaynak kullanmak zorunda kalmaktadır. Buna karşın sağlık harcamalarında kamu payı ve kontrolünün yüksek olduğu OECD ülkeleri, aynı performansı çok daha az kaynak kullanarak gerçekleştirebilmektedir.

Çizelge: 1

Ulusal Performans Farkları

	Kişi başına GSMH 1992	5 yaşın altı ölüm oranı 1992	Beklenen	Fark	Toplam doğurganlık oranı 1992	Anne ölüm oranı	Toplam nüfus (milyon) 1992	16 yaşın altındaki nüfus (milyon) 1992
Cezayir	1 830	72	43	-29	4,9	140	26,3	11,9
Mısır	630	55	97	+42	4,2	270	54,8	22,5
İran	2 190	58	39	-19	6,0	120	61,6	29,7
Irak	1 500	80	49	-31	5,7	120	19,3	8,9
Ürdün	1 120	30	60	+30	5,7	48	4,3	2,0
Kuveyt	16 150	17	12	-5	3,7	6	2,0	0,8
Lübnan	2 150				3,1		2,8	1,0
Libya	5 310				6,4	70	4,9	2,3
Fas	1 040	61	63	+2	4,4	300	26,3	11,1
Umman	6 490	31	20	-11	6,8		1,6	0,8
Suudi Ara.	7 940	40	18	-22	6,4	41	15,9	7,1
Sudan	420	166	125	-41	6,1	550	26,7	12,6
Suriye	1 160	40	59	+19	6,2	140	13,3	6,7
Tunus	1 740	38	45	+7	3,5	50	8,4	3,3
Türkiye	1 950	87	42	-45	3,5	150	58,4	21,6
B.A.E	22 220	22	10	-12	4,5		1,7	0,5
Yemen	520				7,2		12,5	6,5

Kaynak: UNICEF

Türkiye, ne kişisel harcamalara dayanan bir tercihin gerektirdiği yüksek miktardaki kaynağı sağlık harcamalarına kaydırabilmiş (Türkiye/ABD kişi başına sağlık harcaması oranı 1/50), ne de küçük kaynağını etkin bir kamu kontrolü ile kullanacak tercihleri yapabilmıştır. Bu tutum sonucunda, Türkiye, 1980'lerin sonunda maddi olanakları ve insan gücü potansiyeline uygun olmayan bir sağlık stratejisi tercihinin acılarını kemiğinde hissetmeye başlamıştır.

Çizelge: 2

Kızamık Bağışıklaması

	Kızamık Bağışıklaması (yüzde)				Yıllık Ortalama Aruş(yüzde)			Bugün
	1985	1990	1992	2000	1985-1990	1990-1992	1992-2000	Gerekli Olan
	fiili	fiili	fiili	hedef	fiili	fiili	gerekli olan	Arasındaki Fark
Irak	75	62	90	90	-2,6	14,0	0,0	Hedef üzerinde
İran	51	83	97	90	6,4	7,0	-0,9	Hedef üzerinde
Libya	50	70	81	90	4,0	5,5	1,1	Hedef üzerinde
Bir. Arap. E.	46	75	85	90	5,8	5,0	0,6	Hedef üzerinde
Ürdün	39	87	91	90	9,6	2,0	-0,1	Hedef üzerinde
Sudan	6	57	66	90	10,2	4,5	3,0	Hedef üzerinde
Mısır	74	86	89	90	2,4	1,5	0,1	Hedef üzerinde
Umman	61	96	97	90	7,0	0,5	-0,9	Hedef üzerinde
Lübnan	23	39	51	90	3,2	6,0	4,9	Hedef üzerinde
Fas	42	79	81	90	7,4	1,0	1,1	-0,1
Tunus	59	87	87	90	5,6	0,0	0,4	-0,4
Kuveyt	4	98	93	90	18,8	-2,5	-0,4	-2,1
Suriye	30	87	84	90	11,4	-1,5	0,8	-2,3
Suudi Ar.	46	90	85	90	8,8	-2,5	0,6	-3,1
Yemen	16	45	46	90	5,8	0,5	5,5	-5,0
Türkiye	61	78	72	90	3,4	-3,0	2,3	-5,3
Cezayir	68	83	72	90	3,0	-5,5	2,3	-7,8

Kaynak: UNICEF

Çizelge: 3

Çeşitli OECD Ülkelerindeki Sağlık Harcamaları ve Temel Sağlık Göstergeleri

	ABD	Norveç	İngiltere	İspanya	Yunanistan	Türkiye
Kişi Başına Sağlık Harcaması (ABD Doları)	2051	1149	758	521	336	40
Sağlık Harcamalarının GSMH İçi Payı (yüzde)	11,2	7,5	6,1	6,0	5,3	3,4
Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Kamu Kaynakları Payı (yüzde)	41	99	87	72	75	40
Doğuştan Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	76	77	75	77	77	67
5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Hızı (Binde)	10	8	10	9	12	77
Ulusal Sağlık Performansı Farkı	-3	0	+1	+4	+9	-48

Kaynak: OECD, 1990

Sağlık ve Eşitsizlikler

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin sunumu ve bu hizmetin toplumun sağlığı üzerine etkileri bakımından ciddi eşitsizlikler vardır. Bir başka deyişle, ülke düzeyinde farklı sınıf, topluluk veya coğrafi bölgeye dahil olanlar arasında sağlıklı olma potansiyeline erişme bakımından önlenemez eşitsizlikler bulunmaktadır. Bunun yanında benzer eşitsizlikler, sağlık hizmetlerinde kaynakların oluşumu-bölüşümü noktasında da bulunmaktadır. Türkiye sağlık sektörü ile ilgili tartışmanın ana eksenini, sağlıktaki eşitsizlikler oluşturmaktadır.

a) Kırsal Bölge

Toplumsal sağık düzeyini ifade eden bir ölçü olan bebek ölüm hızının (BÖH) kırsal bölgelerdeki ortalaması, kentlerdekinin iki katıdır (binde 50-105).

Kır ve kent BÖH'leri arasındaki fark 1960'lı ve 1970'li yıllarda giderek azalırken (farklar 1963'te binde 69, 1967'de binde 35, 1977'de binde 27), 80'li yılların sonunda kırsal bölgelerin aleyhine artmıştır (1987'de binde 55'lik fark).

Kırsal bölge nüfusunun yarısında BÖH ülke ortalamasının üzerindedir.

b) Kentsel Bölge

Büyük kentlerin geceköndü bölgelerindeki BÖH'ler Diyarbakır düzeyine yükselmekte ve içinde bulundukları kentin ortalama BÖH ile arasındaki fark binde 35'lerde seyretmektedir. Kent içi ortalama BÖH'ün en düşük olduğu illerden olan Antalya'da merkez ve geceköndü bölgeleri arasındaki BÖH farkı binde 29'dur.

c) Doğu-Batı

Türkiye'nin Batı (Ege ve Marmara Bölgeleri) ve Doğu (Karadeniz kıyı şeridi dışında Kayseri'nin doğusundaki tüm bölgeler) bölgeleri BÖH'leri arasındaki fark 70'li yılların sonunda binde 38 iken, 80'li yılların sonunda binde 58,5 ile Doğu bölgesi aleyhine artmıştır.

Türkiye nüfusunun yüzde 30'u, BÖH'ün ülke ortalamasının üzerinde olduğu illerde yaşamaktadır. Bu illerin tümü Bolu-Kayseri-Gaziantep hattının doğusunda ve kuzeyindedir. BÖH bu illerin kırlarından başlayarak yükselmekte ve Muş'un kırsal yerleşim bölgelerinde BÖH, Bangladeş ortalamasına yaklaşmaktadır.

Türkiye nüfusunun yüzde 72'sinde BÖH ülke ortalamasının altındadır. Bu 41 milyon kişinin yüzde 37'si kırlarda, yüzde 63'i kentlerde yaşamaktadır. Bolu-Kayseri-Gaziantep kent merkezlerinde ülke ortalamasının altına düşen BÖH, batıya ve güneye gidildikçe kırlardan kentlere doğru azalmakta ve Ege kıyılarında Arjantin ortalamasını yakalamaktadır.

BÖH ülke ortalamasının altında olan 40 ilin yalnızca 5'i Bolu-Kayseri-Gaziantep hattının doğusundadır. 35 il ise bu hattın batısındadır ve nüfusunun yarısı ücretli olarak çalışmaktadır.

Sağlıkta Eşitsizlikler Hekimleri Nasıl Etkiliyor?

Halkın geniş kesimlerinin sağlıktaki eşitsizliklerden nasıl etkilendiği açıkça görülmektedir. Madalyonun öte tarafındaki hekimler, hem var olan toplumsal yapının bir parçası olarak hem de sağlık sisteminin omurgasını oluşturan insan gücü olarak eşitsizliklerden çift yönlü olarak etkilenmektedirler. Bu etkiler şu gelişme ve sonuçlara yol açmaktadır:

Sağlık sistemindeki eşitsiz gelişme, toplumun ayrıcalıklı en üstteki yüzde 5-10'u için en iyi koşullarda tanı ve tedavi hizmetleri; en alttakiler için ise, gittikçe daha az koruyucu sağlık hizmeti, bakımsız sağlık merkezleri, hastaneler yaratmaktadır. Hekimler daha iyi koşullarda çalışmak, hekimlik mesleğinin gereklerini yerine getirmek ve ekonomik, sosyal durumlarını daha iyi düzeye getirmek için kıyasıya bir mücadele içindedirler ve bu mücadele gittikçe artmaktadır. Bu mücadelenin başarısı, en üstteki yüzde 5-10 nüfusa hizmet vererek daha çok para kazanma ile ilişkili görünmektedir. Ayrıcalıklı hekim kontenjanı içinde olmak, daha büyük oranda ileri teknoloji kullanmak ve toplumda nadir yapılan işlemleri yapmakla yakından ilişkilidir. Bunun yanı sıra sağlık piyasasında yer sahibi olmak, giderek hekim olmaktan çok başka özellikleri de gerekli kılmaktadır. Büyük sermaye sahibi olmak, girişimcilik, işletmecilik ve "prezentabl" olmak tıp diplomasından daha önemli hale gelmiştir.

Sonuç; daha fazla uzmanlaşma ve piyasanın istediği koşulları sağlamaya çalışmak için çabalama olmaktadır. Geniş bir hekim kesimi ise, sağlık ocakları, devlet hastaneleri ve SSK'da gittikçe daha kötü koşullarda çalışmaktadır.

Hangi hekimin ayrıcalıklı kontenjana katılacağı aslında başta belirlenmektedir. Tıp eğitimi ve sonrasında büyük bir fırsat eşitsizliği vardır. Hekimler gittikçe iki gruba ayrılmaktadır: En iyi bir-iki fakülteyi bitiren, yurtdışında eğitim gören, toplumsal kökenleri itibarıyla daha iyi ekonomik duruma sahip hekimler ile, taşra fakültelerini bitiren ya da büyük kontenjanlı fakülteleri bitiren ciddi bir sosyal-ekonomik desteği olmayan hekimler. Eğitim, araştırma ve kendini geliştirme olanakları birincilere; rotasyon, mecburi hizmet, sağlık ocakları, hekimliğin körelmesi ve baskı ikincilere sunulmaktadır. Bu makas hızla açılarak sürmektedir.

Sağlıktaki eşitsizlikler iyi bir tıbbi eğitim alınmasını engellemektedir. Sağlıkta ilaç ve özel sektöre yapılan harcamalar yüzde 62'yi bulurken, tıp fakülteleri eğitim ve araştırma harcamaları ancak yüzde 1'i oluşturmaktadır.

Sağlıkta serbest piyasa koşulları, kişisel ödeme ve prim sisteminin artması; temel sağlık hizmetleri yerine tedavi edici hizmetlere, teknoloji-yoğun yatırımlara kaynakların kaymasına sebep olmaktadır. Son 10 yılın gösterdiği budur. Pratisyen hekimlik, hekimlik mesleği içinde teknolojiyi, işlevi gereği en az kullanmak durumunda olan hekim kesimi olarak, bu gelişmeden en çok etkilenen kesimdir. Hekimlerin yüzde 55'ini oluşturan pratisyen hekimler, temel sağlık hizmetlerine kamu yatırımı olmamasından dolayı gittikçe artan oranda hekimlik yapamaz hale gelmektedirler. Tıp fakültesi diploması, diploma olarak anlamını kaybetmektedir.

Sağlıkta eşitsiz gelişme, "iyi" hekimlik yapabilmeyi imkânsız hale getirmektedir. Bugün hekimlerin çoğu (pratisyen, uzman, öğretim görevlisi) kategorilerinin gerektirdiği farklı işlevlere sahip hekimlik yapmak yerine, esas olarak birinci basamak tedavi hizmetleri verir haldedir. Ekip çalışması oluşturulamamakta, var olan yerlerde de dağılmaktadır. Temel sağlık hizmetlerine entegre tedavi edici hekimlik hizmetlerinin olmayışı gereksiz yığılma ve duplikasyonlara yol açmaktadır. Sonuçta halkın sağlık ihtiyaçlarına ciddi bir etkisi olmayan hekimlik uygulaması yürütülmektedir.

Özetleyecek olursak:

1. Türkiye'de kırlarla kentler, doğu ile batı, kent merkezleri ile gecekondu bölgeleri arasında ölçülebilir ciddi sağlık eşitsizlikleri mevcuttur.
2. Sağlık düzeyinde dezavantajlı olan sosyal sınıflar ve bölgeler aynı zamanda ekonomik ve sosyal olarak da dezavantajlı durumdadır.
3. Sağlıktaki eşitsizlikler, özellikle son 10 yılda kırların, gecekonduların ve Doğu Bölgesi'nin aleyhine artmıştır.
4. Sağlık hizmetleri için kullanılan kaynakların oluşturulmasında ücretlilerin aleyhine eşitsizlikler mevcuttur. Bu kaynakların kullanımında, gerek sağlık düzeyleri, gerek ekonomik alım güçleri düşük olan ve bu nedenle temel sağlık hizmetlerine büyük ihtiyaçları olan kesimler aleyhine eşitsizlikler mevcuttur.

5. Sağlık hizmetlerinde kullanılan kaynakların dağılımında teknoloji lehine ve tıbbi bilgi, beceri, emek aleyhine eşitsizlikler mevcuttur.

6. Sağlıktaki eşitsizliklerin artması, hekimler için daha az istihdam, daha az ücret, mesleki doyum, eğitim ve tıbbi etikte daha fazla erozyon anlamına gelmektedir.

Bütün bu saptamalar, ülkemizde sağlık hizmetleriyle ilgili mücadelenin, her düzeyde yaşanan ve hemen hepsi önlenebilir olan eşitsizlikleri azaltmayı/yok etmeyi temel felsefesi sayması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Dünya Bankası'nın Stratejisi

Dünya Bankası dokümanlarında, Türkiye ve benzeri orta gelir grubundaki ülkelerin sağlık ekonomilerine yönelik stratejisi başlıca dört başlıkta toplanabilir:

1. Ulusal ekonomiden sağlık harcamalarına istikrarlı bir biçimde daha fazla kaynak aktarılması sağlanmalıdır. Bu kaynak aktarımı ancak talep sıkıntısı çekilmeyen tedavi hizmetleri alanında sağlanabilir. Tedavi hizmetlerine kişisel kaynaklardan yapılacak istikrarsız ödemeler yerine, kaynak aktarımı, sağlık sigorta fonları aracılığı ile yapılmalıdır. Nüfusun tümü sigorta kapsamına alınmalıdır. Prim ödeme gücü olmayanların primleri devlet bütçesinden karşılanmalıdır.

2. Devlet bütçesinden tedavi hizmetlerine kaynak aktarılmasına son verilmelidir. Bütçe, tedavi hizmetleri talebinin gelişmediği alanlarda ve koruyucu sağlık hizmetlerinde kullanılmalıdır.

3. Tedavi hizmeti veren kurumlar, sigorta fonlarının hizmet satın aldığı kurumlar haline dönüştürülmeli, bu amaçla tedavi hizmetleri alanında reorganizasyona gidilmelidir. Sağlık sektöründe hizmeti veren ile finanse eden birbirinden ayrılmalı, her ikisi arasındaki ilişki piyasa aracılığı ile sağlanmalıdır. Finansmanı sağlayan sigorta kurumlarının, istediği standarttaki hizmeti istediği sağlık kurumundan satın alabileceği bir düzen oluşturulmalıdır. Sağlık kurumlarında mali verimlilik ve hizmet kalitesi ancak bu yöntem ile yükseltilebilir. Bu amaçla özel hastanecilik teşvik edilmeli, ancak esas dikkat, kamu hastanelerinin sigorta fonlarına

hizmet satacak işletmeler durumuna dönüştürülmesine verilmelidir. Hastaneler dışındaki tedavi hizmet talebinin geliştiği alanlara devlet bütçesi kaynaklarının aktarılması kesilmeli, bu hizmetlerin özel muayenahaneler ve poliklinikler (aile hekimliği) tarafından verilmesi ve finansmanının sigorta fonlarınca yapılması hedeflenmelidir.

4. Tedavi hizmetleri finansmanını üstlenecek olan sağlık sigortalarının mali krizini önlemek için aktif-pasif dengesinin (1/4 ile 1/7 arası alternatifler) sağlanması için tedbirler alınmalıdır (Mezarda Emeklilik Yasası).

Dünya Bankası Stratejisinin Türkiye Pratiği: Kamu Sağlık Hizmetlerinin Çökertilmesi

Son yılların gözlemi, sağlık alanındaki özelleştirmenin kamu kurumları mülkiyetinin el değiştirmesi yerine, kamu kaynaklarının özel kişi ve kurumların kontrolüne verilmesi ve kamu sağlık kurumlarının çökertilmesi şeklinde cereyan ettiğini göstermektedir. SSK ve devlet hastanelerindeki gelişmeler değerlendirildiğinde, hükümetin her iki kurumda izlediği esas politikanın, mali ve yönetsel mekanizmaları felç ederek, hizmet kalitesi ve insan gücü motivasyonunu Cumhuriyet tarihinin saptayabildiğimiz en kötü noktasına düşürmek olduğu görülmektedir.

Kamu sağlık hizmetlerinin çökertilmesinden amaçlanan, özel sektörün kontrol ettiği alanın, dolayısıyla sağlık piyasasının kamu aleyhine genişletilmesidir.

Hükümet bu politikayı üç başlıkta uygulamaktadır:

- Kamu sağlık sisteminin genişletilmesinin durdurulması.
- Var olan kamu kurumlarının işlemez hale getirilmesi.
- Kamu sağlık kurumlarının işletmelere dönüştürülmesi.
- Kamu kaynaklarının özel sektöre aktarılması.

Kamu Sağlık Sisteminin Toplumun Gerçek Sağlık Gereksinimleri Doğrultusunda Genişletilmesinin Durdurulması

1. Yeni kamu sağlık yatırımları yapılmaması.

Kamu sağlık kurumlarının karşılamak durumunda oldukları sağlık hizmeti talebi gerek sayı gerekse nitelik olarak süratle artarken, bunu

karşılacak ve var olan bölgesel arz eşitsizliklerini giderecek altyapı yatırımları son yıllarda tümüyle durdurulmuştur. SSK açısından, ölçe-bildiğimiz tüm parametreler bu konudaki çökertmeyi tüm açıklığıyla gös-termektedir. Sağlık ocakları ve devlet hastaneleri açısından benzer du-rumun geçerli olduğunu gösteren önemli gözlemler mevcuttur.

2. Kamu sağlık hizmeti için gerekli insan gücü istihdamının ger-çekleştirilmemesi.

a) Sayısal sınırlamaya gidilmektedir. Hekimler ve diğer sağlık per-soneli açısından siyasal kadrolaşma dışında yeni kadro açılmamaktadır. Aynı politikanın gereği olarak, mecburi hizmet, pratisyen hekimler açı-sından kaldırılmıştır. Özellikle emekli olan yardımcı personel kadrola-rının iptali, hekimleri ve sağlık personelinin bu önemli destekten mahrum bırakmaktadır.

b) Kamu sağlık hizmetlerinin gerektirdiği nitelikte insan gücü is-tihdamı yapılmamaktadır. Ülkemizde mevcut nitelikli sağlık insan gücünün kamu kurumlarında görev almaları için gerekli önlemler alınmazken; başta hekimler olmak üzere, bu kurumlarda yetişen sağlık çalışanları, motivasyon kaybına yol açan politikalar nedeniyle özel sektöre itilmektedir.

Var Olan Kamu Kurumlarının İşlemez Hale Getirilmesi

Mali ve yönetsel mekanizmaların felç edilmesi:

1. Devlet hastanelerinin genel bütçeden aldıkları kaynak oranı 10 yıl önceki yüzde 85 değerinden yüzde 20 dolayına çekilerek, bu ku-rumlar, tümüyle döner sermaye gelirlerine bağımlı hale getirilmiştir.

2. Döner sermayelerin belli başlı gelirlerini oluşturan Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur ve Yeşil Kart alacaklarının tahsilinde zorluk çıkarılmakta ve zamanında ödenmemektedir. Bu durumdan bir yönüyle kamu sosyal güvenlik kurumlarının mali krizi, diğer yönüyle hükümetin "Yeşil Kart" konusunda izlediği sahte popülist politika (kaynaksız yeşil kart uygula-ması sonucu bu hastaların yükünün kamu kurumlarına yıkılması, Yeşil Kart'ın siyasi nüfuz sahipleri tarafından adaletsiz dağıtımı) sorumludur.

3. Kamu sağlık kurumlarının yönetimleri, sağlık hizmetinin yöne-tim ihtiyaçlarına göre değil, bölgesel ve merkezi siyasi nüfuz sa-hiplerinin tercihlerine göre belirlenmektedir. Son dönemde büyük

şehirlerin sağlık müdürleri, büyük kamu hastanelerinin başhekimleri ve araba park bekçileri, iktidar partilerinin il ve ilçe merkezlerinde kararlaştırılmaktadır! Bu yolla görevlendirilen yöneticiler, kurumun çıkarlarını ve halkın ihtiyaçları yönünde adım atamamakta, siyasal müdahaleler karşısında direnme olanakları kalmamaktadır. Bütün bu durumun bilançosu, kurum içindeki en basit sorunun bile çözümsüz kalmasıdır. Kamu sağlık kurumlarını, her şeye rağmen nitelikli hizmet verir hale getirmek için çaba gösteren yöneticiler, siyasal müdahaleler sonucunda bertaraf edilmektedir. Bu politika, aynı zamanda sık sık yapılan değişiklikler ile hastane yönetimlerinde bir tecrübe birikimini engelleyerek felç etmektedir.

Kamu Sağlık Kurumlarının İşletmelere Dönüştürülmesi

Kaynakları azaltılan kamu kurumları varlıklarını devam ettirmek, kişisel ödemeleri ve sigorta fonlarını çekebilmek için hizmet satmaya yönelmişler ve yönetim yapılarını piyasa taleplerinin gerektirdiği işletmelere dönüştürmeye başlamışlardır.

Sağlık Bakanlığı (SB) ve tıp fakültesi hastaneleri personel ücretleri dışındaki tüm harcamalarının 3/4'ünün kaynağını, halkın doğrudan yaptığı ödemeler ve SSK-Emekli Sandığı ödemeleri oluşturmaktadır (Şekil: 1, Çizelge: 4). Öte yandan hükümetler, döner sermaye gelirlerinin kullanımına kısıtlama getirerek (özellikle yatırım yapılmasına ve ek istihdam sağlanmasına izin vermeyerek) bu kurumlarda özel işletmeciliğin kurallarının daha hızlı gelişebileceği vakıfların kurulmasını teşvik etmişlerdir. Vakıflar öncelikle tıp fakültelerinde kurulmuş ve giderek devlet hastanelerine doğru genişlemiştir. Son beş yılda, SB ve tıp fakültesi hastanelerine yapılan hemen hemen tüm altyapı ve teknoloji yatırımları ile yeni insan gücü istihdamı bu kurumlardaki vakıflar eliyle gerçekleşmiştir.

Bu yapı değişikliğinin tıp fakültelerindeki öğrenci eğitimi gibi gelir getirmeyen bir faaliyeti nasıl etkilediğini saptamak, ayrı bir değerlendirmenin konusudur. Ancak tıp öğrencilerinin gözlemleri; ilgisini, zamanını ve enerjisini döner sermaye, vakıf ve özel muayenehanelerinin gelirlerini artırmaya yönelik öğretim üyelerinin tıp eğitimi giderek bir yük olarak gördüklerini ifade etmektedir. Mali yapıdaki değişim, para kazanmayı tıp eğitimi ve bilimsel araştırmaların önüne geçirmiştir. Her yıl 5 bin genç hekim böyle bir ortamdan geçerek hekimlik pratiğine başlamaktadır.

Çizelge: 4

Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin Harcamalarında Kullandıkları Kaynaklar: 2 (yüzde)

Kaynak	1984	1986	1988	1990	1992	1993
Genel Bütçe (1)	77	54	40	46	29	27
Döner Sermaye	23	46	60	54	71	73
Toplam	100	100	100	100	100	100
Harcama Miktarı (Milyon Dolar)	60	70	139	254	250	236

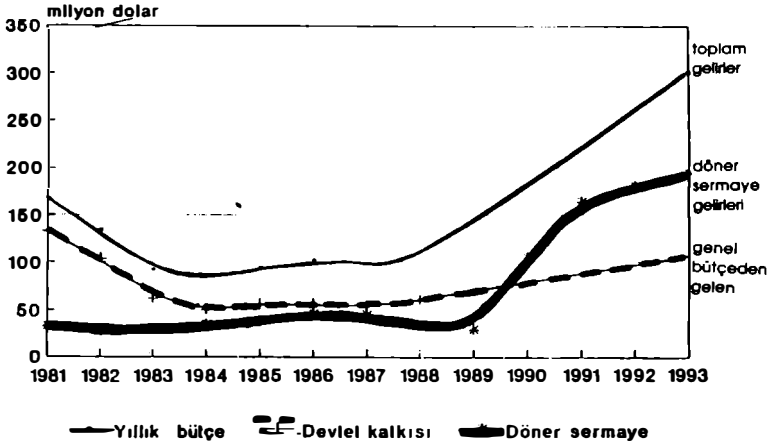
(1) Personel ücretleri dışındaki harcamaları (İşletme+Yatırım) kapsar

(2) İlgili yılın resmi döviz kuru esas alınmıştır.

Kaynak: SB yataklı tedavi kurumları yıllıkları verileri esas alınarak İstanbul Tabip Odası tarafından hesaplanmıştır.

Şekil: 1

Tıp Fakülteleri Bütçesini Oluşturan Paylar

Kaynak: Hekim İstihdamı Sorunları, Rapor, İstanbul Tabip Odası, 1993.

Kamu Kaynaklarının Özel Sektöre Aktarılması

Bu konuda birden fazla yöntem izlenmektedir.

1. Yatırım, Vergi ve İthalat Teşvikleri: Kamu kaynaklarından özel sağlık sektörüne aktarılan teşvikler sonucunda 1980'de toplam sağlık yatırımları içindeki payı yüzde 9 olan özel sektör yatırımları, 1992'de kamu yatırımları aleyhine genişleyerek yüzde 35'e ulaşmıştır. Bu yatırımların en önemli özelliği teknoloji-yoğun alanlara yapılmış olması ve yüzde 50 oranında ithalata dayanmasıdır. Hükümetler, kamu sağlık kurumlarından esirgedikleri teknoloji yatırımlarını özel sağlık sektörünün yapması için teşvikte bulunmuşlardır.

2. Özel Sağlık Kurumlarına Hasta Sevkleri: Kamu sağlık sigortaları (SSK, Emekli Sandığı, Bağ-Kur) özellikle yoğun tıbbi teknoloji gerektiren hizmetleri özel sektörden satın almayı tercih etmektedir. Bunun sonucunda 1989-1994 arasında yalnızca SSK kaynaklarından 1,5 milyar dolarlık hizmet, özel sağlık kuruluşlarından satın alınmıştır (hasta sevk edilmiştir). İlaç harcamaları bu miktarın içinde yoktur. Aynı dönemde Emekli Sandığı ve TBMM üyelerinin tedavi hizmetleri için 600 milyon dolarlık kaynak, özel sağlık sektörüne aktarılmıştır.

Sağlık Harcamalarının Kaynaklarında Oluşan Değişiklikler

1. Ulusal ekonomiden sağlık harcamalarına daha fazla kaynak aktarılması yoluna girilmiştir. 1980'deki 2 milyar dolarlık sağlık harcaması 1992'de 6,5 milyar dolara yükseltilmiştir.

2. Genel bütçeden yapılan harcamaların toplam sağlık harcamaları içindeki payı sabit seyrederken, kamu sigorta fonlarının payı yüzde 130 artmış, kişisel harcamaların payı ise yüzde 36 gerilemiştir. (Çizelge: 5)

Çizelge: 5

Sağlık Harcamaları Kaynaklarında Oluşan Değişiklikler (1980-1993)

Kaynak	1980	1993
Genel Bütçe	yüzde 38	yüzde 36
Kamu Sigortaları	yüzde 14,5	yüzde 33,5
Kişisel Ödemeler	yüzde 47,5	yüzde 30,5
Toplam	yüzde 100	yüzde 100

3. Toplam sağlık harcamaları içinde devlet bütçesi payının yüzde 35'lik sabit bir seyir izlemesi sağlanmışır. Devlet bütçesinin tedavi hizmetlerini finanse eden kalemleri hızla azaltılmışır. (Çizelge: 6) Bunun sonucunda, GSMH'den sağlığa harcanan payın yalnızca yüzde 15'i; Türkiye'deki yatakların yüzde 52'sine sahip olan 650 devlet hastanesi ve 4200 sağlık ocağı, 270 ana çocuk sağlığı ve 260 verem savaş merkezinin gerek cari gerekse 170 bin personel için gereken harcamalarına ayrılmışır. (Çizelge: 7)

Çizelge: 6

*Genel Bütçeden Yapılan Sağlık Harcamalarının Dağılımı
(1989-1993 Ortalaması)*

<i>Kurumlar</i>	<i>GSMH Sağlık Harcamaları İçi Payı (yüzde)</i>
Sağlık Bakanlığı	20
Milli Savunma Bakanlığı	6
Tıp Fakülteleri	5
Diğer Kamu	2
Sosyal Güvenlik	2
Toplam*	35

* Genel bütçe kaynaklarının GSMH'den sağlık harcamalarına ayrılan toplam miktar içindeki payı.

Çizelge: 7

*Sağlık Bakanlığı Bütçesinden Yapılan Harcamaların Dağılımı
(1989-1993 Ortalaması)*

<i>Harcama Alanı</i>	<i>GSMH Sağlık Harcamaları İçi Payı (Yüzde)</i>
Sağlık Ocakları	
Ana-Çocuk Sağlığı	6
Verem Savaş	
Devlet Hastaneleri	9
İdari Harcamalar	5
Toplam*	20

* Sağlık Bakanlığı bütçe kaynaklarının, GSMH'den sağlık harcamalarına ayrılan toplam miktar içindeki payı.

4. Sağlık harcamaları içindeki devlet bütçesi payının sabit kalması sağlanmış, harcamaların gerek miktar gerekse hacim olarak sigorta fonları eliyle yapılmasında bir gelişme kaydedilmiştir. Bu kaynaklardan harcamaların toplam sağlık harcamaları içindeki payı yüzde 130 oranında artmıştır.

5. İthalata bağlı tıbbi teknoloji kullanımı artmıştır. 1980'de toplam sağlık harcamaları içinde yüzde 5 olan tıbbi teknoloji ithalat payı 1993'te yüzde 20'ye yükseltilmiştir. 1980-1983 döneminde toplam 6 milyar doların üzerindeki bir ulusal kaynak, tıbbi ithalat yolu ile yurtdışına aktarılmıştır. Bu ithalatın yüzde 70'i 1989-1993 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu yıllar aynı zamanda, ülkemizde yüksek tıbbi teknolojiyi giderek daha fazla kullanan ve hatta bağımlısı durumuna gelen bir hekimlik pratiğinin ve hasta talebinin gelişmesine yol açmıştır. Teknoloji şirketlerinin ülkemizdeki tıp bilimi ve hekimlik eğitim ve pratiği üzerinde artan bir inisiyatifi gelişmiştir.

Tıbbi ithalatın 3/4'ü ilaç, aşı ve serum için yapılırken, tıbbi cihaz ithalatının toplam içindeki payı sürekli artan bir eğilim göstermektedir. Toplam tıbbi ithalat içindeki payını 1980'deki yüzde 10'dan 1990'ların başında yüzde 20'nin üzerine çıkartmıştır. Rasyonel olmayan tıbbi teknoloji kullanımının ölçülebilir bir örneğini oluşturduğu için söylüyorum; 1986-1993 döneminde toplam 335 bilgisayarlı tomografi (BT) cihazı ithal edilmiştir. Bu cihazların büyük çoğunluğu özel sağlık kurumlarının elindedir ve sağlık piyasasının geliştiği bölgelerde yoğunlaşmıştır. Aynı dönemde BT teknolojisini 1960'ların sonunda ilk geliştirmiş ülke olan İngiltere'deki BT cihazı sayısı 258 idi. Bu cihazların 245 tanesi, kamu sağlık kurumlarının elinde ve 250 bin nüfusa hizmet veren gelişmiş radyoloji merkezlerinde bulunacak şekilde ülke düzeyinde dengeli bir dağıtım tabi tutulmuştur. Kolay ölçülebilir olduğu için BT örneğini verdim. Aslında tıbbi teknoloji kullanımının ilaç dahil hemen her alanında benzer bir durum söz konusudur. Ulusal kaynaklardan sağlığa ayırdığımız miktarın yüzde 20'sini tıbbi teknoloji ithalatında başıboş ve denetimsiz olarak kullanan Türkiye, artık dünya ölçeğinde sözü edilen bir tıbbi malzeme pazarı durumuna gelmiştir. ABD Ticaret Bakanlığı 1994'te yayınladığı bir raporda Türkiye'yi ihracatta öncelenecek ilk on ülke arasına koymuştur. Türkiye için saptanan hedef sektör, "sağlık sek-

törü" olarak belirtilmekte ve gerekçesi olarak da, "Ankara hükümetlerinin sağlık sektöründe gerçekleştirmeyi planladıkları büyük dönüşümlerin yaratacağı olanaklar" olarak ifade edilmektedir.

Sağlık Harcamalarının Bölüşümünde Oluşan Değişiklikler

1. 1981'de GSMH'den sağlık hizmetleri alanına 2 milyar dolar civarında kaynak aktarılmıştır. Bu kaynağın en büyük payını (yüzde 40) özel sağlık kurumları toplamıştır. Bu kaynağın yüzde 35'lik miktarı kamu sağlık kurumlarına yatırım, cari ve personel harcamaları olarak devlet ve SSK bütçeleri eliyle doğrudan aktarılmıştır. İlaç, tıbbi cihaz ve tıbbi malzeme şirketlerinin elinde kalan pay yüzde 20 iken, bu alanda ithalat yolu ile dışarıya aktarılan miktar GSMH'den sağlık hizmetlerine yapılan toplam harcamanın yüzde 5'idir.

2. 1981-1993 döneminde kamu sağlık kurumlarına aktarılan pay yüzde 35'ten yüzde 28'e gerilemiştir. Yatırım ve personel harcamaları payında önemli bir değişiklik olmaz iken cari harcama kalemlerinde büyük bir kaynak kısıtlamasına gidilmiştir. 1981'de kamu sağlık kurumlarına yapılan yatırım miktarı kadar kaynak, tıbbi ithalat yolu ile yurtdışına aktarılmış iken, 1993'te kamu yatırımları için kullanılan kaynağın 4 katı tıbbi teknoloji ithalatına aktarılmıştır.

Çizelge: 8

Sağlık Harcamalarının Yöneldiği Alanlar

	1981	1993
Kamu Sağlık Kurumları	yüzde 35	yüzde 28
Yatırım	yüzde 5	yüzde 4,5
Cari*	yüzde 15	yüzde 5,5
Personel	yüzde 15	yüzde 18
Özel Sağlık Kurumları***	yüzde 40	yüzde 32
İlaç ve Tıbbi Teknoloji	yüzde 20	yüzde 20
İlaç ve Tıbbi Teknoloji İthalatı	yüzde 5	yüzde 20
Toplam	yüzde 100	yüzde 100

* İlaç, tıbbi malzeme ve tıbbi cihaz harcamaları düşüldükten sonra geriye kalan işletme ve yönetim giderleri.

** Personel brüt ücretleri.

*** Muayenehane, poliklinik, laboratuvar, hastane.

3. Özel sağlık kurumlarının payında 12 yıllık dönem içinde yüzde 8'lik bir azalma olmuştur. Bu hesap, özel sağlık kurumlarındaki emek kazançlarının giderek azaldığını ve sağlıkta iç piyasanın daraldığını tespit eden araştırmalarla uyum içindedir.

4. İlaç ve tıbbi teknolojinin aldığı pay sabit seyretmiştir (yüzde 20). Ancak bu payın ne kadarının kâr olarak yurtdışına transfer edildiğini net olarak saptayamıyoruz.

5. 1981-1993 döneminde tıbbi teknoloji ithalatının toplam sağlık harcamalarında aldığı pay 3 kat artmıştır. Türkiye'nin sağlık için ulusal ekonomisinden ayırdığı kaynaklar, kamu ve özel sağlık kurumları aracılığıyla tıbbi ithalat üzerinden giderek daha fazla yurtdışına akmaktadır.

Hastalıktan Kâr veya Toplumsal Yarar

Dünya Bankası politikalarının dikkatli incelenmesi ve yaşadığımız 15 yıllık pratik, bizlere, eğer yaşadığımız toplum sağlığı krizinden çıkış niyetimiz varsa, önce sorunun ideolojik yanıtını vermemiz gerektiğini öğretmiştir. Dünya Bankası, sağlık hizmetleri ile ilgili geliştirdiği tüm politika ve planların ana hedefini, açıkça belirtmemekle birlikte, kâr olarak koymaktadır. Ülkemizdeki sağlık kurumlarının yapısını ve aralarındaki ilişkileri bu hedefe tümüyle uygun bir biçime dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu yönde mali, yönetsel ve tıbbi bir dizi politika izlemektedir. Bunların tümüne kısaca "Özelleştirme" diyoruz. Dünya Bankası 15 yıllık faaliyetinin sonunda Türkiye halkının hastalıklarından elde edilen kârın içindeki payını önemli ölçüde artırmış, tıbbi ithalatı yüzde 5'ten yüzde 20'ye çıkartmayı başarmıştır.

Dünya Bankası'nın özelleştirme politikasına karşı İşçi Partisi tarafından ilan edilen Kamulaştırma Programı'nın sağlık hizmetlerindeki ilke ve politikaları neler olmalıdır?

Sağlık Hizmetlerinin Hedefi Toplumsal Yarar Olmalıdır

Türkiye sağlık hizmetlerindeki ideolojik tercihini hastalıktan kâr yönünde değil, toplumsal yarar yönünde yapmalıdır. Bu hizmetlerin

etkinliği ve verimliliği sağladığı toplumsal yarar ile ölçülmelidir. Sağlık hizmetlerinde maksimum verimlilik, sıfır hasta demektir.

Bu prensip ile bakıldığında, sağlık hizmetleri maddi bir değer üretmez, ulusal ekonominin ürettiği maddi değerleri kullanır ve bunun sonucunda bu değerleri toplumsal bir yarara dönüştürür. Sağlık hizmetlerinin görevi öncelik sırası ile toplumun hastalıklardan korunması, korumanın başarısız kaldığı alanlarda erken tanı, tüm uğraşlara rağmen hastalananların tedavisi ve sağlıklarına kavuşturulması, sakatlıkla sonuçlanan durumlarda bu kişilerin fiziki ve psikolojik olarak kendilerine güvenen bir yaşam sürdürmelerini sağlamaktır. Türkiye toplumunun çeşitli kesimlerindeki sağlık beklentileri dikkate alınarak bu görevler daha da genişletilebilir veya daraltılabilir.

Sağlık hizmetlerinde (SH) politikaların tümü, toplumsal yarar ilkesini gerçekleştirmeyi hedeflemelidir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi, taleplerden çok toplumun gerçek sağlık ihtiyaçlarını karşılamayı gerektirir. Talep ile ihtiyaç arasında önemli farklar mevcuttur. Talep edilen hizmet:

- Her zaman gerçek ihtiyaç olmayabilir.
- Kaynakların kısıtlılığı göz önüne alındığında, her zaman karşılanması gereken öncelikli bir ihtiyaç olmayabilir.
- Öncelikli bir ihtiyaç her zaman talep edilmeyebilir.

SH'nin başarısı, sağladığı toplumsal yarar ile ölçülmelidir. Başarının ölçüsü olarak aşığıdaki parametreler kullanılmalıdır:

a) Tıp biliminin koruyucu-tedavi ve rehabilite edici düzeyde etkili olduğu hastalık-travmalarda kaybedilen insan sayısı, beklenen yaşam süresi ile karşılaştırıldığında kurtarılan veya kaybedilen yaşanacak yıl sayısı, oluşan kalıcı sakatlık sayısı, hastalıkta geçen gün sayısı.

b) İnsanların kendilerini subjektif olarak da olsa sağlıklı hissederek geçirdikleri yıl sayısı.

SH'nin sağladığı toplumsal yarar içinde ölçülebilir parametrelere dönüştürülebilmesi daha güç olanı, "kendisi için tıp biliminin tüm olanaklarının kullanıldığı bir kuruma sağlığını emanet etmiş" olmanın getirdiği güvenin yararlarıdır. Türkiye'de SH'ye olan güvenin yıkılmış olması; verilen hizmetlerin etkinliğini ve verimini azaltan, maliyetlerini yükselten bir faktör olarak önemini giderek artırmaktadır.

Kamu Sağlığında Hizmet İlkeleri

Sağlık Hizmetlerinde Bütünlüğü Sağlamak

Kamu yönetimi, koruyucu, tedavi edici ve rehabilitasyon hizmetlerini bir bütünün parçaları olarak değerlendirmek zorundadır. Kamu sağlık kurumlarının yalnızca kendisine başvuran hastaların tedavi hizmetini karşılamayı hedefleyen bir hizmet stratejisi yerine, kapsamlı hizmete yönelmesi, SH'nin toplumsal yararını artıracakı gibi maliyetlerde de rasyonel değişikliğe yönelmenin olanaklarını yaratacaktır.

Kamu tedavi hizmetlerinin, güçlü bir temel sağlık hizmetleri (TSH) üzerine oturtulması, toplumun kamu SH'den olan beklentilerini etkin biçimde karşılamasının yanında, kamu kaynaklarının daha rasyonel olarak kullanılması yolunu da açacaktır. Uygun politikalarla toplumun sağlık hizmetleri talebini gerçek sağlık ihtiyaçlarına yöneltmek mümkün hale gelebilecektir.

Hizmete Ulaşmada Eşitlik

Kamu yönetimi; tüm halka, yaşadığı ve çalıştığı yere, gelirine ve sosyal ilişkilerine bakılmaksızın, SH'ye ulaşmada eşit olanaklar sağlamak zorundadır. Bugün hizmete ulaşmada eşitsizliğe yol açan temel neden, kamu sağlık kurumlarının artan tedavi hizmetleri talebi karşısında yeterli bir hizmet arzını karşılayamaz hale gelmesidir.

Hükümetlerin finansman, insan gücü ve altyapı politikalarının hemen hemen tümü, halkın sağlık hizmetlerine ulaşmadaki eşitsizliklerini artırıcı niteliktedir. Sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için, halk, giderek artan biçimde mali ve sosyal nüfuz kullanmak zorunda kalmaktadır. Hükümetlerin özellikle hekimlere yönelik izlediğı personel politikaları, part-taym çalışmaya geçişi özendirilmektedir. Bu durum, bir yanı ile kamu kurumlarındaki hizmet arzını kısıtlamakta, diğer yanıyla muayenehane-hastane ilişkisinin kurumsallaşmasını teşvik ederek, kısıtlı kamu olanaklarından yararlanmadaki eşitsizliği artırmaktadır.

Hizmet Standardında Eşitlik

Kamu sağlık hizmetlerine ulaşabilenlerin standart bir hizmet alabildiğini söylemek güçtür.

Hizmet standartları açısından bölgeler, kurumlar ve servisler arasında ciddi farklar mevcuttur.

Her seviyedeki sağlık hizmetlerinin standartlarında temel bir düzeyin tanımlanması gerekmektedir. Bu standartlar, halkın talepleri ve sağlık birimlerinin gerekleri gözetilerek saptanmalıdır.

Bölgeler, kurumlar ve servislere ayrılan kaynaklar, bu standartların uygulanmasına olanak verecek düzeyde olmalı ve objektif ölçüler saptanarak denetlenmelidir.

Ancak bu adımlar atıldıktan sonra hizmetlerin temel standartlar düzeyindeki eşitliği sağlanabilir.

Hizmet Kalitesine Özen Göstermek

Toplumun Kamu SH'ye olan güvensizliği, tıbbi kaliteden çok, genel hizmet anlayışındaki özensizlikten kaynaklanmaktadır. Toplumun bu konudaki başlıca talepleri şu öncelik sırasını izlemektedir:

- Tanı ve tedavi ortamlarının temiz, bakımlı ve insana güven veren bir sakinlikte olması.
- Hastalarla iletişimde, açıklayıcı, sorulara cevap veren, hasta ile işbirliği yapan bir tarz izlenmesi.
- İnsanlara saygılı ve şefkatli davranılması.

Hizmeti alanlarda, kamu sağlık kurumlarının imajı olarak algılanan, çoğu kez bu noktalarda karşılaştıkları kalitesizlik ve özensizliktir.

Hizmet kalitesinin toplumun beklentilerini eşit olarak karşılayacak yönde geliştirilmesi, en başta her seviyedeki yöneticinin sorumluluğundadır. Bu alandaki sorumlulukların yerine getirilmemesi, hastalar ve sağlık çalışanları arasındaki insani ilişkilerin tahrip olması sonucunu doğurmaktadır.

Kamu SH'nin tıbbi kalitesindeki öncelik, doğru tıbbi karar ve doğru tıbbi uygulamayı sağlayacak tedbirlere verilmelidir. Tıbbi kaliteyi sağlamak, önemli ölçüde kamuda çalışan sağlık meslekleri erbabının mesleki sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır. Bu ise tıbbi kaliteyi etkileyen temel faktörlerde söz ve karar sahibi olmalarını gerektirmektedir.

Hizmetlerde Etkinlik ve Maliyete Önem Vermek

Hedeflere ulaşmada hangi tıbbi yöntemlerin ve organizasyon yapılarının daha etkin sonuç verdiğini bilmek, aynı nitelikteki sonuca hangi teknik ile daha az kaynak kullanarak ulaşabileceğimizi saptamak önemlidir. Özellikle başıboş bir teknoloji (ilaç, tıbbi malzeme, cihaz vb.) istilasını karşısında olduğumuz sağlık hizmetleri alanında, bu hedef özel bir önem taşımaktadır.

Kamu kurumları yönetiminin tıbbi faaliyetleri genelgelerle yönetme politikası, SH'de kullanılan kaynakları kısıtlamayı hedef alan bir çizgi izlemektedir. Ancak bu genelgelerin yön verdiği tıbbi ve idari faaliyetler incelendiğinde, etkinlik, etkinlik maliyeti ve hastalara sağlanan tıbbi yararlar yönünden sonuçlar başarılı değildir.

Araştırılmadan karar verilmiş bir konuda yapılan maliyet kısıtlaması, yapılan hizmetin bütünü göz önüne alındığında, hizmetlerin etkinliğini azaltmakta; sonuç olarak başka alanlardaki harcamaların, tıbbi etkinliği yükseltmeyecek biçimde artmasına neden olmaktadır.

Sağlık hizmetlerinde etkinlik ve maliyet önemlidir; ancak karar verilirken seçilecek yöntem, *maliyenin ihtiyaçları* değil, üzerinde birleştirilmiş temel tıbbi standartların ihtiyaçlarıdır.

Toplumun Sağlık Hizmetlerine Tahsis Edilmiş Ancak Sermayenin Hukuk Tanımayan Bir Tutumla El Koyduğu Kaynakların Kamulaştırılması

- Mayıs 1995 sonu itibarıyla, SSK'nın prim alacakları 42 trilyon liradır. Bu borcun özel sektöre ait olan 18 trilyon lirası kamulaştırma yolu ile alınmalıdır. KİT'lere ve belediyelere ait olan 24 trilyon liralık borç genel bütçeden SSK'ya aktarılmalıdır.

- Resmi beyanlara göre sigortasız olarak çalıştırılan 4 milyondan fazla işçi SSK kapsamına alınmalıdır. Sermayenin bu yolla el koyduğu kaynakların toplamı 90 trilyon liradır ve SSK'nın 1994 yılı bütçesine eşittir.

- SSK'nın emeklilere ödediği ve yıllık miktarı 1992'de SSK prim gelirlerinin yüzde 30'una ulaşan sosyal yardım zammı ödemesinin

karşılığı olan kaynaklar tahsil edilmelidir. Sosyal yardım zammının prim karşılığını KİT'ler öderken, özel sektöre muafiyet getiren karar iptal edilmelidir. Bu karar ile özel sektöre yalnızca 1994 yılı içinde 32 trilyon lira kaynak aktarılmıştır.

Bu kaynaklardan bir kısmının sağlık hizmetlerine aktarılmasının ne anlama geldiğini bir örnek ile ifade edecek olursak:

1993 SSK mali raporuna göre, SSK'nın işverenlerden alacağı toplam 32,5 trilyon TL. idi. Hükümetlerin bu borçları tahsil etmeyen tercihleri nedeni ile birkaç bin kişinin kişisel zenginliklerine akan bu kaynak ile 1993 yılı değerlerine göre 1 milyon 200 bin SSK emeklisinin maaşları iki kat artırılabilir, 100 dispanser ve 400 yataklı 10 hastane inşa edilebilir ve bunların içi en gelişmiş tıbbi teknoloji ile donatılabilirdi; bu kurumlara 3 bin hekim, 7 bin hemşire, 2 bin tıbbi sekreter, 8 bin yardımcı sağlık personeli ve teknisyeni alınarak isdiham edilebilirdi; bunlarla birlikte sayıları toplam 60 bine çıkacak olan SSK sağlık personelinin ücretleri iki kat artırılabilirdi.

Oysa hükümetler, bu kaynakları birkaç bin kişinin kişisel zenginliğine aktararak, 23 milyon sigortalıyı ıstırapları, 40 bin SSK çalışanını perişanlıkları ile karşı karşıya bırakmakta ve işin içinden sıyrılmaktadırlar.

Kaynakların Etkin ve Verimli Kullanılması

1. Kamu sağlık sigortası fonlarının kamu sağlık kurumlarına yönlendirilmesi:

SSK, çeşitli kademelerde kendi kurumlarında veremediği hizmeti özel sağlık sektörü yerine kamu sağlık kurumlarından (Devlet ve tıp fakültesi hastaneleri ile sağlık ocakları) satın almaya yönelmelidir. Özel sağlık kurumları ile yapılan bütün anlaşmalar iptal edilmelidir. Bu konuda SSK ile SB ve tıp fakülteleri arasındaki sorunlar, hükümetlerin her üç kurum arasındaki işbirliğini baltalayan politikaları nedeniyle oluşmaktadır. Emekli Sandığı fonlarının kullanılmalarda da aynı durum ve sorunlar söz konusudur. Bu yol ile yıllık bir milyar dolar civarındaki kaynak, özel sektör yerine kamu kurumlarına yönlendirilmiş olacaktır.

SSK ilaç fabrikası, sağlık hizmetlerinin en fazla ihtiyaç duyduğu 100 temel ilacın üretiminde yoğunlaşmalıdır. Üretim kapasitesini SSK ve Emekli Sandığı üyelerinin ihtiyacını karşılayacak düzeye yükseltmelidir. Her iki sigorta fonunun söz konusu yüz temel ilaç için ilaç sektörüne yaptığı ödemeler yılda yaklaşık 500 milyon dolardır.

2. Sağlık ve sosyal güvenlik için kullanılan kamu sigortalarının (SSK, Emekli Sandığı, Bağ-Kur) tüm kaynakları (menkul ve gayrimenkul) genel bütçede birleştirilmelidir.

Çalışanlardan kesilen sigorta primleri kademeli olarak azaltılmalı ve tümüyle kaldırılmalıdır. Sağlık hizmetlerinin finansmanı kademeli olarak tümüyle genel bütçeden sağlanmalı ve ücretsiz hale getirilmelidir.

3. Sağlık hizmetlerinde bölgesel esasa dayalı kamu yönetimi:

Sağlık hizmetlerindeki tüm kamu kurumlarının altyapısı, teknolojik ve insan gücü potansiyelleri bölgesel ölçeklerde birleştirilmeli ve işbirliği içinde hizmet yürütmeleri hedeflenmelidir. Olanakların bölgesel ölçekte birleştirilmesi ile kaynakların etkin ve verimli kullanımı büyük ölçüde artacak, bugünkü rasyonel olmayan kullanım sonucu israf edilen kaynaklar toplum sağlığının ihtiyaçlarına yöneltilebilecektir.

Bölgelere tahsis edilen kaynaklar nüfusun sağlık ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir. Bölgesel kaynakların kullanımı ile ilgili kararlar, sağlık kurumlarının yönetici ve hekimlerinin katıldığı ve çoğunluğunu halkın oluşturduğu bölge sağlık meclislerince verilmelidir ve hizmetlerin sonuçları denetlenmelidir.

4. Kamu kaynaklarından sağlık hizmetlerine ayrılacak payın belirlenmesi:

Sağlık hizmetlerine olan ihtiyacın sonsuz, kaynakların ise sınırlı olduğu gerçeğinden hareket edilirse, SH'ye ayrılacak kaynakların miktarını saptamak, hangi hizmetlere öncelik verileceği ile ilgili kararlara bağlıdır.

Sağlık hizmetlerinin her düzeyinde önceliklerin saptanmasını etkileyen üç ana konuda aşağıdaki tercihler yönünde karar verilmelidir:

a) Talep ve İhtiyaç

Talep edilen ve ihtiyaç (ihtiyaçlar her zaman talep olmayabilir) olan hizmet türleri arasında ihtiyaç olanlara öncelik vermek.

Bu yönde verilecek karar iki konu ile uyum içinde olmalıdır:

I. Herkesin yararlanma hakkı olan hizmetleri sağlamalıdır:

- Bunların bir kısmı toplumun üzerinde birleştiği, hukuken tescil görmüş kazanılmış haklardır.

- Diğer kısmı hukuken tanımlanmamış olmakla birlikte halkın geniş kesimi tarafından talep edilen hizmetlerdir.

II. Toplumsal yararı en fazla olan hizmetleri sağlamak. Diğer bir deyişle, nüfusun en geniş çoğunluğu için en fazla yararı olan hizmetlerin gerçekleştirilmesini hedeflemektir.

b) Eşitlik ve Verimlilik

Sağlık hizmetleri ile ilgili verilen kararların her seviyesinde eşitlik ve verimlilik birbirlerini sınırlandırıcı etkiler göstermektedir.

Eşit sağlık ihtiyaçları olan insanların eşit standarttaki hizmetlere eşit biçimde ulaşabileceği tedbirleri almak (eşitlik) ve ayrılan kaynaklarla en büyük çıktıyı elde etmek (verimlilik) yönünde alınan tedbirler, çoğu kez birbirlerini sınırlandırmaktadır.

Hizmetlerde eşitliği sağlamak, bazen ekonomik olarak hiç de verimli olmayan alanlara yatırım yapmayı ve hizmetler planlamayı gerektirmektedir. Öte yandan, kaynakları verimli olarak kullanmayan hizmet alanlarında, israf edilen kaynaklar nedeniyle, insanların hizmetlere eşit biçimde ulaşması ve/veya eşit standartta hizmet alması engellenmiş olmaktadır.

Birbirlerini sınırlandırıcı etkileri olan bu iki alanda dengeyi sağlayan politika ve önlemlere öncelik verilmelidir. Dengenin sağlanamadığı durumlarda eşitlik ve verimlilik arasında eşitliğe öncelik verilmelidir.

c) Etkinlik ve Maliyet

Halkın ihtiyacı olan SH'yi sonuç alıcı biçimde karşılamak, önemli ölçüde sağlık kurumlarında uygulanan tanı, tedavi ve rehabilitasyon yöntemlerinin etkinliğine bağlıdır. Uygulanan yöntemlerin etkinliğini ve bu etkinliği sağlamak için kullandığımız kaynakların maliyetini bilmeden, hedeflenen sağlık hizmeti ihtiyaçları için ayrılacak kaynak miktarını rasyonel olarak saptayamayız.

Tıp bilimlerinin farklı hastalık ve sorunlara yönelik olarak geliştirdiği yöntemler, farklı düzeyde farklı etkinlik derecelerine sahiptir. Bazı hastalıklar için geliştirilen erken tanı yöntemlerinin etkinliği yüksek, tedavi yönteminin etkinliği düşük iken; diğer bazı hastalıklar için tam tersi bir durum mevcuttur. Öte yandan, aynı tıbbi etkinliği olan farklı yöntemlerin farklı maliyetleri vardır. Sağlık kurumlarında uygulanan tıbbi yöntemlerin etkinlik/maliyet değerlendirmesi, kaynakların halkın en geniş kesiminin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması için karar verilecek hizmet önceliklerini adaletli bir biçimde saptamamızı sağlar.

Sağlık kurumlarında hangi tıbbi yöntemlerin uygulanacağı ile ilgili kararlarda yapılacak tercihler öncelik sırasıyla:

- Hedeflenen hizmet ihtiyacını en etkin biçimde karşılayan;
- Aynı etkinlik standardını en az maliyet ile karşılayan;
- Teknoloji ve emek yoğunluğu yönünden farklı yöntemlerde emek-yoğun yöntemin tercih edilmesi.

5. Sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların dağıtımı ve kullanımı:

Kamunun SH'ye ayırdığı kaynakların, hizmetin ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda etkin ve verimli biçimde kullanılmasını sağlayacak politikalar izlenmelidir.

a) Kaynakların Dağıtımı:

Kaynaklar, bölgelerde yaşayan nüfusun potansiyel hizmet yükü dikkate alınarak ve bölgesel esasa göre dağıtılmalıdır.

Farklı tür ve hacimdeki SH ihtiyacı olan nüfus gruplarının (çocuk, kadın, yaşlı) bölgedeki sayısı, bölgesel standardize ölüm oranı ve bölgesel mahrumiyet göz önüne alınarak kişi başına yıllık tahsisat belirlenmesi yolu izlenmelidir.

b) Kaynakların Sağlık Hizmetlerindeki Etkinliği Artıracak Yönde Kullanılması:

Sağlık hizmetlerinin etkinliğini belirleyen esas alan, tıbbi uygulamalardaki etkinlik düzeyidir. Tıbbi etkinliğin artırılmasını hedefleyen çabalar tıbbi uygulamaları aşağıdaki düzeylerde sorgulamalıdır:

Birinci Düzeyde: Kaynakların doğru tıbbi uygulamalar için kullanılması.

Uygulanan yöntemlerle hedeflediğimiz sonuçlara hangi komplikasyon oranı ile ulaşıyor? Bu komplikasyon oranı yöntemin kendisinden mi, yoksa yöntemin uygulanma tarzından mı ileri geliyor? Uyguladığımız yöntem hedefimize, bu alanda var olan diğer yöntemlerden daha az komplikasyonla mı ulaştırıyor?

Birinci düzeydeki sorgulamalar, koruyucu-tedavi ve rehabilitasyon alanlarındaki tıbbi uygulamaların etkinliğini bir bütün olarak değerlendirmeli ve başarı ölçütü olarak aşağıdaki parametreleri kullanmalıdır:

Önlenebilir iş kazası, meslek hastalıkları, erken tanı konulabilir hastalıklar, önlenebilir ölüm, kalıcı sakatlık, kronik hastalıkların yaşama süresindeki artış, hastalıkta geçen süre.

İkinci Düzeyde: Eşit etkinlik için düşük maliyetin hedeflenmesi.

Uyguladığımız yöntemlerle ulaştığımız hedefe tıbbi standardımızı düşürmeden daha az kaynak kullanarak (maliyet) hangi yöntemlerle ulaşabiliriz? Tıbbi uygulamaların bu düzeydeki etkinliğinde başarı ölçütü olarak aşağıdaki parametreler kullanılmalıdır:

Yataklı tedavi kurumlarındaki sirkülasyon hızı, yatak işgal oranı, ameliyat öncesi bekleme süresi, tekrar yatış oranı.

Üçüncü Düzeyde: Etkinliğin toplumsal yararı artıracak yönde geliştirilmesi.

Daha iyi sonuçlara, tıbbi uygulamaların hangi yönleri değiştirilerek ulaşılabilir? Bu yöntem değişikliği için kullanacağımız kaynakların maliyetini göz önüne aldığımızda, elde edeceğimiz daha iyi sonuçlar bu maliyeti ödemeye değer mi?

Tıbbi uygulamaların bu düzeydeki sorgulamasında, en geniş nüfusa en fazla yarar sağlayacak etkinlik artırma projeleri tercih edilmelidir.

Tıbbi etkinliğin yukarıdaki her üç düzeydeki değerlendirilmesi, hastalık ve travmaların farklı patolojik seviyelerine göre standardize edilerek yapılmalıdır.

Sağlık hizmetlerinin tıbbi etkinliği önemli ölçüde sağlık personelinin bilgi, beceri ve birikim düzeyi ile ilgilidir. "Mesleki yetkinlik" olarak özetleyebileceğimiz bu düzeyi etkileyen kurum içi faktörler öncelik sırasına göre şunlardır:

- Tıbbi uygulamalara karar veren ve denetleyen mekanizma, tıbbi yönetim yapısı,
- Eğitim ve araştırmaya tahsis edilen kaynaklar,
- Sağlık personeline etkinliğe özen göstermesi için uygulanan teşvikler.

c) Kaynakların Verimliliği Artırıcı Yönde Kullanılması:

SH'de dar anlamı ile verimlilikten, üzerinde birleşilmiş hizmet standartlarına daha az kaynak kullanılarak ulaşılması için alınacak tedbirler bütünü anlıyoruz.

Sağlık hizmetlerinde kaynakların verimli kullanımı, yalnızca tahsis edilmiş kaynakların sınırlı olmasının getirdiği bir zorunluluk değil, aynı zamanda etik bir sorumluluktur. Kaynakların bazı hastalar için hovardaca kullanılması, diğer hastaların bakımının gecikmesi ve bunun yarattığı ıstırap, sakatlık ve ölüm gibi sonuçların kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

Verimlilik, her seviyedeki kaynak yönetimi ile sağlanır. Dolayısıyla verimlilik ile ilgili her türlü problem, kaynak yönetiminin her seviyesinde izlenen politikalar ve yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirmeleriyle doğrudan ilişkilidir.

SH'de verimlilik artışını, eldeki kaynaklarla üzerinde birleşilmiş standardı düşürmeden daha fazla hizmet üretmek olarak kabul ediyoruz.

SH'leri, bir dizi karmaşık ve çoğu kez net olarak tanımlanamayan iş parçalarından oluşmaktadır. Hizmetlerin standardı yükseldikçe bu karmaşıklık daha da artmaktadır. Bu esas olarak emek-yoğun bir üretim sürecidir. Girdi olarak kullandığı en önemli kaynak ise insan gücüdür. Sistemin diğer girdisi olan menkul ve gayrimenkul kaynaklar, bu insanlar tarafından kullanılır. SH'nin bu kritik özelliği gereği, verimlilikle ilgili her türlü politikanın merkezine sağlık personeli koymak zorunludur.

Personelin yürüttüğü işlerde verimliliği artıracak yönde bir davranış değişikliğine girmesini sağlayacak tek araç, motivasyonun yönetimidir. Verimliliğin artırılması, öncelikle çalışanlar arasında coşku yaratmayı gerektirir.

SH'ye ayrılan kaynakların kullanımında uygulanacak verimlilik politikalarında öncelik, çalışanların motivasyonunu artırmaya yönelik tedbirlere verilmelidir.

d) Motivasyon

İstihdam edilen kadroların verimini etkileyen kilit alan, çalışanların motivasyonunu etkileyen izlenen politikalar dır.

Sağlık çalışanlarının motivasyonunu en fazla etkileyen dört konuda aşağıdaki yöntemler izlenmelidir:

- İletişim

Yönetim ile çalışanlar arasındaki iletişim; açık, gerçekleri gizlemeyen, güçlükleri ve başarıları paylaşan net ve anlaşılır mesajlar veren bir tarzda olmalıdır. Çalışanlarla arasına yapay mesafeler koyan bir yönetim anlayışının, güçlüklerin üstesinden gelmesi mümkün değildir.

- Sorumluluk

En sıradan insanların dahi sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmeleri üç temel koşula bağlıdır:

–Kendilerinden neyin beklendiğini net biçimde anlamaları.

–Hiyerarşik olarak kendi üstündekilerin sorumluluklarını ihmal etmemesi.

–Görevli olduğu alandaki yetkilerinin sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirebilecek düzeyde olması.

- Katılım

Çalışanların kendi dışlarında alınan ve benimsemedikleri kararı etkin bir biçimde uygulamalarını beklemek gerçekçi değildir. Öte yandan çalışanların yürüttükleri işlerle ilgili karar süreçlerine katılımının engellenmesi, sağlık hizmetlerindeki bir dizi etik sorunun kaynağını oluşturan "işine yabancılaşmayı" artırmaktadır.

Her seviyedeki hizmetin planlamasına ilgili seviyedeki işleri yürüten personelin söz ve karar sahibi olarak bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla katılmasını sağlayan mekanizmalar geliştirilmelidir. Kamu sağlık kurumlarının yönetiminde yetkilerin tek tek kişiler elinde toplanmasına son verilmeli; yönetim; hastane ve bölge sağlık kurulları eliyle yapılmalıdır.

- Kazanımlar

Kamu sağlık çalışanlarının hizmetlerdeki etkinlik, verimlilik ve kaliteyi artırabilmeleri, tatminkâr bir kazanç elde etmeleri ile doğrudan ilgilidir. Çalışanlarda tatminkâr bir kazanç duygusunu etkileyen ücretlendirme ve kariyerde; emeğe, birikime ve başarıya değer verilmelidir.

e) Kamu sağlık hizmetlerinde performans rekabetinin teşvik edilmesi:

SH'de performans rekabetinin hedefi, b6lgelele, kurumların ve birimlerin kendi d6zeylerinde en fazla toplumsal yararı sağlamaları olmalıdır. Bu hedefe y6nelik bir rekabetin gerçekleşebilmesi aşağıdaki 6 tedbirin alınmasına bağlıdır:

- SH'ye ayrılan kamu kaynaklarının, b6lgelele potansiyel hizmet hacmine g6re eşit biçimde dağıtılması. Y6netimde, kaynak kullanımı yetkilerinin b6lgelele ve kurumlara doğru aktarılması.

- Personelin 6cretlendirilmesi ve kariyer ilerlemesinde, hizmet performansını rekabetini teşvik edecek tedbirler alınmalı.

Her d6zeydeki performansın 6l6lmesinde hizmetlerdeki etkinlik ve verimlilik 6l6tleri birlikte ele alınmalı ve aşağıdaki 6ncelik sırasına g6re değerlendirilmelidir:

- Hizmetlerin doğruluğu, hızı ve kalitesi.
- Tıbbi bakımdan sonuçlandırılan hasta sayısı.
- Hizmetlerin maliyeti.
- Gerçekleştirilen tıbbi işlem sayısı.

Tıbbi performans karşılaştırmaları eşit olanakları ve g6revleri olan b6lgelele, kurumlar ve servisler arasında yapılmalıdır.

Kritik Alan SSK

6n6m6zdeki kısa d6nemde sağlık hizmetlerindeki 6zelleştirmenin kaderini belirleyecek kapışma SSK alanında olacaktır. "Mezarda Emeklilik" diye 6zetlenen, ancak yalnız emeklilik yaşının y6kseltilmesini değil, aynı zamanda SSK sağlık hizmetlerinde de 6zelleştirme operasyonu lehine değişiklikler sağlayacak tedbirlerin gerçekleştirilmesi, IMF tarafından h6k6mete verilmiş bir talimattır. Bu programa ancak SSK krizini 6zebilecek bir alternatif program ile karşı çıkmak m6mk6nd6r. Yoksa SSK'nın var olan durumunun devamını savunarak bulunduğu yeri dahi korumak m6mk6n olamayacaktır.

SSK probleminin d6đu m noktası, SSK kaynaklarının nerede ve nasıl kullanılacağına kimin karar vereceği ile ilgilidir.

12 Eylül yönetiminin iktidarı ele geçirdikten sonra ilk yöneldiği noktalardan biri, SSK yönetiminin bileşimi olmuştur. Kuruluşundan itibaren prim ödeyenlerin çoğunlukta, hükümetin azınlıkta olduğu SSK yönetim kurulundaki bu kuvvet dengesi değiştirilmiş ve hükümetin çoğunluğu eline geçirdiği bir SSK yönetimi oluşturulmuştur. Kısaca SSK'nın kaynaklarını 1980'den bu yana tümüyle hükümetler yönetmektedir.

SSK kaynaklarının korunması ve sigortalıların sosyal güvenlik ve sağlık ihtiyaçları lehine kullanılmasını güvenceye almak için, SSK karar organlarındaki çoğunluğun prim ödeyenlerden oluşması gerekmektedir.

Bu amaçla işçilerin ağırlıkta olduğu, işverenlerin, SSK çalışanlarının ve hükümetin temsil edildiği *SSK Meclisi* kurulmalı ve bu Meclis'in SSK'nın en yüksek karar organı olması gerçekleştirilmelidir.

Hükümetlerin devlet bütçesinden SSK'ya kaynak aktarmayı kabul etmesi gerekmektedir.

- Ekonomiye yöneten, enflasyonu düşüremeyen ve bu nedenle SSK mali kaynaklarının erimesine neden olan hükümetlerin aldığı kararların, sigortalılara olumsuz olarak yansıyan bedelleri yine hükümetler tarafından tazmin edilmelidir.

- İlaç ve tıbbi malzeme fiyatlarına üretim maliyetleri üzerinde zam yapılmasına izin veren hükümetler, SSK'nın bu alandaki zararını tazmin etmek zorundadır.

- Devletin karşılamak zorunda olduğu, ancak 1981'de 12 Eylül yönetimi tarafından SSK'nın sırtına yüklenen "sosyal yardım zammı"nın yıllık tutarı SSK prim gelirlerinin yüzde 30'udur. Hükümetler, yalnızca sosyal yardım zammını karşılamak için bile SSK bütçesinin yüzde 25'i kadar bir kaynağı her yıl genel bütçeden çıkararak SSK'ya aktarmak zorundadırlar.

- İşçilerin, sağlık ve işgüvenliği açısından olumsuz koşullardaki işyerlerinde çalıştırılarak insanlarımızın tüketilmesine göz yuman hükümetler, bu tutumlarını değiştirmek ve halkın kendilerine verdiği yetkileri çalışanlar lehine kullanmak zorundadırlar.

SSK sağlık kurumlarının rasyonelleştirilmesini sağlayacak bir SSK sağlık hizmetleri reformu gerçekleştirilmelidir.

SSK sağlık hizmetlerinin, ıstırap çeken insanları Őefkat ile karşılayan, dertlerine hızla çare bulabilen, kolay ulaŐılabilen, 24 saat hizmet verebilen ve hizmet karşılığı ek ücret talep etmeyen bir biçimde yeniden örgütlenmesi gerekmektedir.

İŐiler için, hastalıkların ve kazaların kaynağındaki en büyük neden, bütün günlerini geçirdikleri iŐyerlerindeki risklerdir. İŐyerlerindeki "İŞi sağlığı ve iş güvenliği kurulları"na ve bu kurullara bağlı çalıŐacak işyeri sağlık istasyonlarına özel bir önem verilmedikçe, SSK sağlık hizmetlerindeki krizi çözmek mümkün değildir.

İŞi ailelerinin yoğun olarak yaŐadıkları bölgelerde, 24 saat hizmet verebilecek olanaklarla donatılmış SSK dispanserlerinin kurulmasına öncelik vermek gerekmektedir. Bu kurumların çalışmalarının, yalnızca hastalanan sigortalıları tedavi etmek için değil, aynı zamanda aŐılama, gebe ve bebek takibi gibi koruyucu ve temel sağlık hizmetlerini de verecek biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

Sigortalıların kapı kapı dolaŐmaları, ancak, aynı bölgedeki işyeri, sağlık istasyonları, dispanserler ve hastanelerin sıkı bir işbirliği içinde çalışmaları ile nlenebilir. Aynı bölgedeki kurumların kaynaklarının ortak bir biçimde kullanılması, sağlık hizmetini hızlandıracak, kalitesini artıracak ve ucuzlaŐtıracaktır.

Hekimlerin ve sağlık personelinin sağlık kurumlarındaki yönetime söz ve karar sahibi olarak katılması, ücret ve çalışma koşullarının topluŐzleŐme yöntemiyle belirlenmesi, SSK sağlık kurumlarının çehresini deęiŐtirecektir.

Bu koşulların sağlandığı çalışma ortamlarında SSK hekimleri, özel çalıŐmalarını ve muayenelerini gönüllü olarak tasfiye edecekler ve bütün enerjilerini SSK sağlık kurumlarında kaliteli ve özenli bir hizmet vermeye ynelteceklerdir.

SSK sağlık hizmetlerinde, bina, alet ve tıbbi malzemeden önce, bu hizmetleri veren insanların Őefkat, bilgi ve becerilerini geliştirecek yatırımlara öncelik veren ve sağlık çalışanlarının emeklerinin karşılığını güvenceye alan bir sağlık hizmetleri reformu hedeflenmelidir.

Bu hedefleri gerçekleştirebilecek lde köklü bir reform planı, emeklerinin bir kısmını prim olarak ödeyerek SSK'yı kuran ve ayakta tutan sigortalıların yönettiği bir SSK'da uygulanabilir. Ancak SSK kaynaklarını emekleri ile yaratanlar bu kaynakları sorumlu ve akıllıca kullanabilirler.

SSK sağlık kurumlarında çalışan hekimlerin, hemşirelerin, teknisyenlerin ve personelin en zor problemleri bile çözebilecek yaratıcı fikirlerini ve enerjilerini ancak sigortalıların ağırlıkta olduğu bir SSK yönetimi seferber edebilir ve akıllıca değerlendirebilir.

SSK sağlık kurumlarının yönetim tarzında alınacak demokratikleşme ve yerinden yönetim tedbirleri ile sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların akılcı ve verimli olarak kullanılması sağlanabilir. Bu politikalarla en fazla 2-3 yıl içinde sigortalıların güvenli ve özenli bir sağlık hizmetinden yararlanması sağlanabilir.

Tartışma

Soru: Bizim birinci meselemiz, sağlık hizmetlerinin kamu eliyle yapılmasında engelleme yapılmasıdır. İkinci önemli nokta, özelleştirme sağlık alanında hastane satılması yoluyla olmuyor. Mülkiyetin işleme şekli değişiyor. Vakıflar, dernekler vb. Çeşitli yöntemlerle vatandaş cepten harcama yapıyor. İnsanlar kâr anlayışına göre yönlendiriliyor. Doktorlar çeşitli şekillerde katkı payları, ya da hastane personeli teşvik ücreti alıyor. Bu, tipik anlamda kapitalist bir işlemin esası. İşletmelerin yönetiminin kamuda bulunması, bu sorunu değiştirmiyor. Özel işletme gibi alışıyor. Büyük kamu hastanelerini böyle bir tehlike bekliyor. SSK'yı da böyle bir tehlike bekliyor. SSK'ya karşı, var olan hizmetlerle ilgili çok önemli ideolojik kampanya var. Hizmetlerin yetersizliğine dair orada büyük bir yanılğı var. SSK, var olan sağlık hizmeti kapsamı açısından en iyi, en önemli sigortadır, dünya standartları ile karşılaştırılabilir.

Soru: Son Dünya Bankası raporunda, "Koruyucu sağlık hizmetleri devletindir, tedavi ettirici hizmetler özel sektördür" diyor. Koruyucu hizmetlerde kâr yok, tedavi hizmetlerinde kâr var. Dünya Bankası, Türkiye gibi ülkelere dayatıyor böyle şeyleri. Koruyucu sağlık hizmetlerinde yıllardan bu yana aktarılan kaynaklarda gerilemeler nelerdir?

İrfan Gökçay: Türkiye'de koruyucu sağlık hizmetleri yalnızca Sağlık Bakanlığı temel sağlık hizmeti kurumları eliyle yürütülmektedir. 1986'da devlet bütçesinden bu kurumlara aktarılan kaynak 90 milyon dolar idi. Diğer bir hesaplama, genel bütçeden sağlığa ayrılan tüm kaynakların yüzde 15'i bu alana tahsis edildi. Bu miktar ulusal ekonomiden aynı yıl sağlık için yaptığımız harcamaların ancak yüzde 4'üdür.

1994'te bu alana 300 milyar dolar aktarıldı. Genel bütçe ve ulusal sağlık harcamalarımızı payları 1986'daki oranlarda seyretti, yani sabit kaldı. Diğer bir deyişle, enflasyonu hesaba katarsak koruyucu hizmetlere ayrılan kaynaklarda azaltmaya gidildi. Bu kaynakların yüzde 85'i personel ücretleri için, yüzde 5'i yatırım, yüzde 10'u da cari harcamalarda (yani aşından benzine dek) kullanılmaktadır. Ne kadar etkin kullanılıyor bu kaynak? Beş yaş altı çocuk ölümü gibi, koruyucu hizmetlerin etkinlik ölçüsü olacak kızamık aşısı ile bağışıklamayı alırsak, Türkiye, kendi ekonomik durumundaki ülkeler arasında en kötü gruptadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki 17 ülke içinde bölge ortalamasının altındadır. (Çizelge: 2)

Soru: Özel hastaneleri yaratan sadece bu kişilerin sermayeleri mi, yoksa SSK, Emekli Sandığı gibi kurumların tesislerinden, sosyal tesislerinden çeşitli mekanizmalarla oraya aktarılan kaynaklar mıdır?

İrfan Gökçay: 1989-1994 döneminde özel sağlık kurumlarına yaklaşık 800 milyon dolarlık bir yatırım yapılmıştır. Devlet bu yatırımlara çeşitli tür teşviklerle kamu kaynaklarını aktarmıştır. Aynı dönemde SSK ve Emekli Sandığı vb. kamu sigortalarından 2 milyar dolar civarındaki bir kaynak, hizmet satın alınması yolu ile bu kurumlardan özele aktarılmıştır.

Soru: Dünyadaki sağlık hizmetleri ile ülkemizi karşılaştırdığımızda durum nedir?

İrfan Gökçay: Bu karşılaştırmayı yaparken kullandığımız ölçüt "beş yaş altı ölüm oranı"dır. Bu basit bir sağlık hizmeti ölçüsünden öte bir anlam taşımaktadır. Beş yaşından sonra hayatta kalan çocukları da nasıl bir yaşam düzeyinin beklediğinin en iyi göstergesidir. Ana babaların bilgi ve inisiyatif düzeyleri, gelir düzeyi ve dağılımı, beslenme yetersizliği, hastalıkların yaygınlığı, temiz içme suyu ve sanitasyon imkânları, sağlık

hizmetlerinin toplumsal yararı, kadınların sağlığı ve statüsü bu ölçütü doğrudan etkileyen faktörlerdir. Ayrıca eldeki kanıtlara göre, çocukların hayatta kalacağına ilişkin güven, aile planlaması programlarının başarısı açısından da vazgeçilmez bir unsurdur. Çocuk yaşatma alanındaki başarılar nüfus artışının hızlanmasına değil tersine yavaşlamasına yol açmaktadır. Çocuk ölümlerinin azaltılmasına yarayan hemen hemen her imkân, aynı zamanda hayatta kalan çocuklara da yarar sağlamaktadır.

Bu ölçütü kullanarak bir değerlendirme yaparsak, Türkiye, ekonomik imkânlarına ve insan gücü potansiyeline göre, sağlık hizmetlerinden sağlanan toplumsal yararın en kötü olduğu ülkeler grubundadır.

Soru: Sağlık hizmetlerine ayrılan payla sağlık hizmetlerinin gelişmesi mümkün mü, değilse çözüm nasıl olmalıdır? Bölgeler arasındaki eşitsiz paylardan söz ettiniz. Bunun nedenlerinin ortadan kaldırılması konusunda düşünceleriniz nedir?

İrfan Gökçay: Türkiye sağlık hizmetlerine az para harcamıyor. 1992'de, DPT tahminlerine göre sağlık hizmetlerine toplam 6,5 milyar dolar civarında para harcadık. Yani kişi başına 108 dolar. Bunun 1/3'ü genel bütçeden, 1/3'ü kamu sigortalarından, 1/3'ü doğrudan cepten çıktı. Bu kaynakları toplumsal yarar hedefi ile ve etkin bir kamu sağlık yönetimi ile kullanırsak bugünkünden çok daha iyi bir sağlık hizmeti verebiliriz bu topluma. İlk planda yeni kaynak gerekmiyor, ancak kamu sağlık kurumlarının yönetiminde, önceliklerin saptanmasında, tıbbi hizmetlerin planlama-egitim ve denetiminde, kaynakları ve yetkileri yeniden bölüştürecek köklü değişiklikler yapmayı gerektirmektedir. Bölgelerarası eşitsizliği gidermek, bu çözümün içindedir.

Soru: Ben ilaç konusunda bilgilenmek istiyorum. Bir İsviçre'yi örnek verirse, oradaki ilaçların sayısı 30-35 bin civarında. Ülkemizde ise çeşitlendirmeler hariç 7 veya 8 bin civarında. Bunun açıklamasını istiyorum.

İrfan Gökçay: Bir ülkedeki ilaç sayısının fazlalığı sağlık hizmetlerinin iyi olduğunu göstermez. İlaç meselesinde, çeşit sayısından çok, toplum sağlığı problemlerimizi çözmeye ne ölçüde yardımcı olduğuna bakılmalıdır. İlaçta yerli üretim, toplum sağlığının ihtiyaçlarına, ithalat ise yerli üretimin geliştirilmesine hizmet etmelidir.

ENERJİ VE MADENLER

*Prof. Dr. Müh. Ergin Artoğlu
İTÜ Maden Mühendisliği Bölümü
Öğretim Üyesi
TMMOB Maden Mühendisleri Odası
İstanbul Şubesi Başkanı*

1. Giriş

Bu çalışmada, madencilik sektörümüz çeşitli yönleriyle (gayri safi milli hasıladaki yeri, gerçekleştirilen yatırım boyutları ve sektörel payları, belli başlı madenlerimize ait üretim trendleri ve istatistiksel değerlendirilmesi, istihdam büyüklükleri ve özellikleri, dışsatım-dışalım miktar ve parasal değerleri, sektördeki yabancı sermaye hareketi vb.) belirli bir ayrıntı içinde incelenmekte, sektörün karşı karşıya kaldığı darboğazlara işaret edilmekte ve bunların aşılması için ivedilikle yapılması gerekenler keza özetlenmektedir. Yukarıda belirtilen hususlarda daha geniş bilgi ve değerlendirmeler 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11. kaynaklardan konu bazında temin edilebilir.

2. Madencilik Sektörünün Değerlendirilmesi

Sektörün genel yapısıyla ilgili değerlendirmeler şöyle özetlenebilir:

Ülkemizin maden potansiyelinin bugünkü veriler altında parasal karşılığı 2 trilyon dolar mertebesindedir. 2000 yılında bu potansiyelden 8-12 milyar dolar düzeyinde bir üretim büyüklüğü mümkündür (1. Madencilik Şûrası, 1990). Bugüne değin gerçekleştirilen detay-derin madencilik araştırma yoğunluklarının (1/1000 jeolojik haritalar, adet/km² sondaj sayısı, detay jeofizik-jeokimyasal değerlendirmeler vb.) eksikliği göz önünde tutulduğunda, sözü geçen maden varlığımızın olumlu yönde artma potansiyeli mevcuttur. Özellikle, bor, krom ve barit madenlerinin rezervleri dünya rezervlerinin sırasıyla yüzde 66, yüzde 0,1 ve yüzde 3,6'sı olup, ilk on ülke içinde bulunmaktadır.

Üretim büyüklükleri açısından bakıldığında, örneğin madencilik üretim yoğunluğu dünya ortalama değerinin (3080 dolar/km²-1978) ancak yüzde 32,1'i kadardır. Aynı yıl için kişi başına düşen üretim değeri ise 18 dolarla dünya ortalamasının yüzde 15,6'sıdır. Açıktır ki, sektörün "üretim performans büyüklükleri" maden potansiyeline kıyasla çok cılızdır.

Sektörün GSMH içindeki ortalama payı (1950-1984) yüzde 1,52 gibi çok düşük bir değerdir. Anılan dönem içinde ortalama değer in yüzde 95 güven derecesine karşı gelen alt ve üst limitleri sırasıyla 1,42 ve 1,62'dir.

Dünya ortalama değerinin yüzde 5,5 (1978) olduğu hatırlatılırsa, ülkemize ait büyüklüğün yine çok cılız kaldığı anlaşılmaktadır. 1987 yılı fiyatlarıyla sektörün GSMH içindeki payı (1990-1993) dönemi itibariyle bakıldığında ortalama değeri yüzde 1,775 olarak hesaplanmaktadır. Aynı dönem için inşaat sektörünün ortalama payı ise yüzde 6,35 mertebesindedir.

Makro-ekonomik açıdan sektöre verilen önemi açıklayan büyüklüklerden biri olan toplam yatırımların içinde "sektörel pay"ın plan dönemleri bazında değişimi *Çizelge: 1*'de verilmiştir.

Çizelge: 1

Toplam Yatırım İçinde Madencilik Sektörü Yatırımlarının Payı

Plan Dönemi	Planlanan (1)	Gerçekleşen (2)	[2/1]
I. KP 1963-67	5,4	5,6	1,037
II. KP 1967-72	3,7	3,3	0,89
III. KP 1972-77	5,8	3,7	0,64
IV KP 1979-83	6,1	5,4	0,88
V KP 1984-89	6,1	3,9	0,64
VI. KP 1990-94	3,4	2,06	0,60
Ortalama Değer	5,08	4	0,78

6. Plan dönemi içinde (gerçekleşen/planlanan) oranı birden büyük değer olarak 1,037 ile (1963-1967) döneminde gerçekleşmiştir. Diğer plan dönemlerinde öngörülen yatırım paylarının "gerçekleşme oranı" sürekli olarak 1'in altında kalmış, özellikle (1990-1994) döneminde en düşük değeri (0,60) almıştır. Kuşkusuz; bu sonuç, 1980-1990'lı yıllarda görev alan hükümetlerin ciddi ve stabil madencilik politikalarının olmayışı ile yakından ilintilidir. Özellikle 1990-1994 dönemine yakından bakıldığında, sabit sermaye yatırımlarının içinde madencilik sektörü payı yüzde 2,8'den, yüzde 1,4'lere kadar sürekli bir düşme trendi içinde değişim göstermiştir. Aynı dönem içinde doğrudan doğruya üretime dönük olmayan "konut sektörü"nde yapılan yatırımlar dramatik boyutta artış sergilemiş, 1990 yılında yüzde 23,6 olan pay 1994 yılında gerçekleşme tahmini olarak yüzde 41,3'e tırmamıştır. Geçerken belirtilmelidir ki, devletin çok yoğun biçimde etkinliklerinin bulunacağı eğitim-sağlık gibi sektörlerde gerçekleştirilen "yatırım payları" olağanüstü cılız düzeylerde dir.

Sektördeki yatırımların ağırlıklı payı yüzde 3,06 ile "kamu"ya aittir. 1990-1994 döneminde özel sektörün ortalama payı ise yüzde 1,16 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör, konut alanındaki yüzde 43,5 payı ile tüm sektörler arasında birinci konumda bulunmaktadır. Yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı yönünden incelendiğinde, madencilik sektörü,

1990-1993 döneminde toplam belgelerin ortalama olarak yüzde 3,125'ni almıştır. Keza, yatırım teşvik belgelerinin dağılım payları açısından madencilik sektörü oldukça geride kalmıştır.

İşyeri sayısı, birim işyeri başına çalışanlar ve satışlar itibariyle sektörün 1970 ve 1990 yılındaki yapısal değerlendirilmesi *Çizelge: 2*'de gösterilmiştir. *Çizelgede* kullanılan değerler [9, s.337] kaynağından alınmıştır.

Çizelge: 2

Madencilik Sektörünün Yapısal Değerlendirilmesi

Yıl 1970	İşyeri Sayısı	İşyeri Başına Çalışanlar Ortalaması	Satışlar -1987 Yılı-x10 ⁶ TL
Kamu	45	1 242	270 500
Özel	466	44	87 200
Toplam	511	149	357 700
Yıl 1990			
Kamu	252	314	1 021 800
Özel	585	36	348 200
Toplam	837	119	137 000

Çizelge yakından incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir:

- İşyeri sayısı açısından özel sektör daha ağırlıklı konumdadır.
- Beher işletme (işyeri) başına düşen çalışanların ortalaması özel sektörde 50'nin altındadır. Bu karakteristik büyüklük nedeniyle özel sektör yaygın olarak "küçük ölçekli madencilik" şeklinde etkinlik sergilemektedir.
- 20 yıl içinde kamu ve özel sektörde işyeri sayısındaki ortalama artış hızı sırasıyla yüzde 460 ve yüzde 25'tir. Yeni işyeri kazandırılması açısından kamu çok ağırlıklı öneme sahiptir. Keza 1987 yılı fiyatları ile ifade edilen satış miktarları itibariyle de "kamu madenciliği" önplandadır.
- 1990-1993 döneminde sektörün 1987 fiyatlarıyla büyüme hızı (yıllık değişme) incelendiğinde tüm sektörler arasında en değişken sektör konumunda olduğu gözlenmektedir. Şöyle ki, 1990 yılında sektörün büyüme

hızı -yüzde 2,5, diğer bir anlatımla sektör "küçülmüş", 1992 ve 1993 yıllarında ise sırasıyla anılan yıllık değişme yüzde 4,5 ve 0,3 olarak gerçekleşmişken, 1993 yılında tekrar "küçülmüş"tür (-yüzde 6,4). 1993 yılında tüm sektörler arasında en fazla küçülen sektör "madencilik sektörü" olmuştur. Çok dikkat çekicidir ki, sözü edilen yılda en fazla büyüyen sektör, yüzde 11,3 ile "ticaret sektörü"dür. Sektörlerin GSMH içindeki payları açısından değerlendirilmesi durumunda, incelenen sektörün GSMH'ye payı ortalama yüzde 1,775'tir (1990-1993). 1994 yılında ise yüzde 1,83 düzeyindedir. 1990-1993 döneminde imalat ve ticaret sektörlerinin GSMH'ye ortalama payları sırasıyla yüzde 22,22 ve yüzde 20,65 olarak gerçekleşmiştir. Gerek "sektörel büyüme hızı"nın inişli çıkışlı bir temel izlemesi, gerekse GSMH içindeki payının fevkalade düşük olması, madencilik sektörümüzün "sahipsiz" olduğunu çok açık ve net biçimde belgelemektedir.

- Sektörel işgücüne ait temel göstergelere bakıldığında 1970 yılında toplam işgücünde yüzde 0,73 paya sahip olan sektör 1990 yılında yüzde 0,56 değerine gerilemiştir. 1990 yılı itibariyle sektörün işgücü 131 bindir. Son yıllarda uygulanmakta olan yanlış politikaların ürünü olan "kömür dışalını"nın, özellikle linyit sektöründe ücretle çalışanların sayısı üzerinde "olumsuz etkileri" olmuştur. Şöyle ki, anılan sektörde 1987 yılında toplam ücretle çalışan sayısı 42 bin 500 iken 1991 yılında yaklaşık 31 bine düşmüştür.

Aynı olumsuz gelişim sözü edilen sektördeki işyeri (işletme) sayısında da gözlenmektedir. Yine aynı yıllar için işyeri sayısı sırasıyla 254 ve 224 olup, önemli bir "daralma" yaşanmıştır.

- Sektörün işgücünün özelliği ise şu yapıdadır (1990): Okur-yazar olmayan yüzde 4,0, diplomasız yüzde 2,5, ilk yüzde 70,8, orta yüzde 8,3, lise yüzde 10,6, yüksek yüzde 3,6'dır. Sektörel işgücünün bu niteliği inşaat sektörüne ait dağılımlara benzemektedir. Özellikle iki sektörde yüksek olan "iş kazası büyüklükleri" bu sektörlerde çalışan işgücünün düşük "eğitim-öğretim" düzeyi ve olanağanüstü cılız verimlilik değerleriyle yakından ilintilidir. (Bilindiği üzere "verimlilik" ise, büyük ölçüde gerçekleştirilen yatırımların boyutu, sürekliliği, yönetsel denetimi ve kuşkusuz uygulanan üretim teknolojisiyle yakından ilintilidir.) Bu yapısal görünüm, sektörün ciddi darboğazlarından birini oluşturmaktadır.

- Sektörde çalışan kişi başına katma değer -1987 yılı fiyatlarıyla- 1989-1991 dönemi ortalama değeri 13 735 000 TL. olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için kamu ve özel madencilik kesiminde ortalama

"katma değer" büyüklüğü 13 587 000 TL./çalışan kişi ve 14 234 000 TL./çalışan kişidir. Katma değer içinde işgücünün payı sektörel bazda ortalama yüzde 30,21'dir. Özel sektör madencilğinde ise aynı büyüklüğün ortalaması –sözü geçen dönem için– yüzde 14,88 olarak hesaplanmıştır [12]. Emek konusundaki gelişimin sayısal göstergesi yaratılan katma değer içindeki işgücü maliyetinin payıdır. Bu açıdan bakıldığında, özel sektör madencilğinde emeğin değerlendirilmesi konusunda "ciddi bir çarpıklık" sergilendiği ileri sürülebilir. (Özel sektördeki bu ortalama değer 1990 yılına ait emek piyasası verilerinde rapor edilen ülke genelindeki –katma değer yüzdesi olarak ücret– yüzde 19 değerinden [9] yaklaşık yüzde 20 daha düşüktür.) 1987-1991 dönemine ait sektörde çalışan kişi başına işgücü maliyetinin ortalama değeri sektörel, kamu ve özel sektör bazında sırasıyla 3 708 000 TL., 4 137 000 TL. ve 2 037 000 TL. –1987 yılı fiyatlarıyla– olarak verilmektedir. 1987-1991 döneminde madencilik sektöründe çalışan kişi başına satışların ortalama değerleri sektör, kamu ve özel olmak üzere sırasıyla 1 846 ton, 2 113 ton ve 816 ton düzeyindedirler.

• Ülkemizin belli başlı madenlerine ait üretim büyüklükleri (1983-1991 dönemi itibariyle) *Şekil: 1*'de belirtilmiştir. *Çizelge: 3*'te ise üretim büyüklüklerinin istatistiksel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çizelge: 3

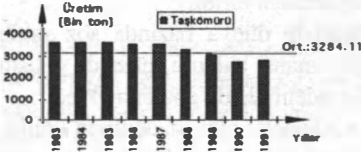
Belli Başlı (1983-1991) Maden Üretimlerine Ait İstatistiksel Değerlendirme, $\times 10^3$

Maden	X (ton/yıl)	δ (ton)	%V	X alt (ton/yıl)	X (üst/yıl)
Taşkömürü	3284,11	354,40	10,79	2994,66	3573,55
Linyit	38056,55	9379,98	24,64	30395,84	45717,25
Bakır	2999,77	774,44	25,81	2367,27	3632,26
Kurşun-Çinko	264,88	62,51	23,59	213,82	315,93
Krom	1011,11	339,70	33,59	733,67	1288,54
Antimon	31,22	17,16	54,98	17,20	45,23
Barit	288,11	71,67	24,87	229,57	346,64
Bor	1053,22	176,07	16,71	909,42	1197,01
Manyezit	1033,11	229,46	22,21	845,70	1220,51

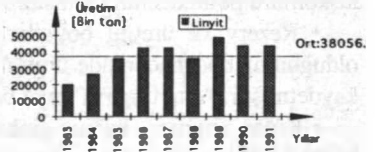
X: Ortalama değer; δ : Standart sapma; V: Değişkenlik katsayısı, X alt, X üst: % 95 güvenlik için ortalamanın alt ve üst sınır değerleri.

Şekil: 1

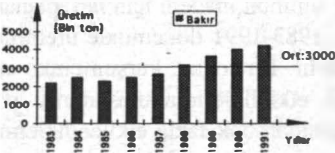
Belli Başlı Madenlerin Yıllar İtibarı ile Üretim Miktarları

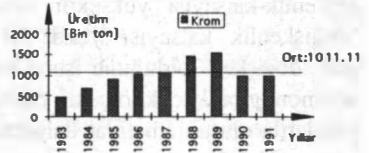
• Taşkömürü

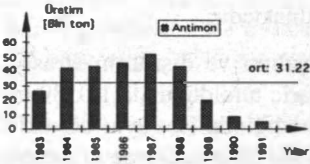
• Linyit

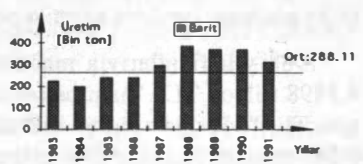
• Bakır

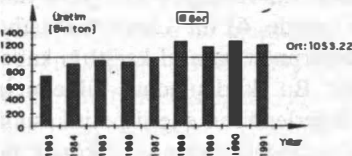
• Krom

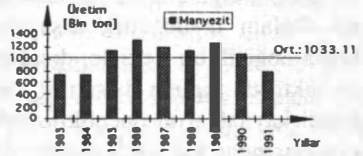
• Antimon

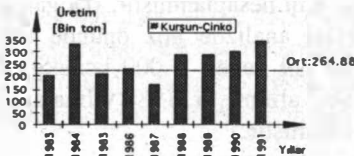
• Barit

• Bor

• Manyezit

• Kurşun-Çinko

Şekil ve çizelge yakından incelendiğinde şu sonuçlar üretilmektedir:

- Taşkömürü üretimi sürekli biçimde düşme trendi sergilemiştir. Bu, 1980'li yılların başından beri artan yoğunlukta uygulanan dışalım, taşkömürü politikasının olumsuz sonuçlarından biridir.

- Rezerv ve üretim boyutları itibariyle dünya bazında söz sahibi olduğumuz bor madeninde üretim performansı anlamlı düzeyde gelişim kaydetmiştir. Aynı başarılı trend barit madeninde de gözlenmektedir.

- Krom, antimon, kurşun-çinko ve magnezit gibi madenlerin üretimleri ise "inişli-çıkışlı" bir performans izlemiştir. Başka bir ifadeyle, sözü edilen madenlerin üretimindeki değişimi sayısal olarak ifade eden "değişkenlik katsayısı" yüksektir. Örneğin; antimon madeni için hesaplanan "değişkenlik katsayısı" yüzde 50 olup, 1983-1991 döneminde üretimin çok "değişken" olduğunu işaret etmektedir. Bu sonuç, kurşun-çinko ve antimon gibi küçük ölçekli madencilik etkinliklerinin uluslararası piyasalarda oluşan ani fiyat dalgalanmalarından çok fazla etkilendiklerini yansıtmaktadır.

- 1992 yılı itibariyle madencilik dışalımını ve dışsatımını açısından bir değerlendirme yapılırsa şu tablo ortaya çıkmaktadır:

1988 yılı fiyatlarıyla madencilik dışalımını ve dışsatımını sırasıyla 4,1198 trilyon TL., "ham petrol alımı" hariç tutulduğunda 1,0589 trilyon TL, "doğalgaz alımı" dikkate alınmadığında ise, aynı büyüklük 0,590 trilyon TL. ve 0,382 trilyon TL. [14] olup sektörde dışsatımın dışalımını –ham petrol+doğalgaz dışında– karşılama oranı yüzde 65'tir. Çok ilginçtir ki, "dışalım kömürü" 0,361 trilyon TL./yıl boyutu ile toplam madencilik dışalımının yüzde 61'ini oluşturmaktadır. Daha değişik bir deyişle, dışalım kömürünün parasal karşılığı kaba- ca sektörün toplam dışsatımını kadardır. Bu akıldışı sonuç, ülkemizin kendi kaynaklarını öncelikli olarak değerlendiren enerji politikasının olmayışından kaynaklanmıştır. Dışalım doğalgazının yerli kömür ile ikame edilmesi durumunda elde edilebilecek ulusal kazanç *Çizelge:* 4'te 1992 yılı verileri için hesaplanmıştır. (Doğalgaz projesi ile ilgili "önyatırımı"nı maliyeti analizde göz önünde tutulmamıştır. Yerli kömürün ortalama alt ısı değeri 3 000 kcal/kg, doğalgazın alt ısı değeri ise 8 250 kcal/m³ alınmıştır. 1988 yılına ait linyit fiyatları [11] kaynağından temin edilmiştir.)

Çizelge: 4

Doğalgazın Yerli Kömür ile İkamesinde Sağlanacak "Ulusal Kazanç"ın Boyutu

- 1992 yılında alınan doğalgazın miktarı $4,514 \times 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$
- 1988 fiyatı ile dışalım doğalgazın değeri 468,2 milyar TL.
- Doğalgaza eşdeğer linyitin miktarı $4,514 \times 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl} \times \frac{8\,250 \text{ kcal/m}^3}{3000 \text{ kcal/kg}}$
 $= 7,56 \times 10^9 \text{ kg/yıl} = 7,56 \times 10^6 \text{ t/yıl}$
- 1988 ortalama TKİ satış fiyatı ile linyitin karşılığı:
 $7,56 \times 10^6 \text{ t/yıl} \times 18\,189 \text{ TL/t} = 137,5 \text{ milyar TL./yıl.}$
- 1988 ortalama TKİ maliyeti ile linyitin karşılığı:
 $7,56 \times 10^6 \text{ t/yıl} \times 28\,286 \text{ TL/t} \approx 214 \text{ milyar TL/yıl.}$
- Sadece "maliyet tutarı" ile yapılan karşılaştırmaya göre:
Yerli kömür kullanımı ulusal ekonomi için daha ekonomik olup "doğalgaz tercih politikası" 1988 fiyatlarıyla ekonomimize yaklaşık 468,2-214 milyar TL $\approx$ 254 milyar TL'lik "ek yük" oluşturmıştır.

• 1989 sonu itibarıyla ülkemizde bulunan toplam 1 542 yabancı sermayeli firmadan madencilik sektöründe etkinlik gösteren firma sayısı 25'e çıkmıştır. Toplam sermaye 37 210 milyar TL. olup yabancı sermaye payı ise yüzde 40 ile 100 arasında değişmektedir. Şirketlerin kuruluşları: Sadece bir tanesi 1980 öncesi (1963 kuruluşlu), diğerleri ise yaygın olarak (1988-1989) dönemine rastlamaktadır. Ülkelere göre dağılımları incelendiğinde ağırlıklı olarak Avrupa kökenli firmalar (13 adet) öne çıkmaktadır (Karma: 4, ABD: 1, Kanada: 1 firma). Bir başka önemli tespit: Madencilik sektöründe ortalama yabancı sermaye payı (yüzde 71,9) tüm sektörlerin ortalama değerinden (yüzde 49,9) (imalat sektöründe sözü edilen büyüklük yüzde 45,3) daha yüksektir [15]. Bu sonuç, madencilik sektörümüzde biriken sermaye stoğunun cılızlığını daha farklı bir açıdan belgelemektedir. Ayrıca; üzerinde durulması gereken diğer bir belirlemeye göre, yabancı sermaye, global bazda gelişen

trende* çok uyumlu şekilde ülkemizdeki altın ve bakır madenlerine yatırım yapmıştır. Geçerken belirtilmelidir ki, altın madenciliğine giren firmanın yabancı sermaye payı yüzde 100'dür.

3. Öneriler

Gerek anormal ölçülerde bozulan gelir dağılımını ivedikle iyileştirmek, gerekse ekonomimizin diğer yapısal sorunlarını (yeterli tasarruf hacmi üretememek, sürekli dış borçla büyümeyi gerçekleştirmek, inişli çıkışlı büyüme, ihracat içinde yatırım mallarının payının cılız olması, artan işsizlik oranı, araştırma-geliştirme etkinliklerinin üretime "girdi" olarak girmemesi, bölgeler arasında çok ciddi boyutlara tırmanan sosyal-ekonomik farklılıklar, toplumsal yaşam ve eğitim kalitesinin düşüklüğü vb.) en rasyonel ve radikal biçimde gidermek amacıyla ülkemizde yeniden sanayileşme atılımına başlamak gerekmektedir. Güçlü, stabil ve yenilikçi olması gereken bu atılımda "madencilik sektörü" sahip olduğu doğal kaynaklar, insan potansiyeli ve üretim kültürü ile ağırlıklı rol oynayacak bir sektörümüzdür. Sektörün yapısal sorunlarını ortadan kaldırmak için alınması gereken önlemler ana hatlarıyla aşağıda özetlenmiştir. Ayrıntılı bilgi 3, 5, 7, 10, 11, 17 ve 18. kaynaklardan elde edilebilir.

- Ülkemizin tüm hammadde kaynakları, çağdaş değerlendirme kavramları içinde gözden geçirilmeli ve güvenilir bir envanteri çıkartulmalıdır. Mevcut envanterlerimizi artırmak amacıyla tüm ülke genelini içerecek yeni arama projeleri oluşturmalı ve bunlar yaşama geçirilmelidir. Devlet, bu konuda gereken iklimin yaratılmasında, gerekli finansman kaynaklarının temininde ve elde edilen sonuçların teknik ve ekonomik açıdan değerlendirilmesinde etkin rol oynamalıdır.

- * 1993 verilerine (pazar ekonomisi ülkelerinin madencilik sektörüne planladıkları yeni yatırım projeleri) göre toplam yatırım boyutu 20 milyar dolar olup, yüzde 80'i bakır ve altın madenciliğinde gerçekleştirilecektir. Bakır ve altın madenciliğinde yeni cevher kapasiteleri, sırasıyla 412 milyon ton/yıl ve 133 milyon ton/yıl olarak rapor edilmektedir. [16] Bu yeni kapasitelerin coğrafi bölge bazında dağılımı örneğin bakır madeni için kabaca şöyledir: Yüzde 60 Latin Amerika, yüzde 4 Asya, yüzde 1,5 Afrika ve yüzde 33,7 Kuzey Amerika. Tüm yeni projelerin -yıllık cevher kapasitesi bazında- dağılımı incelendiğinde ortaya çıkan sayısal görüntü (Asya+Afrika+Latin Amerika): Yüzde 55,5, Kuzey Amerika (Kanada+ABD): Yüzde 39,6 olmaktadır. Bu tablo içinde az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı payı, herhalde çok düşündürücü bir özellik taşımaktadır.

- Ülkemizde madencilik etkinliği yaygın bir şekilde "küçük ve orta ölçekli işletmeler" ile gerçekleştirilmektedir. Bu tür işletmelerin çok ciddi boyutlarda "finansman" ve "teknik sorunları" vardır. Bu işletmelerin teknik ve finansman problemleri, sağlam ve yeterli kaynaklara dayandırılan "teşvik programları" yardımıyla kesinlikle çözüme kavuşturulmalıdır. Bu düzenlemede sektörün kendine özgü yapısal nitelikleri özenle göz önünde tutulmalıdır.

- Bugün kamu ve özel sektör arasında hiçbir koordinasyon yoktur. Her iki kesimde yapılan etkinliklerden kazanılan deneyimler sektörler arasında paylaşılmamaktadır. Bu nedenle, özellikle kamu bürokrasisi ile özel sektör arasında sadece ulusal ekonomiye daha fazla katkı getirmek temel felsefesine dayandırılan işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ülkenin madencilik sektörünün idari işlerini yürüten "kamu yönetimi" günün gelişen ihtiyaçlarına cevap verecek, kaliteli ve hızlı hizmeti üretecek biçimde yeniden yapılandırılmalıdır.

- Aramadan üretime, üretimden tüketime kadar uzanan tüm etkinliklerde "yüksek verimlilik ve kalite" temel ölçüt olarak alınmalı ve sektörde sözü edilen performans göstergeleri araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yoğun biçimde yaşama geçirilmesiyle yükseltilmesi sağlanmalıdır. Kamu ve özel kesim bu konuda çok daha güçlü ve istikrarlı işbirliği oluşturmalıdır. Sektörün sağlıklı büyümesini ve sürekli gelişmesini temin edecek bu hususun gerçekleştirilmesi yaşamsal önem taşımaktadır.

- Madencilik sektörümüzde stratejik hammadde konumunda bulunan bor madeni ve taşkömürü kamu denetiminde olmalıdır. Ancak, bunun anlamı sektörde bulunan KİT'leri bugünkü yapıları ile korumak değildir. Sektördeki üretici kamu kuruluşları çok ciddi biçimde gözden geçirilmeli, finansman yönünden güçlendirilmeli, çağdaş teknoloji ve yönetim isteklerine cevap verecek ölçülerde iyileştirilmeli ve hedef, bu işletmeleri en kısa zamanda ulusal ekonomimize tekrar kazandırmak olmalıdır.

- Madencilik sektörünün yapısal sorunları, büyük ölçüde genel ekonomide yıllardır çözüme kavuşturulmamış sorunların bir başka "yansıması"dır. Daha açık bir deyişle, sektörün yaşadığı sorunların kökü, sağlıklı "genel ekonomi"ye uzanmaktadır. Diğer kelimelerle,

özenle ve çok ciddi biçimde irdelenmesi gereken sadece "madencilik sektörü" değildir, tüm boyutları ve karmaşık ilintileriyle "genel ekonomi" olmalıdır. Kömür madenciliğimizi 1983 yılından beri daraltan ve beraberinde onarılması mümkün olmayan "olumsuzlukları" getiren "dışalım kömür ve doğalgaz" politikası yukarıda kısaca ifade edilen durumun en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır.

Tartışma

Soru: Açıkladığınız tabloda kamu işletmeleriyle özel işletmelerin maliyetleri arasında biri 6, biri de 7 virgüllü olan bir fark var (dolar/ton). Görünüşe göre arada çok fazla bir fark yok. Tartışma konusu kamu mülkiyeti ve kamulaştırmadan yana politikalar olduğuna göre, verimlilik yönünden bu işletmeler arasında bir durum tespiti yaptınız mı? Var mı böyle bir şey?

Ergin Arnoğlu: Her sektörün kendi özelliğine bağlı olarak, KİT ve özel sektörün bütün ekonomik parametrelerini karşılaştırabiliyorsunuz. Sadece üretimi devam ettirmek yönünden yapılan yatırım açısından bakıldığında bütün madencilik faaliyetlerinde kamu öndedir. Teknoloji açısından bakıldığında hakikaten KİT'ler teknoloji üretilen ve iyi mühendislik mektepleri olarak bir dönem ülkemizde hizmet vermişlerdir. Bu kabul edilen bir gerçektir. Aynı şekilde, mühendislik kalitesi açısından baktığımızda, tabiatıyla araştırma, geliştirme açısından da bakmanız lazım. KİT'ler o yön itibarıyla da öndedir. İşçi başına yapılan üretim açısından da, bütün sektörlerde KİT'in rakamları daima özel sektörün önündedir. Kaza istatistikleri açısından da bakıldığında (gerçi Zonguldak'ta kimi zaman grizu patlaması sonucu dramatik boyutlu kazalar var, bu bir gerçek. Bu gerçek sektör itibarıyla düzeltilmesi gereken bir olaydır. Bir maden sektöründe sağlıklı bir şekilde verimliliği artırdığınızda iş kazaları istatistikleri aşağı düşmektedir. Dolayısıyla işgüvenliği ve işçi sağlığıyla ilgili bütün parametreler aşağı çekilmektedir), kaza performansı açısından KİT'ler daha düzgün bir tablo göstermektedir. Ayrıca, özel sektörde meydana gelen kazalar rapora bağlanmaz. Rapor disiplini içinde götürülmediğinden mevcut veriler gerçeği yansıtmaz.

Soru: Maden politikası için ulusal ve uluslararası ölçekte hangi dayatmalar daha ağır basmaktadır? Ulusal maden politikası yoktur dediniz.

Ergin Arnoğlu: Büyük boyutlu işletmeler açısından bakmamız lazım. Özellikle Zonguldak'ın dokusu önemli olduğu için oradaki bilgi birikimimizi iletmek istiyorum. Kömür olgusu fevkalade önem kazanan bir olgu ve 21. yüzyıl enerji çağı olarak ilan ediliyor. Ya da kömür çağı olarak iddia ediliyor. Tüm veriler bu yöndedir. Özellikle kömür açısından bakıldığında, rezerv bakımından, üretim bakımından ve yapılan yatırımların büyüklüğü açısından, altyapı yatırımlarıyla birlikte bakıldığında başta ABD'yi, hemen arkasında Avustralya ve Güney Afrika'yı görüyoruz. Ve bunlar gerek üretim gerekse uluslararası kömür piyasalarında büyük hacimlerde kömür ihraç eden ülkeler. Enerji sektörüyle yakından ilgili ülkeler ve bunların da altında organik olarak uluslararası bağlantılar var. Çok karışık bağlantıları var ve büyük yatırımlar söz konusu. Bu yatırımların geriye alınması gerekmektedir. Çünkü ABD 2020, 2040, 2060'a hazırlanıyor. Raporlardan bunu görüyoruz. Avustralya da, Güney Afrika da öyle. Dolayısıyla bu ülkelerin dayatmış olduğu gayet sistematik bir olgu var. İşte Zonguldak maalesef bu sıkıntıyı yaşıyor. Zonguldak'ın kapatılmasını istiyorlar. Neden? Çünkü ülkemizin şu ya da bu boyutta 2000-2005 yılında 15-20 milyon ton/yıllık bir taşkömürüne ihtiyacı var. Bir taraftan da çok yoğun masif bir yatırım yapılmış. Bunların geri alınması gerekmektedir. İşte bu çok sabırlı bir projeksiyondur. Hemen bugünden yarıya giden bir projeksiyon değildir. O açıdan siyasi erke hazır olan, siyasi erki almak isteyen bütün partilerimize görev düşmektedir. Yarınları hazırlamamız lazım. Yarınlara bakıp bu kaynaklarımıza yön vermemiz lazım. Bu son derece önemli bir noktadır. Günlük siyasal yaklaşımlarla bir noktaya gidemiyoruz. Bakın, çok düşündürücü bir olaydır. 2060'lı yıllara hazırlanıyoruz.

Ülkemizde de tabiatın vermiş olduğu kaynaklarımız var. Ülkenin bir ulusal politikası olmadığı için ben envanterinin bilemiyorum. Ne kadar üzücü bir olaydır. Bugün ben buraya geldiğimde envanteri sizin diktatinize sunmam gerekiyor. Bütün verilen rezervler artı-eksi yüzde 50 hata içeriyor. Ayrıca, bütün ülkemizi derinliğine kapsayan ciddi arama çalışmaları olmadığı için ulusal bilançoyu net olarak göremiyoruz. Dolayısıyla uyanık olmamız lazım. Politikalarımızı üretmemiz gereki-

yor. Siyasi iradede yer alan bütün partilere görev düşüyor. Bakın çok güzel bir örnek veriyorum. Bu, sevdiğimiz bir partinin kamu programı içinde yer aldığı için dürüstlikle, açık yüreklilikle söylüyorum. Bilgi çağına giriyoruz. Dolayısıyla her partinin bir araştırma geliştirme bölümü olması lazım. Yani üniversitede, farklı yerlerde, gönüllü kuruluşlardan farklı olarak veyahut kanun araştırma, geliştirme kuruluşlarından farklı olarak politikada doğru tespitler yapabilmek için, analitik tespitler yapabilmek için mutlaka partilerin kendi içinde arı gibi çalışan beşer, onar, on beşer yıllık projeksiyonlar olması gerekiyor. İşte bunların arasında en önemli sorun Zonguldak sorunu. Veya ben özel demeyeyim de, enerji politikası diyorum. Çünkü hiç kimse fark etmiyor. Enerjimiz şu anda yüzde 60 oranında dışarıya bağlı. 2010 yılında bu rakam yüzde 65'e, yüzde 70'e yükselecek. Bir ülke düşünün. Ülkede bütün kaynaklar var. Değerlendirilecek beyinler de var. Kalpler de var. Ama çizilen politika! Bunun içinde biz yüzde 70'lere doğru bir bağımlı ülke haline geliyoruz. Bu bakımdan bu konu fevkalade önemli.

Soru: Türkiye'de yaklaşık maden rezervlerimiz ne kadardır ve şu andaki istihdam ne kadardır veya bu tespiti yapmaya yönelik teknik çalışmalar konusunda uluslararası bir baskı var mıdır? Ve bugün tam istihdamla çalışsaydı madenlerimiz, miktar ne kadar olurdu yaklaşık olarak?

Ergin Arnoğlu: Birinci Madencilik Şûrası'nda ortaya konulan verilere göre 2 trilyon dolarlık bir envanterimiz var. Bugün gözle görülen yedekler, yani rezervlerin karşılıkları belli rakamlarla çarpıldığında, alt alta getirildiğinde, 2 trilyon dolarlık bir varlığa sahibiz. Tabiatıyla ben mühendis olduğumdan artı-eksi hata payını getirmem lazım. Biraz önce de söylendiği gibi, ciddi bir arama, ciddi bir envanter çalışması olmadığı için, bugün milli gelirimiz bazı yerde başka rakamla veriliyor, bazı yerde başka rakam veriliyor. Ama bizim bu rakamımızın içerdiği hata miktarı artı-eksi yüzde 25 kadar. Bu hata sınırıyla kabul edebiliriz. İki, Türkiye'mizde aşağı yukarı üretimi yapılan maden sayısı 59 civarında. Bu güzel bir rakam. Bazı ülkelerde hiç madencilik faaliyeti yok. Bizde değişik madenler var. Tabiatıyla teknolojinin istekleri ve araştırma-geliştirme ile bu sayı da

artırılabilir. Hatta hemen aklıma geldi. Eskiden kalker tozu kullanılmazdı. Fakat bugün dolgu malzemesi olarak kullanıldığı için ayrı bir katma değer, ayrı bir malzeme olarak sektördeki yerini aldı. Arama bakımından da, ülkemizde biliyorsunuz, Atatürk'ün eliyle, ulusal madencilik envanterini çıkarmak ve madencilik aramaları yapmak üzere hepimiz için çok güzel bir akademi olan Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur. Ve bugün size açık yüreklilikle söylüyorum: Ne madencilik etkinliği yapıyorsak veya hangi madenleri çalıştıyorsak, bütün bunlar, MTA'nın 1935-1950 arasında Cumhuriyet'in o tutkulu döneminin heyecanıyla yaptığı arama faaliyetlerinin sonuçlarıdır. Ergani, Divriği, Guleman... Dünya literatüründe Guleman, herkesin bildiği ve herkesin ilgiyle takip etmiş olduğu bir olgudur. Ve altında MTA'nın imzası vardır, MTA'nın o ruhla yapmış olduğu çalışmalar vardır.

Fakat 1980'den itibaren adeta bu enstitülerin faaliyetleri görülmezden gelindi, bir gizli el MTA'yı sekteye uğrattı.

Fakat bizim bunu yıkmamız lazım. Yani illa işler dışardan dayatılıyor, illa bunun üzerinde bir gölge var düşüncesine ben belli ölçülerde katılıyorum. O benim araştırma geliştirme yapamamamın aczi içinde girilen bir korkudur saygıdeğer meslektaşlarım. Yoksa Amerika, İngiltere veya bir başkası çokuluslu, belli bir ölçüye kadar doğrudur. Bugün madencilik sektöründe ve ulusal ölçekteki araştırma geliştirmemiz "binde

mertebesindedir. Oysa, milli gelirin yüzde 4-5'ini araştırma geliştirmeye ayıran ülkeler var. Bilimi dedikodu şeklinde yapıyoruz. Particiliği dedikodu şeklinde yapıyoruz. Bunların daha seçkin, daha analitik olması lazım. Türk ulusunu olması gereken noktada görmek istiyorsak; mutlaka ve mutlaka bilgi yoğunluğuna, sanayileşme modeline ihtiyacımız var. Ve dolayısıyla bir de ülkede madencilik tabii pek algılanmayan bir sektör. Uzakta yapılıyor, dağda yapılıyor. Kendi aramızdaki kurultaylarda bunları enine boyuna çiziyoruz. Bakın Maden Mühendisleri Odası'nın kurultayları –kıskançlıkla söylüyorum– diğer alanlardaki kurultay sayısından çok daha fazladır. Nedense bu sektörde çok üretken insanlar var. İncelenmesi gereken bir sosyoekonomik boyut. 28 kurultayımız vardır. Hepsisi de basılmıştır. Hepsisi de yöneticilerimize gösterilmiştir, anlatılmıştır, heyecanla verilmiştir. Fakat bir tür eksikliğimiz var. Bu eksikliğimiz, kamuoyunun maden sektörünü yakından tanınamamasıdır. Çünkü

çok uzakta olan bir sektör. Dağda bayırda yapılıyor. Dolayısıyla inşaat sektörünün bu lokomotiflik görevi aslında maden sektörü için söylenmesi gerekiyor. Bazı ülkelerde bu rakam, biraz önceki analize gidelim, madencilik sektörü yüzde 10-15'lere kadar varıyor. İnşaat sektörü genelde hep yüzde 5,5-6'dır. Demek ki, o politikaları üretmemiz lazım. Ve bunu ancak bilgiyle, araştırma yoluyla artırmak mümkün diyorum.

Madencilik sektörü işkolundaki ortalama işçimizin eğitim süresi 2 ile 4 yıl arasında. Ortalama işgücünün eğitim süresi 10-11 yıl gibi düşünün. Tabiatıyla o verimlilik konusunda, yaratıcılık konusunda, iş emniyeti, iş kazalarından korunma konusunda, bu eğitim hususu da var. Türkiyemizde madencilik sektöründeki ortalama işgücü 110 bin ile 130 bin arasında değişiyor. Bazı zamanlarda krom sektörü önplana geçtiğinde bir işgücü artırımı oluyor. İşte o dönemde sektörde 10-20 bin kişilik bir artış oluyor. Genel ortalama 110 bin işçi.

Soru: İlerde eğer kalkınma hamlesine gireceksek, enerji sektörünün madencilik sektörüne olan talebi ne olacaktır? Madencilik sektörüyle enerji sektörü arasındaki yüzde 60'lık bağımlılık oranı devam edecek midir? İkinci sorum: Sermaye yatırımlarının oranlarını negatif olarak verdiniz. Bunların sabit fiyatlardaki eğrisinde çok daha değişik, çok daha keskin bir düşmeyle karşılaşacağımız kanısındayım. Gene bununla ilgili olarak son sorum şu: Özel sektörün yatırım ve üretim yapma eğilimi kamu kesimi ile paralellik gösteriyor. 1950'lerdeki gayri ulusal madencilik politikalarıyla aslında özel sektörü hızlandırmaya yönelik, hatta yabancı sermayeye imkânlar sağlayacak zemin hazırlanıyor. 80'li yıllarda bu daha yaygın bir şekilde kullanıldı. Buna rağmen niçin özel sektör kamudan daha geride?

Ergin Arnoğlu: Sabit sermayeye oranlar, cari fiyatlar değerlendirmesi üzerinden yapılmıştır. Fakat diğer sektör dağılımlarında 1987 yılı sabit fiyatları değerlendirmesi altında trendi arama gayreti gösteriliyordu. Sabit fiyatlarla yapıldığı zamanki reel durumu ortaya koymak açısından önemli, orada daha canlı sonuç alıyoruz.

Enerji ile madencilik sektörü arasındaki ilinti... Ülkemizde planlı kalkınmayı ele aldığımızda; enerji sektöründe yatırımlar arttığında, paralel bir trend olarak madencilik sektörünün de arttığını görüyoruz.

Özellikle linyit sektörü içinde paralel yatırımları görebiliyoruz. Böyle bir çalışmam vardı. Enerji sektörüne yapılan yatırımlarla madencilik sektörü üst üste geliyor. Fakat belli bir döneme kadar üst üste gidiyor. Bu 1970 ve 1980 dönemini kapsıyor.

1980-1985 arasında termik santrallar, özellikle linyit bazlı termik santrallar konusunda ciddi yatırımlar yapıldı ve o dönemde de madencilik sektörü hareketlendi. Maalesef ülkemizdeki enerji politikasızlığı diyelim, öyle daha rahat vurgulanacak, buna yakın plandan baktığınızda anlaşılmayan nedenlerden dolayı bir doğalgaz olgusuyla, bir ithal kömür olgusuyla karşı karşıyayız ve nitekim 2000-2010 projeksiyonlarında konu edilen termik santralların büyük bir kısmı ithal taşkömürüne ya da buhar kömürü dediğimiz kömüre dayandırılıyor. Bir kısmı da doğalgaza bağlanıyor. Şimdi düşünün, ülkemizde 8,6 milyarlık linyit var ve her türlü kalitede linyit var. Ve özellikle de ülkemizdeki kömürlerin ortalama değeri 2 000 kcal/kg'dir. Dolayısıyla termik santrallar için de idealdir. Belli çevre kaygısı nedeniyle emisyonlar açısından bir sıkıntı olabilir. Hay hay, o zaman yakma sistemlerini değiştirebiliriz. Akışkan yataklarda yakmak suretiyle kükürtdioksiti yanma rejimi sırasında işte dolomit ile alabilirsiniz, kalkerle alabilirsiniz. Yüzde 90 oranında bir arınma randımanıyla ülkemizdeki kömürleri kullanabiliyorsunuz. Yani çevreden gelen kaygılar nedeniyle bu değişiklik, bu makas yapılmamıştır. Ve üstelik ülkemizde de uzun yıllardan beri –bunu memnuniyetle sizle paylaşmak istiyorum– akışkan yatak konusunda, gerek bilgi birikimi bakımından gerekse küçük uygulamalar itibarıyla hatırı sayılır bir teknolojimiz var. Bir de kömürümüz var.

Şimdi bu makas neden meydana getiriliyor? İşte biraz önce söylemeye çalıştığım gibi, dışardan yapılan, yani dışarda kömür üzerinde yapılmış yatırımların karşılığı alınmak bakımından pazar alanları açıyorlar. Bunların başında da gelişmekte olan ülkemiz en önde duruyor. Çünkü enerjiye ihtiyacı var. Hakikaten dünya ortalaması açısından fevkalade aşağıda bulunuyoruz. Bunun en azından 3 katı gerekmektedir. Dolayısıyla enerji, Türkiye'mizde satılabilen bir şeydir; bir meta diyelim, bir kol diyelim. O bakımdan da sektörün kendi içinde saklı olan ekonomik cazibesini de bir kenara aldığımızda, dışardan gelen esintiler sonucunda bu ithal taşkömürü ve doğalgaz geliyor. Hatta bizim endişemiz, birdenbire

nükleer enerji lafları telaffuz edilmeye başlandı. Şüphesiz ki, nükleer enerji de bu enerji azlığında güvenilebilir olarak yer alan bir enerji kaynağı. Bir itirazımız yok. Çevre açısından da bir itirazımız yok. Fakat teknoloji açısından, büyük makro ölçüler açısından itirazımız var. Şöyle bir itirazımız var: Türkiye'de üretilen enerjinin bir tasarrufu yok. Dolayısıyla bu politika içinde mutlaka enerji de tasarruf edilmesi lazım. Enerji, Türkiye'mizde çok pahalı. Ben bir çalışmamda bu miktarı hesaplamaya çalışmıştım ve ithal doğalgazla oranını bulmaya çalışmıştım, tasarruf edilebilecek ölçekte olan enerjimiz ki, bugün ne sanayide bir tasarruf politikası vardır, ne evlerimizde ne de ticarethanelerde bir enerji tasarrufu politikası vardır. Dolayısıyla son derece enteresandır, gelişmiş ülkelerde birim milli gelir başına yaratılan ya da birim milli gelir başına hasredilen enerji tüketimine 1980'le 1990 arasında baktığımızda negatif trend görüyoruz. Ama orada da bir sanayileşme var. Orada da yüzde 2-3 oranında bir büyüme var. Fakat neden bunun artması gerekirken negatif bir trend var? Nedeni şu: Altını çiziyorum, üretilen enerjiyi *tasarruflu* kullanıyorlar. Ve yüzde 20, yüzde 30 ölçeğinde bir tasarruf söz konusudur. Ve bugün bizim sektörümüzde yüzde 30 bir enerji tasarrufu mümkündür. Bu şekilde, üretilen enerjiyi tasarruf etmek suretiyle makro boyutta bir ekonomi yaratabiliriz.

Soru: Akışkan yataklar sisteminin uygulanmasında Türkiye'nin teknolojik seviyesi dünyayla mukayese edildiğinde yeterli midir? Ve bu teknoloji uygulandığında hava kirliliğinden ne oranda etkilenmemiş olacağız? Bu durumda, alternatif enerji maliyetleri karşısında linyit kullanım maliyetleri ne olur?

Ergin Arnoğlu: Ulusal kaynakları kullanmak suretiyle birim kaloriye maliyet, dış kaynaklı kömür ve doğalgaza nazaran daha ucuzdur. Bu bir analitik gerçektir. Fakat doğalgazcılar da kabul ettiler en sonunda. Çünkü gerçek bir tane. Doğalgaz ve dışardan gelen ithal kömür üzerinden birim kaloriyi kaç liraya mal ettiği sorusunu sormamız lazım. O parametreye baktığımızda yerli kaynaklarımız ekonomiktir. Kullanım ekonomisi her an mevcut. Tabii çevre kaygısını ben saygıyla karşılıyorum. Bir araya geliyoruz. Güzel tartışmalar oluyor. Birtakım şeyler öğreniyoruz. Akışkan yatak teknolojisi (ki,

ben yakından takip ediyorum gerek TÜBİTAK, gerek İTÜ'deki kimya mühendisliği, ODTÜ'teki bütün çalışmalar, bilimsel bilgi birikimi tamdır) 1975'ten itibaren başlamıştır. Ve orta boy sistemlerde, yerli teknolojilerle fabrikalarda akışkan yatak kullanmak suretiyle başarıyla kullanıldığını görüyoruz. Benim bildiğim 8-9 örnek var. Uzun yıllardan beri çalışıyor. Dolayısıyla teknoloji açısından halen bir sıkıntımız yok. Hemen çevreyle ilgilendirerek söylüyorum. Akışkan yatağın ana felsefesi, toz halinde turbulans içinde yanma rejimini sağlıyorsunuz. Yanma tam oluyor. Dolayısıyla yanma sonucu çıkan emisyonlar, klasik yanma rejimlerine nazaran fevkalade az oluyor. Ayrıca, yanma rejimi içinde hücreye kalsiyumkarbonat enjekte edildiği için hava içindeki kükürtdioksit kalsiyumkarbonatla tutuluyor. Ve dolayısıyla bacadan atılan emisyondaki kükürtdioksiti arındırma oranı yüzde 95-98'dir.

Soru: Karbondioksit konusunda?

Ergin Arnoğlu: Doğalgazı yaktığınızda da karbondioksit çıkacak. Bütün fosil yakıt kullanımlarında kaçınılmaz olarak karbondioksit çıkacaktır. Atmosferde biriken karbondioksitin dünyadaki iklim rejimini değiştirme kaygısı söz konusudur. Bilimsel olarak tartışmalar sürüyor. Bazı bilimsel çevreler bunun dışında bulgular ortaya koyuyorlar. Ama genel izlenim, artan karbondioksitle birlikte, atmosfer sıcaklığı belirli bir hızla yükseliyor. Bu bir gerçek. Fakat akışkan yataklar kullanıldığında her türlü kömürümüzü istenilen emisyon oranlarında başarıyla yakabiliyoruz. Bu bir analitik gerçektir. Ve yerli yakıtlarımız kullanım ekonomisi bakımından birinci plandadır.

Soru: Bu madenlerin ülkemizde yabancı sermaye yoğunluğu nedir?

Ergin Arnoğlu: Madencilik sektörümüzde yabancı sermaye yoğunluğu az. Nedenlerinden biri, büyük rezervler değil ve aranmış rezervler değil. Arama yoğunlukları az olduğu için, tam tanımlanmadığı için cazibe noktası olamıyorlar. Fakat altın konusunda 3-4 yabancı sermayenin etkin olarak çalıştığını görüyoruz. Altın konusu benim çalışma konum değil. Ama yabancı sermaye o noktada var. Bütün sektöre gelmemesi nedenlerinden biri de, Türkiye'deki rezervler daha ziyade dağınık, orta ve küçük

ölçekte işletme kalitesine uygun olduğu için yatırım bakımından bir cazibe teşkil etmiyorlar. Fakat çok iyi kaynaklar var. Bunların başında Çayeli gelir. Rezervisi MTA tarafından yapılmıştır. Üniversiteden ben de araştırmacı mühendis olarak Çayeli projesinde üniversite grubu içindeydim. Didik didik ortaya çıkarılmış ciltlerce araştırma var. Ancak bu şartlar altında yabancı sermaye bunları inceledi. Ama dikkatinizi çekiyorum, arama faaliyetlerini MTA yaptı. Üniversite ve Etibank'ın fizibilite bölümünden araştırmacılar ciltler dolusu projeler ürettiler. Yani her şey hazır, sermaye birikimi olmadığı için ve ülkede bu konuda ciddi bir politika izlenmediği için 3-4 yabancı kaynaklı firma Çayeli'nde kompleks dediğimiz sülfürlü bakır cevheri üretim faaliyetini yapıyorlar.

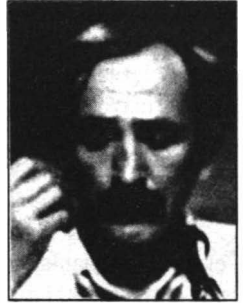
KAYNAKLAR

- [1] ARIOĞLU, E., "Türk Madencilik Sektörüne Genel Bakış", İTÜ Maden Fakültesi, 35 Yıl Sempozyum Kitabı, İTÜ, Temmuz 1989.
- [2] ARIOĞLU, E., UZ, B. ve ARI, Ş., "Türk Madencilik Sektörüne Toplu Bakış", *Dünya Ekonomi-Politika*, 30 Mart 1989.
- [3] ARIOĞLU, E., YÜKSEL, A., *Türkiye Linyit Madenciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Birsen Kitabevi, İstanbul, 1984.
- [4] ARIOĞLU, E., ARI, Ş., "Antimon Madenciliğine Genel Bakış", *Dünya Ekonomi-Politika*, 29 Eylül 1989.
- [5] ARIOĞLU, E., "Zonguldak Kömür Havzası Gerçeği", *Barometre* gazetesi, 22-29 Ağustos ve 5 Eylül 1994.
- [6] ARIOĞLU, E., UZ, B., ESENLİ, F., "Türkiye Kromit Madenciliği", *Dünya Ekonomi-Politika*, 6, 7, 8 Ocak 1986.
- [7] ARIOĞLU, E., "Küçük Ölçekli Madencilik ve Sorunları", *Dünya Ekonomi-Politika*, 20-21 Eylül 1990.
- [8] KÖSE, H., ONARGAN, T., "Ege Bölgesi Maden Potansiyeli ve Değerlendirilmesi", ESIAD (Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği), ESIAD Yayın No. 93/ESA-3, İzmir, 1993.
- [9] KEPENEK, Y., YENTÜRK, Y., *Türkiye Ekonomisi*, Geliştirilmiş 6. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

- [10] *Türkiye Birinci Madencilik Şûrası*, Yurtiçi Madencilik Geliştirme Vakfı, 1991.
- [11] *Türkiye İkinci Madencilik Şûrası*, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, Kasım 1993.
- [12] BÜYÜKKILIÇ, D., TARIKAHYA, F.N., KISAER, H., *Madencilik Kesiminin Yapısı ve Verimlilik Göstergeleri*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No. 522, Ankara 1994.
- [13] YILMAZ, A.O., Karadeniz Bölgesi'nde Küçük Ölçekli Madencilik Etkinliklerinin Değerlendirilmesi Konusunda Devam Etmekte Olan Doktora Tezi Çalışması (Yönetici: E. Arıoğlu).
- [14] *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)-Ekonomi ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler*, DPT Yayını, Ankara 1994.
- [15] OYAN, O., *Türkiye'de Madencilik Sektörü, Yabancı Sermaye ve Özelleştirme*, Madencilik Bilim ve Teknik Kongresi, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.
- [16] BOWERS, G., THOMAS, A., "Investment Focus", *Mining Magazine*, London, January 1995.
- [17] ARIOĞLU, E. (Editör), *Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme*, Genel Maden İşçi Sendikası Yayını, Ankara, 1994.
- [18] *Türkiye Taşkömürü Kurumu İnceleme Kurulu Raporu Özeti*, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Madencilik Bülteni, sayı: 40, Ankara, Nisan 1995.

KENT RANTLARININ TOPLUMA GERİ DÖNDÜRÜLMESİ

Celal Beşiktepe
Harita Mühendisleri Odası
Eski Genel Başkanı

Günümüz Türkiye'si ekonomiden siyasete, kültürden ahlaka, yaşamın tüm alanlarını saran, tarihinin en derin bulanımını yaşamaktadır.

Milyonlarca insanı yakından ilgilendiren sorunların ve çözüm yollarının tartışıldığı "Kamulaştırma Forumu"nu düzenleyen İşçi Partisi'ni bu faaliyeti nedeniyle kutlarım.

Kent Rantları Kamuya Neden Geri Dönmeli?

Kent rantlarının kamuya geri dönüşünün nasıl olacağı konusunda öneriler geliştirirken; "Niçin rantı kamuya geri döndürmemiz gerekiyor?", önce bunun cevabını çok anlaşılır bir şekilde ortaya koymak istiyorum.

Ülkede üretime dönük yatırımlar düşmüş, geçimlerini çalışarak sağlayan bütün halk kesimlerinin yaşam koşulları ağırlaşmış, işsizlik almış başını yürümüş:

Son 14 yıllık dönemde, işçilerin ve kamu çalışanlarının ulusal gelirden aldıkları pay yüzde 32,7'den yüzde 14'e, çiftçilerin payı yüzde 24,3'ten yüzde 15'e düşüyor. Buna karşılık sermaye gelirleri ise yüzde 43'ten yüzde 71'e yükseliyor.

İşte bu tabloyu, özellikle içinde bulunduğumuz koşullarda, Yeni Dünya Düzeni, küreselleşme, özelleştirme gibi kavramların insanların beyinlerine şırınga edildiği günümüzde, doğru değerlendirmemiz gerekiyor.

Vergi vermeyen, üretim alanında yatırım yapmayan ve "üretimden kaçış sürecini yaşadığı", sözcüleri tarafından da ifade edilen sermayenin gelirlerinde yüzde 43'lerden yüzde 71'lere varan bu artış, ne tür kazançlardan oluşmaktadır?

Sermaye kuruluşları, bir yandan üretime dönük faaliyetlerini sınırlandırıyor, işçileri işten çıkarıyor, üretimi düşürüyor; bir yandan da yüksek kazançlar elde ediyor. Ekonomik durgunluğa rağmen, üretim dışı yollarla beslenen ekonomi büyüyor.

Sermayenin *üretim dışı faaliyetlerinin* gelirlerindeki bu artışın ekseninde, bankalar-sermaye piyasası-kent rantları-mafya gelirleri yer almaktadır.

Bugün ülkemizde, üretim dışı gelirlerin ulusal gelir içindeki payı yüzde 45-55 arasında değişen büyük bir orana ulaşmış bulunmaktadır. Üretim karşılığı olmayan bu kazançların içinde kent rantları ise yüzde 60-75'lere varan bir paya sahiptir.

Bu durum, üretim karşılığı olmayan kazançların, yani rantların, ülke ekonomi politikasına hâkim olduğunun açık bir ifadesidir. Bu tablo, serbest piyasa ekonomisi adı altında soygun, hırsızlık ve rüşvetin hâkim olduğu rant ekonomisinin varlığını sergilemektedir.

Bu ekonomi, ayrıcalıklı bir azınlığın, toplumun yarattığı değerleri çeşitli yöntemlerle kendi hesabına geçirebildiği bir avanta ekonomisi haline gelmiştir.

İnsanların üretim amacıyla girdikleri ilişkilerin ayırt edici bir niteliği de, onların toplumsal olmasıdır. Değeri emek yaratır. Doğal nesneler emek harcanarak belli bir ihtiyacı karşılayacak duruma getirildikleri zaman, değer adını verdiğimiz yeni bir nitelik kazanırlar.

Bir kullanım değeri, kullanım amacıyla yaratılan bir emek ürünüdür. Bir değişim değeri ya da meta da aynı amaca yöneliktir. Meta,

kullanım değeriyle değişim değerinin birleştiği bir emek ürünüdür. Metanın kullanım değeri olmasaydı, değişim değeri de olmazdı. Herhangi bir yararı olmasaydı, kimse onu satın almak istemezdi.

Rant, faiz ve endüstriyel kâr, yalnızca, metanın artı-değerinin ya da onda içerilen ücretlendirilmemiş emeğin farklı kısımları için kullanılan farklı isimlerdir. Rant sözcüğü, günümüzde bu anlamını yitirerek, toplumun küçük bir kesitinin üretime dönük hiçbir faaliyette bulunmadan ulusal gelirden el koyduğu haram para anlamına gelmektedir.

Üretim Dışı Bir Kazanç Olarak Rant Ekonomisi

Üretim karşılığı olmayan bu kazançlar, yüksek oranda seyreden enflasyonun da nedenidir. Çünkü üretim karşılığı olmayan kazanç, emek değildir, emek karşılığı alınan ücret değildir. Bu, kapitalizmin genel mantığı içinde sermayenin gasp ettiği artı-değer de değildir. Üretim süreci içinde yaratılan bir değer olarak da karşılığı yoktur.

Üretim dışı yollarla ulusal gelirin büyük bölümüne el koyan küçük bir azınlık, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin en yüksek oranına ulaşan yüzde 150'lik enflasyonun da sorumlusudur.

Geçimlerini çalışarak sağlayan halkın bütün kesimleri, her geçen gün ağırlaşan yaşam sorunları, yükü sırtına yüklenen enflasyon ve bu yüzden sürüklendikleri yoksulluk nedeniyle alanları, meydanları dolduruyor, haklarını arıyor. Çalışanların ulusal gelirden aldıkları payın azalması, bu kesimlerin eyleme geçişlerinin bir dışavurumu olarak ortaya çıkıyor.

Sistem, üretim dışı faaliyetler sonucu elde edilen kazançların her geçen gün büyüdüğü bir yapıyı üretiyor; sermaye, üretim dışı faaliyetlerde bulunan rantıye sermayesinin, yani en parazit olan kesimlerin eline geçiyor.

İşte bu mevcut sistem, siyasal, sosyal ve kültürel değerleriyle tıkanmış durumdadır. Kendini üretemeyen, yenilemeyen sistem, var olan değerlerini yeni imajlar içerisinde sürekli tüketmektedir. Basın organları ve medya kanalıyla yapılan yoğun tüketim propagandası, sistemin sosyal, ideolojik, kültürel ve ahlaki değerleri bakımından çürümüşlüğüne bir dışavurumu olarak yaygınlaşıyor.

Üretim karşılığı olmayan kazancın meşru olduğu, teşvik edildiği bir toplumda ahlaktan, aileden, insanlıktan, sevgiden söz etmek mümkün değildir.

Rantları Kamuya Nasıl Geri Döndüreceğiz?

Rant ekonomisi, ülkemizde, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle hızla gelişmiş ve 15 yıl içinde kanser gibi sistemin bütününe yayılmıştır. Bu hastalık yerel yönetimlere de geçmiş ve kentlerimiz rant ekonomisinin sarmalına girmiştir.

Üretim dışı gelirlerin ekseninde yer alan ve ülke ekonomi politikasında önemli bir paya sahip "kent rantlarına" ve "kamuya geri dönüşünün" nasıl olacağı konusuna geliyorum.

Bu konuda bazı önerilerim olacak. Bu öneriler daha çok bu konuda yapılacak tartışmalara ve geliştirilecek çözümlere katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Şimdi imar hukukunun ülkede nasıl işlediğine, boyutlarının nelerine vardığına bakalım. Her şeyden önce imar hukuku denen hukukun bir var olma gerekçesi var, ortaya çıkış nedeni var. Eğer insanlar sahip oldukları mülkleri üzerinde sınırsız bir hak kullanıyor olsalardı, diledikleri yapılanmayı yapıyor olsalardı, toplumsal çıkarları bir an unutup olsalardı, imar hukuku diye bir hukuktan söz etmek de mümkün olmazdı. Demek ki, imar hukuku ve biçimlendirdiği bütün hükümleri, insanların sahip olduğu mülkleri üzerinde başkalarına ve topluma zarar vermeden, neyi ne şekilde yapacaklarının kurallarını koyan bir hukuk dalı olarak karşımıza çıkıyor.

İmar hukuku, gayrimenkuller üzerinde imar hakları getiriyor. Bu haklar, kamu tarafından alınan planlama kararları doğrultusunda kullanılıyor. Arazi kullanım kararları kamu tarafından alınırken, bu kararlar sonucu yaratılan imar haklarının kimlere neyi kazandırdığını düşünmek zorundayız. Kamu tarafından yaratılan imar hakları mülkiyet hakkının adeta doğal, çok meşru bir sonucu olarak görülmektedir. Oysa bu, mülkiyet hakkının doğal bir sonucu olamaz. Çünkü, mevcut bir arazi, yapılaşmanın boyutlarını tayin konusunda baştan bu vasfa sahip midir, yoksa bu vasfa sahiptir dendikten sonra mı sahip olmuştur?

Kentteki parsel sahipleri kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda yapılarını yaptıklarında, bir süre sonra bir kaostan doğacağı açıktır. Birinin yaptığı yapı, bir başkasının yaptığı yapının değerini ortadan kaldıracaktır. Böylece her mülk sahibinin kendi mülkiyet hakkını kullanması diğerinin hakkını ortadan kaldıran bir sonucu doğuracaktır.

Liberal özgürlük ve liberal mülkiyet kavramları birbiriyle bağlantılıdır. Güç özlemi, özgürlük özlemi gibi doğal zeminini ve mantıksal sonucunu mülkiyet düşkünlüğünde bulur. Liberal dünyada, hiçbir kardeşlik duygusu, çıkarıcı olmayan hiçbir yükümlülük, hiçbir toplumsallık, tümüyle özel olmayan hiçbir sevgi ya da bağlılık olamaz.

Liberalizmin kent planlaması, kentsel arsaların kullanılmasında mülk sahiplerinin birbirine zarar vermeyen formun oluşturulmasının aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Kent planlamasında, tasarlanan nüfus projeksiyonuna bağlı olarak oluşturulan eğitim, sağlık, kreş, spor gibi kamusal alanlar, imar mevzuatı gereği yer almaktadır. Özel mülkiyet altındaki topraklar üzerinde tasarlanan bu kamu hizmet alanlarının doğal olarak kamuya devri gerekecektir. Liberalist anlayışa göre, bu alanlardaki mülkiyet devirlerinin, mülk sahibinin rızası ile gerçekleşeceği öngörülmektedir. Kamu bu alanları satın alarak, kendisinin ürettiği planı yaşama geçirebilmektedir. Kamu, hem kent planını yaparak mülk sahibinin el koyacağı değer artışını sağlamakta, hem de mülk sahibine yüksek bir pazarlık gücü kazandırdıktan sonra, pazarlık ederek rant aktarmaktadır. Bu, adaletsizliğin, bir değil iki kez tekrar edilmesidir.

Ülkede işleyen bu sistem sonucu, kent planlamasının toplum yararına dönük hiçbir kararı, uygulama alanı bulamamaktadır. Sistemin kent politikası, kamunun imar kararları ve hareketleri sonucu mülk değerlerindeki artışların, topluma geri alınması için herhangi bir tedbir önermiyor. Yasalarda yer alan değerlendirme resmi (şerefiye) ise uygulama alanı bulamıyor.

Liberalizm ve Kentler

Liberalizm kent planına, mülk sahiplerinin arsalarını sadece kullanmaları açısından yaklaşarak, sistemin devamını sağlamakla ye-

tinmektedir. Liberalizmin bakış açısıyla, insan, ne ahlaki bir bütün, ne de daha geniş toplumsal bir bütün olarak anlaşılır; yalnızca kendisinin bir sahibi olarak anlaşılır. İnsanın özü, başkalarının istençlerine, bağımlılığa karşı özgür olmaktır; özgürlük ise sahiplenmenin bir işlevidir.

Oysa kentler, toplumsal bir ürün olarak ele alınmalı, toplumsal olarak tüketilecek mekânlar olarak düşünölmeli. Kentsel mekânlarda planlama sonucu getirilen imar hakları, kadastral mülk sahiplerinin el koyacağı doğal hakları olamaz. Mülk sahiplerinin kadastral parsellerinden "kent planına göre" imar parsellerine geçiş, kamusal bir karar olarak toplum adına üretilmektedir. Bu geçişle birlikte yaratılan değer artışı, kent toplumuna ait olup, ancak kentsel yaşamın yeniden üretiminde kullanılabilir. Kentsel mekânda oluşan değer artışı bu yanıyla topluma ait olduğu gibi, bu değer artışının haksız bir kazanç olarak da mülk sahibi yerine topluma geri dönmesi gereklidir.

Oysa kamu tarafından yaratılan değer artışları; yaşanabilir, sağlıklı, çağdaş, temiz bir çevre yaratılması için toplumun hizmetine sunulmalıdır. Bunu geliştirecek bir modeli yaşama geçirme konusunda duyarlı ve istekli bir toplumsal yapı oluşturmalıyız.

Kentsel mekânda, mülkler üzerindeki değer artışlarının mülk sahibinin hakkı olarak görölmesi; daha önce üzerinde bina yapılmış arsalarda "yık yap" sürecinin başlamasına, kentlerin tarihi ve kültürel kimliklerinin yok edilmesine yol açmaktadır.

Kentlerimiz, rant ekonomisi ve buna bağılı olarak gelişen "rant kültürünün" hâkimiyeti altına girerek, her gün yeni yeni "kente karşı işlenen suçlara" tanık olmaktadırlar. Her gün yeni bir "kent vurgunu" haberi yaşamımızın doğal bir unsuru haline geliyor. Basın ve medya her zamanki gibi, olayları, mevcut sistemin işleyişi, çürümüşlüğü olarak değil, zabıta haberciliğı anlayışıyla vermeye devam ediyor.

Kentlere karşı işlenen suçların üretimi, dönem dönem çıkarılan "İmar Affı" yasalarıyla sistemin kendisi tarafından da açıkça besleniyor. "İmar Affı" gibi popölist ve yağmaya dayalı politikalar, sistemin varlığını, işlerliğini sürdürmesi için sık sık gündeme geliyor. Sistem, kent sorunlarının çözümünde bunların dışında bir arayışa girmeyi de gündemine almıyor.

Yalnızlık, liberal psikolojinin en önde gelen özelliğidir. Liberalizm, insanı, yalnız olduğu için saldırgan ve açgözlü olarak tanımlar. İnsan, ihtiyaçların güttüğü, güç peşinde ve mülkiyet düşkünü bir yaratıktır.

Ülkede yaygınlaşan rant ekonomisi, toplumun bireyelerine de bu "rant"tan bazı paylar vererek *mülkiyet düşkünü yaratıkları* geliştiriyor, çoğaltıyor. Kentli olma, kentinin sorunlara sahip çıkma kültürünün gelişmesini engelliyor. Yerel yönetimler, sonuçta "kent rantları" peşinde koşan yapılara kolayca bürünüyor veya rantçılar yerel yönetimleri ele geçiriyor.

Çözüm, Sosyalist Kent Modelidir

Tüm uygar dünya kentlerinde, kent topraklarının olabildiğince kamu elinde olması yönünde modeller geliştirilirken, ülkemizde yerel yönetim ve merkezi hükümetin var olan kamu topraklarını "yağmaya dayalı" elden çıkarmalarını kavgıyla gözliyoruz.

Kentlerin çevre, ulaşım, altyapı, yerleşim, kent korumacılığı konularında çözümler üreten toplumsal yapıların örgütlenmesi de cılız girişimler olarak kalıyor. Toplumun derinliklerinde kendini ifade edecek yapılara bir türlü ulaşamıyor. Demokratik kitle ve meslek kuruluşlarının, sistem dışı arayış içinde olan siyasi yapıların faaliyetleri de toplumsal örgütlenmede olması gereken düzeye ulaşamıyor.

Kent rantlarının yarattığı sorunlar karşısında, kuşkusuz en radikal çözüm; kentsel topraklar üzerinde spekülasyon olanağının bulunmadığı "sosyalist kent" yönetim modelidir. Sosyalist kent modeli; ücretsiz, etkin ve yaygın eğitim ve sağlık hizmetleri, etkin bir toplulaşıma, kültürel ve sanat etkinliklerindeki gelişmişlik, yerel yönetimlerin ekonomide, özellikle üretim ve denetim alanlarında sahip oldukları etkinlikle örnek uygulamalara sahne olmuştur.

Üzerinde durduğum konu, bugün içinde bulunduğumuz koşullarda demokratik toplumsal talepler açısından asgari çözümler üretmektir. Bugün içinde bulunduğumuz somut sorunlar karşısında, somut çözümler üretmeliyiz. Konumuzla doğrudan ilgili olduğu için "*enflasyonun nasıl ortadan kaldıracağı konusunda*" pratik cevaplar ver-

melimiz. Demokratik güçler, sistemin uygulamalarını izlemekte zorlanmamalı, güncel politikayı okuyabilmeli ve alternatif somut çözümler üretmeli. Bu, sosyalizmin önünü kesen yapıları aşmak için olduğu kadar, kitleselleşen bir toplumsal örgütlenmeyi yaratmak için de gereklidir.

Kent rantlarının topluma geri döndürülmesi, emek eksenli demokratik dönüşüm sürecinin programı açısından ele alınmaktadır. Toplumsal ve demokratik olma niyetindeki bir hareket, genel olarak rantları, konumuz açısından kent rantlarını denetlemenin toplumsal ve siyasal araçlarını tasarlamak durumundadır. Ülke nüfusunun yüzde 65'lere varan büyük bir kesimi kentlerde yaşamakta, ülkenin siyasi geleceğini kentli nüfus belirlemektedir.

Türkiye'de şu anda bir kaos yaşanıyor. Kent rantlarının, gayrimenkuller üzerinden kazanılan paraların "meşru kazançlar" olduğu şeklinde çok kötü ve yanlış bir eğilim var. 60 milyon insanın yaşadığı Türkiye'de 12 milyon aile var, 12 milyon ailenin en azından 7-8 milyonu ev, mülk, arsa sahibidir. Bunların hepsi, mülkünün, evinin, arsasının değer kazanması sürecini izlemektedir. Bundan umut beklemektedir. Çünkü devlete güveni kalmamıştır. Şimdi, bu tür bir kazanma eğiliminin var olduğu bir toplumda insanların birbirini sevmesi, birbirine saygı duyması da mümkün değildir. Yani bir toplumda bu yolla kazanma ahlakı, meşru bir ahlak haline getirilmişse, bu toplum çöker. İşte biz, bunu ortadan kaldırmak istiyoruz.

Kent sorunlarının artık işin içinden çıkılmaz boyutlara vardığı Türkiye gibi hızla kentleşen ve ekonomik gelişmesini büyütme isteyen ülkeler, kaynaklarını büyük ölçüde yatırım için harekete geçirmek zorundadır. Sağlıksız kentsel yapının oluşmasının önemli nedenlerinden biri, yerel yönetimlerin yeterli kaynağa sahip olmamasıdır. Kamunun kararı sonucu üretilen kentsel arsa üzerindeki değer artışının, mülk sahibinin doğal hakkı olarak görülmesinin sonucu, her yeni yerleşim kararı yerel yönetimlere önemli ek maliyetler getirmektedir.

Yeni yerleşim kararı alınan bir yerde, o yerin yerel yönetimin başına açacağı problemleri düşünelim. Yerel yönetim; altyapısından, ulaşımından, okulundan, hepsinden sorumlu. Yeni yerleşime açılan yerdeki mülk sahipleri bu sorunların çözümü için hiçbir katkıda bulunmuyorlar. Üstelik yeni yerleşimden dolayı bir değer artışı ortaya

çıkıyor. Bu değeri kamu almıyor. Böyle garip, toplum dışı bir uygulama olamaz. Bu durum, kentte yaşayan insanların haklarının da gaspıdır. Bu açıdan da bakabiliriz olaya.

Plan kararlarını alma sürecinde aktif olan kamu, kısa bir süre sonra bu konumunu terk ederek pasif konuma geçmekte, mülk sahipleri aktif konuma gelmektedir. Oysa, her kamu planlaması yerel yönetimlere kaynak yaratmalıdır. Tarla vasfındaki arazinin kentsel arsaya dönüşmesi süreci büyük oranlarda değer artışları yarattığı için bu mümkündür. Bu, kentsel arsa üzerindeki değer artışının tümü veya önemli bir bölümü mülk sahibi yerine kamuya aktarılarak yerine getirilebilir.

Eksenine Emegi Alan Demokratik Bir Yaklaşım

Bir diğer önerim de, kentsel toprak mülkiyetinde mülk sahibinin denetimini sınırlamak. Yani mülkiyetin iki boyutlu olarak kalmasını sağlamak, üçüncü boyut olarak değerlendirdiğim imar haklarının topluma ait olduğunu kabul etmek. Bu öneride, toprak mülkiyetinin aslında tarımsal toprak mülkiyeti olduğu, toprak sahiplerinin bu mülklerini, üzerine yapı yapmamak koşuluyla istediği gibi kullanabilecekleri kabul edilmektedir. Tarımsal toprak, kentsel arsa niteliğine büründüğü zaman, kamuya ait olan imar hakları ya kamudan satın alınacak ya da kamu tarafından doğrudan kullanılacak.

Kentsel arsa mülkiyeti, yakın tarihimizde örneklerini bildiğimiz iki sahipli mülkiyet sistemi olarak ele alınmaktadır. Miri mülk toprak sisteminin olduğu dönemde toprağın sadece kullanım hakkının kişilere ait olduğu gibi. Burada, iki boyutlu mülkiyet hakkı kişiye ait, üçüncü boyuttaki hakların değerleri kamuya ait. Bu mülkiyet anlayışıyla biz neleri çözeceğiz?

Konuşmamın başında belirttiğim üretim dışı gelirlerin, haksız kazançların ulusal gelir içindeki oranını azaltacağız, yani enflasyonu düşüreceğiz. Yatırımların üretken alanlara yönelmesini sağlayacağız. Ülke ekonomi politliğini yeniden kuracağız.

Kentsel mekânda oluşan değer artışları kamuya aktarıldığı için, kent arsasındaki spekülasyon cazibesini kaybedecektir. Kentin yapılaşmış alanlarında mevcut yapıların "yıkılıp yeniden yapılması" şeklinde gelişen baskı da ciddi ölçüde azalacak, tarihsel kent dokusunun yok edilmesi önlenecektir.

Kent rantlarını topluma döndürmek için; toplumsal yapıların örgütlülüğünün gelişmişliğine bağlı olarak, demokratik içerikli kent yönetim modellerinin de alacağı biçimlere uygun yeni yöntemler geliştirmek mümkündür.

Kent rantlarının topluma geri döndürülmesi olarak tartıştığımız konu, aslında toplumun yerel iktidarından başlayan ve merkezi hükümet hedefleri olan demokratik toplumsal mücadelesidir. Bu konuda geliştirmeye çalıştığımız her yeni öneri, bu mücadelenin güncel ve somut hedeflerini belirleme amacını taşımaktadır.

Kent rantlarını topluma geri döndürme talebimiz yerel ölçekte, ulusal ölçekte ve evrensel ölçekte de haklı karşılığı olan taleplerdir. Bu kadar haklı olduğumuz bir konuda söylediğimiz şeylerin sistem tarafından kabul edilmesi mümkün değildir.

Ülkede gündem oluşturmayı, sorunları tartışmanın devamlı bir işlevi olarak ele almalıyız. Gündem oluşturmayı, sistemin mekanizmalarına bırakma, haklardan ve sorumluluklardan bir yanıyla vazgeçme veya güçlü bir tartışma zemini yaratamama demektir. Kendi gündemini oluşturamayan bir toplumsal hareket, tartışma ve karar üretme isteği taşıyan potansiyel güçlerini de sürekli bir yıkıma, umutsuzluğa sevk eder. Demokratik toplumsal bir hareket, insan umudunun gücünü taşımalı, bu potansiyele dayanmalıdır.

Bugün ülke insanı umutsuzluğun ve çaresizliğin içine itilmiştir. Ülkeyi içine itildiği bunalımdan, eksenine emeği alan, sorunlara bu eksenden bakarak somut çözümler üreten güçlü bir toplumsal hareket çıkarabilir.

Ancak böyle bir hareket, eşitlik, kardeşlik ve adalet kavramlarını yeniden üretir; sürmekte olan kirli savaşı sona erdirebilir.

Teşekkür ederim.

Tartışma

Soru: Sizin getirdiğiniz yaklaşımda kamu tanımı çok önemli. İki alanda kullanıyorsunuz: Bir, toplumsal yararın en çok olacağı anlamda kamu diye söz ediyorsunuz; iki, organ olarak kamu sözü geçiyor konuşmanızda. Kamu nedir, bunu açar mısınız? Nasıl anlamamız gerekiyor; nasıl bir işleyişle sizin söylediğiniz bu olumsuzlukları aşabiliriz?

Celal Beşiktepe: Kamunun tanımı bu olayın ekseninde yer alıyor. Buna katılıyorum. Kastedilen kamu, bugünkü mevcut düzen mekanizmalarında kullanılan anlamda değil; ben, kamuyu toplumsal çıkar anlamında kullanıyorum. Toplumsal yeni bir örgütlenme anlamında kullanıyorum.

Bu kullanımı daha anlaşılır kılmak için, bir örnek vermek istiyorum: İstanbul yerel yönetiminde, bazı yerel yönetimde görev alan bazı insanlar, bir toplukonut uygulaması için kamulaştırma yapıyor. Bu kamulaştırmayı yeni bir kent yaratmak için yapıyorlar. Bir kamu kararı olarak yapıyorlar. Yapmış oldukları kamulaştırma sonucu, o alanlarda üretilmiş olan kentsel arsaları toplum çıkarı için, gerçekten emekçilerin çıkarı için, gerçek ihtiyaç sahipleri için değil, onun rantını pazarlamak ve paylaşmak için hırsızlık ve rüşvet mekanizmalarından pay almış kesimlere dağıtıyorlar.

Kamulaştırma yapılmış görünüyor; kamu yararı için yaptım diyor; arkasından o alandan yararlanmayı kamu dışı, toplum dışı yapılara bırakıyor. İşte kamu yararı derken bunu kastetmiyorum. İçerisinde emekçisi, toplumun emeği ile geçinen kesimlerinin yer aldığı demokratik toplumsal bir yapıyı kastediyorum. Emek dışı güçleri içine katmıyorum. Böylesi bir kamunun aktif konumda olduğu duruşun sürdürülmesini sağlayacağız derken, toplumsal dinamiklerin içinde yer aldığı yapı, o kamusal mevzileri terk etmeyecek, bu mevzilerdeki duruşunu sürdürecektir.

Soru: Rant gelirlerinin ulusal gelir içinde yüzde 45-55 gibi rakamlara ulaşması korkunç bir boyut. Bu boyut, başka bazı konuların açıklanmasında da çok önemli bir rol oynuyor. Bir kere, rüşvetin

Türkiye'de bu boyutlara varmasının bir kaynağı; yolsuzluğun, zorbalığın bu ölçüde yaygınlaşmasının, faşist örgütlenmenin bu boyutlara varmasının ve hatta solun bir kesiminin kirlenmesinin bu boyutlara varmasının kaynağıdır.

Sayın Beşiktepe çok iyi bilir; SHP belediyeleri döneminde de, bunun kötü örnekleri görülmüştür. Niye bu kadar yüksek rant oluşuyor? İkincisi; bu kadar yüksek rant oluştuktan sonra bunu ne yapacağız, kamuya mı aktaracağız, yoksa önceki gibi kapışılacak mı ? Soruyu tekrar açmak lazım: Bir kere bu ölçüde bir rant oluşumu meşru mudur, sağlıklı mıdır? Böyle bir sistemde bu rantları kamuya döndürmek mümkün müdür? Yani belediyenin kararıyla, ya da merkezi hükümetin kararıyla yüksek fiyatlara fırlayan küçük küçük araziler ya da katlar veya caddeler vb... Bu kadar yüksek bir rantın oluştuğu bu ortamda, bu rantı kamuya geri döndürmek mümkün mü ?

Diğer sorum: Toprakta özel mülkiyet tümüyle ortadan kalktığında; sosyalist bir düzende, kent topraklarında yine de rant oluşur mu?

Celal Beşiktepe: Bir kez; bu rant bizim dışımızda oluşuyor. Dün Arslan Hoca, "Bilimin olmadığı yerde falcılık geliyor. Kapitalizm tıkandı, dünya kapitalizmi, artık üretiminin sonuna geldi" dedi. Buna ben de katılıyorum.

Kapitalizm doğayı, çevreyi yok ediyor. Norveçli artık balık yemiyor. Dünya kapitalizmi yıllardır bir kriz yaşıyor. Zaten bu krizden bir çıkış noktası olarak bizim gibi ülkelerde özelleştirme gündeme giriyor. Dünya kapitalizmi de artık yatırım yapmıyor, rantıye kesiminin eline geçiyor. Bunun doğal sonucu olarak kapitalizmin Türkiye'deki kesimi de ranta yöneldi. Bu rant, toplumun birçok kesimi gibi, solun bir kesimini de kirletti. Eskiden sol hareket içinde yer alan döneğin Boyner hareketi içinde yer almasını da bununla izah edeceğiz.

Bugün bizim dışımızda oluşan, mevcut sistemin getirmiş olduğu bir olayla karşı karşıyayız. Sistemin ürettiği bir olaydır bu. Meşru olmadığını, haksız bir kazanç olduğunu, bu kazancın nasıl bir toplum yapısı ürettiğini ve bu kazançların sonuçlarının enflasyon olduğunu belirttim.

Sosyalist kent modelinde, örnekleri yaşanmış olan modellerde kent rantı oluşmuyor. "Sosyalist kentin" ne olduğu, ne tür bir yapı ve biçim alması gerektiği, nasıl bir topluluk yaşantısı getirmesi gerektiği

konusunda Sovyetler Birliği'nde 1920'li yıllarda başlayan tartışmalar, 1930'lu yıllarda son bulmuş ve Sovyet kent modelinin nasıl olacağı karara bağlanmıştır. Bu modelde; kentsel topraklar üzerinde spekülasyon olanağı olmadığı gibi, eğitimin, sağlığın ve ulaşımın ücretsiz olduğu bir sistem kabul edilmiştir. Bu sistemde kent rantları yoktur.

Ülkemizde sosyalizmi kurmak isteyen, nihai amacı bu olan demokratik güçler olarak, rantı yaratan bütün mekanizmalarla mücadele eden araçları geliştirmek, sistemi izlemek, teşhir etmek ve bundan *nasıl kurtulacağımızı* somut olarak ifade etmek zorundayız. Toplumu adım adım sosyalist çözümlere yaklaştırmalıyız, bu çözümlerle tanıştırmalıyız.

Dünkü oturumda Arslan Bey'in dediği gibi, dört kişiden birinin oyunu alan iktidar oluyor. Bugün seçime giriyorsunuz, İşçi Partisi de giriyor. Sistemin uygulamalarına karşı bir şeyler yapmak zorundasınız. Seçimi aldık, ama "sorunlarımızı sosyalizmi kurduktan sonra çözeceğiz" diyemeyiz. Sistemi aynen de kabul etmeyeceğiz. Biz, sistemin yaratmış olduğu bu kent rantlarını; toplumun ahlakını, insanların birbirini sevmesini, kardeşliği yok eden, bütün çürümüşlüğü'nün asıl nedenlerinden biri olan bu olayı ne yapacağız? Demokratik toplumsal programımız çerçevesinde bunu yok edeceğiz, yani kamuya döndüreceğiz. Bu kaynakları, kentteki toplumsal yaşamı yeniden üretmek; ulaşımı, sağlığı emekçi kesimlere ucuz sunmak; kentin imarını yeniden yapmak için kullanacağız.

Bunu yapmaya başladığımız zaman da, kent rantının, spekülasyonun cazibe merkezini ortadan kaldıracacağız. Rantçı kesimlerin ürettiği bataklığı kurutmaya başlayacağız.

İstanbul'dan bir örnek vermek istiyorum. İstanbul Ticaret Odası'na kayıtlı emlakçı sayısı 900 civarında. Emlakçılar Derneği, Maliye'ye kayıtlı emlakçı sayısının 20 bin olduğunu, ama dernek üyesi 80 bin emlakçı olduğunu ifade ediyor. 10 milyon nüfuslu İstanbul'da, 125 kişiye bir emlakçı düşüyor. Tabip Odası'ndan aldığım bilgilere göre; 1150 kişiye bir doktor düşüyor. Anlatmak istediğim olay bu.

Soru: Aslında kentler dışında bir olgudan söz edeceğim. Karadeniz sahilinden Akdeniz sahillerine kadar uzanan ve yılda 15 gün kullanılan süper lüks daireler, binlerce villa yapıldı; bunlar zeytin ağaçları ve Türkiye'nin doğal kaynakları ziyan edilerek yapıldı; çok büyük kaynaklar buralara akıtıldı. Siz bunlara nasıl bakıyorsunuz?

Bu; halktan alınan, sanayiden, eğitimden, sağlıktan alınan kaynakların bu şekilde kullanılması ve ayrıca doğanın tahrip edilmesi. değil mi? Bunlar son 15 yılda patlak verdi. Buna nasıl bakıyorsunuz?

Celal Beşiktepe: Aslında konumuzla doğrudan bağlantılı. Rantın sahibi; onu bir değer yaratarak, onu bir üretim karşılığı elde etmediği için üretken olamayan alanlara rahatlıkla yatırabiliyor. Sahilleri yapılaşmaya açacak planlama kararlarını rüşvet mekanizmalarıyla alabiliyor. Toplumdaki ahlaki kirlenmenin asıl nedeni de bu. Ülke sahillerinin doğal güzellikleri ve ekolojik dengeleri rahatlıkla göz ardı edilebiliyor. Kentlerde yaratılan rantlar, artık küçük kent yerleşimlerine benzeyen sahillerimizde de yaratılıyor. Toplumun tümüne ait sahillerimizden herkesin yararlanması mümkün olmuyor. Sahiller artık gizlenemez bir şekilde mafyanın denetimine geçiyor.

Sahillerdeki yapıların bir bölümü, 1970'li yıllarda mantar gibi fişkıran kooperatif örgütlenmeleri yoluyla yapıldı. Orta gelir gruplarının biriktirdikleri tasarrufları toplayan bazı kooperatif organizasyonlarının bir kısmı sonuçlandı, bir kısmı da vurguna yöneldiği için girişimler yarım kaldı. Ama, sahillerde özellikle 1980 sonrası gerçekleştirilen yapılaşma faaliyetleri daha çok rant elde eden kesimlerce yürütüldü. 1980 sonrası ülkede teşvik edilen üretim dışı kazanç yolları, sistemin bütün yapılarını adeta kucakladı; yerleşim kararları alan belediyeler bu işin eksenine haline getirildi. İmara açılmayacak yerler bile rüşvet karşılığı yapılaşmaya açıldı.

Rantlar, sistemin düzen mekanizmaları eliyle yaratılmaktadır. Ege Üniversitesi'nde bir doçentin *Kleptokrasi*, yani hırsızlık demokrasisi diye yaptığı bir çalışma var. Diyor ki; konsolide bütçe kaynaklarının kimlere aktarıldığını anlamak için transfer harcamalarına bakın. Transfer harcamalarına ayrılan paylar, yapılacak hırsızlığın payları olup, bu payların büyüklüğü açısından Brezilya, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinden sonra, dördüncü sıraya oturuyoruz.

Doğal olarak eğitimden, sağlıktan alınan paylar rantiyerlere aktarılmaktadır. Türkiye bütçeleri sosyal hizmetlere son derece düşük paylar ayırmaktadır. Sağlık ve sosyal hizmetlere ayrılan paylar, konsolide bütçe harcamaları içinde 1992'de yüzde 5'lik bir paya sahiptir; bu payın GSMH içindeki oranı ise yüzde 1'dir. Yine son yıllarda eğitim, sağlık ve sosyal refah harcamalarının GSMH içindeki payı

yüzde 6,5'tir. Türkiye bu hizmetlere ayırdığı pay ile dünyada Kenya, Pakistan, Zambiya, Endonezya, Bolivya, Kamerun, Filipinler gibi ülkelerin de içinde yer aldığı en yoksul ülkeler arasında 16. sıradadır. Özellikle sosyal harcamalar açısından, devletin çok büyük olduğu ve küçültülmesi gerektiği yolundaki iddialar tümüyle asılsızdır. Tersine, Türkiye sosyal alanda dünyanın en geri ülkelerinden birisidir. Bu açıdan, ülkede bir "sosyal kriz" olduğu açıktır.

Arkadaşımızın ifade ettiği gibi; sistem eğitimden, sağlıktan aldığı kaynakları rantçılara aktarmaktadır. Böylece "devletin küçültülmesi" politikası ile sosyal amaçlı harcamaların kısılması amaçlanmaktadır.

Soru: Kent rantları, kapitalizmde her zaman bizdeki gibi mi geliyor? Batı Avrupa'da rantlar bu düzeyde mi? Acaba Üçüncü Dünya ülkelerinde nasıl?

Celal Beşiktepe: Bir üretim biçimi olarak biliyoruz ki; kapitalizm, işgücünün kendisinin bir meta haline geldiği, meta üretiminin en yüksek gelişme aşamasıdır. Kapitalist meta üretimi, tarihi gelişme süreci içinde, çalışma sürecinin örgütlenmesi ve tekniğin gelişmesi yoluyla, toplumun bütün ekonomik yapısında önceki dönemlerin tümünü geride bırakan bir sömürü biçimidir.

Burjuvazinin, köylülüğe ve işçilere; özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganlarıyla, feodal bağlardan kurtulma ve feodal eşitsizlikleri ortadan kaldırılması yoluyla eşit hakların sağlanması talebiyle önderlik ettiği dönemi biliyoruz.

Bu dönem burjuvazinin birinci dönemidir. Bu dönemde, kapitalist üretim ilişkileri feodal toplumun bağrında geliyordu. Toplumdaki yeni üretim biçimi ile eski toplumun siyasi ve ideolojik üyapısı arasında bir çatışma ortaya çıktı. Özgürlük, eşitlik talebi yalnızca burjuvazinin değil, feodal bağlar altında olan geniş köylü kitlelerinin de çıkarlarını ifade ediyordu. Burjuvazi olaya meta üretiminin özgür bir biçimde gelişmesi olarak bakıyordu. Bu anlamda, özgür girişimden, toplumdaki, dünyadan söz edildiği zaman, burjuva özgürlük anlayışı, özel mülkiyetin ve özel kârın sürdürülmesi özgürlüğü ile özdeşleştirilir. Bu, emekçiler ve çalışanlar için özgürlüğün reddedilmesi anlamına gelir ki; bunu çok açık olarak ülkemizde yaşamaktayız.

Bugün ise, kapitalizmin içinde bulunduğu yapısal kriz nedeniyle artık üretken konumundan uzaklaştığını görüyoruz. Bunların Türkiye'deki temsilcilerinin gelirlerinin önemli bölümünü üretken olmayan alanlardan sağladıklarını izliyoruz. İstanbul Ticaret Odası'nın yaptığı araştırma sonuçlarından da bu tablo çıkıyor. Teknoloji çağı, bilgi toplumu laflarıyla kapitalizmi süsleyip yutturmaya çalıştıklarına tanık oluyoruz. Yeni Dünya Düzeni adı altında yürütülen kampanyanın özü budur.

Fransa'da gerek çevre kirliliği ve gerekse eskimiş teknolojileri nedeniyle, Türkiye'deki çimento fabrikalarını Fransızların satın alması, bizim de satmış olmamızın nedeni budur. Gelişmiş kapitalist ülke firmaları konut üretmek için, Türkiye'ye gelip, istekli bir şekilde yatırım yapıyorlar, sermaye aktarıyorlar. Neden? Bu yatırımların rantları yüksek diye. Kapitalizmin bugünkü evresinde ranta yöneliş artıyor. Bu yöneliş, Batı Avrupa'da da, Amerika'da da var.

Soru: Türkiye'de kapitalizm çağdışı bir şekilde gelişiyor. Tıpkı Amerika'daki gibi. Bugün yerel yönetimlerde temiz yöntemler uygulayacağını söyleyerek geldi, Refah Partisi. Oysa, her geçen gün yeni rant olayları ortaya çıkıyor. Yeni açılan sokaklarda, caddelerde mafya örgütlenmesi fiili bir güç olarak ortaya çıkıyor. Bunlarla artık devlet de başa çıkamıyor. İpin ucu kaçmış durumda. Şimdi, sosyalistler olarak oku yerel yönetimlere mi, mafyaya mı göndereceğiz?

Celal Beşiktepe: Biz oku göndermekten çok; yerel yönetimlerin demokratik bir yapıya kavuşturulmasını hedefliyoruz. Demokratik bir kent yönetim modelinin nasıl kurulacağı konusunda mücadele etmeliyiz. Toplumun "örgütlü katılımının" ve demokratik denetiminin belirleyici olduğu bir yapının oluşturulması, aynı zamanda yerel demokrasiyi de yapısal olarak geliştirecektir. Böyle bir yapı, rantçıyı da, mafya denilen asalakları da yola getirir.

Bugünkü belediye yapıları, bırakın mafyaya engel olmayı, mevcut belediye yasalarını bile yeterli bir şekilde uygulamamaktadırlar. Örneğin, 1580 sayılı Belediye Yasası'nın gerekleri bile yerine getirilmemektedir. Toplum yararına uygulama yapmak istediğinizde size engel olan yok. Demokratik kitle örgütlerinden, meslek odalarından,

sendikalardan, gönüllü çalışma gruplarından seçilmiş üyelerden oluşan "Kent ve Demokrasi Meclisi" oluşturun; kentin sorunlarını ve çözüm yollarını bu yapılarla tartışın, bu yapıların birikimlerinin yerel yönetime akmasının kanallarını açın, size kim ne diyebilir? Yerel yönetimleri rantların bölüşümünün bir aracı olarak ele aldığınızda, mafya ile başa çıkamazsınız. Mafya da, kim rantçı kim değil, takip etmektedir.

Refah Partisi yerel yönetimlere geldi. Kentin sorunları, rant kavgaları, rantların bölüşümü duracak mı? Hiç sanmıyorum. Tıpkı SHP belediyeleri gibi, onlar da geldiği gibi gidecek. Çünkü ne kadar gizlenmeye çalışılırsa çalışılsın, rantların paylaşımı farklı yöntemlerle sürecektir.

KENTLER, RANTLAR VE PLANLAMA

*Yrd. Doç. Dr. Çağatay Keskinok
ODTÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi*

Türkiye, yerleşme sorunlarına, çevre sorunlarına çözüm ararken *mülkiyet* ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumundadır. Emeğin üretim mekânında sömürsünün yanı sıra toplumsal olarak yaratılan değerlere *rantlar* olarak el konulmaktadır. Kentsel problemlerden ne zaman söz edilse, *kentsel rantlar* bu sorunların temel nedeni olarak gösterilir. Bu nedenle, kentsel sorunların çözümüne yönelik öneriler, üretim sürecini denetlemeksizin, rantlar sorununu hedef alan arsa politikaları ile son bulur. Örneğin, "haksız rantlar" yerel seçim tartışmalarının en sık tekrarlanan sloganıdır. Burada *rantlar*, zımnen aklanan kapitalist üretimin dışında, ondan bağımsız, hatta onu engelleyen bir olgu olarak görülmektedir; yani artığın hiçbir çaba sarf etmeksizin el konan bir bölümü. Oysa, artığa özel el koymanın bir biçimi olarak rantlar, kapitalist birikim ile, artıdeğer üretimiyle ve bu birikimin mekânsal olarak yoğunlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. *Rantlar*, kapitalist üretim tarzında toprak mülkiyetinin iktisadi biçimi olup *özel el koyma* ilişkisine dayanır.

Kent topraklarında, bir yandan, kamunun sağladığı altyapı olanakları, devletin yerel ve merkezi düzeyde gelişmeyi yönlendirici kararları, yatırım kararları, diğer yandan kır-kent çelişkisine, bölgelerarası eşitsiz gelişme düzeylerine, nüfus yoğunlaşma düzeylerine bağlı olarak oluşan kentsel büyümenin sonuçları olarak değer artışları ortaya çıkar. Bu gelişmenin doğası eşitsizdir ve *farklılaşmaları* kaçınılmaz olarak içerir. Ancak, esas olarak, kapitalizmin özel mülkiyete dayalı temeli, bu yaratılan değere, artı-değerin bir bölümüne *rant* olarak el koyma olanağı sağlar. Bu böyledir, çünkü kapitalizm özel mülkiyetin iktisadi anlamda kurumsallaşması üzerinde yükselmiştir. Bir başka deyişle, özel mülkiyet, kapitalizmin var oluş koşuludur ve özel el koyma ilişkisine dayanır. Bu böyledir, çünkü kentsel toprağa ilişkin tüm etkinlikler üretim eylemi ile doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda tersi için de geçerlidir bu ilişki. Sermaye birikimi için sürekli olarak fonksiyonel mekânsal biçimlerin ve dokuların yaratılmasına gerek vardır. Buradan şu düşünceye gelinebilir: Üretim etkinliğini tüm ülke mekânında denetlemeksizin, kapitalist üretimle ilişkili *rantlar* sorununu çözme olanağı bulunmamaktadır. Hak-kârî'de kentsel rantlar sorunu yoktur. Daha doğrusu yerel düzeyde kentsel politikalarla baş edilemeyecek bir rantlar sorunu yoktur. Bölgesel ölçekte denetlenemeyen, tümüyle piyasa ekonomisinin rasyonaltelerine göre işleyen üretim etkinlikleri, kır-kent çelişkisini güçlendirerek metropoliten kentlerde yığılma ekonomilerini oluşturmaktadır. Kentsel rantlar sorunu, bu gelişmenin, bu denetlenemeyen büyümenin sonucu olarak ortaya çıkar.

Bu kentsel rantlar sorunu bizleri birkaç yönüyle ilgilendiriyor. Birincisi, artan rantlar emeğin değer yitirmesine yol açıyor. Hem düşük emek fiyatı hem de konut çevresi de dahil olmak üzere, emeğin yeniden üretiminin koşullarının kötüleşmesi. Diğer yandan, *rantlar*, planlama düzenini bozmakta, altüst etmektedir. Etrafında oluşan çıkarlar, doğal ve tarihi çevrenin yok edilmesi sürecini hızlandırmaktadır. Rant beklentileri, kaçınılmaz olarak toprağa spekülâtif yaklaşılmasına yol açmakta ve önemli miktarda sermayenin gayrimenkule yönelmesini de beraberinde getirmektedir. Böylesi bir ortamda, kapsamlı kent planlama etkinliklerine yönelme olanağı bulunmamaktadır.

Bütün bunlara karşın, toprağa dayalı çıkarlar "kapitalist çıkarlara" bağımlı olsa bile, onların basit birer tekrarı değildir. Örneğin, ser-

mayenin spekülâtif amaçla gayrimenkule yönelişı, sermaye birikim sürecine tehdit oluşturabilir. *Sermaye* ile *rant* arasındaki ilişki yer yer çatışmaları içermekle birlikte, piyasa ekonomisi içinde her ikisi arasındaki çatışmayı çözmek olanaklıdır. Ancak bu otomatik biçimde gerçekleşmez. Devletin *müdahalelerini* ya da kimi kurumsallaşmış *müdahale biçimlerini* gevşetmesini gerektirebilir. Örneğin, İstanbul'da önemli sermaye gruplarının inşaat sektörü içinde gayrimenkule yatırım yapmaları, konut ve inşaat tekellerinin oluşumu, kentsel rantların bizzat büyük sermaye açısından birikim sürecinde ne denli önemli olduğunu gösteriyor. Ciddi bir sermaye birikim krizinin yaşandığı 1980'li yıllarda bu birikimin önündeki "engeller", piyasanın kısa süreli rasyonâlitelerine dayalı kısmi ve parçacı düzenlemelerle, hatta yer yer imar mevzuatının kurallarını aşarak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bunların ne pahasına olduğu bilinmektedir: Doğal çevrenin tahribi, su havzalarında yapılaşma vb.

Bugün belediyeleşme, ilçeleşme, il olma, "büyük kent" olma, metropolitenleşme istemleri bir şeyi çok açık olarak ortaya koymaktadır: *Kır* ile *kent*, *büyük kent* ile *küçük kent* arasındaki çelişkilerin, bölgesel eşitsizliklerin, buna bağlı olarak kamusal hizmet sunumundaki eşitsizliklerin ne denli güçlü olduğunu gösteriyor. Bu farklılaşma ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik *siyasalar* olmaksızın kentsel, metropoliten, bölgesel sorunlara planlama kapsamında çözüm olanağı bulunmamaktadır.

Günümüzde kentlere ve özellikle de metropoliten kentlerin gelişmelerine yapılan *müdahalelerin* ya da *müdahâlesizliklerin* eşgüdümsüzlüğü, piyasa mekanizmasının anarşik doğası ile yapısal olarak belirlenmektedir. Bu anarşik ve eşitsiz gelişme ortamı içinde hiçbir kent için tek başına kurtuluş olanağı bulunmamaktadır. Sözü edilen eşitsiz gelişmenin sınırlamaları altında her bir kentin planlaması *kestirilemezlik* problemini çözmeye yönelik olmaktan öteye geçmez. Piyasa mekanizması ve bunun kaçınılmaz sonucu olan yığılma ekonomilerinde, sürekli büyüyen büyük kentlerin –örnek olarak İstanbul'u alınız– büyümesini sınırlama olanağı bulunmamaktadır. Bu ancak iradi bir etkinlik olarak geliştirilebilir. Kolektif aklın iradi bir etkinliği olarak gerçekleştirilebilir. Piyasanın, kapitalist programın yasalarından ve kurallarından özgürleşen iradi bir etkinliğin sonucu olarak oluşabilir.

Bugün, planlama düşüncesi, piyasa mekanizmasını yücelten kapitalist programın saldırısı altındadır. Piyasanın marjinalleştirdiği bir planlama yaklaşımı ile karşı karşıyayız. Bu planlama yaklaşımı, *gizemleştirilmiş* ve sözde *ebedileştirilmiş* bir eğilimler bütününe kestirimi üzerine kuruludur. Sözde "ilahi bir makinenin" nasıl açıldığını kestirmek üzerine kuruludur. Halbuki planlama düşüncesi, özünde, olayların kendiliğinden akışına, anarşik gelişme eğilimlerine karşı bilinçli müdahaleleri ve bunun araçlarını içerir.

Kamusal yararları hedefliyor olsa bile, kapitalizmde, bütün planlama etkinlikleri kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasının sınırlamaları altındadır. Burada şunu hemen belirtmek gerekir: Kapitalist üretim tarzı, üretimin toplumsal niteliği ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişkiye dayanır. Bu nedenle planlama, önüne koyduğu kamusal yararları ancak, üretimin de toplumsal olarak denetlendiği bir yapıda gerçekleştirebilir. Öte yandan, değişim değerlerini esas alan, anarşik ve aynı zamanda eşitsiz gelişmeyi içeren bir ekonomik düzende gerçek gereksinimleri saptamak olanaklı değildir. Bugün Türkiye'de büyük kentlerin karşı karşıya kaldığı sorunlara, piyasa ekonomisinin ve özellikle kapitalizmin eşitsiz gelişmesinin kaçınılmaz olarak ortaya çıkardığı yığılma ekonomilerinin avantajları kullanıla kullanıla gelinmiştir. Şu anda bu gelişmenin ne pahasına olduğunu düşünmek gerekiyor. İstanbul örneğini alınız. Doğal çevre, tarihi çevre ve insan kaynağı tüketile tüketile bugünlere gelinmiştir. Bugün ulaşılan bu çok kritik aşamada dahi, *sürekli büyüme* problemini, piyasa ekonomisi koşullarında çözme olanığı bulunmamaktadır. Çünkü, tüm stratejiler, büyüyen bir kentin sağlayacağı *rantlar* üzerine temellendirilmiştir. Yapılı çevreye ve gayrimenkule yönelen sermaye açısından, bu rantların garanti altına alınmasının, yani büyümenin garanti altına alınmasının büyük önemi vardır. Aşağıdaki şu ifade ve yazı başlıkları, bu gelişmenin, ideolojik düzeyde meşrulaştırılmasına yöneliktir:

"Avrasya'nın Başkenti İstanbul" (Gürel, 1992).

"Balkanlar'ın ve Kafkaslar'ın Beyrut'u", "Bırakın İstanbul Kabuğunu Çatlatsın", "İstanbul Globalleşen Dünyanın Uluslararası Metropollerinden Biri Neden Olmasın?" (Un ve Çelik, 1992).

"İstanbul'u Nasıl Satmalı?" (Keyder, 1992).

Büyük kentler arasında İstanbul örneği ilginçtir. Bu kentte kapsamlı planlama etkinlikleri hiçbir zaman olanaklı olmamıştır. Bugün ise, bu tür kapsamlı planlama çalışmaları kentlerin kârlı/üretken iş alanlarını kısıtlayan bir faktör olarak görülmektedir. Sermaye birikiminin önündeki, "mekânsal engeller", "sınırlayıcılar" kaldırılmak istenmektedir. Bu tüm dünyada benimsenen *yeniden kapitalistleşme programının "de-regulation"*, yani tüm düzenlemelere son verilmesi uygulamaları ile uyum içindedir. Kentsel arsaya spekülâtif amaçla yatırılmış sermayeyi harekete geçirmek ve bu şekilde piyasanın verimliliğini artırmak, bu operasyonda da kamusal kaynakları sonuna kadar kullanmak bu programın ana hedefidir. Bu da özellikle çevre korumaya ilişkin düzenlemelerin, kentsel standartlar vb. teknik ölçütleri öne çıkaran düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu görüşler, Dünya Bankası'nın kentler üzerine hazırladığı raporlarda açıkça dile getirilmektedir. Dünya Bankası'nın (1991) 90'lı yıllar için hazırladığı *Kentsel Politika ve Ekonomik Gelişme Raporu*'nda, kamunun, kentsel arsa ve konut piyasalarını harekete geçirmeyen projelerinin, ekonominin üretkenliğini sınırladığı belirtilmektedir. Yine, raporda yüksek arazi kullanım ve yapı standartlarının, üretkenliği ve gelişmeyi sınırladığı ileri sürülerek, *düzenleme araçlarının* piyasasının etkinliğini ve özel sektör katılımını artıracak biçimde geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Burada, trafik sıkışıklığı, kirlenme vb. problemler kamusal problemler olarak değil de, kentsel piyasaların yığılma ekonomilerinin verimliliğini düşüren, sermaye birikimini engelleyen problemler olarak ele alınmaktadır. Yine, kamu yönetiminin uzun işlemleri de yatırım verimliliğini ve hızını düşüren bir "engel" olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle neoliberalizmin, yönetimin basitleştirilmesi sloganını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. İşte, 1980'lerde Dalan'lar, Özal'lar bunu yapmıştır. Bu, yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. Başta ABD'de olmak üzere gelişmiş kapitalist ülkelerde de böyle olmuştur. Çevre koruma vb. kısıtlamalar gevşetilmiş, sermayenin hareketindeki mekânsal (kentsel ya da bölgesel ölçekte) engeller temizlenmiştir.

Bir başka Dünya Bankası Raporunda, Dillinger (1991), kentsel üretkenliğin artırılması için pazar güçlerinin daha fazla seferber edil-

mesini ve çevre koruma vb. düzenleyici sınırlamaların kaldırılmasını önermektedir. Dillinger, bu kısıtlamaların varlığının spekülative gelişmeyi yarattığını ileri sürmektedir. Buna karşın, Tomaskovic-Devey ve Miller (1984), ABD'de de "*de-regulation*", yani her türlü düzenlemeden vazgeçilmesini içeren *yeniden kapitalistleşme planları* ile serbestleştirilen sermayenin daha çok ekonominin en kârlı ve en güvenli alanlarına, *spekülative* sektörlerle (şirket el değiştirmeleri, gayrimenkule yatırım vb., üretken olmayan alanlara) kayma eğiliminde olduğunu saptamaktadır. Gayrimenkul sektöründe büyüme, bunun sonucu olarak gerçek gereksinimlerin üzerinde inşa edilen iş merkezleri bu spekülative gelişmenin kaçınılmaz sonucudur. Yücel Gürsel (1992) bu gelişmeyi Türkiye için de saptamaktadır. İstanbul'da planlanan iş merkezlerinin toplamı, Avrupa'nın iş merkezlerinden daha fazladır. Gürsel, bunun, sermayenin programı açısından bile rasyonel olmadığını ileri sürmektedir. Bu, kuşkusuz, sermayeyle rant arasındaki uzlaşmaz bir karşıtlığı değil, sermayenin artık ne denli bir dar bakışa kitlendiğini, uzun erimde bizzat kendi yeniden üretimi için zorunlu düzenlemeleri bile kaldıramayacak noktaya geldiğini gösteriyor.

Bir başka Dünya Bankası Raporunda, Dowall (1991), diğer piyasalardan farklı olarak arsa piyasasının yarışmacı güçlerce yönetilmiyor oluşunun, diğer piyasalardaki etkinlikleri doğrudan belirlediğini ileri sürmektedir. Dowall'a göre, doğru yerde, uygun fiyatla yeterli arsa bulunmayışı diğer piyasalardaki üretkenliği düşürmektedir. Burada, devletin düzenleyici kararlarının, piyasanın verimliliğini artıracak olan "pazara özgür girişi" engellediği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede kentin değişik kullanımlara ayrılması, yapı yoğunluğunun sınırlanması gibi bölgeleme kararları (örnek olarak kentlerdeki "yeşil kuşak kararları" gösterilmekte) yapılaşabilir alanların etkin sunumunu sınırlayan düzenlemeler olarak görülmektedir. Buradaki temel sav, arazi kullanımında denetimin var olmadığı koşulda, piyasa mekanizmasının, arsanın kullanıcılara fiyat temelinde tahsisini sağlayacağıdır. Arsayı kullanacak güçler arasındaki yarışma da bu şekilde "doğru ve gerçek" fiyatların oluşumunu getirecektir. Diğer yandan, arsa pazarındaki yarışma, yapı çevrede bir kullanımdan başka bir kullanıma geçişi kolaylaştıracaktır.

Belli bir aktivite genişledikçe ve daha fazla mekâna gereksinme duydukça, başka kullanımdaki bir arsa yeni aktiviteye kolaylıkla dönüştürülebilecektir. Herhangi bir kısıtlamanın yokluğunda bu dönüşüm esnek biçimde genişleyen talebe yanıt verebilecektir.

Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Bu koşullar için gerekli kurumsal ve yasal düzenlemeler sağlandığında Dalan'lara artık gerek kalmayacaktır. 1985 yılında İmar Yasası'nda ve imar uygulamalarında sözü edilen anlamda denetimin ve düzenleme rolünün azaltılması girişimi olmuştur. Ancak ilgili maddeler, imar kurumumuzun bugüne dek oluşturduğu olumlu bir katkı olarak yasal çerçeve içinde yerini bulamamış ve Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Yine bir başka örnek olarak, Özal döneminde, gecekondu nüfusunu kentsel rantlara ortak etme, tüm *gecekondu*ları *apartmanlaştırma projesi* ortaya atılmıştır. Bu, gerçekleşmesi olanaksız bir projedir. Ancak eşitsiz biçimde gerçekleşebilir. Yalnızca, kent içindeki konum özellikleri nedeniyle görece üstünlüğe sahip gecekondu alanlarında bu gelişme olanaklıdır. Burada şunu hemen vurgulamak gerekir: Gecekondu alanlarını spekülâtif gelişmeye açmak başka bir şeydir. Bunların ıslahı bir başka şeydir. Unutulmamalıdır ki, *gecekondu* olgusunun ortaya çıkışının, emeğin yaşam mekânında, sağlıklı çevre koşullarında sömürsünün bir nedeni de artı-emeğin bir bölümüne *rantlar* şeklinde el konulmasıdır. Bu rantlar sorununun boyutları *gecekondu* vb. gelişmelere neden gelişmiş bir kapitalist ekonomide yol açmıyor da, azgelişmiş ekonomilerde yol açıyor gibi sorular, kuşkusuz ayrı bir çalışmanın konusudur. Ancak bu olgu, gelişmiş kapitalist ülkelerde rantlar sorununun olmadığı anlamına gelmez.

Burada ekleme yapmak gerekirse, gecekondu hem bir sorun hem de bir çözümdür. Barınma sorununa halkın bulduğu bir çözüm. Kuşkusuz, gecekondu mafyaları da dahil olmak üzere (bunlar da en sonunda özel el koyma ilişkilerinin yasal olmayan organlarıdır) her türlü spekülâtif gelişmeye, piyasa güçlerinin kuşatmalarına açıktır.

Bilindiği üzere, devletin yerel ya da merkezi düzeyde düzenleyici işlemleri (gelişme bölgelemesi, imar hakları vb. düzenleyici işlemler) kentsel rantların oluşumunda önemli bir etkidir. Kuşkusuz, idari süreçlerin rant oluşumundaki etkileri göz ardı edilemez. Bunlara ilişkin

kararların, plan ya da plan değışikliklerine ilişkin kararların –mafya da dahil olmak üzere– çıkar ilişkilerine konu olması, bunların belli düzeylerin ötesinde gelişiminin sermaye birikimini engelliyor olması da, bir gerçeğı değıştirmez; kapitalist üretim ve artı-değer üretimi ile *rantlar* arasındaki diyalektik ilişkiyi değıştirmez. Meta üretiminin gelişimi ile rantlar ortaya çıkar. İkisi de üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanır. Burada piyasa ekonomisi koşullarında, olsa olsa yapılabilecek tek müdahale, *rantların* sermaye birikimini yavaşlatıcı (geçici olduğunu söyleyebileceğimiz) etkilerini azaltmak olacaktır. Çünkü, rantların oluşumu kapitalist üretim ile doğrudan ilişkilidir ve ona bağımlıdır. Bu nedenle pazar ekonomisi koşullarında devletin düzenleyici müdahaleleri, sözü edilen anlamda denetlenemeyen rantlara, farklılaşmalara yol açabilir. Bu, sermaye ve rant arasındaki ilişkiyi piyasa mekanizmasının alanının dışına çekebilirse de, bu son derece geçici bir durumdur. Piyasanın ölçütlerinin dışında farklı ölçütlerin bu ilişkiyi sınırlaması ortaya çıkabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, devletin müdahalesi rantların oluşumunun tek kaynağı değildir. Ve en sonunda, devletin bu müdahaleleri kapitalist ekonominin yapısal özelliklerinin sınırlamaları altındadır. Bu nedenle, genellikle kentsel sorunların kaynağı olarak saptanan kentsel rantlar, basitçe arsa politikaları ile çözülemez. Üretim araçlarının kamulaştırılması sorununa bir iktidar sorunu olarak yaklaşılmadığı sürece, kentsel rantlar sorunu ortadan kalkmayacaktır. Sorun, rantları kamuya nasıl döndürmek değil, rant yaratmamak olmalıdır.

Bugün en radikal planlama yaklaşımımız bile daha çok *rantlar* sorununun, planlama düzenini bozucu etkilerine karşı alternatifler bulmaya yöneliktir ve piyasa ekonomisi koşullarında, planlamayı, planlama etkinliklerini rant yaratmanın araçları olmaktan kurtaracak bir *sihirli formül* bulunmamaktadır. Ya da kamusal olarak denetlenemeyen bir ekonomik düzende, devletin her türlü iyileştirme yönündeki müdahalelerini rant yaratmanın araçları olmaktan kurtaracak bir *sihirli formül* bulunmamaktadır. Bu müdahaleler piyasa açısından en iyi durumda ya piyasa mekanizmasının rasyonelitesine uygun olabilir, ya da, en kötü durumda bu rasyoneliteri sınırlayan, sermaye ile rant arasında kısa süreli birikim sorunları yaratacak noktalara ulaşabilir.

Bu çerçevede kentsel gelişmeyi rantlarla yönlendirme yaklaşımı, –ki sosyaldemokratların çokça dile getirdikleri yaklaşım– piyasanın marjinalleştirdiği bir kentsel politika ve planlama-yaklaşımıdır. Yani rant odakları yaratarak kentsel gelişmeyi yönlendirme yaklaşımı. Bu politikalar, kentsel sorunların çözümlerini, bağımsız noktasal müdahaleleri içeren projelerde görmektedir. Bunlar piyasanın kısa süreli rasyonalitelerini esas alarak, kentsel rantların planlama düzenini bozucu sonuçlarını çözmeye çalışırlar. Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Kentsel rantları, ebedi bir kategori olarak değil, kır-kent çelişkisinin uzun erimde çözümü programı içinde ortadan kaldırılması gereken bir kategori olarak ele alma gereği vardır. Bunlar, üretim araçlarının *toplumsallaştırılması* ile birlikte gerçekleştirilecek eşitlikçi (ekonomik ve mekânsal) politikaların adım adım uygulanmasıyla ortadan kalkabilecektir. Bu ise üretimin toplumsal olarak denetlendiği bir koşulda kamusal ve toplumsal yararlar ilkesini gözetilen bir planlama ve yönetim anlayışı ile gerçekleştirilebilir.

Yaratılan değerlere emekçiler tarafından el konulması, bu değerlerin hangi alanlara hangi önceliklerle ve ne tür iradi etkinliklerle yönlendirileceği sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, kentsel rantları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir emekçi seçeneğinin yönelmesi gereken politikaların mekânsal bileşeninin şunları içermesi önerilebilir:

Politikalar

Üretim araçlarının büyük sermayeden başlayarak denetim altına alınması koşulunda;

1. Bütün toplumsal gelişme projeleri iki temel ölçütün dengelenmesi üzerine kurulmalıdır. Bunlar *eşitlik* ve *demokrasidir*. Bunlardan birincisi, ekonomik ve mekânsal bileşenleri; ikincisi katılım ve demokratik yönetim bileşenlerini içerir. Bu çerçevede yönetimin basitleştirilmesi esastır.

2. Eşitsiz gelişmeyi değil, bölgeler arasında gelişme dengeleri kurulmasını esas alan bir *bölgesel gelişme politikası* ve *planlaması*.

Bugün Türkiye'de üretici güçlerin ulaştığı düzey, kentsel, bölgesel eşitlik idealine olanak verecek durumdadır. Düzenleyici bir planlama yaklaşımının ötesine geçme olanağı bulunmaktadır. Bu ise yeni bir yerleşmeler sistemi anlamına gelmektedir ve zorunlu olarak büyük kentlerin küçültülmesini, ekonomik üstünlüklerine son verilmesini içerir. Özellikle İstanbul Metropoliten Alanından başlayarak tek kent üstünlüğünün adım adım ortadan kaldırılması zorunludur.

3. *Mekânsal Eşitlik*: Ekonomik aktivitelerin, nüfus dağılımının, üretim etkinliklerinin, hizmet sunumunun, tüketim düzeylerinin mekânsal olarak, çevre sorunları da dikkate alınarak dengelenmesi. Yerel yönetimlerin bu çerçevede güçlendirilmesi. Kırsal kesimde yaşam standartlarının yükseltilmesi, kamusal hizmetlere eşit ulaşma olanağının sağlanması. Üretici güçlerin bugün ulaştığı düzey, kentsel nitelikli çoğu hizmetin kırsal kesime kadar uzanacak bir desantralizasyona olanak sağlayacak durumdadır. Bu şekilde kır-kent bütünleşmesi sağlanabilecektir.

Bu çerçevede, kamusal hizmetler, çevre koşulları, olanaklar, iş olanakları, üretim etkinlikleri açısından yerleşme birimlerinin karşılaştırması yapılmalıdır. Bu şekilde farklı müdahale bölgeleri tanımlanacaktır. Ancak bu bir kez yapılan değil, tüm kamusal müdahalelerde sürekli olarak denetlenen, gözden geçirilen bir uygulama olmalıdır.

4. Üretici güçlerin önündeki engellerin kaldırılması, *doğal çevreye yabancılaşılmaksızın* gerçekleştirilmelidir. Bunlar eşitlik temelinde, özellikle çevre sorunları, sağlık, beslenme, kültür, sanat ve eğitim konularında seferber edilmelidir.

5. Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması. Üretimle ilgili olarak, karar verme süreçlerine eşit *katılım* araçlarının geliştirilmesi.

6. Her birimin kendi içinde yaşam kalitesini, rantlara yol açan farklılaşmalar yaratarak değil, eşitlik temelinde yükseltmek.

7. Kamusal hizmetlerin ve kamusal mekânların geliştirilmesinde *verimlilik* ve *demokratik yönetim* hedeflerine birlikte ulaşılmalıdır. Başlangıç düzeyinde, öncelikle kamu malı niteliğindeki arsa ve arazilerin özel kişilere zenginlik yaratma, rant yaratma araçları haline gelmelerine yol açacak uygulamalara son verilmelidir.

8. Piyasa ekonomisinin anarşik ve eşitsiz gelişme ortamında *gerçek gereksinmelerin* büyüklüğünü ve yerini saptamak olanaklı değildir. Türkiye'de yaşam standartları dikkate alınarak konut stoğu ve koşulları araştırılmalı, bu konuda yapılacak araştırmalar desteklenmelidir. Kullanılmayan, atıl duran yapı stoğu değerlendirilmelidir. Alternatif konut kullanım biçimleri geliştirilmeli, uzun dönemde mülkiyet haklarının yerine sonsuz *barınma haklarını* geçiren bir program geliştirilmelidir. Öncelikle gecekondü alanlarının ıslahı projelerine ağırlık verilmelidir. Unutulmamalıdır ki, barınma hakkı önünde sonunda oturulan konuttur. Burada klasik anlamda bir özel sahiplilik, barınma hakkından öte bir anlam ifade etmez. Bu gereksinimin ötesinde mülk edinme kısıtlanmalıdır. Yine bu çerçevede bir mülksüzleşme programının ilk aşamalarında kiracı hakları geliştirilmelidir.

9. Kent topraklarında öncelikle planlama sürecini emrivakilerle etkileyen tekelleşmeler ortadan kaldırılmalıdır.

10. Kamu mülkiyeti yaygınlaştırılırken, *kamulaştırılan* birimlerin yönetiminde, işletilmesinde, üretilen hizmetlerin sunumunda demokratik karar verme süreçleri geliştirilmelidir.

11. Kentsel rantları körükleyen, emekçi yaşam açısından hiçbir yarar sağlamayan pahalı kentsel projelere derhal son verilmeli; kentsel hizmetlerin sunumunda rant yaratan farklılaşmalar ortadan kaldırılmalıdır. Mali kaynak sorununu halkın geleceğini ipotek altına alacak biçimde çözen uygulamalara yer verilmemelidir. Devlet kaynaklarının yanı sıra, insanların yaşam çevrelerinde gerçekleştirilecek projelerde o bölgede yaşayanların kaynaklarının seferber edilmesi özendirilmelidir.

12. Yaşam çevrelerinde doğal verilerin, doğanın yok edilip sahte simgelerden başka anlam ifade etmeyen projelere son verilmelidir. Kentsel-kamusal hizmetlerin sunumunda gereksiz kaynak yitimine yol açan, halkın yaşam kalitesini (doğal çevreye yabancılaşmadan) yükseltmeyen uygulamalar ayıklanmalıdır.

13. Atıl duran kamu kaynakları (makine, donanım vb.) planlı biçimde yeniden örgütlenerek öncelikle kamu hizmetlerinden yoksun alanların ıslahı ve çevre kalitesinin sağlanması için seferber edilmelidir.

Tartışma

Soru: Arkadaşımızın görüşlerine katılmamak mümkün değil. Ancak bunun bugünkü kapitalist düzen içinde gerçekleşmesini düşünmek söz konusu bile değil. Bizim sanıyorum burada konuştuğumuz, bugün ne yapılabilir sorusuna bir yanıt bulabilmek. Şimdi ilk olarak saptamamız gereken konu bana göre bugün çarpık kentleşme...

Çağatay Keskinok: Özellikle bu Dünya Bankası örneklerini verirken belki bir ekleme daha yapmam gerekirdi. Bu metin içinde, bildiri içinde bunlara değindim. Bugün beğenmesek de oluşmuş imar ya da planlama kurumumuzun belli kazanımları var. Şimdi bu Dünya Bankası raporlarında bunları kaldırmı deniyor. Bunlar sermayeye yük olarak görülüyor. Sermayenin mekândaki hareketini engelleyici olarak değerlendiriliyor. "Standartlarınızı düşürün, kentsel standartlarınızı düşürün, çevre koruma açısından kısıtlamalarınızı ortadan kaldırın" gibi önerilerde bulunuluyor. Şimdi bu Türkiye için geçerli değil. Bu İngiltere'de böyle olmuş, ABD'de böyle olmuş. Bunun sonuçları bekledikleri gibi olmamış. Bu yeniden kapitalistleşme programı içinde sermayenin bu şekilde daha verimli alanlara kayacağı beklentisi gerçekleşmemiş. Bu, piyasa mekanizmasının anarşik yapısıyla çok uyumlu bir olay.

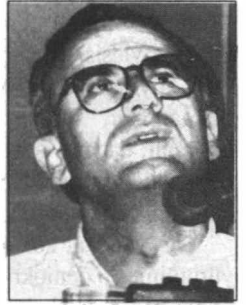
Şimdi Türkiye'de Anayasa Mahkemesi bunu iptal etmiştir. İmar Yasası'nda yapılmak istenen bazı değişiklikleri iptal etmiştir. O Odaların değişik düzeylerde gösterdikleri tepkilerin sonuçları önemlidir. Ve bunların büyük bir kısmı yasallaşma olanağı bulamamıştır ve yasallaşmadan, yasadışı olarak gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Dalan bunu yapmıştır. Fiili olarak gerçekleştirmiştir. Planlama alanında, plancı arkadaşlarımızın ya da yerel yönetimler düzeyinde çalışan teknik kadrodaki arkadaşlarımızın o alanda, o noktalarda planlama düzeyindeki müdahalelerinin ve çabalarının da önemli katkıları vardır. Ama bu, böyle bir genel perspektifle çok daha büyük kamusal ve toplumsal yararları sağlayacak noktaya gelebilir. O da böyle bir mülkiyet sorununu radikal biçimde ele alarak gerçekleşir ve iktidar sorununu gündeme getirir.

KAYNAKLAR

- DILLINGER, W., (1991), *Urban Property Tax Reform*, The World Bank Working Papers, Washington, D.C.
- DOWALL, D.E., (1991), *Land Market Assessment: A New Tool For Urban Management*, A Paper prepared for the Municipal Finance component of the Joint UNDP/World Bank, UNCHS, Urban Management Problem (UMP), Washington, D.C.
- GÜREL, S., (1992), "Avrasya'nın Başkenti İstanbul", *Cumhuriyet* gazetesi, 12 Aralık 1992.
- GÜRSEL, Y., (1992), *Mimarlık ve Çevre*, Anahtar Yayınları, İstanbul.
- KEYDER, Ç., (1992), "İstanbul'u Nasıl Satmalı?", *İstanbul* dergisi, Ekim sayısı, sayı 3.
- TOMASKOVIĆ-DEVEY, D., MILLER, S.M., (1984), "Business Rationality and Barriers to Recapitalization", Szelenyi, I. *Cities in Recession* içinde, Sage Pub. Ltd., California.
- UN, N. ve ÇELİK, F., (1992), "Bırakın İstanbul Kabuğunu Çatlatsın", *Nokta* dergisi, yıl 10, sayı 11, s.40-47.
- World Bank (1991), *Urban Policy and Economic Development: An Agenda for the 1990's*, A World Bank Policy Paper, Washington, D.C.

NASIL BİR "TOPRAK REFORMU"?

*Doç. Dr. Yücel Çağlar
Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları
Araştırma Derneği Başkanı*

Türkiye, gündemi "olağanüstü" sayılabilecek denli hızlı değişen bir ülke. Üstelik, bu değişimler büyük ölçüde öznel ve bir o denli de rastlantısal olarak gerçekleşiyor. Öyle ki, en köklü toplumsal, ekonomik, kültürel ya da siyasal sorunlar bile, "bir anda" gündeme gelebiliyor ya da getirilebiliyor ve aynı hızla da gündemden çıkabiliyor ya da çıkarılabiliyor. Bu durum, doğal olarak, sorunların çözümüne çoğunlukla olanak vermiyor. Toprak reformu da bu türden "sorunlardan" birisi. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bile gerektiğince tartışılmamasına, yöredeki topraksız ve az topraklı köylülerin talepsizliklerine bakılırsa konu şimdilerde gündemde değil. Peki neden? Bir an için bırakalım ülke genelini bir yana, en azından GAP Bölgesi'nde çiftçilik yapan (ya da yapacak) köylülerin tümü de yeterli toprağa mı sahip; yoksa, köylülerimiz artık çiftçilik yapmak mı istemiyorlar? Durumun, "bilinçsizlik"le açıklanabileceğini düşünemi-

yorum. Çünkü bu da bir sonuç. Şöyle bir açıklama yapabilirim: Konu, başka alanlardan da pek çok örneği verilebileceği gibi, yeterince *toplumsallaştırılamamıştır*.

Toplumsallaştırılamamıştır, çünkü, soyut siyasal savsöz olmaktan öteye geçirilememiş; uygulanabilir modeller geliştirilip köylülere anlatılamamıştır. Çünkü, Halıkarnas Balıkcısı'nın da söylediği gibi, dünyada "düzenli anlatışa gelmeyecek" az sayıdaki ülkelerden birisi olan Türkiye'de, doğal, kültürel ve toplumsal yapılar hem tarihsel hem de yöresel olarak büyük değişkenlik göstermektedir ve bu değişkenlik genel çözüm önerilerinin toplumsal taleplere dönüşebilmesine olanak vermemektedir. "Toprak reformu" tartışmasının da "dünü", benzetme yerindeyse "sağırılar söyleşi" düzeyinde kalmış; dolayısıyla da topraksız ve az topraklı köylülerin özellikle 1970'li yıllardaki savaşımını yeterince soluklu olamamıştır. "Bugün" ise, toprak reformu, tartışılmıyor bile. Ancak, tartışılmalı; dahası, iş işten geçmeden somut öneriler geliştirilip kamuoyuna, özellikle çiftçilik yapacak topraksız köylülere anlatılmalıdır. Bu nedenle, öncelikli sorun, bu "suskunluğun" aşılmasıdır.

Öte yandan, söz konusu tartışmaların bilgi temeline dayandırılarak yürütülmesi, demokratikleşme çabalarının somut sonuçlar verebilmesi yönünden de zorunludur. Yapılagelen demokratikleşme tartışmaları sırasında sorunun hemen hemen yalnızca üstyapısal düzenlemeler düzeyinde ele alınıyor olması, üretilebilen "çözümlerin" toplumsallaşmasını güçleştirmekte ve çoğunlukla da kâğıt üzerinde kalmasına yol açmaktadır.

Açıktır ki, sözü edilen eksikliklerin giderilmesi, yanlışlıkların düzeltilmesi son derece disiplinli çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Sürdürülmesine çalışılan toplumsal düzenin egemenlerinden bu doğrultuda çaba göstermeleri beklenemez. Bu durumda, düzeni ilerici doğrultuda değiştirmeyi hedefleyen her türden örgütün üzerine düşeni yapması zorunludur.

Nasıl Tartışılmalı?

Türkiye'de "dün" toprak reformu sorununu tartışanlar çoğunlukla yöntemsel hatalar yaptılar. Sözgelimi;

- i) Köylülerin davranışsal eğilimleri,
- ii) Tarım teknikleri ve teknolojilerindeki gelişmeler,
- iii) Ülkenin topografik, iklimsel ve biyolojik koşulları,
- iv) Tarımın öteki sektörlerle bağlantıları,
- v) Tarım işletmelerinin ölçekleri, teknolojik yapıları ve ürün bileşimleri,
- vi) Devletin köylere, köylülere, tarım sektörüne yaklaşımı,
- vii) Öteki ülkelerdeki deneyimler,

bütüncül ve dinamik bir yöntemle öncelikle irdelenmedi. Az sayıda da olsa, her boyutun tek başına ele alındığı çalışmalar yapıldı, ama, bu boyutların birbirleriyle ilişkileri yeterince kurulamadı. Sonra, çoğunlukla, yöntemsel eksiklikleri bilinmesine karşın, Devlet İstatistik Enstitüsü ya da Devlet Planlama Teşkilatı gibi fiyat endekslerini bile siyasal iktidarı zor durumda bırakmayacak biçimde düzenleyebilen devlet örgütlerinin derlediği verilerle yetinildi. Oysa, bugün bile tarımsal amaçlarla kullanılabilecek kaynakların nitelik ve niceliğine ilişkin resmi veriler arasında önemli boyutlarda farklılıklar vardır. Örneğin Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1991 yılında yapılan "Genel Tarım Sayımı"nın verilerine göre, Türkiye'de tarım yapılan 23,4 milyon hektar arazi vardır. Buna karşılık, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü'nün verilerine göre, Türkiye'de tarım yapılan arazinin genişliği 27,7 milyon hektardır. Bu durumda tartışmalar sırasında hangi veriler temel alınacaktır? Öte yandan, ABD'nin 1950'li yıllarda AID aracılığıyla Anadolu köylerinde yaptırdığı dinsel, kültürel ve siyasal tutum, tarımsal yapı araştırmaları ile bu araştırmaların bulgularına dayanarak geliştirip uyguladığı stratejiler anımsandığında, söz konusu yöntemsel hatanın boyutları daha kolay kavranabilecektir.

Bu hataların artık yinelenmemesi gerekiyor. Başka bir söyleyişle; "toprak reformu" olgusunu toplumsal, daha doğrusu sınıfsal bir talebe dönüştürecek tartışma ve kamuoyu oluşturma stratejilerinin geliştirilmesi ve eksiksiz olarak yaşama geçirilmesi zorunludur. Bu doğrultuda ne yapılabilir?

Öncelikle, olgunun, güncel gelişmeler; toplumsal, kültürel ve siyasal yapılar yönünden anlamlı ve kavramsal tanımı yapılmalı ve hedeflenen amaçlar açıklıkla ortaya konulmalıdır. Doğaldır ki, bu gereğin, "gerektiğince" yerine getirilebilmesi için yukarıda sıralanan eksikliklerin giderilmesi zorunlu olacaktır. Bu, artık, olanaklıdır. Çünkü, kimi eksik-

liklerine karşın devletin çeşitli kuruluşları ile kimi aydınlarımız tarafından üretilen bilgiler ve yaşanan deneyimler, artık bu doğrultuda gerekenlerin yapılmasına olanak verecek düzeye ulaşmıştır.

Öte yandan, yapılan tanımların ve ortaya konulan hedeflerin hangi araçlarla ve nasıl bir düzen içinde yaşama geçirileceğinin belirlenmesi gerekecektir. Sözgelimi, nasıl bir kamu ve köylü/çiftçi örgütlenmesinden, hangi yasal düzenlemelerden yararlanılabileceğine açıklık getirilmelidir. Bunun yanı sıra konuya ilişkin tartışmalar öncelikle bu gereklerin yerine getirilmesine yönelik olmalı; konu; yöre, ülke, bölge ve dünya ölçeklerindeki gelişmeler ile öteki sektörlerle ilişkilendirilerek ele alınmalıdır.

Durum

"Toprak reformu", bilindiği gibi, sosyalistler için, öncelikle siyasal bir araçtır. Her araç gibi, bu aracın da etkili olabilmesi için hangi koşullarda kullanılacağıının ortaya konulması gerekmektedir. Bu gerek yerine getirildiğinde, hangi sınıf ve katmanların hangi sınıf ve katmanlara karşı kazanımlı duruma gelebileceği daha kolay görülebilecek ve söz konusu aracın nasıl kullanılabileceğine ilişkin toplumsal, ekonomik, siyasal ve ekolojik teknikler daha gerçekçi olarak belirlenebilecektir.

Türkiye'de Tarım Koşulları

Türkiye'de "köy" sayılan yerleşmelerdeki yaşama koşulları, tarım yapılabilir arazilerin nitelik ve niceliğiyle, kullanılma biçimleri ve mülkiyet yapılarına ilişkin temel bilgiler aşağıya çıkarılmıştır:

- Tarım yapılabilir arazi 26,5 milyon hektardır. Ancak, bu nitelikte arazinin 2,8 milyon hektarı otlak, 407,7 bin hektarı çayır, 994.2 bin hektarı orman, 511,2 bin hektarı çalı ve funda, 171,9 bin hektarı da yerleşme olmak üzere, yüzde 18,7'si tarım dışı amaçlarla kullanılmaktadır. Ancak, Türkiye'de halen 27,7 milyon hektar arazide bitkisel üretim yapılmaktadır. Başka bir söyleyişle; halen bitkisel üretim amacıyla kullanılmakta olan alanın 6,2 milyon hektarının (yüzde 22) gerçekte bu amaçla kullanılmaması gerekmektedir (Köy Hizmetleri, 1987).

- Halen tarım yapılmakta olan arazilerin;
 - Yüzde 8,3'ünde "taşlılık",
 - Yüzde 7,1'inde "drenaj",
 - Yüzde 3,0'ında "tuzluluk-alkalilik",
 - Yüzde 72,9'unda "erozyon" sorunu vardır (Anonim/a, 1995).
- Türkiye'de tarım yapılmakta olan arazilerin;
 - Yüzde 13,5'inde eğim yüzde 30'dan fazla (sarp),
 - Yüzde 17,2'sinde yüzde 21-30 (çok dik),
 - Yüzde 14,7'sinde yüzde 13-20 (dik) iken, arazilerin toprak derinliği;
 - Yüzde 37,2'sinde 0-20 cm. (çok sığ),
 - Yüzde 30,5'inde 21-50 cm. (sığ),
 - Yüzde 11,9'unda 51-90 cm. (orta derinlikte) ve
 - Yüzde 14,2'sinde de 90 cm.den fazladır.

Böylesi koşullarda tarımsal üretimin ancak toprak koruma önlemleri alınarak yapılması gerekmektedir. Ancak, bu gereğin eksiksiz olarak yerine getirilmesini sağlayacak yasal ve kurumsal düzenlemeler yetersizdir ve çiftçilerin de çok büyük bir çoğunluğu bu bilinçten yoksundur.

- "Esas işi tarımsal faaliyet olan" birey sayısı 11,8 milyondur. Ancak bu bireylerin yüzde 40,57'si bir yılda 180 günden daha az bir süre tarımsal etkinlikte bulunmaktadır: Yüzde 4'ü 31 günden az, yüzde 6'sı 32-60, yüzde 15,87'si 61-120 ve yüzde 14,7'si de 121-180 gün arasındadır (DİE, 1995).

Öte yandan, Boratav'ın çoklukla Orta Anadolu köylerinde yaptığı araştırmaya göre, kapsama alınan köylerdeki çalışabilir nüfusun yüzde 21,7'si tarım dışı mesleklerle geçinmektedir. Aynı araştırmaya göre, hanelerin yüzde 11,2'si köy içinde tarım dışı etkinliklerde bulunmaktadır (Boratav, 1995). Bu durum, köylerdeki "topraksızlık" ve/veya "az topraklılık" durumunun her zaman "topraklandırılacak yoksul köylü" kesimi kapsamında değerlendirilemeyeceği gerçeğini açıklıkla ortaya koymaktadır.

- Genel Tarım Sayımı 1991 verilerine göre, Türkiye'de 50,2 milyon küçükbaş ve 11,3 milyon da büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Aynı kaynağa göre, bu hayvanların tümüne yakın bir kısmı 15,3 mil-

yon hektar olduğu belirlenen ayır ve meralarda beslenmektedir. Bu, hayvan başına yaklaşık 10 dönüm alandır ki, olması gereken 40 dönümle karşılaştırıldığında, mera ve çayırlarda ne denli aşırı otlatma olduğu açıklıkla ortaya çıkmaktadır.

- "Tarımsal işletme" sayısı 4,1 milyondur ve bu işletmelerde işledikleri arazinin sahibi olanların oranı yüzde 92,6 iken, "kirayla" arazi işleyenler yüzde 1,2, "ortakçılıkla" arazi işleyenler ise yüzde 0,31'lik orana sahiptir. Kiracılık ve ortakçılıkla işlenen arazilerin toplam işlenen arazi içindeki payı, yüzde 0,84'tür. Ancak, sahip olduğu arazinin yanı sıra başkalarından da arazi kiralayan işletmelerin sayısal payı yüzde 5,8 iken, arazi payı yüzde 9,8'dir (DİE, 1995).

- Tarım işletmelerinde ortalama arazi genişliği 59,1 dekadır ve işletmelerin yüzde 65,4'ünü oluşturan 50 dekardan küçük işletmeler tüm işlenen alanın ancak yüzde 22,1'ini işleyebilmektedir. Buna karşılık, tüm işlenen alanın yüzde 2'sini işleyebilen 5 bin dekardan büyük 441 işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin 405'i Güneydoğu Anadolu'da ve 6'sı da İç Güney Anadolu'da bulunmaktadır. Ama, İç Güney Anadolu'daki işletmelerin ortalama genişliği 112 bin dekar iken, Güneydoğu Anadolu'daki 5 bin dekardan geniş tarımsal işletmelerin ortalama genişliği 10,9 bin dekadır (DİE, 1995).

- İşletmelerin yüzde 5,9'u 15'ten fazla, yüzde 8,9'u 10-14, yüzde 19,1'i 6-9 ve yüzde 22,8'i de 4-5 parçalıdır ve ortalama parça büyüklüğü 1980 sayımında 9,8 dekar iken, 1992 sayımında 10,8 dekar olmuştur.

- Tarım yapılan arazilerin yüzde 70,8'i traktörle işlenmektedir (DİE, 1995).

- Sayılagelen koşullarda, tarımsal üretimde kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak, verimliliği artırmak olanaksızdır. Bu nedenledir ki, tarımsal üretimde verimlilik düzeyi giderek düşmektedir. Söz gelimi, kullanılan gübre başına düşen verim, 1970 yılına göre yüzde 56, sulanan alan başına yüzde 26, traktör başına da yüzde 71 oranında azalmıştır (Anonim/b, 1995). Başka bir araştırmanın bulgularına

göre de, 1970-1988 döneminde, bir ton buğday elde edebilmek için kullanılan gübre miktarı 4, sertifikalı tohum miktarı 1,4 kat artmıştır (Alpkent, 1992).

Yukarıdaki veriler, yapılması gerekli "toprak reformu"na güncel gerçekliklere uygun yeni bir tanım getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak yapılacak tanımın ve geliştirilecek stratejilerin doğru algılanabilmesini kolaylaştırmak için bir dizi varsayımın da yapılması yararlı olacaktır. Yukarıdaki verilere dayanılarak yapılan varsayımlar aşağıya çıkarılmıştır:

1. Toprak, kısa dönemde üretilemeyecek bir doğal kaynaktır ve nitelik ve niceliğinin sınırsızca geliştirilmesi olanağı yoktur. Buna karşılık toprak kaynakları, yaşamın sürdürülebilirliğinin "olmazsa olmaz" koşulu-dur. Bu özellikleri nedeniyle, başta tarım yapılabilir araziler olmak üzere, toprak kaynaklarının kullanımı, özel mülkiyetin keyfiliğine bırakılamaz. Oysa ülkemizde toprak kaynakları her anlamda sınırsız bir özgürlükle kullanılmaktadır ve bu süreç Türkiye'nin hızla topraksızlaşmasına, giderek çölleşmesine yol açmaktadır.

2. Türkiye'de özel arazi sahipliği çoğunlukla herhangi bir bedel ödenmeksizin edinilen bir statüdür ve başta orman ve meralar olmak üzere kamu arazilerinin çeşitli yollarla gasp edilmesiyle kazanılmıştır. Bu doğrultudaki uygulamalar, Anayasa'nın 169. ve 170. maddeleriyle, 6831 sayılı Orman ve 2924 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi, 4070 sayılı Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı vb. yasalar aracılığıyla "anayasal ve yasal" düzeneklerle gerçekleştirilmektedir.

3. Türkiye'de verimli tarım yapılabilir araziler nitelik ve nicelik olarak yetersizdir ve yersel dağılımı da, topografya, iklim ve bitki örtüsü ile kullanma biçimine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Buna karşılık, arazilerin toprak özelliklerine ilişkin ayrıntılı ve güncel bilgiler bulunmamaktadır.

4. Tarım, Türkiye'de köylülerin yaşama uğraşlarında temel etkinlik alanıdır. Ancak, köylüler tarım dışı etkinliklerde de bulunabilmektedir.

5. Doğal koşullar, tarımsal üretimin çeşitlendirilmesine olanak vermektedir. Ancak, tarım yapılagelen arazilerin topografik özellikleri, toprak yapıları ve işletilme biçimleri, verimlilik düzeyinin yükseltilmesine çeşitli kısıtlamalar getirmektedir.

6. Arazi kullanımına ilişkin değer yargıları, gelenek ve görenekler ile hukuksal düzenlemeler çeşitli toplumsal çatışmalara ve tarım tekniği sorunlarına yol açmaktadır.

7. Arazi mülkiyet ve kullanım biçiminde feodal ve yarıfeodal ilişkilere Güneydoğu ve kısmen de Doğu Anadolu'da rastlanmaktadır. Ancak, bu ilişkiler hızla çözülmektedir: GAP kapsamındaki gelişmelerden birisi de yöredeki feodal ve yarıfeodal ilişkilerin kapitalist ilişkilere dönüşmesine yol açmaktadır. Resmi bir açıklama (ya da veri) bulunmamakla birlikte, yöredeki büyük arazilerin yerli ve yabancı sermaye tarafından, büyük kapitalist işletmeler kurmak üzere satın alındığına ilişkin gözlemler bulunmaktadır.

8. İşletmelerin çok büyük bir çoğunluğu, *işletme düzeyinde* "küçük meta üreticiliği" ilişkisi içindedir. Ancak, bu işletmeler de ülke genelindeki egemen kapitalist üretim ilişkisiyle uluslararası tekellerin tüm dinamikleri ve tefecilik düzeninin çağdışı ilişkileriyle etkileşim içindedir. Bu yapıda feodal ve yarıfeodal yapılar, kimi yörelerin dışında egemen değildir.

9. "8" ve "9" sayılı varsayımlar, doğal olarak, Türkiye'deki toprak reformu olgusuna yüklenen "burjuva demokratik devrimin aracı olma" gibi bir siyasal işlevi büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda, toprak kaynaklarının, toplumun, daha genel bir söyleyişle de, canlı yaşamın varlıklarını sağlıklı olarak sürdürülebilmesine olanak verecek doğrultuda korunması, küçük meta üreticisi köylülerin, tefecilerin, ulusal ve uluslararası tarım ve tarım sanayii tekellerinin sömürsünden kurtarılması ve feodal ve yarıfeodal ilişkilerin tasfiyesi, toprak reformunun amaçları olmaktadır.

10. Tarımsal etkinlikler sırasında bilimsel yöntem ve tekniklerden yaygın olarak yararlanılmamaktadır. Bu olumsuzluk toprak kaynaklarının varlığının ve verim gücünün sürdürülebilirliğini büyük ölçüde engellemektedir.

11. Tarım dışı sektörlerdeki gelişmeler, kırsal kesimdeki nüfus artışı ile köylerdeki gizli işsiz nüfusa geçinme seçenekleri yaratmada yetersiz kalmaktadır.

12. Tarım ürünlerini hammadde olarak kullanan sanayilerin hammadde gereksinimleri nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeyde karşılanamamakta; yurttaşların beslenme olanakları yeterince artırılamamaktadır.

13. Verimli tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılması toprak kaynaklarının mutlak olarak azalmasına yol açarken tarımsal girdilerin kullanılmasında yapılan yanlışlıklar toprak kaynaklarının niteliğini bir daha tarımsal amaçlarla kullanılamayacak biçimde ve düzeyde değiştirmektedir.

14. Sağ siyasal örgütlenmeler; köylülerin geleneksel yaşama biçimlerini sürdürmelerini, var oluşlarını sürdürebilmelerinin öncelikli koşulu saymakta, dolayısıyla da başta devlet erki olmak üzere toplumsal araçları bu doğrultuda kullanmaktadır. Öyle ki, çeşitli yasal düzenlemelerle orman alanları ile Hazine arazilerini bir tür toprak reformu uygulaması olarak köylülere dağıtabilmektedir.

15. "Sol" sayılan siyasal örgütlenmeler, kırsal kesimdeki sorunlara somut çözümler üretip kamuoyuna anlatabilecek etkenliğe ulaşamamıştır.

16. Sayılagelen nedenler, tarım yapılabilecek araziler ile çayır ve meraların doğal verim güçleri üzerinde ve yanlış olarak kullanılmalarına ve dolayısıyla da kırsal kesimde yaşamsal önemde ekolojik sorunlara yol açmıştır ve bu sorunlardan kimilerinin artık çözümlenebilme olanağı da kalmamıştır.

Görüldüğü gibi; "genel olarak arazilerin bireyler (ya da haneler, yahut aileler) arasındaki dağılımı dengeleme; bu yolla mülkiyet biçiminden kaynaklanan 'gerici' üretim ilişkilerinin nesnel temellerini tasfiye etme" olarak yapılagelen "toprak reformu" tanımının, Türkiye özelinde genişletilmesi gerekmektedir. Bu doğrultudaki arayışlar sırasında, toprak kaynaklarının kesinlikle özel mülkiyete konu edilemeyecek denli "ortak" ya da başka bir söyleyişle "kamusal" bir doğal kaynak olduğu gerçeği gözden ırak tutulmamalıdır.

Yukarıda sıralanan gerçeklikler ve yapılan varsayımlar göz önünde bulundurularak şu tanım önerilmektedir:

"Arazilerin kullanımını, i) toprak kaynaklarının varlığını koruyacak, ii) doğal verimgücünü geliştirecek, iii) geri üretim ilişkilerinin nesnel temellerini ortadan kaldıracak, iv) arazi kullanım düzeninden kaynaklanan bireysel ve toplumsal çatışmaları önleyecek, v) kaynakların verimli kullanılmasını sağlayacak, vi) arazileri kullanacaklara belirli yükümlülükler getirecek biçimde yeniden düzenlemek."

Önerilen tanım, Lenin'e göre, "toprakların şu ya da bu mülk sahibi kategorileri arasında, şu ya da bu mülk sahibi sınıflar arasında da-ğıtılması demokrasinin zaferi için, feodal kalıntıların tam olarak kökünün kazınması için, yığınların yaşama koşullarının düzeltilmesi için, kapitalist gelişmenin hızlanması vb. için yararlı ve zorunlu olabilir" (Lenin, 1917). Ancak, bu amaçların güncel gerekler doğrultusunda artırılması, ağırlıkları ve önceliklerinin değiştirilmesi gerekmektedir. İşçi Partisi'nin Programı'nda bu çabanın gösterildiği gözlemlenmektedir. İşçi Partisi Programı'na göre de, "toprak reformunun amacı topraksız ve az topraklı köylüye toprak sağlamak, böylece verimi yükseltmek, tarımı geliştirmek, doğayı korumak, erozyonla toprak kaybını önlemek, genel olarak Cumhuriyet'le bağdaşmayan ortaçağ kalıntısı kurum ve ilişkileri tasfiye etmek ve köylüyü özgürleştirmektir" (İP, 1992). Bu noktada iki yaklaşımın da kimi yanlış algılamalara yol açması olası boyutları üzerinde durulması gerekmektedir. Öncelikle, "köylülüğün" her durumda toprak sahibi edilmesinin amaçlanamayacağı bilinmelidir. Bu yaklaşımlarda söz konusu olan arazilendirme, halen başkalarının mülkiyetindeki arazilerde sömürülen ve insanlık onuruyla bağdaştıramayacak tutum ve davranışlara muhatap olan ama çiftçilik yapmaktan başka da umarı bulunmayan köylülerin yeter genişlikte araziye kavuşturulmasını amaçlamaktadır. Arazi sahibi olmayan ama çiftçilik de yapmayanlar ile kapitalist tarım işletmelerinde işçilik yapanların bu bağlamda her durumda arazilendirilecek toplumsal sınıf ve katmanlar arasında görülmemesi gerekmektedir.*

- * Toprak reformu tartışmaları sırasında çoğunlukla böyle bir ayrım yapılmamaktadır: Köy sayılan yerleşmelerde yaşayan ve kendini geçindirebilecek genişlikte arazisi bulunmayan ama yaşamını köyde ya da köy dışında, ilke olarak tarım dışı etkinliklerle sürdürebilen her birey "topraksız" ya da "az topraklı" sayılmakta; giderek, toprak reformuyla arazilendirilecek toplumsal sınıf ve katmanlar olarak gösterilmektedir. Örneğin, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yaptığı köy envanter etüdü çalışmaları sonunda kapsama alınan 35 074 köyde yaşayan toplam 5,6 milyon "çiftçi ailesi"nin yüzde 31'inin "topraksız çiftçi ailesi" olduğu öne sürülmektedir. Oysa aynı çalışmanın sonunda kapsama alınan köylerde yaşayanların "birinci derecede geçim kaynağı" çiftçilik olmayan, örneğin hayvancılık olan köylerin payı yüzde 24,5, su ürünleri olan köylerin yüzde 0,2, köy el sanatları ve tarım zanaatı olan köylerin yüzde 0,6, orman ürünleri olan köylerin yüzde 0,7 ve işçilik olan köylerin de yüzde 13'lük paylara sahip olduğu belirtilmektedir (Köy Hizmetleri, 1985). Kısacası, her "köylü", arazi işleyen çiftçi değildir.

Ayrıca, belirli özelliklere sahip köylülerin arazilendirilmesi her durumda verimin artırılmasını, tarımın geliştirilmesini, doğanın korunmasını ve toprakların erozyonla kaybının önlenmesini sağlamaz; sağlayamaz. Başka bir söyleyişle; arazisiz ya da yeter genişlikte arazisi bulunmayan çiftçi köylülerin arazilendirilmesine indirgenmiş bir toprak reformu, sözü edilen gereklerin yerine getirilebilmesinin öncelikli ve de "olmazsa olmaz" koşulu değildir.

Öte yandan, "toprak reformu"nu savunan bir siyasal hareket, yaklaşımını aşamalı olarak hedeflendirmeli, "toprak reformu"nu hareketinin öteki boyutlarıyla ilişkilendirmeli ve bu amaçla da nesnel koşulların güncel ve gelecekteki olası durumlarını dinamik bir yaklaşımla irdelemeli; elde edeceği bulguları sürekli olarak göz önünde bulundurmalıdır.

Uygulama Önerileri

Yukarıda yapılan tanım doğrultusunda bir "toprak reformu" uygulamasına Türkiye'deki demokrat siyasal hareketlerin de gündeminde yer verilmelidir. Kısa dönemde yapılması gereken uygulamalar yönünden hareketin siyasal niteliği, "demokrat" olmaklığı dışında önem taşımamaktadır. Bu bağlamda yapılması gereken uygulamalar sırasıyla aşağıya çıkarılmıştır:

1. Türkiye'de arazilerin kullanılabilme yetenekleri yeniden belirlenmeli, ekolojik havzalar temelinde fotoğraflandırılp haritalandırılmalı; zaman içindeki olası değişimlerin izlenmesine yönelik düzenekler geliştirilmeli ve işler kılınmalıdır.

2. Toplumun arazilerden yararlanma gereksinmesi kısa, orta ve uzun dönemler için dinamik bir yaklaşımla belirlenmeli ve planlanmalıdır. Toplumun tüm sınıf ve katmanlarının bu çalışmalara demokratik katılımları sağlanmalı; toprak kaynaklarının korunması, toprak-su dengesinin "olumlu" bir düzlemde kurulması temel ilke olmalıdır.

3. Tarımsal amaçlarla kullanılacak arazilerin tümü kamulaştırılmalı; toprak kaynaklarının varlığını güvenceye alacak, verim-

gücünü geliştirecek önlemler belirlenmeli ve çiftçilik yapacak köylülerin gönüllü katılımlarıyla oluşturacakları demokratik örgütler aracılığıyla uygulanmaya konulmalıdır.

4. Ürün, yöre, konum, toprak özellikleri vb. temel göstergeler düzeyinde, olağan koşullarda yeter düzeyde gelir sağlanmasına ve üretim araçlarının verimli kullanılmasına olanak veren *en küçük* işletme genişlikleri belirlenmeli; *tarım arazisi olarak kullanılmak koşuluyla*, bu arazilerin iyileştirilmesi çalışmalarına yaptıkları katkının nitelik ve niceliği temel alınarak çiftçilik yapacak köylülere belirli süreler için kiralanmalı; arazisini işlemeyen, toprak koruma önlemleri almayan çiftçilerin kira sözleşmeleri feshedilebilmeli; kiralananan arazilerin parçalanmaması, tarımsal amaçlar dışında kullanılmaması güvenceye alınmalıdır.

5. Çiftçilerin kiraladıkları arazide toprakların varlığını ve verim-gücünü koruyucu ve geliştirici önlemleri almaları zorunlu kılınmalı; çiftçilerin bu doğrultudaki çabaları devlet ve/veya yöresel düzeydeki çiftçi örgütleri tarafından denetlenmeli ve desteklenmelidir.

6. Çiftçilerin demokratik yapılara sahip toprak koruma, üretim ve/veya pazarlama örgütlerinde örgütlenmeleri özendirilmeli ve bu örgütler yöresel, bölgesel ve ulusal düzeyde üst örgütlenmelere yönlendirilmeli; teknoloji seçimi, girdilerin ve ürünlerin fiyatlandırılması, kredilendirme, devlet desteği vb. konularda karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine demokratik katılımları sağlanmalı, her türlü aracılık ve tefecilik kurumu tasfiye edilmeli; yeniden gizli ya da açıktan ortaya çıkmalarını engelleyecek önlemler alınmalıdır.

7. Çiftçi örgütlerinin tarımsal ürünleri pazar koşullarının gerektirdiği düzeyde işleyebilecekleri tesisleri bireysel ve/veya örgütsel (şirket, kooperatif, birlik vb.) olarak kurmaları ve işletmelerine destek olunmalıdır.

8. Devletin tarım kesimindeki örgütlenmesi, çiftçilerin etkinliklerinin kaynakların verimli ve sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünden denetlenmesi ve geliştirilmesi ile sınırlandırılmalı; gerekli finansman, araştırma-geliştirme ve eğitim olanakları, araç-gereçleri ve personeli ile donatılmalı; TC Ziraat Bankası'nın yalnızca, "çiftçi bankası" olarak işlev görmesi sağlanmalıdır.

Sonuç

"Toprak reformu", Türkiye koşullarında, yalnızca siyasal gerekçelerle yapılması gereken bir mülkiyet düzenlemesi olmaktan çıkmış; çok işlevli bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi ertelenemeyecek güncel bir gerekliliğe dönüşmüştür: Tarım tekniklerinin yanı sıra biyoteknoloji alanındaki gelişmelerin sağladığı olanaklar, yaşama alışkanlıkları ve tüketim kalıplarındaki değişimler, kırsal çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar, toplumsal sınıf ve katmanların niceliği ve niteliği ile sınıflar arasındaki ilişkilerin niteliği ve yoğunluğu, tarım kesimindeki oluşumlara yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu nedenle, "toprak reformu" tartışmalarının kapsamının da söz konusu değişme ve gelişmelerin gerektirdiği doğrultuda oluşturulması, tartışmaların bu doğrultuda yapılması ve olabildiğince kısa sürede sonuçlandırılarak kamuoyunun oluşturulması, giderek de uygulanmasına yönelik toplumsal taleplere dönüştürülmesi gerekmektedir.

Tartışma

Soru: Birinci sorum; Türkiye'deki traktör sayısı ihtiyaçtan fazla mıdır? Burada bir ısraf var mıdır? Burada mülkiyet ilişkilerinin ve yaygın küçük mülkiyetin rolü nedir? İkinci sorum; Türkiye'de yeterli tarım alanları yok. Özellikle Güneydoğu'da. Hem mevcut tarım toprağını daha iyi değerlendirmek, hem de buna yeni tarım alanları katmak için, Türkiye'deki açık ve gizli işsizler nasıl seferber edilebilir? Bunun siyasal koşulları ve çözüm yolları ne olabilir?

Yücel Çağlar: 1991 tarım verilerine göre, Türkiye'deki işletmelerin yüzde 6'sı 15'ten fazla parçaya sahiptir. Yüzde 9'u 10-14 parçaya, yüzde 19'u 6-9 parçaya sahiptir. Yani son derece parçalı bir yapıya sahibiz. Çünkü bu toprakların mülkiyet-miras düzenini böyle akıldışı bir duruma yol açmayacak bir şekilde düzenleyememiştir. Dünyanın hiçbir ülkesinde, kapitalist ülkeler dahil, böyle bir düzenleme yoktur. İkincisi, 1970 yılına göre yapılan buğday üretiminde doğrudan doğruya gübre başına

düşen verim yüzde 56'dır. Tersinden söylemek gerekirse, aynı miktar buğday elde etmek için kullanacağımız gübre miktarı tam dört kat artmıştır. Sertifikalı tohum ve ilaç miktarında da 1, 2, 3 kata varan artışlar vardır. Böyle bir tarım yapısını, bizim konumumuzu bir yana bırakın, rasyonel davranışlı insanların hiçbiri öngörmez.

Bu yapının değişmesi bunlardan ötürü gereklidir. Ama siyasal olarak kesinlikle popülizm batağına düşmeden; bu son derece hayati bir nokta. Yani Türkiye'deki, kırsal kesimdeki, özellikle köylerde işsiz, yoksul insanların tek umudunu biz toprak reformuna dönüştürmek gibi bir yanılğı içinde bulunuyorsak, bu olağanüstü tarihi bir hatadır. Ama biz, insanlara başta toprak kaynağı olmak üzere, başka kaynakları da çok daha rasyonel yönetim tarzıyla, onlara mutluluk getirecek bir yaşam olanağı sağlayabileceğimizi söylersek doğru yapmış oluruz. Türkiye buna müsaittir. Sorun, bu kaynağın dağıtımından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'yi traktör veya diğer tarım araçları bakımından dünya ortalamasıyla karşılaştırdığımız zaman, Türkiye sayıca bir geriliğe sahiptir. Ancak kullanım açısından baktığımızda, Türkiye'deki traktörlerin ancak yüzde 35'i tarımsal üretimde etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, orman bölgelerinde, tarımda hiç traktör kullanılmamaktadır. Bütün bunları göz önüne aldığımızda, 20 milyon hektar arazide Türkiye nüfusunun yüzde 17-18'ini geçindirme olanağı vardır. Orman köylerinde, ormancılık politikasındaki ufacık bir değişme ile, yüzde 14'ünü "orman köylüsü" haline getirebiliriz. Yalnızca ormancılık düzenini değiştirelim, bu yeter.

Şu da tartışılmalı: Siz hiç "kıyı kullanımı reformu" diye bir şey duydunuz mu? Türkiye kıyılarının yüzde 64'ü köy sayılan yerleşme yerlerinin sınırları içindedir. Biz, bu kıyıları kamulaştırma konusunu henüz gündeme getirmedik, akarsuları getirmedik, gölleri getirmedik. İşte, köylüye söyleyeceklerimizin arasına toprak reformuyla birlikte bunları da katarsak, Türkiye köylerinden göç olmaz, tersi olur.

KAYNAKLAR

- Anonim/a (1995), "Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımı", *Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi*, c.1, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Anonim/b (1995), "Ulusal Ekonomide Tarımın Yeri ve Önemi", *Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi*, c.1, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- DİE (1994), *1991 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler (Hane Halkı) Araştırma Sonuçları*, Ankara.
- İP (1992), *İşçi Partisi Tüzük Programı*, İşçi Partisi Yayınları.
- Köy Hizmetleri (1985), *35074 Köyümüzün Envanter Etüdları 1981 Türkiye*, Ankara.
- Köy Hizmetleri (1987), *Türkiye Genel Toprak Amenajman Planlaması (Toprak Koruma Ana Planı)*, Ankara.
- LENİN, V.İ., (1977), *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Sol Yayınları.
- ALPKENT, Nurettin (1992), *Bitkisel Üretim Artışlarında Maliyetler ve Verimlilik*, MPM Yayınları, Ankara.

BÖLGELERARASI DENGESİZLİĞİ GİDERMEK İÇİN KAMU EKONOMİSİ

Mehmet Bedri Gültekin
İşçi Partisi Genel Sekreteri

Bölgesel eşitsizlik olgusu; sadece Türkiye'ye veya sadece Türkiye'nin durumunda olan ülkelere özgü değil. Aşağı yukarı dünyanın bütün ülkelerinde derece derece bölgesel eşitsizliği gözlemek mümkün. Bazı ülkelerde söz konusu fark bir uçurum halindedir. Değişik ülkelerde var olan bölgesel eşitsizliklerin incelenmesi, bize aynı zamanda bu sorunun çözümü konusunda önemli ipuçları verecektir.

Dünyada Bölgesel Eşitsizlik

Yunanistan, İspanya ve Portekiz, Avrupa Topluluğu'na katılmadan önce, topluluk içinde kişi başına gelirin en yüksek olduğu ve en düşük olduğu bölgeler arasında üçe bir oranında bir fark bulunuyordu. Söz konusu fark yeni katılımların sonucunda bugün daha da büyümüştür. Yunanistan ve Portekiz'de kişi başına düşen gelir, Av-

rupa Birliği ortalamasının yarısı kadardır. Bu ülkelerin kendi içinde de ayrıca önemli gelir eşitsizlikleri vardır. Yunanistan'da Atina ve Selanik gelişmiş yöreler durumundayken, diğer yöreler daha geri bir düzeyde bulunmaktadır.

Hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde bölgesel gelişme farklılıkları gözlenmektedir. İspanya'da Madrit, Barselona, Valencia ile diğer bölgeler; Fransa'da daha geri durumdaki güneybatı bölgesi ile ülkenin diğer kısımları; İtalya'da ise gelişmiş kuzey ile geri durumdaki güney arasında bölgesel gelişme farklılıkları mevcuttur. Almanya'da ise Aşağı Bavyera bölgesi nispeten daha geri olan bir bölge durumundadır.

Niçin böyledir? Çünkü kapitalizmin doğal eğilimi azami kâr elde etmektir. Rekabette, ayakta kalabilmek için sermaye azami kârı elde etmek zorundadır. Azami kâr nasıl elde edilir? Hammadde en ucuz olacak; işgücünün fiyatı en düşük olacak; kapitalist, üretim süreci içinde ihtiyaç duyduğu diğer girdilere en yakın yerde olacak; üretilen mamul madde tüketiciye en kısa yoldan ve mümkün olduğu kadar yüksek fiyatla ulaşacak. Kapitalist, bütün bu şartları sağlayarak üretim yaptığında azami kârı gerçekleştirme hedefine ulaşır. Ve diğer kapitalistlerle rekabette avantajlı duruma geçer. Onun için sermaye en fazla kârı sağlayacağı yere gider. Bu eğilim kapitalist sistem içinde ortaya çıkan bölgesel eşitsizliklerin temel açıklamasıdır.

Kapitalizm, bu yüzyılın başında bir tek dünya ekonomisi yaratarak emperyalizme dönüştü. Dolayısıyla kapitalizmin doğasından kaynaklanan bölgelerarası eşitsizlik olayını dünya çapında incelemek, olayın gerçek boyutlarını görmemizi sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle, kapitalist sistemin bir zorunluluğu olan kârın azamileştirilmesi olayını ancak dünya çapında incelediğimizde gerçeği bütün boyutlarıyla görebiliriz. Bangladeş gibi dünyanın en yoksul durumunda olan ülkelerinde kişi başına gelir, yıllık 100 doların altındadır. İsviçre gibi kişi başına gelirin 20 bin doların üstüne çıktığı ülkelerle bir karşılaştırma yaptığımızda, aradaki fark 1'e 200'dür. Kapitalizmin tartıştığımız konu ile ilgili gerçek yüzü de bu rakamlarla ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü Dünya ülkelerinde birbirini güçlendiren iki etken, bölgelerarası eşitsizliği daha da derinleştirmektedir: Kapitalizmin kârı azamileştirme eğiliminin yanı sıra emperyalist dünya sisteminin, bu ül-

kelerin zenginliklerini emperyalist merkezlere taşıması birbiriyle örtüşmekte ve dolayısıyla bölgelerarası farklılık derinleşmekte, bir uçurum haline dönüşmektedir. Ezilen dünya ülkeleri, gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında; bölgelerarası eşitsizliğin çok büyük boyutlarda olması bundan dolayıdır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde üçe bir olan oran; Üçüncü Dünya ülkelerinde yirmiyeye birin çok üzerine çıkabilmektedir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde gelişmemiş bölge genellikle ülkenin küçük bir parçasıdır. Ülkenin büyük çoğunluğu ileri durumdadır. Fransa'da güneybatı, Almanya'da Aşağı Bavyera ülkenin bütünü göz önüne alındığında nüfus ve yüzölçümü bakımından çok büyük değerlerdir. Ezilen dünya ülkelerinde ise görece gelişmiş yöreler, nüfus bakımından yoğun, yüzölçümü bakımından küçük ve ülkede yaratılan toplam gelirin ise çok önemli bir kısmını yaratan bölgelerdir. Üçüncü Dünya ülkelerinde gelişmiş yörelerin ülkedeki toplam zenginliğin ortalama olarak dörtte üçlük bir bölümüne sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. "Brezilya endüstrisinin yüzde 80'i güneydoğu üçgenini oluşturan Sao Paulo, Rio de Janerio, Belo Horizonte'de yoğunlaşmıştır. Açlık yöresi kuzeydoğunun ulusal endüstri üretimine katkısı ise giderek azalmaktadır. Arjantin ekonomisinin üçte ikisi Rosario ve Buenos Aires'te kurulmuştur. Uruguay'da Montevideo, Şili'de Santiago ve Valperiso ülke endüstrisinin dörtte üçünü barındırır. Peru endüstrisinin de yüzde 60'ı Lima'da yoğunlaşmıştır." (Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Alan Yayıncılık, s.244.)

Benzer şekilde Mısır'da Kahire ve İskenderiye; Cezayir'de Cezayir; Pakistan'da Karaçi, Lahor ve Faysalabad; Güney Kore'de Seul ve Pusan; Filipinler'de Manila, sanayi ve nüfusun toplandığı merkezler durumundadır.

Bölgelerarası eşitsizlik, kapitalizmin sözünü ettiğimiz kârı azamileştirme eğiliminden kaynaklandığına göre, sosyalist inşa kapitalizmin bu mirasını süreç içinde azaltır ve ortadan kaldırır.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da, kapitalist ülkelerde olduğu gibi, bölgelerarası dengesizliğin yaşandığı görülmüştür. 1950'lerden sonra Sovyetler Birliği'nin Kruşçev'le birlikte içine girdiği yönelim, daha doğrusu kapitalizme geri dönüş süreci dengeli bir kalkınmayı

değil, bölgelerarası dengesizliği getirmiştir. "Kapitalizmle yarışma, oyunu onun kurallarıyla oynamayı içeriyordu. Bu da sermaye birikimini hızlandırmak için 'maliyetleri en aza indirip', 'artık'ı en çoğa çıkartmak' kuralıydı. Bu kural, sanayilerin de hammaddeye ve tüketiciye en yakın, ulaştırmanın en kolay olduğu bölgelere kurulması, dolayısıyla bu 'en optimal nokta'dan uzak bölgelerin, tercih dışı kalması sonucunu doğuruyordu." (M. Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi*, Arkadaş Yayınları, Ocak 1992, 2. basım, s.16.)

Bunun sonucunda ortaya çıkan manzara 1985 yılı itibariyle şöyleydi: Sovyetler Birliği'nin toplam yüzölçümünün yüzde 25'ini oluşturan Avrupa yakası, nüfusun yüzde 74'ünü, tarımsal üretimin yüzde 76'sını ve sanayi üretiminin ise yüzde 83'ünü yaratıyordu. Öte yandan Kazakistan, Tacikistan; Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Ermenistan, Azerbaycan gibi "kenar" ülkeler ise tarım ve sanayide yaklaşık yüzde 15 gibi bir paya sahiptiler. Topraklarının yüzde 57'sini oluşturan Sibirya ve Uzakdoğu ise; nüfusun yüzde 10'unu barındırıyor ve tarımsal üretimin yüzde 8'ini, sınai üretimin ise yüzde 12'sini gerçekleştiriyordu. Rakamlar var olan bölgesel eşitsizliği çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor.

Sovyetler deneyi, kapitalizmden her bakımdan tam bir kopuş olmadan, kapitalizme özgü hastalıklardan sosyalizmin de kendini kurtaramayacağını gösteriyor.

Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda ticari kapitalizm aşamasından sanayi kapitalizmi aşamasına ulaştı. Avrupa merkezli kapitalizm, dünyanın diğer bölgelerinde iki ayrı gelişmeye yol açtı. Bir yandan bu ülkelerin iç dinamiklerinin sonucu olan bağımsız kapitalist gelişmenin filizlerini yok etti. Öte yandan bu ülke, pazarlarını yabancı kapitalizme açtı. Bu gelişmenin sonucu olarak Osmanlı ülkesinin zenginliklerini Avrupa'ya aktarma vazifesi gören "kapı"ların etrafında meydana gelen bir iktisadi canlılık, ekonomik hayatın en önemli unsuru haline geldi. Geleneksel ekonomi ve daha öncesinin bazı önemli

bölgesel merkezleri bu gelişmenin sonucunda önemini yitirdi. Bu yeni gelişmeye göre önem kazanan "kapı"lar ise İstanbul, İzmir, Adana-Mersin, Bursa ve Samsun şehirleriydi.

1856 yılında İngiltere tarafından inşasına başlanan İzmir-Aydın demiryolu 1867 yılında tamamlandı. 1890'da İstanbul-Arifiye hattı işletmeye açıldı. Bu hat İstanbul-Bağdat demiryolunun bir parçasıydı. Amacı; Anadolu ile birlikte Mezopotamya'nın zenginliklerini deniz yoluna alternatif bir yolla, demiryoluyla Avrupa'ya taşımaktı. 1971'de inşa edilen Bursa-Mudanya hattı ise Bursa'nın; 1886'da işletmeye açılan Adana-Mersin hattı ise Çukurova'nın tarımsal ve endüstriyel hammaddelerini Avrupa için limanlara taşıyordu.

Görüldüğü gibi demiryolu hatları birbirinden kopuktur, iç pazarı oluşturmakla bir ilgileri yoktur. Her bir hat, birbirinden ayrı olarak ayrı ayrı Avrupa'nın ticaret yolları üzerinden kapitalist metropollere bağlıydı. Türkiye ekonomisinin emperyalist dünya ekonomisine bağımlı hale gelmesi diye ifade edebileceğimiz bu süreç, biraz sonra değineceğimiz gibi emperyalizme karşı yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından kısa bir süre kesintiye uğramış, 1950 sonrasında ise yeniden kendi mecrasında ilerlemiştir.

Bugünle karşılaştırıldığında, yüzyılın başında bölgesel eşitsizliğin henüz çok büyük boyutlarda olmadığını görüyoruz. 1907 yılında yapılmış bir araştırmaya göre milli gelir içinde İstanbul'un payı, yüzde 9,75; Anadolu'nun payı ise yüzde 48,90'dır. Söz konusu oran İstanbul lehine bir gelişme göstermiştir. Emperyalist dünya ekonomisiyle bütünleşme yönünde o günden bu yana kat edilen mesafe, yıllar içinde, İstanbul'un payını büyütmüş, Anadolu'nun payını ise küçültmüştür.

Eşitsiz Gelişmede Emperyalizmin Rolü

Bölgelerarası eşitsiz gelişmede rol oynayan birçok etkenden söz edilebilir. Örneğin, İstanbul'un 2700 yıldır önemli bir ekonomik merkez olarak bölgede önplana çıkmasının çeşitli nedenleri vardır: Karadeniz kıyısındaki ülkeleri dünyaya bağlayan İstanbul Boğazı yolu üzerinde olması, Haliç gibi doğal bir limanının bulunması; Avrupa'yı

Asya'ya bağlayan ticaret yollarının üzerinde kurulması gibi özellikler İstanbul'u hep önemli kılmıştır. Bu avantajlarına ek olarak İmparatorluğun başkenti olması dolayısıyla İstanbul, Osmanlı ülkesine el atan Avrupa için bir hareket noktası görevi görmüştür.

İstanbul, tarihi, coğrafi ve siyasi avantajlarının bir sonucu olarak Türkiye açısından her zaman bir sanayi merkezi oldu. Emperyalistlerle ilişkilerin geliştiği dönemlerde sanayi yoğunlaşması, ülkenin geri kalan kısmına kıyasla artmıştır. 1927 sanayi sayımına göre Türkiye'deki toplam işyerlerinin yüzde 13'ü, sanayi işyerlerinde çalışan işçilerin ise yüzde 16,5'i İstanbul'da bulunuyordu.

Türkiye Cumhuriyeti, emperyalizme karşı 1920'lerin başında verdiği Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından, İzmir İktisat Kongresi'nde özel girişim yoluyla kalkınma dönemine girdi. Kapitalist dünya sisteminin 1929 yılındaki büyük buhranından sonra, biraz zorunlu olarak biraz da on yıl önce emperyalizme karşı yürüttüğü savaşın ve sosyalist Sovyetler Birliği ile devam ettirdiği dostluk ilişkilerini de değerlendirecek, görece bağımsız bir ekonomi inşasına girişti. Bu görece bağımsız ekonomik inşada Sosyalist Sovyetler Birliği'nin önemli bir rolü olduğunu bir kez daha belirtmekte yarar vardır.

Kapitalist gelişmenin devlet eliyle gerçekleştirilmesi diyebileceğimiz bu süreç, bunu mümkün kılacak bir iç pazarın oluşturulması için gerekli tedbirlerin alınmasıyla el ele yürüdü. Devlet kapitalizminin gereksindiği sermaye birikimi açısından birbiriyle ilişkili bir iç pazar zorunludur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa kapitalizminin ihtiyaçlarına uygun olarak birbirinden kopuk bir şekilde hizmete açılmış olan demiryolu hatları bu dönemde birbirine bağlandı. Öte yandan ülkenin demiryolu bulunmayan bölgelerinde 1930'lu yıllarda yeni hatlar inşa edildi. Böylece, bütün ülke birbiriyle bağlantılı bütünsel bir iç pazar haline dönüştürüldü.

1930'lu yıllar incelenirken mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir gelişme ise, 1934'te ilki yürürlüğe giren, "Beş Yıllık Sanayi Planı"dır. Sovyetler'in planlı kalkınma modelinden esinlenen bu girişim, bir başka yanıyla kapitalizmin bölgelerarası eşitsiz gelişme eğilimine karşı bir politikanın da ifadesiydi. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planıyla devlet, çeşitli sanayi tesislerinin nerelerde kurulması ge-

rektiğine karar verirken, yerli hammadde kaynaklarına yakın olmayı önemli bir neden olarak göz önünde tutuyordu. Ayrıca sanayiye bütün Anadolu'ya yaymak da bir amaç olarak benimsenmişti. Nitekim bu anlayışın sonucu olarak ilk planda İzmir'e hiç pay ayrılmazken, İstanbul'a ayrılan pay yüzde 5,5 kadardı. Yine sanayi açısından seçilen yatırım kentleri arasında Ankara yoktu. Planın yürürlüğe girmesinden sonra toplanan CHP Kurultayı, parti programında bazı değişiklikler yapıyor ve bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi için sanayinin bütün ülkeye yaygınlaştırılması gerektiğini belirtiyordu.

Gelişmeler, iktidarın 1930'lu yıllar boyunca bu yönelime uygun hareket ettiğini gösteriyor. Bu yönelimin sonucu olarak 10-15 yıl gibi çok kısa bir süre içinde çok çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır. 1941 yılında İstanbul'daki işletmelerin, Türkiye'de yaratılan toplam katma değer içindeki payı yüzde 33'tü. Bu pay 1932'de yüzde 41,3'tü. İstanbul'un payının azalması, iktidarın izlediği bölgelerarası farklılığı azaltma politikasının sonucudur. 9 yıl içinde İstanbul'un payında yüzde 9'a yaklaşan bir düşüş olmuştur ve bu önemlidir. 1932'de tarıma dayalı sanayi ve dokuma işletmelerinde İstanbul firmalarının yarattığı katma değer, sırasıyla yüzde 52,7 ve yüzde 45,6 kadar iken, 1941 yılında bu paylar yüzde 39 ve yüzde 23'e inmişti. Hükümetin, yatırımları, gıda ve dokuma dallarında Anadolu'nun çeşitli illerine yayması söz konusu sonucu doğurmuştu.

Bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi yönünde 1930'lardan sonra atılan olumlu adımlar 1950 sonrasında devam ettirilmedi. Artık Türkiye yeni bir yönelim içindeydi. Sovyetler Birliği'nin desteği ile izlenen görece bağımsız ekonomi politikası daha 1940'larda terk edildi. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaysa, safını çok net bir şekilde kapitalist Batı'nın yanında olmak şeklinde belirlemişti. Bu tercihin kaçınılmaz bir sonucu olarak, emperyalist dünya ekonomisi içinde, metropol ülkelerce belirlenen işbölümünden Türkiye'ye düşen pay, Türkiye'yi yönetenlerce adım adım benimsendi.

Emperyalizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sermaye yoğun, kârlılık oranı yüksek ve "temiz" olan sanayi dallarını kendisine ayırırken; emek yoğun, kârlılık oranı görece düşük ve "kirli" sanayilerini ise ken-

disine bağımlı geri ülkelere aktardı. Bu amaçla geri ülkelere yatırım yaptı. Sadece kredi vermek biçimindeki sermaye ihracıyla yetinmedi, bu tip sanayinin geri ülkelerde kuruluşunu bizzat gerçekleştirdi.

Türkiye, işte 1950'lerle birlikte, emperyalist dünya ekonomisinin bu işbölümüne uygun bir ekonomik çizgiye girdi. Bu yönelimin doğal sonucu, emperyalist sermaye açısından kârlılığın en yüksek olduğu yerlerde sanayinin yoğunlaşması; başka bir ifadeyle 1930'larda benimsenen bölgelerarası farklılığın azaltulması politikasının terki ve sanayinin yurt sathına yaygınlaştırılmasının bırakılması oldu.

Yeni yönelim bir süre sonra sermayenin İstanbul'da yoğunlaşmasını getirdi. 1964 sonunda Türkiye'deki toplam özel kesim kuruluşlarının yüzde 38,3'ü; yabancı sermaye kuruluşlarının ise yüzde 80,3'ü İstanbul'da toplanmıştı. Bir kıyaslamayla yukardaki rakamları değerlendirecek, gelişmenin yönünün hangi tarafa olduğunu daha açık bir şekilde görmek mümkündür. 1950 sanayi ve işyerleri sayımına göre, İstanbul'un işyeri sayısı açısından payı yüzde 20 kadardı.

İstanbul açısından görülen bu büyük gelişme, yukarda söz ettiğimiz yeni yönelimin sonucudur. 1950 sonrası başta Dünya Bankası ve Eximbank olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlardan alınan program ve proje kredileriyle, enerji, ulaşım, haberleşme gibi altyapı yatırımlarından büyük payı İstanbul aldı. Yine bu dönemde montaj sanayi devlet eliyle özendirildi ve bu konu ile ilgili yabancı yatırımcılar İstanbul'u tercih ettiler. 1944-1964 döneminde kurulan 31 yeni bankadan 20'sinin İstanbul'da olması da yeni dönemin gelişmesine uygundu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi tarihi, yaptığımız bu kısa incelemeden de görüleceği üzere, bölgelerarası dengesizlik sorununda farklı politikaların izlenmesinin sonuçlarının ne olduğunu gösteren zengin verilerle doludur. Emperyalizme karşı mesafeli politikaların izlendiği 1930'lu yıllarda bölgelerarası farklar azalmış; öte yandan, emperyalist dünya sistemi ile ilişkilerin sıkılaştırıldığı ve Türkiye'nin emperyalist metropollerce kendisine dayatılan işbölümünü kabul ettiği 1950 sonrasında ise bölgelerarası farklılık derinleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin yakın tarihinin gösterdiği gerçek, emperyalizme karşı tavır almadan bir ezilen dünya ülkesinin bölgelerarası eşitsizlik konusunda yapacağı hiçbir şeyin olmadığıdır.

1970, 1980 ve 1990'lı yıllar, Türkiye'de bölgelerarası dengesizliğin giderek büyüdüğü, aradaki gelişme farkının bir uçuruma dönüştüğü yıllardır. Niçin? Çünkü Türkiye, bütün bu on yıllar boyunca, ekonomi içinde kamunun payını giderek azaltmış, emperyalist dünya sistemi ile ekonomisini tümüyle bütünleştirme konusunda büyük mesafe kat etmiş ve halkın çıkarına göre değil, sermayenin azami kârı gerçekleştirme amacına yönelik olarak sanayi yatırımlarını belli yerlerde yoğunlaştırmıştır.

İşte bu gelişmeler sonucunda Marmara Bölgesi, 1968-1977 yılları arasında verilen teşviklerin yüzde 39,2'sini aldı. Marmara içinde ise, İstanbul yüzde 23'lük payla en öndeydi. Gene 1964 yılında Türkiye imalat sanayiinde yaratılan katma değer içinde Marmara Bölgesi'nin yüzde 49 olan payı, 1979 yılında yüzde 52,5'e yükseldi. Özal'ın dizginsiz serbest piyasa ekonomisinin ve emperyalist tekellerin kârlarının azami olması için gerekli bütün politikalarının hakkıyla uygulandığı 1980 sonrasında İstanbul'un ve Marmara'nın payı daha da yukarılara çıktı. 1965 sonrasında İstanbul ve Marmara'nın GSMH (gayri safi milli hasıla) içindeki paylarına bir göz atmak tabloyu gözümüzün önüne serecektir. İstanbul'un GSMH içindeki payı 1965'te yüzde 19,62, 1975'te yüzde 20,76, 1979'da yüzde 21,19, 1986'da yüzde 23,30 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere İstanbul'un payında sürekli ve istikrarlı bir artış söz konusudur. Aynı düzenli ve istikrarlı artış Marmara Bölgesi için de söz konusudur. Belirtilen tarihler itibariyle Marmara'nın GSMH içindeki payı yüzde 30,58, 33,81, 34,61 ve 38,33 olmuştur. (T. Bulutay-H. Ersel, *Türkiye'de Gelir-Dağılımı*, 1973; E. Özötün, *Türkiye GSMH'nin İller İtibariyle Dağılımı, 1979-1986*.)

İstanbul ve Marmara'nın GSMH içinde payının artması elbette ki, diğer bölgelerin payının azalması ile ancak mümkün olabilecekti. Nitekim söz konusu dönemde Doğu bölgesinin payı sürekli ve istikrarlı bir düşüş göstermiştir. 1965 yılında, GSMH içinde yüzde 10,39 olan Doğu illerinin payı, 1975'te yüzde 9,56'ya düşmüştü. Bu rakam 1979'da yüzde 8,17, 1983'te yüzde 7,81, 1986'da ise yüzde 7,68 olarak gerçekleşti. Ondan sonraki on yıl içinde gelişmenin hangi yönde olduğunu biliyoruz. Doğu'nun payı daha da azalmış, Marmara'nın payı daha da yükselmiştir.

Çok çarpıcı olan bir kıyaslamayla bu açıdan tablonun ne olduğunu ortaya koymaya devam edelim: 1980 sonrasında kişi başına düşen gelir açısından bölgelerarası farklılık giderek büyümüştür. 1975 yılı verilerine göre Hakkâri'de kişi başına düşen gelir, İstanbul'da kişi başına düşen ortalama gelirin yüzde 19'u kadar iken, on yıl sonra 1985 yılında bu oran yüzde 9 olmuştur. Yani İstanbul ile Hakkâri arasında oran 1'e 5'ten, 1'e 11'e çıkmıştır. Başka bazı araştırmalara göre söz konusu uçurum daha da derindir. E. Özötün'ün İstanbul Sanayi Odası'nın Yayınları arasında çıkan "Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı, 1979-1986" başlıklı incelemesinde, kişi başına düşen GSMH'nin en yüksek olduğu il olarak Kocaeli alınmış ve Kocaeli 100 olmak üzere diğer illerin payları hesaplanmıştır. Buna göre Hakkâri'de 1975 yılında kişi başına düşen GSMH Kocaeli'nin yüzde 16,51'i iken bu oran 1980 yılında yüzde 10,08'e, 1986'da ise yüzde 5,44'e gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, kişi başına düşen gelir Hakkâri'de Kocaeli'nin yirmide biridir. Bu oran Ağrı'da yaklaşık on beşte bir; Bingöl'de, Bitlis'te on dörtte bir; Van'da on üçte bir kadardır. Görüldüğü üzere iller arasında gelir farklılığı, fark olmaktan çıkmış, bir uçurum haline dönüşmüştür. Daha önce de belirttiğimiz üzere, gelişmiş kapitalist ülkelerde en gelişmiş ve en geri kalmış yöre arasında gelir farkı üçe bir oranındaydı.

Farkın uçuruma dönüşmesinin temel açıklaması, ülkemiz üzerindeki emperyalist sömürü ve tahakkümdür. Kapitalizmin kâr azamileştirme eğilimi, bu temel etkenin yanı sıra rol oynayan ikinci bir etken olarak değerlendirilebilir. Bunlara ek olarak ülkemizde bölgelerarası dengesizliğin bu kadar derin olmasında rol oynayan başka etkenler de söz konusudur. Kürt sorununda özellikle son yıllarda yaşanan gelişmelerin, ülkemizde bölgelerarası farklılığın çok büyük boyutlara ulaşması yönünde etkide bulunduğu, vurgulanması gereken önemli bir gerçektir.

Doğu Anadolu ile Marmara Arasında Büyüyen Fark

Bugün Türkiye'de bölgelerarası dengesizlikten söz edildiği zaman ilk akla gelen, Doğu illerinin veya başka bir ifadeyle Kürtlerin yaşa-

dığı illerin geriliği ile karşı kutupta yer alan Marmara ve Ege'nin gelişmişliğidir. Bu kanı önemli ölçüde gerçeği yansıtır. 1986 itibariyle kişi başına düşen GSMH açısından son 17 sırada yer alan illerin 14'ünün Kürtlerin yaşadığı Doğu illeri olması, söz konusu kanının maddi dayanağı olarak alınabilir. Öte yandan kişi başına düşen GSMH açısından son üçte birlik dilim olan 22 il göz önüne alındığında ise Doğu Anadolu'da olmayan Tokat, Yozgat, Giresun, Sinop gibi illerin de gruba dahil olduğunu ve böylece bölge dışındaki il sayısının 7'ye çıktığını görüyoruz (il sayısı olarak 1990 öncesinin 67 rakamı alınmıştır). Buradan hareketle, bölgesel gerikalmışlığı tamamen Kürt sorunu ile özdeşleştirmenin doğru olmadığı sonucuna varabiliriz.

Ama öte yandan çeşitli açılardan rakamların da ortaya koyduğu gibi Kürt sorunu ile bölgesel gerikalmışlık arasında sıkı bir bağ vardır.

Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik son dönemde ortaya çıkmış bir olgu değildir. Bu konuda yapılacak bir araştırma bizi 19. yüzyıla kadar götürür. Ama bölgelerarası dengesizliğin 1950 sonrası, Batı ile geliştirilen ilişkiler sonucu derinleştiği ve bu derinleşmenin 12 Eylül askeri rejimi koşullarında büyük boyutlara vardığı bir gerçektir. Bu açıdan 1965 verileri ile 1986 yılı verileri arasında yapılacak bir karşılaştırma, çarpıcı birtakım gerçekleri ortaya çıkarmaktadır. 1965 yılı verilerine göre Kars, GSMH içindeki payı bakımından 18., Urfa 21., Erzurum ise 22. sırada bulunmaktadır. Ve bu iller; örneğin, o zaman Sakarya, Trabzon, Denizli, Çanakkale, Bolu, Tekirdağ, Muğla, Isparta, Kırklareli vb. illerden çok önde bulunmaktadırlar. Ama aradan geçen 20 yıldan sonra, 1986 yılında Kars GSMH içindeki payı bakımından 48. sıraya, Urfa 33., Erzurum 35. sıraya gerilemiştir. Söz konusu dönemde Diyarbakır ve Malatya hariç, bütün bölge illerinin GSMH içindeki payları düşmüştür. Elbette bu düşüşün izlenen politikalarla yakından ilgisi vardır. Malatya ve Diyarbakır istisna teşkil etmektedir. Malatya, Özal'ın memleketi olması dolayısıyla özel bir yatırım ilgisine mazhar olmuş; Diyarbakır ise GAP yatırımları dolayısıyla payını artırmıştır.

Ülkede yaratılan toplam milli gelir içinde 1980 sonrası dönemde Marmara ve Ege bölgeleri paylarını artırmış, Akdeniz payını koru-

muş, diğer bölgelerin ise payı düşmüştür. Marmara ve Ege'nin toplam payı 1979 yılında yüzde 51,8 iken, 1986 yılında yüzde 57'ye yükselmiştir. Akdeniz'in payında fazla bir değişme olmazken, İç Anadolu'nun payı sözü edilen yıllar arasında yüzde 19'dan yüzde 18'e, Karadeniz Bölgesi'nin payı yüzde 11,5'ten yüzde 9,5'e, Doğu Anadolu'nun payı ise yüzde 8,5'ten yüzde 7,2'ye düşmüştür.

Bu tablo hangi gelişmelerin sonucu ortaya çıkmıştır? Elbette en başta emperyalizme bağımlı ekonomik ve siyasal yapıyı belirtmek gerekiyor.

Ve buna bağlı olarak veya başka bir deyişle emperyalizme bağımlılık olayı ile birlikte düşünülmesi gereken, sermayenin, azamî kâr elde etme eğiliminin sonucu olarak belli bölgelerde yoğunlaşması, söz konusu dengesizliği açıklamakta önemli etkenlerden bir başkası olarak sayılabilir.

Bu etkenlerin yanı sıra belirlenmesi gereken çok önemli bir diğer nokta, bu bölgede 1800'lerin başından bu yana belli aralıklarla yaşanan isyanlar ve merkezi hükümetlerin 200 yıldır bölgede yürüttükleri bastırma hareketleridir. Emperyalizme bağımlılık ilişkileri, Batı metropollerıyla ilişkili İstanbul, İzmir, Adana-Mersin gibi kapılar etrafında şekillenen ekonomik yapı ve Kürtlerin ulusal demokratik taleplerine yönelik olarak yürütülen baskı tedbirleri, bölgenin doğal gelişimini engellemiş ve sonuçta bugünkü manzaranın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar Diyarbakır, Antep, Mardin, Urfa, Maraş, Bitlis, Erzurum, Van gibi şehirler önemli dokuma imalatı ve ticaret merkezleriydi. Yukarıda söz ettiğimiz gelişmeler, bu merkezlerin önemini giderek azalttı ve 20. yüzyılda İstanbul, Adana, İzmir gibi merkezler Doğu bölgesi açısından da öne çıkmaya başladı.

Yüzyılımızın başında, bölgede yaşayan Ermeni halka karşı yürütülen tehcir hareketi, sonuç olarak, bölgeyi tüccar ve zanaatkârlardan yoksun bırakmış ve bölgenin ekonomik yaşamında böylece önemli bir durgunluğun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu olayı, bölgenin doğal gelişimini engelleyen ve Anadolu'da bölgelerarası dengesizliğin ortaya çıkmasına neden olan önemli bir olay olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Yarıfeodal Yapının Bölgesel Dengesizliğe Etkisi

1912 yılında yapılan toprak sayımı sonuçlarının Doğu'nun bugünkü durumu ile kıyaslanması, bölgede yarıfeodal yapının önemli ölçüde muhafaza edildiğini gösteriyor. Yarıfeodal ilişkiler, kapitalist ilişkilerin, dolayısıyla sanayileşmenin gelişmesini engellemiş; piyasa ilişkilerini en alt düzeyde tutmuş; emeğin özgürleşmesini önleyerek gelişmeyi frenlemiştir.

Yüzyılımızın başında kapitalist ilişkiler ülkenin genelinde henüz emekleme dönemindeydi. Feodal ilişkiler ise ülkenin bütününde çok güçlüydü. 1912 toprak sayımına göre, "1 milyon ailenin yüzde 95'i toplam toprakların yüzde 35'ine sahipken, yüzde 4'ü toprakların yüzde 26'sına, yüzde 1'i ise yüzde 39'una sahipti. Bu veriler Osmanlı tarımında yüksek bir toprak toplulaşmasına işaret ederken toprak dağılımındaki eşitsizliğin en fazla Adana ve Güneydoğu vilayetlerinden olan Urfa ve Diyarbakır'da olduğuna dikkat çekiyordu." (M. Sönmez, *aynı eser*, s.38.)

Aradan 80 yıl geçtikten sonra manzara şudur: "Nüfusun çok küçük kısmı (yüzde 5'i) toprakların çok büyük bir bölümünü (yüzde 65'ini) denetler ve işletirken; nüfusun büyük çoğunluğu (yüzde 65'i) toprakların çok küçük bir bölümünü (yüzde 10'unu) işletebilmektedir. Buna binlerce topraksız aileyi kattığımızda durumun vehameti daha da çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, sadece Harran Ovası'nda mevcut 24 bin çiftçi ailesinin yüzde 48'i, Şanlıurfa iline bağlı 689 köyde yaşayan 73 579 çiftçi ailesinin yüzde 42,3'ü, yani 31 145 aile topraksızdır." (A. Özer, *Güneydoğu Anadolu ve GAP Gerçeği*, Damar Yayınları, Kasım 1990, 1. basım, s.16-17.)

Görüldüğü üzere yüzyılın başından bu yana Güneydoğu Anadolu'da değişen fazla bir durum yoktur. Elbette bu tür ilişkilerin hâkim olduğu coğrafyada gelişme çok yavaş olacaktır. 1931 yılında toplanan Ziraat Kongresi'nde, Bitlis, Muş, Erzincan illeriyle ilgili olarak sunulan bir tebliğde, tarımsal ürünlerin yüzde 80'inin üretildiği yerde tüketildiği, yüzde 19'unun köylünün çeşitli ihtiyaçları için takas edildiği ve ancak yüzde 1'inin parayla satıldığı belirtiliyordu. Elbette bölgede durum şimdi böyle değildir ve piyasa ilişkileri daha gelişmiş durumdadır. Ama daha

önce belirttiğimiz feodal ilişkilerin varlığı, kapalı toplum özelliğinin sürmesini, başka bir ifadeyle köyün ve tarımın ekonomideki payının büyük kalmasını sağlamıştır. 1985 yılı verilerine göre, Türkiye GSMH'sinin yüzde 17,6'sı tarımdan sağlanırken, GAP bölgesinde bu oran yüzde 40 civarındaydı. Buna karşılık sanayi, Türkiye GSMH'sinde yüzde 31,5'lik pay sahibi iken GAP bölgesinde yüzde 16'lık büyüklüğe sahipti." (M. Sönmez, *aynı eser*, s.236.)

Doğu'nun sanayi payı içinde elektrik üretimi ve madenciliğin büyük bir ağırlığa sahip olduğu düşünülürse, ekonomik yaşam içinde tarımın rolünün gerçekte rakamların gösterdiğinden çok daha büyük bir ağırlığa sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Feodal ilişkilerin muhafazası, emperyalizme bağımlı sosyoekonomik yapının yanı sıra, Kürt illerinde izlenen millî baskı politikasıyla yakından ilişkilidir. Milli baskı politikasının yürütücüleri; toprak ağası, aşiret reisi ve şeyh üçlüsü ile ittifak ederek statükolarının devamını sağlamaya çalışmışlar ve bu da geri ilişkilerin muhafazasını getirmiştir. Son yıllarda koruculuk uygulamasıyla, başta aşiret ilişkileri olmak üzere tüm gerici ilişkilerin daha da güçlendirilmesi yönünde bir politika izlenmiş ve olumsuz yönde epey bir mesafe alınmıştır.

Ulusal baskı politikasının sonucu olarak bugün süren savaş sonucu köyler boşaltılmış ve böylece bölge ekonomisinin belkemiği olan tarım ve hayvancılık çökmüştür. Bu uygulamaların bölgesel dengesizliği daha da artırdığı bir gerçektir. 1994 yılı rakamlarına göre GSMH içinde tarımın payı ülke genelinde yüzde 14,1'e düşmüştür. Elimizde bölgenin gayri safi hasılasında tarımın payının ne olduğuna dair kesin rakamlar yok. Ama gelişmelerden bu payın çok aşağıya çekilmiş olduğuna kuşku yoktur.

Kamu Yatırımları ve Bölgesel Dengesizlik

1927 yılında gerçekleştirilen bir sayıma göre, Doğu'daki sanayi işletmelerinin toplam sanayi işletmeleri içindeki payı yüzde 10,6 kadardır. 1930'lu yıllar ve sonrasının planlı kalkınma politikasının sonucu olarak sanayide bölgenin payının çok fazla düşmediğini söyle-

yebiliriz. Bu dönemde gerçekleştirilen Malatya Dokuma ve Sigara (1939), Iğdır Pamuklu (1950), Bitlis Tekel (1936) fabrikaları gibi yatırımlar, kamu ekonomisi uygulamasının örnekleriydi. Ve 1950'lerde birçok ilde kurulan çimento fabrikaları ile Malatya, Erzincan, Erzurum ve Elazığ şeker, Erzurum yem, et-balık kombinası ve Diyarbakır yün-yapağı fabrikaları, bölgeye yapılan sanayi yatırımları olarak, toplam sanayi içinde bölgenin payını en azından korumayı sağladılar.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1950'lerden sonra kapitalist dünya sistemi ile geliştirilen ilişkiler sonucu, Türkiye hem dünya ölçeğinde oluşan işbölümüne uygun bir yapılanmayı benimsedi, hem de kendi içinde çeşitli bölgeler arasındaki ilişkiler bakımından dünya çapındaki bu işbölümüne denk düşen bir gelişme içine girdi. 1950 sonrasında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'nin batısına yöneldi. Çıkarlarını yabancı büyük sermaye ile işbirliğinde gören yerli büyük sermaye de aynı yörelerde yoğunlaştı. Çünkü serbest piyasa sistemi içinde azami kâr ancak bu bölgede elde edilebilirdi. Başta Doğu Bölgesi olmak üzere Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinin Doğu'ya ve Karadeniz'e yakın yöreleri ise kârlılık açısından hiç de verimli değildi. Onun için sermaye burarlardan kaçtı. Ama bu bölgeler yeni işbölümüne uygun olarak madencilik ve enerji sektörlerinde geliştiler. Bu bölgelerde madencilik, enerji ve tarım alanlarına yapılan yatırımlar; söz konusu bölgeleri geliştirmekten çok Batı'da gelişen sanayiye kaynak aktaran bir rol oynadılar. Şüphesiz bu aktarma Batı'daki kapılar üzerinden "dünya pazarı"na olan bir aktarmaydı.

1950'lerden bugüne kadarki süreç içinde devlet yatırımlarından Doğu'ya aktarılan pay, benimsenen yeni yönelimin sonucu olarak sürekli olarak düştü. 1963 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Plan'da yüzde 11,8 olan Doğu'nun payı, Üçüncü Plan'da yüzde 7,11'e düşmüş ve Dördüncü Plan döneminde ise yüzde 7,20 olarak gerçekleşmişti. Oysa aynı dönemde, örneğin, İstanbul'un payı yüzde 7,4'ten 15,70'e çıkmıştı.

Yatırımlardan Doğu'ya ayrılan payın düşmesi gerçeğinin yanı sıra, yapılan yatırımların niteliğinin çeşitli açılardan incelenmesi de, bölgelerarası dengesizlik olgusunun daha iyi kavranmasına hizmet edecektir.

Birinci olarak, Doğu'ya yapılan sanayi yatırımları, yan sanayilerin gelişmesine katkıda bulunmayan yatırımlardı. Keza maden, petrol ve enerji alanlarına yapılan yatırımlar da benzer özelliktedir.

İkinci olarak, Doğu'ya yapılan kamu yatırımlarının sektörel dağılımı da sonuç olarak bölgesel dengesizliği artıran bir rol oynamıştır. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan dönemlerinde devlet yatırımları Doğu'da madencilik ve enerji sektörlerine yapılmıştı. "Birinci Planda yüzde 24 olan enerji payı, İkinci Planda yüzde 40'a çıkıyordu. Bunlara madencilik yatırımları eklendiğinde, Birinci Planda bu iki dalın payı yüzde 34, İkinci Planda ise yüzde 46 olarak gerçekleşmişti.

"Enerji de, madencilik de Doğu'dan çok, Batı'daki sanayilerin kullanımına amade sektörlerdir. Bu anlamda devlet, bu iki planda ağırlıkla Doğu'nun şartlarını dikkate alarak değil, Batı'da gelişen sanayinin ihtiyaçlarına uygun tarzda Doğu'da yatırım yapmıştı." (M. Sönmez, *aynı eser*, s.157.)

Üçüncü olarak, enerji ve madencilik alanlarında yoğunlaşan kamu yatırımlarının yapıldığı iller açısından duruma bakıldığında, yatırımların büyük kısmının üç ilde yoğunlaştığı görülmektedir. 1984-1989 yılları arasında Urfa, Diyarbakır ve Malatya'nın toplam yatırımlar içindeki payı yüzde 58,4'tür. Çarpıcı bir diğer rakam ise enerji ve tarım alanlarındaki yatırım tutarının yüzde 92,4 olduğudur. Sanayi yatırımlarının toplam Doğu yatırımları içindeki payı ise yüzde 3 kadardır.

1980 sonrası, Doğu için sanayi yatırımları bakımından yeni bir dönemdi. Bu dönemde serbest piyasa uygulamalarının dolu dizgin uygulamaya konulmasıyla birlikte ilk olarak, ülkenin bütününde kamu yatırımları giderek azaldı. İkincisi, var olan kamu yatırımları gene serbest piyasanın gereği olarak Batı'ya yöneldi. Doğu'da daha önceden başlatılmış olan projeler ya tasfiye edildi, ya da yok pahasına özel kişilere satıldı.

Bütün bu olumsuz göstergelere rağmen, Doğu'da sanayi adına ne varsa hemen hemen hepsi kamu yatırımlarının sonucu gerçekleşmiştir. 1989 yılı rakamlarına göre Doğu'da 53 KİT işletmesi vardı ve bunların tüm sanayi işletmelerine oranı yüzde 57,6 idi. Bu işletmelerde 19 016 kişi çalışıyordu ve bunların tüm işletmelerde çalışan-

lara oranı ise yüzde 83,5 kadardı. KİT işletmelerinde yaratılan toplam katma değer 575 milyardı ve tüm işletmelerde yaratılan katma değere oranı yüzde 87 idi.

Görüldüğü üzere kamu yatırımları Doğu'daki sanayinin neredeyse tamamıdır ve son yılların özelleştirme rüzgârı eğer hedefine ulaşır ve bunun sonucu olarak eğer kamu kesimi bu alandan elini çekerse, Doğu Anadolu Bölgesi sanayi açısından sıfıra inme tehlikesiyle karşı karşıyadır. 1980 sonrasında bölgelerarası dengesizliğin giderek büyümesinde ekonomide kamunun rolünün azaltılması politikasının oynadığı rol bu rakamlarla birlikte daha iyi görülmektedir.

Karadeniz Bölgesi'nde KİT işletmelerinin yarattığı katma değer, tüm sanayi işletmelerinin yarattığı katma değer içindeki payı yüzde 73, İç Anadolu'da bu pay yüzde 52,7, Güneydoğu'da ise yüzde 56'dır. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: Kamu ekonomisinin toplam ekonomi içindeki payı Doğu Anadolu kadar önemli olmasa da diğer bölgelerde de ciddi bir ağırlığa sahiptir. Oysa Marmara Bölgesi'nde durum böyle değildir. Bu bölgede KİT işletmelerinin katma değer açısından payı yüzde 2 kadardır. Dolayısıyla kamu ekonomisinin varlığı veya yokluğu Marmara açısından çok büyük bir anlam ifade etmezken diğer bölgeler açısından hayati bir önem taşımaktadır. Onun için özelleştirme politikasının, bölgelerarası dengesizlik açısından ele alındığında, geri bölgeler için bir ölüm fermanı hükmü taşıdığı açıktır. (*Ekonomik Forum*, TOBB yayın organı, Nisan 1995.)

Sermayenin Doğu'dan Batı'ya Göçü

Türkiye'de bölgelerarası dengesizliği sadece devletin yatırımlarını bazı bölgelere az, bazı bölgelere çok yapmasıyla açıklamaya çalışmak eksik bir açıklamadır ve her eksik açıklama gibi yanıltır. En başta belirttiğimiz gibi sermaye en çok kâr edeceği yere gider. Bu anlamda sermayenin vatanı yoktur.

1973 yılında yapılmış bir gelir dağılımı araştırmasına göre ortalama sermayedar geliri Türkiye genelinde 100 iken İstanbul'da 272, Doğu Anadolu'da ise 64'tür. Yani İstanbul'daki bir sermayedar, Do-

ğu'daki meslektaşından ortalama 4,8 kat daha fazla kazanıyordu. Doğaldır ki, bu muazzam kazanç farkının olduğu yerde sermaye büyük kazancın olduğu yere gidecektir. Gene işte bu gerçek, bize, Doğu'daki toplam sanayi işletmelerinin neredeyse tamamının neden kamu işletmesi olduğunu da açıklamaktadır.

Sermayesini herhangi bir konuda değerlendirebilecek, yatırıma yönelebilecek büyüklüğe ulaştıran her Doğulu sermayedar soluğu Batı'da almaktadır. Şimdi, Batı'da faaliyet gösteren ve Türkiye'nin belli başlı büyük firmaları içinde gösterilebilecek onlarca Doğulu firma, bu şekilde ilk birikimini Doğu'da yaptıktan sonra Batı'ya göçmüştür. Bölgelerarası dengesizliği büyüten önemli olgulardan biri budur ve bu kapitalizmin, serbest piyasa sisteminin kaçınılmaz bir sonucudur.

Sermayenin Doğu'dan Batı'ya akması, bölgede kullanılan kredilerin, bölgeden toplanan tasarrufların altında olması şeklinde de kendini göstermektedir. 1972 yılında Türkiye'deki toplam mevduatların yüzde 6'sı Doğu'dan toplanmışken, bölgenin kullandığı krediler toplam kredilerin yüzde 4'ü kadardı. Daha sonraki yıllarda Doğu'nun mevduat ve kredi yüzdesi düştü, ama mevduatların kredilerden daha yüksek olması gerçeği değişmedi. 1988'de Doğu'nun toplam mevduatlardaki payı yüzde 4,2 iken, toplam kredilerdeki payı yüzde 2,7 ile sınırlıydı. (*Bankalar Birliği Raporu*, 1989.)

Bölgesel Eşitsizliği Gidermek İçin Politikalar

1968 yılından bu yana sözüm ona bölgelerarası dengesizliği gidermek için birçok plan uygulamaya konmuş ve bu uygulamaların hepsi dengesizliği azaltmamış, tam tersine artırmıştır. Yatırımcılara birçok açıdan kolaylık getiren bu uygulamalar, sonuç olarak, yatırımları Doğu'ya veya geri durumdaki diğer bölgelere yöneltmemiş, Doğu illeri ile birlikte, "Kalkınmada Öncelikli İl" kapsamına alınan ve Çanakkale, Bilecik ve Edirne gibi, İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi sanayi merkezlerine, komşu illere gitmiştir. Bu illerdeki yatırımlara verilen teşviklerin çekiciliği, sermayeyi buralara çekmiş ve bu iller son on yıllarda önemli mesafeler almışlardır. Coğrafi olarak bu iller ser-

maye açısından en çekici olan büyük sanayi merkezlerine çok uzak değillerdi. Üstelik çeşitli kolaylıklar ve teşvikler sermaye için ek bir kazanç olduğu için sermayenin bütün bu avantajları bırakıp Doğu'ya gitmesi beklenemezdi.

Planlı bir kalkınma programıyla ve gerçekten kaynakların az gelişmiş yörelere etkin tedbirlerle aktarılması sonucu başarılı sonuçlar almak mümkündür. Nitekim dünyada bunun örnekleri vardır. Kendi ülkemizde 1930'lardan sonra uygulanan planlı sanayileşme hamlesi de tam sonuca ulaşamamış olsa da, doğru yönelimin ne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kamu müdahalesi olmadan geri yörelerle gelişmiş yöreler arasındaki farkı kapatmaya olanak yoktur. Kapitalist ülkelerde de olumlu sonuçların alındığı bütün örnekler kamu ekonomisinin devreye sokulması sonucu gerçekleşmiştir. Bugün İtalya'da kuzey ve güney arasındaki farkı kapatmak için yürürlükte olan plan, 1930'larda ABD'de gerice bir yöre olan Tennessee Vadisi'ni geliştirme programı, gene bugün Avrupa Topluluğu bünyesinde kullanılmakta olan bölgesel dengesizliği giderme fonları; hepsi ekonomide kamu müdahalesinin örnekleridir.

Türkiye'de bölgesel dengesizliği gidermek için alınması gereken tedbirleri şöyle sıralamak mümkündür.

1. Türkiye gibi ezilen dünya ülkelerinde, emperyalizme karşı tavır almadan bölgelerarası dengesizliği giderme yönünde adım atmaya olanak yoktur. IMF'nin ve Dünya Bankası'nın, Türkiye'ye dayattığı ekonomik programlar reddedilmelidir.

2. Serbest piyasa ekonomisi bölgesel dengesizliği zorunlu kılar. Onun için serbest piyasa ekonomisi terk edilmeli, kamu sektörünün hâkim olduğu planlı ekonomiye geçilmelidir.

Bunun için dış ticaret, büyük sanayi, banka ve sigortalar kamulaştırılmalıdır. Böylece bölgelerarası dengesizliği giderecek büyük kamusal projeler ve hakça bölüşüm için gerekli kaynaklar yaratılacaktır.

İstihdam, üretim, yatırım ve tüketim hedefleri, emekçilerin doğrudan söz sahibi olduğu demokratik bir işleyişle belirlenmelidir. Böyle bir mekanizmanın işleyebilmesi, kapsamlı bir demokratikleşmeyi gerekli kılmaktadır.

Bölgelerarasındaki dengesizlikleri gidermek ve kaynakları kısıt olan bölgeleri desteklemek için ulusal bütçeden özel kaynak ayrılmalıdır.

3. Kürt sorunu; eşitlik, özgürlük ve gönüllü birlik temelinde çözüme kavuşturulmalıdır. Böylece sorunun şiddet yoluyla çözümüne akan kaynaklar, bölgesel kalkınmanın emrine verilmelidir.

4. Köklü bir toprak reformu ile yarıfeodal kalıntılar temizlenmeli, kalkınmada özgür üreticinin büyük birikimi devreye sokulmalıdır.

5. Boşaltılan ve yakılan köyler yeniden inşa edilmeli ve yerleşime açılmalıdır. Köylülerin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini en verimli şekilde yapmaları için devlet karşılıksız kredi yardımıyla bulunmalıdır. Bilinçli bir tarım politikasına bağlı olarak köylüye destek akışları artırılmalıdır.

6. Küçük üreticilerin kooperatiflerde örgütlenmesi yoluyla üretim verimli hale getirilmeli ve ülke kalkınmasına küçük üreticinin azami katkısı gerçekleştirilmelidir.

7. En büyük üretici güç insandır. Eğitim ve sağlık hizmetleri için gerekli yatırımlar yapılarak sağlıklı ve nitelikli insan gücü yaratılmalıdır.

8. Az gelişmiş bölgeler olan Güneydoğu, Doğu ve Karadeniz bölgelerine komşu ülkelerle ekonomik, siyasi ve kültürel bağlar geliştirilerek, bu bölgelerin İstanbul ve benzeri büyük sanayi merkezlerine olan bağımlılığı azaltılmalıdır. Komşu ülkelerle geliştirilecek ilişkilerle yeni ekonomi merkezleri yaratılmalı ve böylece kalkınma bütün yurda yayılmalıdır.

Tartışma

Soru: Bölgesel dengesizlik oranı olarak 1/3 ve 1/20 oranlarını verdiniz. Sektörler düzeyinde bölgesel farklılıklar nasıl dağılım gösteriyor? Mülkiyet biçimi yönünden bu dengesizlik ne boyutlarda?

M. Bedri Gültekin: 1975'e göre kişi başına düşen gelir, İstanbul'da kişi başına düşen ortalama gelirin yüzde 11'i kadar. 10 yıl sonra 1985'te bu yüzde 9 olmuştur. Kişi başına düşen gelirin en fazla olduğu Kocaeli gerçeği temel alınarak yapılan başka bir araştırmaya göre ise, 1975 yılında kişi başına düşen gayri safi milli hasıla Kocaeli'de yüzde 16,51 iken bu oran 1980 yılında yüzde 10,8'e, 1986'da

ise yüzde 5,4'e düşmüştür. 1975'ten sonraki süreçte bölgeler arasındaki dengesizliğin nasıl büyüdüğünü gösteren somut bir rakamı, yine kamu yatırımlarının çeşitli bölgelere dağılımı açısından, biraz evvel vermeye çalıştım. Yaklaşık olarak, Marmara'nın payı yüzde 30 ve 40 arasındadır. Son dönemlerde özellikle Doğu Anadolu bölgesinin payı ise 1965'ten 1985'e kadar olan süre içerisinde yüzde 10, yüzde 8, yüzde 7,5, yüzde 7 olarak gerçekleşmiştir. Bu da yaklaşık bir oran. Marmara'ya ayrılan pay Doğu Anadolu'ya ayrılan paydan daha fazla olmasına rağmen toplam ekonomi içerisinde Marmara'ya ayrılan kamu yatırımlarının çok fazla bir önemi yok.

Ama Doğu ve Güneydoğu açısından, Karadeniz bölgesi ve İç Anadolu bölgesi açısından bakıldığında kamu yatırımlarının payı ezici orandadır; yüzde 80'lere, yüzde 70'lere ulaşmaktadır. Dolayısıyla özelleştirme, Marmara bölgesi dışında diğer bölgeler göz önüne alındığı zaman tam bir yıkım, bir ölüm anlamına geliyor. Marmara'da kamuya yatırımlar, toplam yatırımlar içerisinde ve toplam sanayi içerisinde ancak yüzde 3'lük paya sahip. Dolayısıyla ihmal edilebilecek bir rakam.

Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesinde ise kamu yatırımlarının payı, genel istihdam ve toplam sanayi içerisinde yüzde 80'ler civarında. Dolayısıyla, özelleştirme Doğu'yla Karadeniz sınırı arasında bir ölüm anlamına geliyor, böyle bir kıyaslama yapmak gerekiyor.

Sektörel anlamda sorulan soruya gelince: Doğu Anadolu bölgesinde kamu yatırımlarının yöneldiği sektörler enerji ve madencilik. Aşağı yukarı tamamına yakını bu sektöre yönelmiş durumda. Enerji, yan sanayilerin yaratılması konusunda çok fazla etkisi olmayan sektördür. Otomotiv sanayinde çalışan bir işçi aynı zamanda 23 kişiye başka istihdam olanağı yaratır denir. Enerji ve madencilik alanında ise böyle bir şey söz konusu değil. Yan sanayi yaratma etkisi söz konusu değil. Dolayısıyla bu alana yapılan yatırımların, Doğu Anadolu bölgesinde sanayi alanı geliştirmesi söz konusu değil. İkinci, yatırım yapılıyor, ürünler elde ediliyor. Ancak, bölge için, ürünlerin değerlendirilmesi söz konusu değil. Orada batıdaki sanayinin kullanımına sunmak için bir ürün elde edilmesi söz konusu. Bu bakımdan doğudan batıya kaynak aktarımı gerçekleşmiş oluyor. Sek-

törel dağılımın madencilik ve enerji alanına yapılmış olması, bölgesel dengesizliği daha da büyüten bir sorun. Ama buna rağmen, bu sektörel dağılım veya yan sanayi yaratılması gibi olumsuzluk unsurlarına rağmen, gene de bunları çektiğimiz zaman Doğu'dan, Güneydoğu'dan, hiçbir şey kalmaz.

Soru: Bölgelerarası eşitsizlikte, örneğin Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da eğitim açısından durum nedir, ne yapmak gerekir?

M. Bedri Gültekin: Şimdi bu açığı rakamlar açısından belirtmemiz mümkün değil, ama şu anda fiilen yaşanan gerçeğe ilişkin bazı şeyler söylemek mümkün. Eğitim yapılamıyor Doğu'da ve Güneydoğu'da, okullar tamamen kapalı. Şehir merkezlerinde yapılan eğitimin kalitesinin ne olduğunu herkes az çok canlandırabilir kafasında. Bu sorunun temel sebebi, Kürt sorunu konusunda bugün yaşanan çözümsüzlüktür. Bu konuda, meseleyi barışçı bir çözüme kavuşturmadan, bu sorunu halletmeden, eğitim sorununu çözmeye imkân yok.

Soru: Siz Kürt ve Türk halklarının kardeşliği çözümdür dediniz. Fakat şimdiye kadar ne Güneydoğu'daki o harekettten emekçi hareketine bir destek gelmiştir, ne de emekçi harekettten o harekete bir destek gitmiştir. Yani bu böyle olduğuna göre bu hareketler birbirinden bağımsız ve birbirine destek vermeyen bir konumda olduğuna göre, yeni bir çözüm olacak mıdır?

M. Bedri Gültekin: Şöyle bir örnek vereyim: Kürt meselesini savunma temelinde ortaya çıkan çeşitli oluşumlar, yayın organları, vb. Türkiye işçi sınıfının beşiği olan yerlerde ortaya çıkabilmekte ve kendisini ifade edebilmektedir. Çeşitli engellemelerle, baskılarla karşılaşsa bile. Diyelim ki, İstanbul'da Kürt ulusal hareketi savunuculuğunu yapan bir yayın organı çıkıyor olmasında Türkiye işçi sınıfının hiçbir payı yok mudur? Dolayısıyla milliyetçi bir bakışla baktığımız zaman, bütün meselelere dar milliyetçi bakış açısıyla baktığımız zaman size uzanan eli de görmenize imkân yoktur. Bu gerçek değil. Gerçekten Türkiye işçi sınıfı devrimcileri başından beri, hatta Türkler içerisinde bu konuda hiçbir şey yokken bile 1960'lı, 1970'li yıllar

rın başlarını düşünürsek, milliyetçi hareket henüz emekleme dönemindeyken, kendi ismini söylemek cesaretini bile gösteremezken, Türkiye işçi sınıfı hareketi ve Türkiye devrimcileri Kürt meselesini gündeme getirmişlerdir ve bunun kavgasını vermişlerdir. Şimdi de veriyorlar.

Bu işin bir yanı. Bölgelerarası dengesizliği gidermede, siyasal güç olarak Türkiye'nin bütününe kastediyorum, bunun oynayacağı olumlu rol ne olabilir? Basit bir matematik hesabı yapmak gerekir; bugün bu bölgelerde kişi başına düşen milli gelir 400 dolardır, kişi başına düşen milli gelir ortalaması 2 bin dolar kadardır, sadece batıyı, İstanbul'u düşünürseniz kişi başına düşen gelir 6 bin dolar civarındadır. Emekçilerin iktidarda olduğu yeni bir düzene, kişi başına gelirin 400 olduğu yerde mi başlayacağız, yoksa kişi başına düşen gelirin 2 bin olduğu yerde mi başlayacağız? Dar milliyetçi emellerin ve hedeflerin birliği açısından açıktır ki, 400 dolar ve 2000 dolar kıyaslamasında 2000 tercih edilecektir ve bölgelerarası dengesizliği gidermede 2000 doların olduğu yerden işe başlamak, basit piyasanın sonucu olarak düşünürsek her zaman tercih edilebilir bir durumdur. Bu ülkenin çok güçlü kaynakları vardır, büyük zenginlikleri vardır. Bu zenginlikler, bir emekçi iktidarında, sosyalizmde, Kürtlerin yaşadığı bütün geri kalmış yerler başta olmak üzere, gerikalmışlığın giderilmesinde değerlendirilebilir. Diyelim ki, Kürtler yalnız başlarına yola çıktıklarında eğer kat edecekleri mesafe 2 yıllık bir zaman alıyorsa, bunun en azından 2 katı kadar daha kısa bir zamanda aynı mesafeyi almak mümkün olabilir.

Soru: Irak'ta, Suriye'de, Azerbaycan'da bazı kentlerle işbirliği yapılabileceğini söylediniz. Tabii bu işbirliğine gitmeden önce bu kentlerin bu sistemin içinde nasıl bir yeri olduğunu, nasıl bir rol oynadığını saptamak gerekiyor. Yoksa eğer böyle bir rol oynamıyorsa, yapay ilişkiler oluşturarak bir sistem kurulmasının olası olduğunu düşünmüyorum.

M. Bedri Gültekin: Kentler konusunda dünden beri süren bir tartışma var. Eskiden kentlere bakışım daha farklıydı. Benim düşündüğüm sistemde 10 milyonluk kentlere gerek olmadığını ve bunun insan doğasına da aykırı olduğunu düşünüyorum. İdeal bir sistem

içinde doğayla iç içe, nüfusun çok fazla olmadığı kentlerin varlığının iyi olacağını düşünüyorum. Bu bir ütopyayı ifade ediyor. Ama en azından bu ütopyaya ulaşmak bakımından, belli merkezlerin ortaya çıkması ve her şeyin belli merkezler etrafında dönmesi esasına göre oluşmuş bir sistemin dağıtılması ve bu anlamda belli yerlerde yoğunlaşmış sanayi bakımından, kültür, sanat bakımından, diğer bakımlardan belli merkezlerin ortaya çıkmasına yol açan bir sisteme alternatif sistemin geliştirilmesi düşünlmelidir. Teşekkür ederim.

BAĞIMSIZ DIŞ POLİTİKA VE YURT SAVUNMASI ANLAYIŞIYLA KAZANILACAK KAYNAKLAR

Ferit İlsever
Aydınlık Gazetesi
Genel Yayın Yönetmeni

Başbakan Tansu Çiller, geçen yıl enflasyonun yüzde 20'lik bölümünün Güneydoğu'daki "terörle mücadele" harcamalarından kaynaklandığını söyledi. Güneydoğu'daki bu harcamaları, Türkiye'nin askeri harcamalarıyla birlikte düşünmek gerekir. Çünkü bu ikisi, bir paket oluştururlar, iç içe geçmişlerdir ve birbirlerinden kopartılamazlar. "Terör" harcamalarıyla silahlanma harcamaları karşılaştırıldığında, silahlanma harcamalarının da enflasyonun en az yüzde 15'ini kapsadığını söyleyebiliriz. Demek ki, şimdi burada enflasyonun yüzde 35-40'lık en büyük dilimini inceliyoruz.

Geçtiğimiz bir yıl içinde sokağa atılan 1 milyon işçinin en az 400 binlik bölümünün nedenlerini sorguluyoruz burada.

5 Nisan İstikrar Paketi'nin ilanından sonraki 6 ay içinde işçi ve kamu çalışanlarının reel gelirleri şok bir düşüşle yüzde 50 geriletti. İşte burada soframızdan çalınan ekmeğin yüzde 40'ının nedenini açıklıyoruz.

Yine burada, her yıl yitirdiğimiz 150 bin yeni doğan bebekten 60 bininin, iş kazalarında can veren 2 bin işçiden 800'ünün ölüm nedenlerini irdelemiş oluyoruz.

"Enflasyona KİT'ler neden oluyor"du değil mi? Buyrun, enflasyonun yüzde 40'lık bölümü ciheti askeriyede boylu boyunca yatıyor. Geri kalan yüzde 60'lık bölümün yüzde kaçlık kısmına Koçların, Sabancıların kârları, teşvikleri, rantlar, Avrupa bankalarında yatan milyar dolarlar neden olmuştur, varın siz hesaplayın. Ancak bilinen bir gerçek daha var: Kamu kesiminde borçlanma gereğinde KİT'lerin payı yüzde 25'i geçmiyor. Ya gerisi? İşte yüzde 75'in önemli bir bölümünün hikâyesi burada inceleniyor.

Şimdi Düşünme Zamanı

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1994 enflasyon rakamı yüzde 149 olarak açıklandığında şöyle demişti:

"Korktuğum başıma geldi. Yüzde 149'lara çıkan enflasyon Türkiye tarihinde hiç olmadı. Savaş dönemlerinde bile olmadı."

Demek ki, Türkiye savaştan beter bir durumu yaşıyor. Nedir bu durum?

Adı konmamış bir savaşın faturası, resmen ilan edilmiş bir savaştan daha ağır oluyor. Hem de bu savaş, kendi halkına karşıysa ve haksız bir savaşa...

İkincisi, Türkiye, yöneldiği bölgesel savaşların daha hazırlık safhasında tuş olmuştur.

"Tehdit Güney'den Geliyor" Değerlendirmesi

Türkiye, 1994 5 Nisan'ında noktalanan serüvenine 80'li yılların başında açıldı. İktidarda Pentagon'un "our boys" diye nitelendirdiği Evren Cuntası bulunuyordu. Bu dönem, dünya ölçeğinde güç ilişkilerinin değişikliğe uğradığı bir dönemdi. Sovyetler Birliği önce inişe geçmiş, ardından büyük gürültüyle yıkılmıştı.

'80'li yılların başında ABD, Türkiye'ye, gerileyen Sovyetler Birliği'ni parçalamayı hedefleyen bir koçbaşı misyonu dayattı. Türkiye, Sovyetler Birliği'ni kuşatan, "Yeşil Kuşak" içinde roller almıyordu. Türkiye'nin ABD'ye en yakın hâkim sınıf kesimleri bu rolleri üstlendiler. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, Washington'da Türkiye için yeni bir tehdit değerlendirilmesi formüle edildi: "Tehdit Güney'den geliyor"du. Yani, İran, Irak, Suriye ve diğer komşularından: Önümüze konulan bu yeni dış politika, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni projesinin gereği idi ve Türkiye'yi Ortadoğu'da, Balkanlar'da ve Kafkaslar'da komşularıyla çatıştırmayı veya onu çatışma alanlarına sürmeyi hedefliyordu. Bu politikayla Türkiye'ye ABD menfaatleri uğruna taşeronluk veya bir tür jandarmalık görevi veriliyordu. Batı'yla bütünleşmiş, ABD'nin adeta küçük bir eyaleti konumuna gelmiş Türkiye'yi bekleyen gelecek belliydi: Bölgemizde Washington'un ileri karakolu veya ucuz paralı askeri olmak.

Türkiye'nin önüne koyulan bu görev, Atatürk'ün, "Yurtta sulh, cihanda sulh" diye özetlediği dış politikanın son kırıntılarını da atmaya gerektiriyordu. Türkiye ilk kez Körfez Savaşı'nda bu tehditle ciddi biçimde yüz yüze geldi. ABD ve Özal'ın Irak'a karşı yeni bir cephe açılması dayatmalarına ordu direndi. Zamanın Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Özal'ın Irak'a girilmesi önerisini İç Hatlar diye isimlendirdiği stratejiyi savunarak reddetti. Bu strateji, "Misakı Milli sınırlarının savunulması"nı öngörüyordu.

Torumtay'ın istifasından sonra Genelkurmay Başkanı olan Doğan Güreş, askeri stratejide ve ordunun yapılanmasında köklü değişikliklere gitti. Güreş, ordunun yeni stratejisini şöyle açıklıyordu:

"Askeri stratejimiz krizlere müdahale ve ilerden savunma prensiplerine göre güncelleştirilmiştir. Bölgedeki ve dünyanın diğer yerlerindeki krizlere müdahaleye hazırız." (*Savunma ve Havacılık* dergisi, Aralık 1993.)

Profesyonel Ordu

Yeni tehdit değerlendirmesi ve yeni strateji ışığında ordunun "modernizasyonu" da hızlandı. "Modernizasyon" sözcüğüyle anlatılan, "çevik, hareketli, vurucu gücü yüksek, küçük fakat profesyonel bir ordu"ydu.

Türkiye bu dönemde bir yandan savunma planlarıyla, tercih ve öncelikleriyle, askeri ihtiyaç ve organizasyonu ve silah teknikleriyle bütünüyle Washington'un güdümüne giriyordu. Güreş dönemi, Genelkurmay'daki JUSMMAT'ın (Amerikan Askeri Yardım Ortak Kurulu) bu konularda en etkili olduğu dönemdi. Öte yandan, Silahlı Kuvvetler'de ABD'ye ve NATO standartlarına görece mesafeli eğilimler de dar-beleniyordu. Yeni Dünya Düzeni'ni bayrak edinmiş 2. Cumhuriyet, olsa olsa bir Kontrgerilla Cumhuriyeti olurdu. Bu dönemde, 2. Cumhuriyet yolunda, "modernleştirilen" silahlı kuvvetlerde de Kontrgerillacılar etkili oluyordu. Tasarlanan, fakat kuruluşu gerçekleştirilemeyen "Özel Ordu", bu projenin en tipik örneğiydi.

"Modernizasyon" çizgisi, pratikte, kalın hatlarıyla: 1) İçte bütünüyle kendi halkına karşı, 2) Dışta ise, komşu halklara ve bölge ülkelerine karşı konumlanmış bir orduyu hedefliyordu.

"Modernizasyon"un Faturası

Genelkurmay, 1980'lerin ortalarında on yıllık bir "modernizasyon" planını uygulamaya koydu. Aslında bu pratiğin ilk adımları 12 Eylül'den sonra atıldı.

Türkiye, 1982-1994 arasında silahlanmaya 63 milyar dolar harcadı. Türkiye'nin dış borcuna hemen hemen eşit bir miktar. Diğer bir deyişle, askeri harcamalar Türkiye'nin dış borcunun en önemli kalemini oluşturuyordu. Bu paraya mühimmat, mermi gibi malzeme masraflarıyla, Güneydoğu ve Kuzey Irak operasyonlarının masrafları dahil değildi. Ancak 1992-1994 yılları arasındaki 28 aylık dönemde Güneydoğu ve Kuzey Irak operasyonlarına 31 milyar dolar harcadığı saptanabiliyordu.

Türkiye'nin 1980'lerin başından bugüne silahlanmaya ayırdığı kaynak, 2 mislinden fazla artmıştır. Oysa aynı yıllarda kamu imalat sanayi yatırımları 100'den 15'lere düştü. Kamu madencilik sektöründe ise yatırım, 100'den 40'lara düştü.

Türkiye, son yıllarda Suudi Arabistan'la birlikte Ortadoğu'nun en hızlı silahlanan ülkesidir. Ülkemiz, NATO'nun silahlanmaya en çok kaynak ayıran üç ülkesinden biridir. Türkiye'nin silahlanması, NATO'nun Avrupalı üyelerinin ortalamalarının 6 katından fazladır.

Avrupa ülkelerinde askeri harcamalar yerinde sayıyor, hatta küçük bir azalma vardır. Oysa sadece Ortadoğu ülkeleri Körfez Savaşı öncesi ve hemen sonrasında 24 milyar sterlini bulan silah alımı yapmışlardır. Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın Körfez Savaşı'ndan sonra silah üretimleri yüzde 22'lerden yüzde 32'ye çıktı. ABD ise silah üretimini 1989'da 8 milyar dolardan, 1990'da 18,5 milyar dolara çıkarttı.

ABD silah firmalarının Türkiye pazarındaki payı yüzde 67'dir. Emekçilerin ücret ve maaşlarından kesip, Amerikan silah tekellerini zengin ediyoruz. IMF ise, bir kez olsun, "askeri harcamalarınızı azaltın" demedi. Aksine, "ücretleri tırpanlayın" talimatlarına devam ediyor. Öte yandan bu rakam, ordunun ABD'ye silah bakımından ne derece bağımlı olduğunu da gösteriyor.

Yukardaki rakamların gösterdiği gerçek şudur: Batı, savaşı, silahlanmayı Güney ülkelerinin üzerine yıkıyor. Bunlar, Güney'de aralarında çelişmeler bulunan ülkeleri karşılıklı olarak silahlandırıyorlar, çatışmaya kışkırtıyorlar. Böylece ulusal ekonomilerini de çökeriyorlar. İşte, Yeni Dünya Düzeni budur.

Birkaç Fırça Darbesiyle Tablo

Yukarıdaki, "modernleşme" çizgisinin halkın yaşamına nasıl yansıdığını birkaç örnekle açıklayalım:

Milli Savunma Bakanlığı bütçesine ayrılan pay, kişi başına yaklaşık 1 milyon TL. yük getiriyor. Sağlık harcaması ise, kişi başına 50 bin TL. kadardır.

Bütçe'den Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ayrılan pay, bir adet F-14 A uçağının bedelinin yüzde 5'i kadardır.

Türkiye'de her bir üniversiteye ayrılan ortalama para, bir gece görüş gözlüğü cihazının bedelinin üçte birini bulmuyor.

Türkiye'de iş kazalarında yaşamını yitiren yaklaşık 2 bin işçiye ödenen para, bir adet orta menzilli Amraam füzesinin bedelinin dörtte biri kadardır.

Aynı füzeye verilen parayla Zonguldak'ta 1992'deki grizu katliamını önleyecek bir Erken Uyan Sistemi takılabilirdi.

Bir F-16 uçağının sadece motorunun yapım bedelinin dörtte biri ile Çitosa'nı modernleştirmek mümkündü.

Yine F-16'ların 6 adet test cihazı ile Zonguldak madenlerinin modernleşmesi büyük ölçüde tamamlanırdı.

Zırhlı Muharebe Aracı projesine ödenen paralarla, tam teşekküllü 400 yataklı 25 hastane yapmak mümkündü.

En büyük proje olan F-16 projesiyle ise:

400 yataklı 300 hastane;

3 000 sağlık ocağı;

2 000 ilkokul;

800 meslek lisesi;

3 000 konser ve tiyatro salonu açılabilirdi.

Ambargo Kazığı

Türkiye, ABD güdümündeki çizgisinde en büyük kazığı, Körfez Savaşı'ndan sonra yedi. Türkiye, daha Körfez Savaşı'ndan önce Kerük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatarak, Irak'a ambargo uygulayan ilk ülke oldu. Boru hattında ambargodan beri 7 milyon 200 bin varil petrol bekletiliyor. Bunun yüzde 40'ı Türkiye'ye ait. Türkiye zamanında Irak'a parasını ödeyerek almış. Ancak petrolün çekilmesine ABD izin vermiyor.

Yumurtalık'taki depolarda bekleyen 2 milyon 300 bin ton petrolün 500 bin tonu da Türkiye'ye ait. Türkiye bunu da kullanamıyor. Ayrıca boru hattını kullanamadığı için, Türkiye, her gün 700 bin dolar kira ve komisyon kazancını kaybediyor.

Türkiye, Körfez Savaşı'ndan önce ihracatının üçte birini Irak'a yapıyordu. Ayrıca Irak üzerinden karayoluyla bütün Ortadoğu'ya mal ihraç ediyordu. Irak'la ticaret, Güneydoğu'da ve sınır boylarında halkın en önemli geçim kaynağıydı.

Türkiye, Irak kapısını kendi elleriyle kapattı. "Bir koyup üç alacağım" diyen Turgut Özal, bugüne kadar 40 milyar dolar civarında kayba yol açtı. Yani Türkiye'nin dış borcunun yaklaşık yarısı Irak çöllerinde yatıyor. Dolayısıyla ambargo, sadece Irak'ı değil, Türkiye'yi de vurmuş bulunuyor.

"Silahsızlanma" Değil, Yurt Savunması

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmelerle, genel bir silahsızlanma önermiyoruz. Karmaşık ve çok yönlü çıkarların karşı karşıya geldiği, emperyalist tehdide maruz bölgemizde ve özellikle Türkiye'de, "silahsızlanma" gevezeliği yapacak değiliz. Dolayısıyla, burada, "Türkiye silahsızlanmayı tercih ederek, şu milyar dolarları ekonomiye harcasaydı" kolaycılığına, ya da demagojisine sapacak değiliz.

Eleştirdiğimiz, Türkiye'nin dış politikası ve buradan türeyen, "güvenlik" tercihleridir. Türkiye, her şeyden önce, cephesini döneceği ülkelere teslim olarak, birleşeceği ülkelere karşı tavır almıştır. Türkiye önce dünyadaki yerini belirlemeli ve ulusal çıkarlarına uygun bağımsız bir dış politikaya ve yurt savunması çizgisine yönelmelidir.

Türkiye, dünyanın bugünkü Kuzey-Güney saflaşmasında Güney'de yer almaktadır. Ve çıkarları, ezilen ülkelerle birlikte hareket etmeyi gerektirir. Türkiye, başta komşuları ve bölge ülkeleri olmak üzere, ezilen ülkelerle birleşmeli ve başta ABD olmak üzere, emperyalizme tavır almalıdır. Türkiye'nin bu yolla kazanacağı; en başta bağımsızlığıdır, onurudur, itibar ve geleceğidir.

Ayrıca bugünkü teslimiyetçi ve halka karşı politikadan, ulusal ekonomiye ve halkın refahına ayıracağı milyarlarca dolarlık kaynak vardır.

Türkiye, 1994 sonbaharından beri Körfez Savaşı'ndaki yerini sorguluyor. Yeni dış politika arayışlarına giriyor. Kazık yediğinin farkına varmaya başlamıştır.

Ancak hâkim sınıf partileri ve iktidarlar, ABD ve Batı'ya sayısız bağla bağlanmışlardır. Bu yüzden cesur tutum alamıyor, tereddüt gösteriyorlar. Öte yandan, başta işçi sınıfı ve kamu çalışanları olmak üzere halkta bağımsızlık isteği güçleniyor. Son 1 Mayıs'ın temel sloganı, "Kahrolsun IMF, Bağımsız Türkiye" olmuştur.

Türkiye; Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar üçgeninde yer alan, Güney'in en ileri ülkelerinden biridir. Güney Amerika'daki muz cumhuriyetlerinin uşaklık politikası Türkiye'ye yakışmıyor. Türkiye; bağımsız, başı dik bir politikayla, geri kalmış ülkeler arasında öncü roller oynayabilir ve ezilen dünyada önemli bir model oluşturabilir.

Orta Asya ve Balkanlar'daki ülkeler dahil komşularıyla dostluk politikasına ve eşit ilişkilere yönelen Türkiye, bölgenin en güçlü ve onurlu ülkesi olabilir. Böyle bir Türkiye, aynı zamanda Zenginler Kulübü'ne karşı Güney'in ileri bir mevzisini oluşturur.

Tarih, 2000'e girerken Türkiye'nin önüne yıkılmış, parçalanmış ve sürekli kan kaybeden bir ülke, ya da Güney'in güçlü, itibarlı ülkesi olmak seçeneklerini koymuştur.

Dış Politikanın Köşe Taşları

Bu doğrultuda;

Türkiye, Çekiç Güçü topraklarından kovmalı ve ABD üslerini kaldırmalıdır.

Irak'a ambargo son bulmalıdır. Ambargodan sadece Irak değil, Türkiye de çok zarar görmüştür. Irak'la ekonomik ilişkilerimizi ABD denetiminden kurtarmalı ve canlandırmalıyız.

Türkiye, bölge ülkeleri ve Kürt örgütleriyle birlikte Kürt sorununa barışçı çözüm bulmalıdır. Emperyalist ülkelerin bu soruna müdahalelerine karşı kararlı bir tavır alınmalıdır.

Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'da, Kafkaslar'da ve Balkanlar'da taşeronluk rolü dayatmasına karşı kararlı bir tavır almalı, bu konuda bölge ülkelerine güven vermelidir.

Türkiye, ABD'nin "kriz bölgelerine müdahale" politikası uğruna silahlanmaya son vermeli, savunma giderlerini bağımsızlığı koruma amacıyla sınırlamalı, böylece tasarruf ettiği kaynakları halkın ihtiyacına tahsis etmelidir.

Bölgemizde petrol ve su kaynakları bölge ülkeleri ve halkları arasında barış ve dostluğu güçlendirmek için değerlendirilmeli, Türkiye bu konuda da öncülük etmelidir.

Türkiye, milli ve dinsel boğazlaşmalara karşı kararlı tavır almalı ve aktif barıştırıcı politika ile Balkanlar'dan Pasifik'e bir kardeşlik modeli geliştirmelidir.

Türkiye, Kafkas ülkeleriyle, Asya'nın Türk cumhuriyetleri ve diğer ezilen ülkeleriyle, bir Asya Güvenlik ve Barış Zinciri oluşturmalıdır.

Ege'de Yunanistan'la, karşılıklı yarar ve işbirliği temelinde barış ve dostluk politikası geliştirilmelidir.

Türkiye Kıbrıs'ta emperyalizmin inisiyatifini kıran, iki toplumu eşitlik temelinde birleştiren bir çözüme yönelmelidir.

Tartışma

Soru: Sosyalist bir iktidar döneminde, Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izlemesi, küreselleşmenin dayatıldığı bir dönemde ekonomik olarak gelişmesini sağlayabilir mi? Türkiye, bu noktada kendisine yönelecek emperyalist baskıları aşabilir mi? Bu konuda dünyada örnekler var mı?

Ferit İlsever: Bağımsız politika izlemek için sosyalist olmaya gerek yok. Dünya koşulları bir süre için bağımsızlık çizgisi izlemekte önemli dezavantajlar yaratmıştı. Ama son dönemde olumlu değişimler yaşanıyor. Ama en kötü koşullarda dahi burnumuzun dibindeki bir Irak örneği canlı şekilde duruyor.

Halkın seferber edilmesi suretiyle bu politikayı izlemek mümkündür. Bağdat'a iki kez gidip yakından gördüğüm için, yani bunun sonuçlarını bizzat gördüğüm için burada bunu güvenle söyleyebiliyorum. Yani Türkiye'nin olanakları, maddi ve manevi birikimi, teknoloji birikimi, bilgi birikimi bu tutumu almak açısından daha elverişlidir. O düzeydeki bir Irak dahi 5 yıldır sebatla direniyor. Ve savaşta yıkılan ekonomisinin kendi ifadelerine göre yüzde 90, benim teşhis edebildiğim kadarıyla en az yüzde 60 kadarını yeniden ve tamamen kendi olanaklarıyla inşa edebilmişlerdir. Tabii ki, kayıpları çok büyüktür. Ama işte 5 yıldır açlığı önleyerek, bir yaşam savaşı vererek onurlu bir şekilde yaşamayı sürdürüyorlar. Türkiye, Irak'tan çok daha büyük olanaklara sahip. Türkiye, bu konuda öncülük rolüne soyunsa sadece Irak ve Suriye gibi komşularının değil tüm dünyanın çok büyük sevgisini kazanacak.

Baskıları göğüslemeye gelince, bütün toplumun bu bilinçte olması önemli; çünkü oradan gelecek baskı ve saldırıları ancak bu şekilde

göğüsleyebilirsiniz. Bundan sonrası ise demin de tartıştığımız belli konumlarda, belli koşullarda belki zincirleme bazı önlemler yan yana getirilerek, uluslararası destekler sağlanarak vb. bu konu gündeme getirilebilir. İşte en akılcı çözüm, Türkiye ekonomisini geliştirmenin en radikal çözümü budur. Komşularımızın, ezilen dünyanın ve hatta Kuzey'deki demokratik kamuoyunun desteğini sağlayacak bir politika gereklidir. Güney Amerika ülkeleri zaman zaman borç ödemelerini durdurdular. Örneğin, Meksika yaptı.

EMEKÇİ SEÇENEĞİ VE SENDİKALAR

Bayram Meral
Türk-İş Genel Başkanı

Değerli konuklar,

Hepinizi şahsım ve Türk-İş Konfederasyonu adına saygıyla selamlar, İşçi Partisi'nin tüm yönetici ve üyelerine başarılar dilerim.

Özgür ve demokratik bir düzende sendikalar, rejimin sağlıklı yürümesi ve gelişmesine en büyük katkıda bulunan kuruluşlardır. Bu amaçla; ülkenin gelişmesi, refah ve huzura kavuşması için toplumun demokratik ilkeler içinde yönetilmesi gerekmektedir.

Demokrasiye işlerlik kazandırılması, özgürlükçülüğün demokratik yollardan eşitlikçiliğe dayandırılması, öncelikle çalışanların demokratik haklarının ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Türk-İş'in Ana Tüzüğünde, Konfederasyonun amacı olarak şunlar belirtilmektedir: "Türk-İş; insan hakları, çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi kuralları, Atatürk ilkeleri, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti anlayışı çerçevesinde çalışanların hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacını taşır."

Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak başta işçi sınıfımız olmak üzere, tüm çalışanların daha çok birlik, dayanışma ve mücadele içinde olmalarına, üretim, tüketim ve siyaset alanlarındaki güçlerini daha etkin kullanmalarına gerek vardır. Çünkü bugün ülkemizde tüm çalışanlar ciddi sorunlarla karşı karşıyadır.

Özelleştirme, taşeronlaştırma, kaçak işçi çalıştırma, işten çıkarma, zorunlu emeklilik, işçileri tehditle sendikadan istifa ettirme, sendikacılara baskı yapma, kamu çalışanlarının grevli toplu pazarlık ve siyasi faaliyetlerde bulunma haklarının kullanılmasının önündeki iç hukuk engellemelerinin ısrarla kaldırılmaması, yürürlükteki toplu iş sözleşmelerini uygulamama, memurlaştırma çabaları, emeklilik hakkını yok edici yasa değişiklik teklifleri gibi uygulamalarla, ülkemizde demokrasinin güvencesi sendikacılık çökertilmek istenmektedir.

İşçi sınıfı, ağırlaşan sorunlar karşısında doğasından kaynaklanan iyimserliğin yanı sıra mücadeleciliği ile yalnızca kendisinin değil, aynı zamanda tüm halkın umudu durumundadır. Ülkemizi, demokrasiye, toplumsal barışa kavuşturacak, halkımızın refahını sağlayacak güç, işçi sınıfımızdır.

İşçi sınıfının mücadelesindeki en büyük güç olan Türk-İş, temel ilkeleri doğrultusunda, demokratik ve ekonomik alanda uzun soluklu mücadelesini sürdürmektedir.

Türk-İş olarak, öncelikle şunları bir kez daha belirtmemiz yararlı olacaktır:

Sermayenin denetimi altında ve çıkarları doğrultusunda bir küreselleşmenin yaşandığı ve uluslararası tekelci sermayenin ulusal devletleri parçalamaya çalıştığı günümüzde, Türkiye'yi zayıf düşürerek denetim altına almaya çalışan uluslararası sermaye ve bazı karanlık güçler, ülkemizde etnik kökene, dini inanca ve mezhebe dayalı kültür zenginliğimizi bir düşmanlığa dönüştürmeye çalışmakta, iç savaş tahrirçiliği yapmakta ve Türkiye'de demokrasiye dayalı toplumsal barışın yaratılmasına engel olmaya çabalamaktadır. Toplumsal barışın ve demokrasinin önşartı, ülkemizin bütünlüğüne ve bağımsızlığına özenle sahip çıkılmasıdır.

Ülkemizde toplumsal huzursuzluk kaynağı olan antidemokratik düzenleme ve uygulamalar kaldırılmalıdır. 12 Eylül döneminin an-

tidemokratik Anayasası ve diğer mevzuatı; sendikaların ve diğer demokratik kuruluşların da katılacağı bir tartışma sürecinde, evrensel demokrasi ilkelerine, onaylanmış uluslararası sözleşmelere ve tam üyelik için başvurduğumuz Avrupa Birliği standartlarına uygun hale getirilmelidir. Çoğulcu, özgürlükçü ve katılımcı demokrasi, tüm kurum ve kurallarıyla uygulanmalıdır.

Öte yandan, Türkiye, bugün kendine yeterli bir ekonomik ve toplumsal büyüme için temel oluşturmak zorundadır. Bu dönüşümün eşliğinde bulunmaktadır.

Türkiye'nin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar, ekonomik ve toplumsal yaşamımızın hemen her alanında ciddi, tutarlı ve radikal düzenlemeler yapması gerekmektedir.

Ülkenin bugün çözüm bekleyen temel sorunu; ekonominin etken çalışması, milli gelirin olabildiğince artırılması ve artan milli gelirin hakça bölüşülmesidir.

Ekonomik etkinlik ve toplumsal adalet ancak demokratik düzenin bütün kurumlarına işlerlik kazandırarak sağlanabilecektir.

Bu yönüyle de ülkemizde demokratikleşme süreci, insan haklarına saygılı bir ekonomik sistemin oluşturulması ve geniş toplum kesimlerinin refahını artıracak bir sistemin kabulü anlamını taşımaktadır. Temelde sivil toplum örgütlenmesine dayanan gerçek demokrasinin varlığı, emek ile sermaye arasında sağlıklı bir denge kurulmasına olanak sağlar.

Geçmişte uygulanan ve bugün de sürdürülmeye çalışılan ekonomik ve sosyal politikaların kesimler arasında uzlaşmayı çok güçleştirecek bir mirası getirdiği bilinmektedir. Bozulan dengelerin yeniden sağlanması çalışmalarının öncelikle sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerine dayanması gerekir.

Yaşamın her alanında sosyal adalet sağlanmalıdır.

Kamu harcamalarında sosyal adaletin sağlanması ve sosyal devlet anlayışının gereklerinin yerine getirilmesine öncelik verilmelidir. Devlet, temel tüketim mallarına uygulayacağı sübvansiyonlarla, dar ve sabit gelirliileri desteklemelidir. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından üretilen malların ve sunulan hizmetlerin fiyatlandırılmasında, "sosyal devlet" anlayışı temel alınmalıdır. Tanzim satışları, sübvansiyonlar ve destekleme

alımları gibi yollarla, gelir ve servet dağılımındaki büyük adaletsizliği azaltmaya yönelik girişimlerde bulunulmalıdır. Çay ve tütün gibi küçük üreticilik için önemli alanlarda kamu tekeli yeniden kurulmalıdır.

Devlet, ülke kalkınmasını demokratik planlama yoluyla yönlendirmelidir. Türkiye'nin gelişmesi ve güçlenmesi ve halkımızın sorunlarının çözümü, kendi çıkarlarına her şeyin üstünde öncelik tanıyan işverenlerin denetimindeki piyasa kurallarına bırakılmamalıdır.

Kamu işletmeleri aracılığıyla çağdaş teknoloji deniz ve demiryolu ulaştırmacılığı geliştirilmeli, kentlerde belediyelerin mülkiyetinde ve halkın denetimindeki toplu taşımacılık özendirilmelidir. Kamu hizmeti niteliğindeki posta ve telefon hizmetleri, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yerine getirilmelidir. Ülkemizin önemli doğal kaynakları, çalışanların etkin yönetime katılımı ile, kamu kurum ve kuruluşları tarafından işletilmelidir. Ulusal savunma ile doğrudan ilgili sanayiler kamunun mülkiyetinde ve demokratik yönetiminde bulunmalıdır.

KİT'lerin yönetimi demokratik ve özerk bir yapıya kavuşturulmalı ve çalışanların yönetime etkin katılımı sağlanmalıdır. Tarımı satış ve kredi kooperatiflerinin ve merkez birliklerinin yönetimi demokratik ve özerk olmalıdır. İktidardaki siyasi partilerin çıkarları doğrultusunda yönetilen, birer aralık olarak kullanılan ve sermayeyi desteklemek amacıyla kurulup işletilen kamu kurum ve kuruluşları, özerk ve demokratik bir yapıya kavuşturularak, halkımıza hizmet eder hale getirilmelidir. Yanlış siyasi kararlar nedeniyle veya sermayeyi desteklemek amacıyla uygun olmayan yerlerde ve geri teknolojiyle kurulan işletmeler, bir süreç içinde özelleştirilmeli veya tasfiye edilmelidir. KİT'lere yeni kaynaklar aktararak, bu işletmelerin gelişkin teknoloji, verimli ve etken kuruluşlar haline gelmeleri sağlanmalıdır.

Devlet, ülkenin ve halkın çıkarlarını göz önüne alarak, piyasaya aktif bir biçimde müdahale etmeli ve piyasayı yerli ve yabancı tekelleri işletmelerin hâkimiyetine bırakmamalıdır. Teknik açıdan zorunlu olmayan durumlarda taşeronlaşma önlenmelidir. Kamu kurum ve kuruluşları özel sektöre fason üretim yaptıрма uygulamasını asgariye indirmelidir. Kamu kurum ve kuruluşları, ellerindeki makine ve teçhizatı geliştirerek ve etkili bir biçimde kullanarak, emanet işleri artırmalıdır.

Fabrikalar, bankalar, büyük ticarethaneler, büyük araziler ve çok miktardaki gayrimenkul üzerindeki bireysel tasarruf hakkı; ülkenin ve halkın çıkarları gerektirdiğinde, demokratik bir biçimde denetlenmeli ve ülkenin ve halkın çıkarları doğrultusunda yönlendirilmelidir. Devlet, aşırı kâr peşinde koşanları denetim altına almalı; sosyal adaletin sağlanması doğrultusunda fiyatlara ve üretilen mal ve sunulan hizmetlerin kalitesine gerekli müdahalelerde bulunmalı; tüketiciyi koruyucu mevzuatın etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamalı; büyük işletmelerin kendi aralarında çeşitli biçimlerde anlaşarak piyasayı denetimleri altına alma girişimlerini önlemelidir.

Kırsal kesimde demokratik kooperatifçilik desteklenmelidir. Devlet, istihdam yaratıcı, üretken ve verimli yatırımlar yapmalıdır. Özel sektörün yatırımlarının teşvikinde istihdam yaratma özelliğine öncelik tanınmalıdır. Yerli ürünlerin kullanımını özendiren politikalar izlenmelidir.

EMEKÇİ SEÇENEĞİ VE SENDİKALAR

Rıdvan Budak
DİSK Genel Başkanı

Günümüz dünyası, evrensel düzeyde önemli dönüşümlerin gerçekleştiği bir dönemden geçiyor. Hemen herkesin üzerinde birleştiği bir olgu, özellikle son 15-20 yıllık bir süreç içinde, gerek ekonomik gerekse siyasal ve sosyal yapılarda önceki döneme oranla önemli değişimlerin gündeme gelmiş olduğudur.

İşçi sınıfının ve emekçi güçlerin önlerinde duran sorunların üstesinden gelebilmek için gelişen dinamikleri çok boyutlu biçimde gözlemek ve değerlendirmek gerektiği açıktır. Çünkü sorunların doğrudan doğruya kendileri, en azından bir bölümüyle bu değişimin sonuçları niteliğindedir. Burada önemli olan, bireysel ya da sınıfsal düzeyde taşıdığımız özelemlerle toplumsal gerçekliğin değişme ivmelerini birbirinin yerine koymayan bilimsel bir yaklaşımla gelişmeleri değerlendirebilmektir.

Siyasal yapıya dönük çeşitli etkileri olmakla birlikte daha çok toplumsal gelişimi yönlendirici nitelikteki emekçi hareketlerinin, kapitalist ülkelerde önemli kurumsal yapı değişikliklerine yol açtığı or-

tadadır. Vahşi kapitalizmin, emeği ancak bireysel düzeyde bir varlık olarak onaylayan kurumsal niteliği, süreç içinde, başta sendikaların ve sendikaların etkilediği boyutlarıyla siyasal partilerin oluşturduğu yaklaşım, politika ve mücadele araçları yoluyla nitelik dönüşümüne uğratılmıştır.

Başka gelişme boyutları bir yana bırakılacak olursa, toplumsal kurumsallaşma açısından kapitalizmin evrimini, "emeğin toplumsal işlevini onaylama" süreci olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Bu süreç, kaçınılmaz biçimde demokratik gelişmenin sınırlarının genişlemesi, siyasal demokrasi kavramının dar kalıplarının aşılarak üretim alanlarına dek uzanan yeni katılımcı toplumsal örgütlenme yaklaşımlarının oluşmasını, bir bütün olarak ise, bir anlamda kapitalizmin kendi çocukluğunun reddini doğurmuştur.

Dünya kapitalizmi 20. yüzyılın başından bu yana bir bela olarak çevresinde dolaşan sosyalizmden pratik anlamda büyük ölçüde kurtulmuş gibidir. Ancak bu durum, kapitalizmin toplumsal gelişmeyi, demokratik süreci ve emekçilerin hak ve özgürlüklerini daha üst düzeyde kurumsallaştırmaya uygun bir yapıya dönüşmesi sonucunu doğurmamıştır. Tam tersi bir dinamikle bu süreç kapitalizmin genel bir bunalım yaşadığı koşullarla iç içe geçmiştir.

Ekonomik durgunluk ve işsizlik, bugünkü gelişme süreci içinde sistemin çözemediği temel sorunlar olarak kendisini iyice ortaya koymaktadır. Ekonomik durgunluktan çıkma belirtileri ancak çok yavaş bir büyüme süreciyle birlikte oluşmaktadır. Sağlanan büyüme ise işsizliği azaltan bir gelişme yaratmamakta, daha da artırmaktadır. Gelişmekte olan kapitalist ülkelerde ise sorunların çok daha karmaşık bir nitelik taşıdığı ve gerek enflasyon gerekse toplumsal dönüşüme ilişkin önemli çatışma dinamiklerinin yer aldığı gözlenmektedir.

Ülkemizde de gerek kapitalizmin uluslararası gelişmesinin uzantısı niteliğinde, gerekse 12 Eylül'ün yarattığı baskıcı sistemin sonuçları açısından işçi sınıfı hareketinin önemi iyice ortaya çıkmıştır. Türkiye'de baskıcı devlet örgütlenmesi, demokratikleşmeye karşı kesin bir biçimde direnmekte; uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar ise daha çok uluslararası sermaye çevrelerinin oluşturduğu yaklaşımlar içinde kalmaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye'de demokratikleşmenin sağlanması için olsun, ekonomik yapıda katılımcı ve işçi sınıfının hak ve çıkarlarını geliştirici adımların atılabilmesi yönünden olsun, uluslararası ilişkiler ve dayanışma olgusu büyük önem taşıyan bir duruma gelmiştir.

Kapitalizmin uluslarüstü bir nitelik kazanması; mal, hizmet ve işgücünün dolaşımında sınırların önemini yitirmeye başlaması, kaçınılmaz olarak çokuluslu kapitalist tekellerin tüm dünya üzerinde etkinliğini ve ağırlığını artırıcı sonuçlar doğurmaktadır. Günümüzde günlük yaşamın her alanında geçmişten çok daha baskın boyutlarda çokuluslu tekellerin ürünlerine bağıllık hatta bağımlılık kendisini hissettirmektedir.

Gelişmiş ülkelerle diğer ülkeler arasında var olan üretimin yapısal farklılıkları giderek daha keskin çizgilerle ayrılmaktadır. Doğal kaynak kullanımına dayalı çevre sorunlarına yol açan ya da emek yoğun nitelikteki üretim dallarının kapitalizmin merkez ülkelerinden çevre birimlerini doğru hızla kaymış olduğu açıktır.

Gelişmiş kapitalist ülkeler, bilgi teknolojisini geliştiren ve elektronik bilgi ve aygıt üretimi yapan işkollarında yoğunlaşmaya yönelirken geleneksel imalat sanayi üretimlerini çevre ülkelere kaydırmış bulunmaktadır. Bu sürece bağlı olarak hizmet sektörü genişlemiş, ancak genel istihdamda bir gerileme ve işsizlikte sürekli bir artış gündeme gelmiştir.

Bugün dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkeleri topluluğu niteliğindeki Avrupa Birliği'nde 20 milyon dolayında işsiz bulunmakta, 50 milyon kişi de Avrupa Birliği standartlarına göre yoksulluk sınırlarının altında yaşamaktadır.

Kapitalist gelişmeye yeni kaynak yaratma girişimleri, 20. yüzyılın başından itibaren yaygınlaşma eğilimi gösteren kamu işletmelerinin de özel kesime açılması istek ve politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bu durum öylesine yaygın bir eğilim niteliğine dönüşmüştür ki; son 10-15 yıllık süreç, kapitalizmin ilk dönemlerinde ifade edilen liberal yaklaşımların yeni görüntülerle ve yeni gerekçelerle yeniden ortaya atılmasına yol açmıştır.

Üstelik bu yaklaşımlar, ekonomik ve toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için başka bir yol olmadığı düşüncesi altında savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre emekçi güçlerin ve sendikaların kapitalizm içinde elde ettiği tüm hak ve özgürlükler toplumsal gelişmenin önünde bir engel oluşturmaktadır.

Asgari ücret belirlenmesinden sosyal güvenliğin düzenlenmesine dek uzanan tüm kazanımlar, işletmelerin rekabet gücünü gerileten ekonominin rasyonel işleyişini bozan gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımların sendikalara ve işçi haklarına yöneltilmiş bir saldırı biçiminde değerlendirilmesi doğru olacaktır. Üstelik bu potansiyel, ulusal sınırlar içinde kalmamakta, uluslararası boyutta gündeme getirilmekte ve gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Böylesine çok boyutlu gelişmeler yaşanırken, sendikacılığın dünya çapında bu gelişmeleri emekçi güçler yararına dönüştürebilecek politika araçlarını ve mücadele yöntemlerini ortaya koyamadığı gözlenmektedir. Kimi sendikal çevreler, krizin sadece işçi sınıfına ait olduğu düşüncesiyle bu çerçevede davranış biçimlerini geliştirmekte ve sendikaların işlevinin bittiği yönünde görüşler öne sürmektedir.

Aynı yaklaşımın bir başka boyutu, sendikal faaliyetin işyeri çapında toplu sözleşme bağlatmakla sınırlı tutulması anlayışında kendini ortaya koymaktadır. Diğer bazı kesimlerde ise, hiçbir şeyin değişmediği düşüncesiyle sendikacılığın geleneksel yapı ve yöntemlerini sürdürme eğilimi egemendir.

Uluslararası sermaye hareketi; üretim süreci, toplumsal işbölümü ve uluslararası işbölümü açısından bir dizi yaklaşım geliştirmekte ve bunlara her gün yenileri eklenmektedir.

Bütün bunları mümkün kılan şey ise, bilimsel teknolojik devrimdir. En basit bir işin yapılışından uluslararası ticaret ve spekülasyona kadar pek çok şey, bu gelişme sayesinde geçmiştekinden çok farklı hale gelmekte ve bu farklılık, sendikal mücadelenin önüne yeni sorunlar koymaktadır. Bu gelişmeler, istihdam ve emek boyutunda bir dizi farklılaşma yaratmaktadır. İşletmelerin küreselleşmesi ve küçük esnek yapılara dönüşmesi sendikacılığı doğrudan etkilemektedir.

Sermayenin artan esnekliğine, uluslarüstü konumuna yanıt veremeyen ve bu nedenle değişime uğrayan ulusal devlet olgusunun yerini alan küreselleşme, işçi sınıfı hareketinin uluslararası dayanışmasını geçmişten çok daha yoğun biçimde zorunlu kılmaktadır.

Küreselleşme olgusuyla tanımlanan sermayenin uluslarüstü konumuna ve dayanışmasına, işyeri ya da ulusal sınırlardan yola çıkarak

karşı koymak mümkün değildir. İstanbul'daki bir fabrikadaki grev, Hong-Kong'daki bir işyerindeki üretim ile kırlıyorsa, İstanbul'daki işçinin de Hong-Kong'daki işçiyle dayanışma içinde olması zorunludur.

Bugüne kadar bir ütopya, bir siyasal ajitasyon unsuru olarak kullanılan "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin" sloganının hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. İşyerleri ve sektörlerde sıkışmış bir sendikacılık yenilmeye mahkûmdur. Bu iki ana noktanın ışığında örgütsel yapılarda çeşitli değişiklikler yapılarak işçi sınıfının değişen yapısını kucaklamaya yönelmek zorunludur.

Bugün bütün dünyada tartışılan bilimsel teknolojik devrimi, küreselleşmeyi, serbest piyasa ekonomisini anlayıp değerlendiremeyen bir sendikal anlayışın, genel bir başarı elde etme şansı hatta başarılı toplu sözleşme şansı bile yoktur.

Özelleştirmeyi sadece KİT satışı olarak algılayan sendikal anlayışların KİT'lere talip olması anlaşılır bir şeydir. Ne var ki, özelleştirmeyi işçi sınıfının güçsüzleştirilmesi ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi emeğin kendisini yeniden üretimi için gerekli hizmetlerin de "kâr" alanı haline getirilmesi olarak gören sendikal anlayışlarınsa, inatçı bir karşıko-yuş içinde olacakları açıktır.

Sendikalar, politik örgütler olmamakla beraber, toplumsal ve siyasal gerçeği göz önüne almak, buna uygun önlemler geliştirmek zorundadırlar. Var olan durum ve koşullardan başlayarak sonuçta bunları işçi sınıfının amaçları doğrultusunda değiştirmeye yönelik bir örgütlenme ve mücadele perspektifi, geliştirmeye yönelik bir örgütlenme ve mücadele perspektifi geliştirmelidir.

Burada çıkış noktası, insanı insan yapan, ona ayırt edici niteliklerini kazandıran şeyin üretici ve yaratıcı nitelikleri olduğu ve toplumsal düzenin bu niteliklerin özgürce gelişmesine olanak vermesi gerektiğidir. Ekonomik ve sosyal tüm yaklaşım ve mücadele araçlarının bu düzeyde geliştirilmeye ve somutlaştırılmaya çalışılması zorunludur.

Özelleştirme Değil Kamulaştırma

Bu kitap, İşçi Partisi tarafından 27-28 Mayıs 1995 günlerinde İstanbul'da Petrol-İş Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen "Kamulaştırma Forumu"na sunulan bildirileri ve tartışmaları bir araya getirmektedir.

Her biri kendi alanında seçkin uzmanlar olan Türkiye'nin sol iktisatçıları ve araştırmacıları, Forum'a; KİT'ler, Enerji ve Madenler, Bankalar, Vergi Sistemi, Gelir Dağılımı, Toprak Reformu, Bölgeler Arası Dengesizlik, Kentler, Kamu Hizmetlerinin Sunumu, Sağlık Hizmetleri, Bağımsız Dış Politika, Emekçi Seçeneği ve Sendikalar gibi konularda bildiri sunup, tartıştılar.

Özelleştirme Değil Kamulaştırma, emekçilerin her talebini "Kaynak yok" diye geri çevirenlere, Türkiye'nin kaynaklarını tek tek gösteriyor;

"5 Nisan Kararları'ndan başka çaremiz yok" diyenlere karşı emekçilerin programını getiriyor;

emperyalizmin dayattığı *Küreselleşme* ve *Özelleştirme* programlarını püskürtmek ve halkın ihtiyaçlarını karşılamayı esas alan bir emekçi ekonomisini inşa etmek için, bölüşüm ve mülkiyet ilişkilerine müdahalenin zorunluluğunu gözler önüne seriyor.

Kaynak Yayınları, emekçi örgütlerine ve önderlerine, işçi ve kamu çalışanları sendikalarına, araştırmacılara ve Yeni Dünya Düzeni'ne karşı donanmak isteyen herkese, *Özelleştirme* saldırısına karşı bütün temel konuları içeren kapsamlı bir program sunuyor.

Özelleştirme Değil Kamulaştırma, bir başucu kitabıdır.

EMEKÇİ SEÇENEĞİ VE SENDİKALAR

Yıldırım Kaya
Kamu Çalışanları Sendikaları
Konfederasyonlaşma Kurulu Dönem Sözcüsü

Özelleştirme Sürecinde Türkiye

Türkiye, 1980'den bu yana ciddi bir ekonomik ve toplumsal dönüşümü yaşıyor. Gündelik yaşantımızda köşedönmeçilik, iş bitiricilik, bireycilik olarak karşımıza çıkan bu dönüşümü, bugün her düzeyde görüyor ve yaşıyoruz. 24 Ocak Kararları ile başlayan bu süreç, 1983'te Özal iktidarı ile kendi gerçek kadrolarına kavuştu. Yine bu dönemde rüşvet, hırsızlık, kişisel haksız çıkar sağlama yöntemlerinde büyük patlamalar oldu. Kardeşlik, eşitlik ve özgürlük idealleri çağdışı ilan edildi. Kemer sıkma, sendikasılaştırma, işten atma politikaları olağan hale geldi. Emekçi olmak, emeği ile geçinmek aşağılandı. Emekçi örgütlerine ve emekçilere ciddi saldırılar oldu. Yıllarca özelleştirme konuşuldu, bazı adımlar atıldı ve nihayet Çiller hükümeti bu tartışmayı doruğuna çıkardı. Özelleştirme ve serbest piyasa dalgası, uluslararası sermaye sınıfının özgürlükçü ve eşitlikçi toplum deneyimlerinin başarısızlıklarından destek alarak başlattığı sistemli ve çok yönlü saldırıların bir parçasıdır.

Özelleştirme böylesi bir dalga içerisinde oluşmuştur. Özelleştirme, en temel olarak, devletin iktisadi faaliyetinin bir bölümünün özel sermayeye devredilmesidir. Özelleştirme denilince akla ilk gelen, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)'nin özel sermayeye devredilmesidir. Kamu İktisadi Teşekkülleri, kapitalist devletin iktisadi girişimlerinin genel adıdır. Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber özel sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle ve özel sermayenin gelişimini kolaylaştırmak için kurulmaya başlanmıştır. Sonuçta Türkiye halklarının bir birikimi de olan KİT'ler sermayeye satılmak isteniyor.

Buna gerekçe olarak sermaye tarafından şu tezler öne sürülmüştür:

- Liberal devlet, ekonomiye en az müdahale eden devlettir. Özelleştirme gereğidir.
- KİT'ler kârlı değildir, kârlı hale getirmek için özelleştirilmeleri gereklidir.
- KİT'lerin özelleştirilmesiyle bütçe yükleri kalkacaktır.
- Özelleştirme ile sermaye tabana yayılacaktır.
- KİT'ler arpalık olarak görüldüğü için personel şişkinliği vardır.

Ancak bu öne sürülenler özelleştirmenin gerçek nedenleri değildir. Kapitalizm, 1945'lerden bu yana uygulamakta olduğu sosyal politikalarına son vermek istemektedir. Devletin ekonomik alandaki payını özel sektöre devretmek, özel sektörün kârlarını artırmasına bu yoldan katkı sağlamak ve sermayeye yeni ve taze pazar açmak için özelleştirme önerilmektedir. Özelleştirme vasıtasıyla emekçileri disiplin altına almak, emekçi örgütlerini tahrip etmek ve sömürünün şiddetini artırmak düşünülmektedir. Bu yolla uluslararası yabancı sermayeye yeni alanlar açarak, KİT'lerin tarihi rolünün sona ermesi ve yeni bir ekonomik sosyal sistemin kurulması hedeflenmektedir. Özelleştirmenin başlıca nedenlerinden biri de ideolojik nedenlerdir.

Emekçiler Çözumsuz Değildir

Özelleştirme dalgasını yürüten sermaye sınıfı, bu savaşımı sahip olduğu ideolojik üstünlüğe dayandırmaktadır. Bu üstünlük iki temel

nedene dayanmaktadır. Biri, reel sosyalizm uygulamalarında yaşanan toplumsal mülkiyet deneyimlerinin başarısızlığı, diğeri ise, devletçilik anlayışlarının kapitalist ülkelerdeki tıkanıklığı ve giderek kokuşmuş, eskimiş bir yapıyı temsil etmesidir.

Özelleştirme dalgasını yumuşatmaya çalışan öneriler ve devletçiliği diriltmeye çalışan öneriler, oyalanmaktan başka anlamı olmayan önerilerdir. KİT'lerin sendikalara devredilmesi düşüncesi ise, hem sendikaların kapitalistleşmesi anlamına geleceğinden, hem de toplumdaki kokuşmuşluk sendikaları da sarmış olduğundan, sorunu ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Özelleştirme karşıtı önerilerin bu durumu, emekçilerin muhalefetini, özelleştirmeden doğrudan zarar görecektiksimlerden özelleştirmeye dur düzeyinden ileriye gitmeyecektir. Böylesi bir muhalefetin başarı şansının hemen hiç olmadığı bugünden bellidir. Önerilerimizin başarıya ulaşabilmesi için emekçi sınıfların mücadele ve demokrasi perspektifi ile birleşmesi gerekir.

KİT'lerin kapitalist devletin sosyal payandaları olmasını değil, toplumun malı olmasını istiyoruz. KİT'ler özgürlük ve demokratikleşme mücadelelerinde tüm toplumun ortak malı olarak yerini almalıdır. KİT'lerin bütün düzeylerde demokratikleştirilmesi gereklidir. Geçmiş ilişkilerin bağlantılarının, yönetiminin, denetiminin ve en önemlisi mülkiyetin demokratikleştirilmesi zorunludur. Bunun için KİT'ler, toplumun demokratik örgütlerinin ve çalışan işçilerin oluşturacağı KİT kurullarına devredilmelidir.

Oluşan kurul, KİT'leri tümüyle devralmalı ve ilk elden şunları yapmalıdır:

Kuruluşun tüm alacak ve borçlarını incelemeli, politikacılarla özel sermaye ve çıkar grupları ile olan bağlantılarını incelemeli ve kamuoyuna açıklamalıdır. Geçmiş yıllarda yatırım ve teknolojik yenilik yapmamaktan dolayı uğradığı zararlar ve bu durumu aşmak için ne kadar ve ne tür yatırım yapılması gerektiği ortaya çıkarılmalı. Bütün hesaplar açık (tüm toplumun denetimine açık) hale getirilmeli ve bu sürekli bir zorunluluk olmalıdır. Gerekirse kuruluşların borçları silinmeli ve başlangıç kredileri verilmelidir. KİT kurullarının tüm üyeleri temsil ettikleri meclis ve örgütler tarafından her an değiştirilebilir olmalı ve kurul, kuruluşun mülkiyetini devralmalıdır.

Her KİT için ayrı ayrı oluşturulacak KİT kurulu, hemen, mülkiyeti toplumsal mülkiyetin biçiminin nüvesi olarak devralmalıdır. Yani hiç kimse mülkiyeti tasarruf etme hakkına sahip değildir. Hiç kimsenin mülkiyetin belirli bir yüzdesini tasarruf etme hakkı yoktur. Kuruldaki bir temsilci geldiği meclisi temsil eder. Kuruldaki meclislerin üyelerinin kuruluş gelirlerini de doğrudan elde etme şansı yoktur. Meclis üyeleri gelir artışını sosyal katkılar biçiminde yaşamlarında hissederler.

Üretenler yönetmelidir. Hiç kuşkusuz yönetim için bazı teknik bilgiler gereklidir. Bu ihtiyaçları gidermek için üretenlerin görevlendirdiği müdürler, üretkenliği artırarak ve diğer yandan üretenlere sürekli bir bilgi akışını sağlayarak onun karar vermesini kolaylaştırır. Başarılı olanlar ödüllendirilir, başarısız olan müdürler gider. Emekçiler başlangıçta bu yolu izlemek zorundadır. Temel kararların kendi lehlerine olmasını sağlayacak, kafa ve kol emeği arasındaki farkın ortadan kalkmasını hızlandıracak olan bu durum, yönetmeyi sıradan ve kolektif bir iş haline getirecektir.

KİT'lerin demokratikleşmesi, sorunu tek başına çözmez. Sorunun bütünlüklü çözümü için tekelci sermaye kuruluşlarının da halka devredilmesi gerekir. Bütün tekeller; KİT'ler gibi toplumun, emekçilerin tüm demokratik unsurlarına devredilmelidir.

Emperyalizme değil halka!

Sermayeye değil emekçilere!

Özelleştirme değil demokratikleştirme!

KAMULAŞTIRMA FORUMU SONUÇ BİLDİRGESİ*

Bilgi Çarpıtma Çağı

Emekçiler, ülkemizde ve dünyada yıllardır yoğun bir saldırı ile karşı karşıyadır. Nasıl ki, bir savaşta saldırı, savunma hattına ağır bir hava akını ve yıpratıcı bir topçu ateşiyle başlarsa; kapitalistlerin emekçilere saldırısı da, yoğun bir ideolojik saldırı ile başladı. Kapitalizmin bu alandaki silahı, bazı Batılı bilim adamlarının "IMF Köktenciligi" adını verdikleri temelsiz, tutarsız öğretilerdir. Temelinden çökmeye başlayan bu saçma öğreti, kafalara sokulmaya çalışılırken, biricik dayanak, Bilimsel ve Teknolojik Devrim masalıdır.

Bu masala göre, Sanayi Çağı bitmiş, Bilgi Çağı başlamıştır. Yani insan emeği artık üretimdeki değerini yitirmiştir!

Yani artık her şey medyadır. Bunun bilimsel adı da iletişimdir.

Bizimkiler, kraldan çok kralcı oldukları için, "İletişim Çağı" anlamına gelen "Information Age" terimini, işe biraz daha saygınlık kazandırmak çabasıyla, "Bilgi Çağı" diye çeviriyorlar. Oysa Bilgi Çarpıtma Çağı!

İdeolojik saldırının ikinci aşaması: "Devletin Küçültülmesi."

Bu hedef çerçevesinde; sosyal yardımlar azaltılmıştır, tarımda çiftçilere yapılan yardımlar ve sosyal güvenlik harcamaları kısılmıştır. Ve halk da buna ikna edilmeye çalışılmaktadır.

* İşçi Partisi'nin 27-28 Mayıs 1995 tarihlerinde İstanbul'da, Petrol-İş Genel Merkezi'nde düzenlediği Kamulaştırma Forumu, Sonuç Bildirgesi'yle kapandı. İki gün süren tartışmalardan sonra Arslan Başer Kafaoğlu'nun kaleme aldığı Bildirge, Prof. Dr. İzzettin Önder, DPT Sosyal Planlama Dairesi eski Başkanı İcen Börtüçene, Dr. Biltin Toker, Dr. Kürşat Yıldız, İşçi Partisi Genel Sekreteri M. Bedri Gültekin ve İşçi Partisi Merkez Komite üyesi Hüseyin Karanlık'ın önerileriyle son şeklini aldı.

Aslında son 40-50 yılda bilimsel devrimden söz etmenin olanağı yoktur. Bilimin atılımı hemen hemen durmuştur. Bilime aykırı kavram ve uygulamalar her yanı sarmıştır. Şovenizmin her çeşidi, kökten dinci akımlar yükseliştir. Gaipen haber alanlar, medyumlar, falcılar çoğalmıştır. İnsanların ortaçağ kafasıyla düşünmeye zorlandığı bir ortamda bilimin gelişmesi de mümkün değildir.

Zavallı Serbest Piyasa

İnsanı kendi emeğini ve varlığını küçümsemeye; onu makinelere ve birtakım koruyuculara teslim olmaya zorlayan bu düşüncenin gizli bir amacı vardır: Zavallılığı ve emekçi düşmanı niteliği ortaya çıkan Kapitalizmin; Serbest Piyasa Ekonomisinin gerçek yüzünü maskeleyerek. Evet, göklere çıkarılan bu sistem, artık üretimi artıramıyor.

Bu sistemin eleştirisi, ABD kaynaklı ekonomi kitaplarına bile girdi. Bakın, ABD'nin itibarlı iktisatçılarından Lester Thurow, ne diyor: "Komünist olmayan dünyanın gelişmesi 1960'larda yüzde 4,9 iken bu, 1970'lerde yüzde 3,8'e ve 1980'lerde yüzde 2,9'a inmiştir. 1990'lar için tahminler daha da kötümserdir."

Thurow'dan bir itiraf daha: Serbest Piyasa Ekonomisi bir eşitsizlik sistemidir! Thurow devam ediyor: "Serbest Piyasa aynı zamanda demokrasiye taban tabana zıt olan eşitsizlikleri üretme eğilimindedir. ABD'de eşitsizliğin arttığını, sokaklarda yaşayan insanların çoğaldığını açıkça görmekteyiz. Ve ayrıca her büyük endüstri ülkesinde yoksulluğun yayıldığı da dikkat çekiyor."

Bu nokta üzerinde önemle durmak gerekir.

Hem uluslararası alanda ve hem de en zengin ülkelerin halkı içinde eşitsizlik uçurumu daha da derinleşiyor. Uluslararası gelir farklarının kaynağı konusunda yine bir Amerikalı bilim adamı şöyle diyor: "1945'ten bu yana Batı'nın mutlu yaşamı, yine yoksullardan kaynak sızdırılması temeline oturdu. Ticaret oranlarının gerilemesiyle, endüstrileri yaşatan hammaddeler Üçüncü Dünya ülkelerinden yok pahasına satın alındı. En önemli hammadde insan bile ucuza alındı. Yığınla Türk, Hintli, Afrikalı,

Karayıpli, Endonezyalı ve Koreli, ücretler yükselmesin diye, ülkelerinden alınıp götürüldü... Daha sonra Güney'in büyük meblağlara varan borçları, zenginlere kaynak aktarımının bir başka yolu oldu. O derecede ki, bu yolla Güney'den Kuzey'e akan fonlar, borç servisleri, beyin göçü, kaynak transferleri, yılda 200 milyar dolara yükselmiştir."

Küreselleşme: Ulusal Devletin Yıkımı

Yani "değişim" laftadır.

Emperyalizm, sömürsünü daha da zalimce sürdürüyor. "Plan ve kalkınma strateji"lerini uydu hükümetler ve halk düşmanı medya aracılığıyla emekçilere yutturuyor. Yalnız başka ülkelerin değil, kendi ülkelerinin emekçileri de hızla yoksullaşıyor. Ama bu, halkın direnişini de doğuruyor.

Bugün OECD ülkelerinde işsiz sayısı 35 milyondur. 7 milyon sokaklarda yaşamaktadır.

Devleti küçültelim diyorlar, küçültmeler sömürücü mutlu azınlık kimden destek alacak?

Küçültmediler. Devlet, kaynaklarını sömürücülere aktardığı için giderek daha da borçlanıyor.

Bugün 7 zengin ülkenin devlet borçları toplamı 11 trilyon doları bulmuştur. Bu rakam, ABD ve Japon milli gelirleri toplamına eşittir. Devlet, bilinen emek sömürsüne, tefecilere ve işadamlarına yüksek faizler vererek kaynak aktarıyor. Bunlara faiz ödeyebilmek için, sağlık ve eğitim harcamalarını kısıyor.

Hiçbir ülke, üreticisini korumadan, ulusal endüstrisini kuramaz, köylüsünü refaha kavuşturamaz. Böyle bir örnek yoktur.

Ulusal devleti küçültme ve gümrükleri kaldırma anlamında Küreselleşme, yoksul ülkelere, emekçi halklara ve emeğin enternasyonal dayanışmasına karşı açılmış hain bir "Haçlı Seferi"dir.

Dünya emekçi halklarıyla birlikte biz, bu hain plana ve uygulamalara karşı çıkacağız.

Kamulaştırılacak İşletmeler

Ülkemizi ve bu ülkenin asıl sahibi olan emekçileri ve köylülüğü, onların insanca yaşama haklarını savunmak devrimle mümkündür. Bir emekçi iktidarında yapılacak ilk iş; halkın aktif katılımı ve denetimi altında, planlı bir ekonomi içinde, kamu işletmeciliğinin temel alındığı hakça bir düzen kurmaktır.

KİT'lerin özelleştirilmesi durdurulmalı; başta iletişim, bankacılık, sigortacılık, ağır metal ve kimya sanayii, kilit taşıt araçları endüstrisi, kâğıt, temel besin üretimi, gübre üretimi olmak üzere halk zararına çalıştığı belli olan özel sanayi kamulaştırılmalıdır.

"Serbest Piyasa" Terör Rejimidir

Özel sektörün çıkarlarına esas olan ve her sosyoekonomik alanı buna göre düzenleyen bugünkü düzen, Anadolu'yu boşaltmış, kırsal bölgeleri yangın yerine çevirmiştir.

Köylüler geçim sıkıntısı içinde yangından kaçır gibi ata ocağını, evini, barkını bırakıp, kentlerde arazi mafyasının kucağına düşmüştür.

Bu düzen, hastaneleri, okulları işkencehaneye çevirmiştir.

Bu düzen, sadece halkın geçimine değil, onun en basit haklarını kullanmasına, demokratik bir yaşama kavuşmasına karşıdır.

"Serbest piyasa" denen tekelleri sermaye diktalarının siyasal rejimi, iddia ettikleri gibi "demokrasi ve insan hakları" değil; baskıcı, militarist polis rejimleridir.

Bu düzen içinde; işkence, karapara, mafya, yargısız infaz önlenemez.

Bu düzen, milliyet ve mezhep savaşları getirir.

Bu düzen, serbest piyasa bataklığında hayat bulur. Ve bataklık kurutulmadıkça, sivrisineklerden kurtuluş da mümkün değildir.

Bunlar; kan dökücü, kan emici, sömürücüdürler.

Bunlar, duyguları öldürür, dünyayı kirletir ve daha da kirletir.

Bunlar, birleşmenin, dayanışmanın düşmanlarıdır...

Hükümeti Dize Getirmek İçin Genel Grev!

Halkımızın örgütlü gücü bu Haçlı Seferi'ni durduracak yeteneğe ve dinamizme sahiptir.

Dünya emekçi dayanışması başlıca moral kaynağımızdır.

Bu inançla özelleştirmeye karşı savaş açıyoruz!

Bugün emekçi hareketinin önündeki eylem, özelleştirmeye karşı genel grevdir.

Hükümeti dize getirmenin yolu, genel grevdir.

Türkiye emekçilerine, siyasal alanda ağırlık kazandıracak bir genel grev, yeni demokratik sürecin de yolunu açabilir.

Özelleştirmeye Hayır!

Haydi Kamulaştırmaya!

Haydi! Azınlık İktidarına Karşı Halk İktidarına...

KAPANIŞ KONUŞMASI

*Doğu Perinçek
İşçi Partisi Genel Başkanı*

Değerli dostlar, bilmiyorum aynı duyguları paylaşıyor muyuz? İki gün boyunca burada çok canlı, çok verimli bir tartışma ortamında soluk almanın mutluluğunu yaşıyorum. Gerçekten çok mutlu oldum ve coşku duydum. Ara verildiğinde konuştuğumuz arkadaşlar da aynı heyecanı ifade ettiler. Bu, Kamulaştırma Forumu'nun son derece başarılı olduğu düşüncesini bende yarattı.

Şimdi konuşmaların hepsini topladığımızda, "Ne istiyoruz?" sorusuna hemen hemen bütün konuşmacıların şu cevabı verdiğini gördüm: Bu sistemi yıkmak istiyoruz.

Elbette biz yalnız yıkıcı değiliz. Yapıcı bir sınıfız. Emekçi sınıfların hareketiyiz. Bir emekçi iktidarı istiyoruz. Bu emekçi iktidarı isteği, var olan sistemin kim tarafından yıkılacağını da gösteriyor. Emekçiler bu sistemi yıkacak. Burada işçi sınıfının Türkiye halkıyla tarihi bir buluşmasını saptıyoruz. Çünkü işçi sınıfının programı, ilk kez Türkiye halkının ihtiyaçlarıyla, az çok küçük mülk sahiplerinin, orta mülk sahiplerinin, hatta ulusal sermaye sınıfının ihtiyaçlarıyla bir yerde buluşmuş oluyor. Demek ki, işçi sınıfının önderliği, Türkiye'nin gündemine teoriden çıkıp pratikte girmektedir.

Peki, biz bu sistemi nasıl yıkacağız? Bu sistemin yıkıcılarını ve aynı zamanda özlediğimiz sistemin yapıcılarını nasıl harekete geçireceğiz? Aslında, o zaten harekete geçmiş 89 baharından beri. Fakat burada bizim karşıtlarımızın bir saptaması bize yeniden ışık tutuyor. Hatırlayacakşı-

nuz, konuşmacılar da saptadılar; dediler ki, bir tarihte bir cunta lideri (Memduh Tağmaç'tı benim hatırladığım) demişti ki, sosyal uyanış ekonomik gelişmenin önüne geçti. Aslında bu belirleme bize ışık tutmaktadır. Demek ki, biz, üretilen ekonomik değerlerden fazlasını isteyen bir sosyal uyanışı tahrik edeceğiz. Bu şu demektir aynı zamanda: Biz artık Türkiye'nin mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine müdahale edeceğiz.

Türkiye'de toplumsal hareket, Türkiye tarihinde ilk defa gelmiş, mülkiyet ilişkilerine, bölüşüm ilişkilerine dayanmıştır. Burada bölüşüm ilişkisi derken, Türkiye'deki paylaşma oranlarını kastetmiyorum. Var olan mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerine dokunmazsak, Tansu Çiller'in dediği doğru; kaynak yok diyor. Biz o zaman, "Kaynak var. Sizin el koyduğunuz, bizim emeğimizin ürünü olan kaynakları istiyoruz" talebiyle emekçileri harekete geçirebiliriz.

Bunun anlamı şudur: "T"yi satamazsınız! Madenleri kapatamazsınız. Ücretimi düşüremezsiniz. Beni işten atamazsınız vb. Bu da bizi şuraya getirmektedir: Emekçiler somut özelemleri yönünde birtakım günlük talepler ileri sürülerek harekete geçirilirler. Ve o talepler uğruna mücadeleye kalkan emekçiler; devleti, jandarmayı, polisi, emperyalizmi, IMF'yi kendi deneyimleriyle yerlerine oturturlar. 1989'dan bu yana 6 yıl geçmiştir. Türkiye emekçisinin geldiği nokta çok önemlidir. Demektedir ki, "Kahrolsun IMF, Bağımsız Türkiye". Bu önemli bir teorik sonuçtur. Pratikte gelinmiştir, ama Lenin'in bu yüzyılın başında koyduğu teorik açıklamaya ulaşılmıştır. Emperyalizm çağının temel gerçeği saptanmıştır. Emekçi halk, IMF'nin, emperyalizmin programlarıyla, ezen-ezilen ayrımının dünyaya dayattığı küreselleşmeyle, Yeni Dünya Düzeni'yle karşı karşıya geldi bu 6 yıl içerisinde. Tabii öncülerin, aydınlanmış kuvvetlerin, emekçilerin ileri unsurlarının ona anlatması, göstermesiyle saptamış, kavramıştır.

Şimdi dönüp dolaşıp "tek yol devrim"e geliyoruz. Evet tek yol devrimdir. İşte bu, bir hakikat, ama çok basit bir hakikat. Bütün mesele o devrime giden yolu çizmektir. O devrime giden yolda emekçileri kendi deneyimleriyle, günlük somut talepleri yönünde harekete geçirmektir.

Türkiye'nin bugün mücadeleye hazır bir işçi sınıfı ve kamu emekçileri var. 89'dan bu yana bazı mevziler kazandılar, ama görüyoruz,

bu onları dindirmiyor, yumuşatmıyor, daha ileri taleplerle ortaya çıkıyorlar. Çünkü iş gelmiş; işten atılma, sokağa atılma, perişan olma, feci bir yoksulluk noktasına dayanmıştır.

Türkiye emekçi halkının mücadele edeceğini hepimiz biliyoruz. Onlara güvenmek zorundayız. Yani emekçilere güvenmeyeceğiz de ne yapacağız. Başka bir tanrımız, başka bir çaremiz yok. Bu Kamulaştırma Forumu'nun bence en önemli sonuçlarından biri de budur. Emekçilere güveneceğiz. Emekçileri harekete geçirmek için mücadele edeceğiz. Ve kamulaştırma talebi de emekçilerin iktidar mücadelesinin bir talebidir; aslında, sosyalizm programının bir çekirdeğidir. Bu düzen içinde de belli ölçülerde kamulaştırma olabilir. Ama sonuç itibariyle nerden kamulaştırıyorsun? Büyük sermayeyi kamulaştırıyorsunuz. 1930'larda KİT'ler, bir sermaye sınıfı yaratmak, ona kaynak aktarmak için kurulmuştu. Ama yine de ulusal sermaye kurumları olarak, emperyalizme karşı devrimin mevzileridirler. Emekçi halk da KİT'leri savunmaktadır. Fakat bizim bugün savunduğumuz kamulaştırma, artık sermaye sınıfı yaratmak değil, sermaye sınıfını mülksüzleştirmek içindir. Başka bir kamulaştırma toplumumuzun gündeminde olamaz.

Türkiye'nin iktisat ve bilim hayatına çok büyük ve değerli katkıları olan aydınları bu forumda bir araya geldi. Büyük bir eser ortaya çıkarılmıştır. Bu, Türkiye emekçi halkının önündeki mücadeleleri aydınlatacak esaslı bir malzemedir. Değerli sendikacılarımız, hocalarımız sağ olsunlar, onlardan çok şey öğrendik. Petrol-İş'e, bu salonu bir emekçi davasına açtığı için gene huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Bu toplantımızın gerçekleştirilmesinde katkıları olan bütün sendikalara şükran borçluyuz. Türk-İş ve DİSK yönetimine ve DİSK Genel Sekreteri Mehmet Atay arkadaş da ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu toplantı aynı zamanda yeni bir anayasa hükmünü fiilen getirdi. Türkiye'de emekçilerin siyasi hareketiyle sendikal hareketi arasındaki bağları koparmak isteyen gerici Anayasa'ya karşı, bu pratikler yeni anayasalar da yaratmaktadır.

Sağ olunuz arkadaşlar.

EK:

**SENDİKACILAR VE
KAMULAŞTIRMA**

ÖZELLEŞTİRMENİN TEK SEÇENEĞİ KAMULAŞTIRMA*

İzzet Çetin
Harb-İş Genel Başkanı

Soru: Sendikaların KİT'lere talip olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İzzet Çetin: KİT'ler Osmanlı'dan beri ülkenin yükünü taşıdılar. Bugün ise özelleştirme ile IMF ve Dünya Bankası'nın direktifleriyle yerli ve yabancı tekellere yok pahasına peşkeş çekilmek isteniyor. Türkiye'de özelleştirmenin başlangıcı 24 Ocak 1980'dir. O günden beri ideolojik bir saldırı yürütülmektedir. 24 Ocak'ın arkasında da IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar bulunuyordu. 15 yıldır uygulanan yanlış ekonomik politikalar sonucunda, 1994'ün başında finans krizi olarak geçen kriz Türkiye'ye egemen olmuştur.

Özellikle 1986 yılına kadar kâr eden KİT'ler ciddi zarar eder hale getirildi. Bu, bilinçli yapıldı. İktidarın müdahalelerini ayrı ayrı değerlendirecek olursak, burada karşımıza faaliyet ve görev zararları çıkıyor. Örneğin, Sümerbank bile yüzde 30 kapasite ile çalıştığı halde işletmenin zarar içinde olmadığını görüyoruz. 1987'den sonra ise teknolojinin yenilenmesi, istihdamda belki bilerek yaratılan şişkinlik ve yanlış yönetici tercihleri, siyasal iktidarların yaklaşımlarıyla birleşince, KİT'ler borç sarmalının içine düşürülmüşlerdir. Teknolojinin yenilenmesi için özel sektöre krediler veren, vergi kolaylıkları yapan, yatırım indirimi ile teşvikler sağlayan devlet, kendi ekonomisinin yükünü taşıyan kurumları gözden çıkarmıştır. Devlet, kredi ihtiyaçları karşılanmayınca da ister istemez yerli ve yabancı finans kuruluşlarına başvurmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla 1987'de konvertibiliteye geçişin de etkisiyle,

* Bu röportaj, *Aydınlık* dergisinin 18 Şubat 1995 tarihli sayısında yayımlandı.

KİTler, birdenbire dolardaki hızlı yükselişle birlikte "görev zaranı" diye tabir edilen borç tuzağının içine düştüler ve bugüne kadar da bu tuzaktan kurtulamadılar. Devlet bir kere olsun **KİT**lerin borçlarını silip teknolojisini yenileme, yani bir can suyu verme yoluna gitmedi.

Hükümet; Reagan'la, Thatcher'la, bizde de Özal'la süren özelleştirme hastalığına kapıldı ve bugün bu işletmeleri değerlerinin altında kim gelirse satmaya çalışıyor. Asıl hedef, işletmeleri tek tek değerlendirerek onları uygun, gerçek değerleri ile özel sektöre satmak bile değil. Kârlı kuruluşları stratejik konumlarına bakmaksızın satarak bütçe açıklarını kapatmak!

Bütün **KİT**leri satsanız, 2,5 katrilyona varan dış borçlar ile 900 trilyona ulaşan iç borcu kapatabilmek mümkün değil. Dünya Bankası'nın vereceği 2 milyar dolarlık krediyi alabilmek için önüne gelene bu kurumları tek tek vermek çözüm değil. Asla! Bu, ulusal değerlerin göz göre göre heder edilmesidir.

Hükümet, işte o kredi için "Özelleştirmeye başladım" diyor. "Kardemir'den, Et Balık'tan başladım. Sözlerimi tutuyorum" diyebilmek için, hükümet bir bakıma Hak-İş'i tuzağa düşürdü. Bir sendikanın asli görevi çalışanlarının ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak, geliştirmek iken, birdenbire patronluğa özenmesinin, arsa tüccarlığına soyunmanın sendikacılıkla bağdaşır yanı yok.

Biz 1970'lerden bu yana, "Üreten biziz, yöneten de biz olacağız" diyoruz. Ama yönetimden kastımız şirket sahipliği değil. Ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilmek, kurumların oluşumunda söz sahibi olabilmek istiyoruz. Sendikalar, üyelerin çıkarlarını korumak için kurulur. Şirketlere ortaklık sendika yöneticiliğiyle bağdaşmaz. Bir yanda kapitalist ilişkiler egemen ve bu ilişkiler içinde amacı daha çok kâr olan sermayedar; öbür yanda ise kârı, sömürüyü sınırlamak, giderek durdurmak isteyen sendika!

1970'lerde Avrupa'ya hızlı işçi göçü başladıktan sonra Türkiye, yabancı ülkelerdeki işçilerin dövizlerini ülkeye çekebilmek için işçilerin ortak olduğu dört yüzden fazla şirket kurdurdu. Şimdi bunların kırkı bile ayakta değil. Yine Alman DGB sendikası, ticarete soyunduktan sonra sendikacılığı korkunç bir şekilde çöküntüye uğrattı.

Özelleştirmede işaret edilmesi gereken şu: Burada bir tuzak var. IMF ve Dünya Bankası'nın istemleri için 50 trilyonluk Et Balık bir

buçuk trilyona, iki yıl sonra ödemeli olarak peşkeş çekiliyor. Hak-İş buna aldanıp, sendikacılığı bitirmek isteyen siyasi iktidara alet olmak gibi bir yanlışın içine düşmüştür. Esas eleştirilmesi gereken budur.

Soru: Sendikalar özelleştirmeye karşı çıkıyor mu?

İzzet Çetin: Üç konfederasyonun üçü de hayır demedi. Hak-İş, biz özelleştirmeye cepheden karşıyız diye yola çıktı. Ama başından beri de Et-Balık'a talibiz, oraya talibiz, buraya talibiz diyor. Özelleştirme üçüncü kişilere yapılırsa Hak-İş cepheden karşı, ama kendisine verilirse değil. Özelleştirmeye karşı çıkmak, işçi sınıfının ve tüm halkın örgütlenmesini sağlayacak birtakım faaliyetlerin içine girmekle başlar.

Türk-İş'in politikası şöyle olmuştur: "Biz özelleştirmeye karşı değiliz, ama bize danışılırsa!" Hak-İş'in yaptığı yanlış Türk-İş de geçtiğimiz günlerde yaptı. Geçen hafta içinde çalışanların tasarrufunu teşvik için kurulan fonda toplanan paralarla çalışanlar KİT'lere talip olmalı denildi.

KİT'lerin sorunu farklı. Reorganizasyon, rehabilitasyon gerekli belki, ama benden devletin zorla aldığı parayı bana danışmadan şunu yapalım deme hakkına Türk-İş sahip olamaz. Türk-İş içinde KİT'lere talip olma eğilimi var. Türk-Metal Erdemir'e talip, diğer sendikalar başka yerlere.

Türk-İş'in de Antalya'daki Turban tesislerine talip olduğunu duyuyoruz. Hak-İş'i suçlayan Türk-İş de karşı değil. DİSK'in açılması için tüm demokratlar, yurtseverler çaba harcadı. Açılmalı dedi. Sonra baktık, DİSK, "Özelleştirme çağımızın gereğidir" dedi. Üç konfederasyon da ikircikli tavırda. Özelleştirmeye karşı olan, olumsuzluklara dikkat çeker, kamuoyunu bilgilendirir, çalışanların özelleştirmeye karşı topyekûn politikalarını üretip, bir set kurmaya çalışır.

Biz Harb-İş olarak, özelleştirmeye karşı çıktık. İşkolumuzda gündemde değil; ama bu ülkemizin can alıcı ve bizi de etkileyecek bir sorunu. KİGEM'i kurduk. Tüm konfederasyonlara, sendikalara çağrı yaptık. Petrol-İş, Selüloz-İş, Denizciler, Hava-İş ve Basın-İş gibi birkaç sendikanın dışında destek görmedik. Üstelik çelme görüyoruz. Özelleştirmeye karşı olmak ikircikli davranarak olmaz. Kararlı adımlar atarak karşı çıkılır.

Soru: Selüloz-İş Kongresi'nde yaptığınız konuşmada, özelleştirmeye karşı tek seçeneğin İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı olduğunu söylediniz. Bunu açar mısınız?

İzzet Çetin: Kamulaştırma diye somut bir programımız henüz yok. Ancak uygulanan politikalara alternatifin kamulaştırmadan geçtiğini söylüyoruz. 1980'lerden bu yana "küreselleşme, globalleşme" adı altında bir düzensizlik, "Yeni Dünya Düzeni" var. Sermaye ulusal sınırların dışına taşmış, kârlı gördüğü her alana gidiyor. Sermayenin vatanı yok. Milleti yok.

Bu dünya düzeni içinde emperyalistler, ulusal sınır, farklı ticaret-banka rejimi istemiyor. Kârı en kısa sürede elde etmek için, olabildiğince global ve bütün dünyada yeknesaklaşmış bir düzen istiyor. Bunu yaparken de geri kalmış ülkelerde izlediği iki politika var: İlki, eritme politikası.

Dünyada üç büyük ekonomik güç; ABD'nin başını çektiği NAFTA, AT ve Japonların başını çektiği Pasifik Topluluğu, üçü de bulundukları bölgedeki geri kalmış ülkeleri ticari ağlarına düşürerek, ekonomik rejimlerini ilgili ülkenin ulusal yapısına uyup uymadığına bakmaksızın dayatıyorlar. O ülkenin ekonomisini ellerine geçiriyorlar.

Örneğin, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi halinde 21 temel yasada değişiklik yapması gerekiyor. Bu yasalardaki değişiklik Türkiye halkının özlem ve arzularından mı, yoksa Avrupa Topluluğu'nun istemlerinden mi kaynaklanıyor?

Emperyalizm bunu beceremezse, yani sendikaların, demokratik örgütlerin karşı çıktığını görürse, ufalama ve eritme yerine; mikro milliyetçiliği, şovenizmi, bölgeciliği, dinsel ayrılıkları gündeme getirip iç çatışmaları körüklüyor. İşte Yugoslavya, işte Sovyetler Birliği'ndeki durum.

Emperyalizmin dayattığı özelleştirme politikalarına, globalleşme politikalarına ya da ufalama politikalarına karşı ulusal yapıyı demokratik biçimde güçlendirmek! Jandarma devletin değil, demokratik devletin güçlendirilmesine çalışılmalıdır. Türkiye'de devleti küçültme tartışılıyor. Devletin büyüklük ya da küçüklüğünün ölçütü hizmette olmalıdır. Nesini küçülteceksiniz? Bizde küçültme dedikçe devlet eli sopalı hale ge-

liyor. Tam aksine küçültülmesi gereken yönleri o! Bunun için de ulusal ekonominin özelleştirilmesi değil, tam aksine devletleştirilmesi gerekli. Bireysel kâr amacıyla çalıştırma yerine, kamu yararına işletme mekanizmalarını kuran bir devletleştirme. Kamu sektörü kötüdür, özel sektör iyidir diye bir kural yok. Yönetmelik sorunu çözdüğünüz zaman çok başarılı olabilirsiniz. Hollanda'da sınai üretimin yüzde 60'ı kamuda. Avusturya'da bu oran daha yüksek. Türkiye'de ise KİT'lerin ağırlığı yüzde 25'lere, 30'lara zor varıyor. Avusturya, Hollanda ya da İskandinav ülkelerindeki modelin bizde uygulanmaması için bir neden yok. Mülkiyeti devlette olan kuruluşlarda, kamu yararının daha ağırlıklı olacağını, sosyal devletin daha güçlü olacağını, ülkenin daha da demokratik olacağını düşündüğümüz için, özelleştirmenin tam aksine, kamulaştırma ülkemiz için yararlıdır.

Soru: Bir kamulaştırma programı oluşturdunuz mu?

İzzet Çetin: Kamuya, bir saldırı var. Siyasiler, devletin tahribatına yönelik çok ciddi çabalar içinde. Yasama, yürütme, yargı hepsi iç içe geçmiş. Biz yönetime geleli 2 yıl oldu. 1985'lerden bu yana özelleştirme programı yapıyor. Henüz program oluşturabilmiş değiliz. KİGEM'deki çalışmalarımız sürüyor.

Soru: İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'nı nasıl değerlendiriyorsunuz?

İzzet Çetin: İşçi Partisi'nin açıkladığı Kamulaştırma Programı'na tamamen katılıyorum. Programda IMF'nin dayattıklarına karşı emekçilerin ihtiyacı olan doğru şeyler söylenmiştir. KİT'lerin özel sermayeye sunulması yanlıştır. Büyük sermayenin kamulaştırılması bugün özelleştirmenin tek seçeneğidir. KİT'leri verimli kılmak için gerekli kaynaklar sağlanmalıdır. Devletten, büyük sermayeye olan kredi akışı ve destekler kesinlikle durdurulmalı; halkın ihtiyacı olan yatırımlar devlet eliyle teşvik edilmeli, istihdamda genişleme yolu tercih edilmelidir. Devlet açıklarını kapatmak için ücretlilere ve maaşlılara yönelmek yerine, yükünü zenginlere bindiren vergi reformu yapılmalıdır, vergi kaçaklarını önleme yoluna gidilmelidir.

Soru: Özelleştirme rüzgârı tersine döndü mü?

İzzet Çetin: İşverenler ve Batılı emperyalistler sendikasız bir ülke, milliyetçiliğin körüklendiği, insanların atomize edildiği zayıf bir ülke istiyorlar.

Emperyalistler, sendikaların ve sivil toplum örgütlerinin güçlü kalmasını istemez. Kanarya Sevenler Derneği gibi kuruluşları, emperyalist Batı, sivil toplum örgütü diye yutturmaya kalkıyor. Oysa, sivil toplum örgütleri; sendikalardır, meslek örgütleridir, halkın yararına kurulmuş derneklerdir.

"2000'li yıllara sendikasız bir toplum" özlemiyle tutuşanların sendikaları araç olarak kullanmaları, sendikacılar için çok acı bir olay.

Özelleştirme Reagan'la başladı, Bush devam ettirdi. Clinton ise sosyal devleti öne çıkararak, Reagan ve Bush'un politikalarına karşı çıkarak oy topladı. Thatcher, Demir Leydi çok köklü kamu kuruluşlarını özelleştirmeye kalkıştı ve gidişin kötü olduğunu görünce yerini Major'a bıraktı. Son seçimlerde ise İngiltere İşçi Partisi yüzde 70 oy alırken, Major yüzde 20 oy alabildi. Özelleştirmeci parti korkunç bir çöküşün içine girdi.

Diğer ülkelere bakalım: Meksika iç savaşın eşiğine geldi. Sosyal patlama yaşanıyor şu günlerde. Arjantin, çok kısa bir süre içinde özelleştirmenin bedelini ödemeye başlayacak.

Özelleştirme arabası diğer ülkelerde devrilmiş. Bu görülüyor. Bizse, nedense Tansu Çiller'ler eliyle aynı viraja sürükleniyoruz. Özelleştirme politikası dünyada terk ediliyor. Bir an önce bunu anlayıp, özelleştirmeye karşı tavrımızı netleştirmeliyiz.

ÇÖZÜM: ÖZEL SEKTÖR TEKELLERİ KAMULAŞTIRILMALI*

*Bayram Yıldırım
Petrol-İş Genel Sekreteri*

Soru: Sendikalar, özelleştirmeye karşı topyekûn bir karşıkoymuş gerçekleştiremedi. Hangi noktalarda yanlış yapıldı?

Bayram Yıldırım: Dünyada ve ülkemizde var olan zenginliklerin, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin kim tarafından, kimin için kullanılacağı tartışılmalı. Tartışma konusu bu. Türkiye'deki gelişmeleri dünyada olan bitenlerden ayırarak düşünmek mümkün değil.

Soru: Özelleştirme, dünya çapında kaynakların yeniden paylaşımıyla ilgili bir sorun diyebilir miyiz?

Bayram Yıldırım: Tabii. Gerek uluslararası sermaye, gerek yerli sermaye, kaynakları paylaşma yarışı içerisinde. Kaynaklar; özel tekeller, belli sermayedarlar eliyle mi, yoksa daha kolektif bir sistemle, daha geniş halk yığınlarının yararına mı kullanılacak? Bu konuda bir tavır belirlemek lazım. Biz Türkiye ve dünya işçi sınıfı, çalışanlar şunu demeliyiz: Bu kaynaklar emekçilerin ortak malıdır. Bu konuda netleşirsek, sendikalar işyerlerine talip olsun mu, olmasın mı, özelleştirme olsun mu olmasın mı tartışmasında da netleşmiş olacağız.

Soru: Sizin de içinde bulunduğunuz KİGEM'in düzenlediği panelde, özelleştirmenin "Yeni Dünya Düzeni"nin bir saldırısı olduğu ve ülkenin bağımsızlığını tehdit ettiği tespit edildi.

*Bu röportaj, *Aydınlık* dergisinin, 25 Şubat 1995 tarihli sayısında yayımlandı.

Bayram Yıldırım: Özelleştirme çabaları ne zaman hızlandı? Ne zaman ki, Türkiye'nin dış borçları arttı, iç borçları yükseldi -70 milyar dolar dış borç, 800 trilyon iç borç-, uluslararası finans kuruluşları IMF ve Dünya Bankası dedi ki; "Var olan sıkıntıları çözebilmen, gerek borçlarını ödeyebilmen, gerekse yeni kredileri alabilmen için elindeki şu, şu, şu kuruluşları özelleştireceksin, satacaksın veya kapatacaksın" Bu olumsuzluklar bir tek Türkiye'de değil. Uluslararası finans kuruluşlarının geliştirmekte olan bütün ülkelere dayatması. Yeni Dünya Düzeni'ni kurmak için sadece özelleştirme değil, işçi ücretlerinin düşürülmesi, sosyal güvenliğin ortadan kaldırılması da dünya çapında gündeme getirilen politikalar. Bu, bize bir dayatma.

Soru: Petlas, Erdemir gibi işletmeler yabancı sermayenin eline geçerse, dış borcun yarattığı bağımlılık ilişkisinden çok daha büyük bir bağımlılık içine girecek Türkiye.

Bayram Yıldırım: Çok doğru. Ama ben stratejik kuruluşlara dikkat çekerek özelleştirme konusunu tartışma yanlısı değilim. Bu tartışmaya girdiğiniz zaman, sanki bazı yerler özelleştirilebilir gibi bir manzara çıkıyor.

Soru: Sendikaların özelleştirmeye karşı konumlarına dönmek istiyorum. Bugün hangi noktaya gelindi?

Bayram Yıldırım: Sendikalar; çalışanların ekonomik, demokratik ve siyasi örgütleri. Şu ana kadar Türkiye'de sendikaları, olaylara siyasi bir yaklaşım içinde göremedik. Sendikalar kesinlikle işyerlerine talip olmamalı. Var olan kapitalist sisteme karşıyken, sömürüyü sınırlandırma ve yok etme veya artı-değerin çalışanlar yararına dağıtılmasını sağlamayı savunurken; özelleştirilen işyerlerine talip olmak, şaşırtmadır. Niye? Ekonomik, toplumsal ve siyasi düzeni düzeltmeden, sistemin bir mevzisinde, bir işletmeyi verimli hale getirmeniz mümkün değil. Piyasa koşullarına göre işletmek zorundasınız. Bunu izah etmek, mantığını anlamak mümkün değil.

Sendikalara düşen görev, sendikaların kendi yapısı içindeki işlevleri yerine getirmektir. Üyelerin ekonomik ve demokratik haklarını korumak ve geliştirmektir. Siyasi bir tercih; yani ülkede var olan yönetime talip

olmak noktasında, sendikaların ortak bir tavrı yok. Sendikalar siyasal tercihlerini netleştirerek bir program etrafında ülke yönetimine "Ben ülkeyi yöneteceğim" diyerek talip oluyorsa, tamam. O zaman da, tek tek işyerlerini satın almasına zaten gerek yok. İşçilerden yana siyasal bir iktidar ve işçileri koruyan, kollayan bir sistem kurulmuş olacak. Tek tek işyerlerinde çalışanların, tek tek işçilerin kurtuluşu değil, ülkenin bütününe kurtuluşu gündeme gelecek.

Sendikaların özelleştirilen işyerlerine talip olmaları; var olan siyasal iktidarın, özelleştirmeye karşı toplumsal muhalefeti yok etmek için geçici bir süre uygulamak üzere ortaya attığı bir düşünce. Amaçları o işletmeleri işçiye devretmek değil. Asıl amaçları hedefi şaşırtmak; gelişen toplumsal muhalefeti ortadan kaldırmak. Sendikalar bu tür politikalara alet olmamalı. İşyerlerine talip olarak hedefi küçültmemeli. Sendikalara düşen görev, bu işyerlerinin satılmasına engel olmak, asıl sendikal işlevlerini yerine getirmek ve bu hedef etrafında birliği sağlamak.

Soru: Topyekûn karşı koyalım diyorsunuz. Özelleştirmeye alternatif olarak ne öneriyorsunuz?

Bayram Yıldırım: KİT'leri bugün içine düştükleri sıkıntıya siyasal iktidarlar düşürdü. Hem bu duruma düşürecek, ondan sonra da özelleştirmeye kalkacaksın. Öncelikle KİT'leri bu hale düşüren insanlardan, siyasal iktidardan hesap sorulmalı. Ondan sonra KİT'ler gerçekten özelleştirme yoluyla mı kurtarılır, yoksa yeniden bir yapılanmayla mı...

Aslında, KİT'leri tek başına değerlendirmek de bizi yanlış sonuçlara götürür. Kamuoyu ve özel sektörü birlikte tartışmamız lazım. Sanki Türkiye'de özel sektör bu ülkenin ekonomisine, kalkınmasına çok ciddi katkılarda bulundu. "Kamu sektörü, zararın, çıkmazın nedeni." Hayır, böyle bir şey yok! Gerçekten KİT'ler, ta Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde sosyal devlet olma anlayışıyla yola çıkarak ülkenin bölgeleri arasında dengelerin kurulması, belli hizmetlerin gitmesi anlamında, sosyal adaleti tesis etmek, bölgelerarası dengesizlikleri kaldırmak amacıyla kurulmuş. Ama zaman içinde siyasilerin kararlarıyla, yatırım yapılması gereken yerlere gereken yatırım yapılmamış. Bu, bugüne kadarki iktidarların bir suçu.

KİT'ler yeniden bir yapılanmayla, siyasi iktidarın arpalığı olmaktan çıkarılarak, bürokrasi azaltılarak, içinde bulunulan sıkıntıdan kurtarılabilir.

Soru: Kaynak sorununu biraz açabilir miyiz?

Bayram Yıldırım: Türkiye'deki özel sektörün kamulaştırılmasını gündeme getirebilmeliyiz. İşçi Partisi'nin broşüründe var. Önemli olan özelleştirmenin bütününe karşı çıkmak. Karşı çıkarken de, bu politikanın karşısına alternatifini koyabilmek. Örneğin, yine İşçi Partisi'nin broşüründe örnek verilmiş. 1993 yılı TÜSİAD raporuna göre, sanayicilere o yıl 93 trilyon lira teşvik kredisi verilmiş. İşte, teşvik kredisini KİT'lere aktarsalar... Zonguldak kömür ocaklarının ıslahı için gereken kaynak, 1993 rakamıyla 17 trilyon, Kardemir için 7 trilyon. Geriye 69 trilyon kalıyor. 1993 yılında özel sektöre aktarılan bu kaynak, KİT'lerin organizasyonu için, teknolojilerinin yenilenmesi için kullanılmış olsaydı, KİT'ler bu duruma gelmeyecekti. Bunu bilerek KİT'lere aktarmadılar. Niye? Bu hale gelsin ki, özelleştirelim. Bir işletme teknolojisini geliştirmez, yatırım yapmazsa piyasa koşullarında yaşayabilir mi? Hayır. Üstelik banka faizleriyle KİT'ler büyük yük altına sokulmuş. Bugün yaşadığımız, KİT'lerin içinde bulunduğu durumun nedenleri, koşulları hazırlanmış. Bugün bunun sonuçları bize tartıştırılıyor. KİT'lerin nasıl bu hale getirildiğini ortaya koymalıyız. Bunun sorumlusu kim? Halk mı, yoksa siyasi iktidar ve sermaye, holdingler mi? Her gelen siyasi iktidar, sermayenin değişik kesimlerine, holdinglere kredi ve teşviklerle kaynak aktarmış. Herkes KİT'leri sömürmüş, ama gelinek noktada KİT'ler eleştiriliyor.

Soru: İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'nı benimsiyor musunuz?

Bayram Yıldırım: Biraz daha detaylandırılması gerekiyor. Türkiye'de ekonomiyi tamir edebilmek için hem kamu sektörünü hem özel sektörü birlikte ele almak zorundasınız. Özel sektör tekellerinin ele alınması gerekir.

Soru: Holdinglerin kamulaştırılması...

Bayram Yıldırım: O konuyu biraz daha açmak gerekiyor. Herkesin anlayabileceği bir ayrıntıyla açıklamak gerekir. İşçi Partisi'nin yaptığı çalışma gerçekten iyi.

Soru: İşçi Partisi'nin programı, 10 maddelik bir program. Buna ekleyeceğiniz bir şey ya da bir eleştiriniz var mı?

Bayram Yıldırım: Üzerinde çalışmak gerekir; ilaveler yapılabilir, detaylandırılabilir.

Soru: Bir topyekûn mücadeleyi gerçekleştirmek için sendikalar ne yapmalı?

Bayram Yıldırım: Önce ne diye mücadele yapacağız? "Bu işyerini satıyorlar, hadi mücadele edelim!" yerine, "Burayı satamazsınız. Onun yerine şu yapılmalı" diyebilmeliyiz. Örneğin Petlas. Yabancı bir uzman, belli kalıpların yenilenmesiyle Japonya ve ABD'den sonra, dünyadaki sayılı işletmelerden biri olacağını tespit etti. Yatırım gerekiyor. Petlas şu anda yüzde 10 kapasiteyle bile çalışmıyor. Kapasitesini yüzde 40'a çıkarabilse, kendisini finanse edecek. Bunu herkes kabul ediyor. Ama sorun, kaynak aktarılması.

Özelleştirme, sonuç itibarıyla ideolojik bir tercih. Siyasi iktidar tercihini yapıyor; "IMF ve Dünya Bankası'nın görüşleri doğrultusunda politikalar izleyeceğim" diyor. Bu ideolojik tercihin karşısında kendi ideolojik tercihimizi koymak zorundayız ve karşıalternatifimizi geliştirmek zorundayız.

Soru: Kaynak sorunu etrafında bir ortak tavır geliştirerek topyekûn mücadele verilmeli diyorsunuz?

Bayram Yıldırım: Yetkililerle konuştuğumuzda, "Haklısınız ama kaynak nerede?" diyorlar. Kaynak bulunacak yerler belli: Önce adil vergi sistemi; çok kazananın çok vergi almak, kayıt dışı ekonomiyi vergilendirmek; yeni yatırımlar yapmak, yine kamu öncülüğünde sanayileşmek. Cumhuriyet döneminden beri yeni yatırım yapılmıyor. Var olan KİT'lerle yetinemeyiz. Türkiye'nin bölgeleri arasında dengesizlik var. Gelişmemiş bölgelere yatırım yaparak oralaradaki istihdam sorununu çözmek ve ülke ekonomisini geliştirmek.

Soru: Sendikaların kamulaştırma programı etrafında birleşmesi mümkün mü?

Bayram Yıldırım: Sendikaların çok net politikaları yok. Uç konfederasyonun görüşlerine baktığınızda, özelleştirmeye karşı net bir politikaları yok. Hep detaylar tartışılıyor. "Gerçek değerlerinde satılıyor mu, satılmıyor mu? Kime satılacak?" gibi... Bunlar çok önemli değil. Bunlar, işin ikinci boyutu. Özelleştirmeden yana mı, değil mi? Nasıl bir alternatif öneriyorlar? Sendikaların bu konuda netleşmesi gerekir. Var olan mülkiyetin kamuya ait olan bölümünün sistem içinde devam etmesi, artı var olan tekellerin kamulaştırılmasından yanalar mı, değil mi? Bunu netleştirmeleri lazım. Tek tek kamulaştırmadan yana olanlar var, ama sendikal politika haline gelmiş değil. Hak-İş, "Bana verirsiniz satılsın" diyor. Türk-İş, çalışanların ortak bir kurum aracılığıyla almasını gündeme getirdi. DİSK, "Özelleştirme çağımızın gereği" diyor.

Bizim görüşümüz, özelleştirmenin bütününe karşı olmak ve üç konfederasyonun bu ortak politika etrafında birleşmesi ve birlikte mücadele etmesi, kamulaştırma programına sahip çıkması. Ondan sonra KİT'leri, kamu mülkiyetinde kalmak şartıyla nasıl iyileştireceğimizi tartışmak. Bugünkü siyasi iktidar bunu gerçekleştirebilecek bir yapıya sahip değil.

Soru: Nasıl bir iktidar?

Bayram Yıldırım: İşçi sınıfının iktidarı. Bu, ayrı bir tartışma konusu. Birileri çıkıp "Bir işçi partisi kurulsun" diyor. Konfederasyonun da iddiaları var. Ama sadece adının "işçi partisi" olması değil, önemli olan programı. Gerçekten çalışanları iktidara getirecek bir program mı? Sendikalar kurunca, bu bir işçi partisi olur mu? Hayır. Mustafa Özbek de sendikacı. Elmayla armut bir araya gelecek. Bu, bir parti bile olmaz. Önemli olan; işçi sınıfının, geniş halk yığınlarının, emekten yana olan insanların ideolojisi, çıkarları doğrultusunda oluşturulacak bir program.

Soru: İşçi Partisi'nin programını incelediniz mi?

Bayram Yıldırım: Biliyorum. Var olan yapılar içinde, işçi partisi olduğunu iddia eden partiler içinde, programıyla ve örgütlenme yapısıyla en uygun parti, İşçi Partisi. Onun dışındakileri işçi partisi olarak hiç kimse göremez. Yalnız, niye gerekli desteği almıyorsunuz, onu tartışmak lazım.

ÖZELLEŞTİRME, NEOLİBERALİZMİN SALDIRISI*

*Cengiz Faydalı
Yapı Yol-Sen Genel Başkanı*

Soru: Özelleştirmeye karşı emekçilerin alternatif programı ne olmalıdır?

Cengiz Faydalı: Özelleştirme konusunda, sermaye, medya aracılığıyla tek yanlı propaganda yapıyor. Sendikalar da, sınıfa karşı yapılan bu saldırıyı eğitim çalışmalarıyla tabanına anlatmalı.

Özelleştirme, yalnızca çalışanların değil, halkın da sorunu. İnsanlar işsiz kalacak; ama eğitim, sağlık, ulaşım hizmetlerinden de halk yararlanamayacak.

Özelleştirme, Neoliberalizm akımının bir dayatmasıdır. IMF'nin politikalarıdır. Sermayenin içine düştüğü krizden çıkış yoludur. Özelleştirme, mülkiyet sorunudur. Yüzyıllardır yaratılan kaynakların sermayeye aktarılması sorunudur.

Özelleştirme, emperyalizmin Üçüncü Dünya ülkelerini sömürgeleştirmesinin bir aracıdır. Ülkelerin bağımsızlığı ellerinden gidiyor. Özelleştirme, gelir dağılımını allak bullak eden bir uygulamadır.

Arjantin'de karayolları özelleştirildi. Önce 10 bin kilometre özelleştirildi. Alıcı firma, önce yolların onarımını yapacaktı. Sonra kamyonlardan 10 bin dolar, minibüslerden 2 bin dolar alacaktı. Ama firma ihaleyi alır almaz, hiçbir onarım yapmadığı gibi, 2 bin dolar yerine 15 bin dolar, 10 bin dolar yerine 60 bin dolar almaya başladı. İnsanlar yola çıkamadılar. Şimdi ise toplumsal muhalefet yükseliyor.

*Bu röportaj, *Aydınlık* dergisinin 25 Şubat 1995 tarihli sayısında yayımlandı.

Ozelleştirme saldırısına karşı programlı bir mücadele yürütmek gerekir. Ben bu programı şöyle özetliyorum: Özel mülkiyete karşı kamu mülkiyeti. Yani mülkiyetin emekçi halk lehine bölüşümü.

Mülkiyetin emekçi halk lehine bölüşüm programının hayata geçmesinde şu üç talep savunulmalıdır:

- 1) Herkesin servetine ve gelirine göre vergi alınsın.
- 2) Bütçenin dörtte biri dış borca gidiyor. Sendikalar, bu borcu ödememeyi gündemlerine almalı. "Dış borcu ödemiyoruz" demeliyiz. Bu, hem bağımsızlığımızla hem de ekonomimizin kurtulmasıyla yakından ilgilidir ve çok önemlidir.
- 3) Savunma harcamaları kısılmalıdır.

TEK KURTULUŞ, KAMULAŞTIRMA*

*İbrahim Kızıltan
Deri-İş Genel Mali Sekreteri*

Soru: Özelleştirme neye hizmet ediyor?

İbrahim Kızıltan: Özelleştirmeyi IMF istiyor, Dünya Bankası istiyor. Türkiye'de kamu elindeki arsaları, değerli kuruluşları özel sektöre ucuz bir şekilde peşkeş çekmek; devleti "küçültmek" istiyor. Böylece özel sektördeki sermaye sahipleri biraz daha çok kaymak yiyecekler. Ama işsizlik artacak, memleket ucuz işçiyle dolacak; sermaye kesimi faydalanacak. İstedikleri, başta bu. Hükümet, IMF ve Dünya Bankası'nın istemleri doğrultusunda bunu yapmaya çalıştı ve 5 Nisan Kararları'nı getirdi.

Soru: IMF ve Dünya Bankası Türkiye'den ne istiyor?

İbrahim Kızıltan: Uluslararası sermaye, ülkemize daha çok ihracat yapmak istiyor. Türkiye'nin pazarını istiyor. Devlet küçülecek. Yabancı sermaye finans kurumları burada çöreklenecek. En güzel yerler bu kuruluşların eline geçecek. Kâr etmeyen firmalarla ilgileri yok. Çünkü o alanda etkin bir üretim yok; pazar zaten boş. Kârlı yerlerden başlıyorlar. TÜPRAŞ, Petkim, ERDEMİR gibi.

Yalnız uluslararası sermaye değil, yerli sermaye de, ya kârlı işletmelere göz dikmiş, ya da arazisine. İşine gelen yeri çalıştıracak, gelmeyen arsa olarak değerlendirecek. Beykoz Ayakkabı, Boğaz'da en güzel yerde kurulu. 182 bin metrekarelik bir yer. Boğazın en güzel yeri. Buranın değeri 7-8 trilyon lira. Hangi işveren bu parayı verip de o fabrikayı çalıştırır? Bu parayla 8 tane fabrika kurar, niçin burayı alsın? Alıp fabrikayı kapatacak; yerine villalar ya da turistik tesisler yapacak.

* Bu röportaj, *Aydınlık* dergisinin 4 Mart 1995 tarihli sayısında yayımlandı.

Devletin, milletin malını, birkaç uluslararası ve yerli sermayeye peşkeş çekiyorlar. Bunun başka hiçbir adı yok.

Soru: Özelleştirme, sermaye kesimine, özel sektöre bir kaynak aktarma girişimidir diyorsunuz.

İbrahim Kızıltan: Elbette. Avrupa, bir yandan özelleştirirken, bir taraftan da fabrika yapıyor. Yatırım yapıyor. Türkiye'de yatırım da yok. Ne devlet yatırım yapıyor, ne özel sektör. Özel sektör kısa yoldan para kazanma yoluna gidiyor.

Dönüp dolaşıp İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'na geliyoruz. Bunun bir tek kurtuluşu –ben de katılıyorum–, devletin yeniden kamulaştırma yapmasıdır; devletin yeniden daha çok üretim ve yeni teknolojiyle daha kaliteli ve çok üretim için, istihdamı artırmak ve ülkeyi geliştirmek için kamulaştırmaya gitmesidir.

Petlas'ı 56 milyon dolara sattılar. Devlet 56 milyon dolara bir Petlas daha kurabilecek mi? Kuramaz. Para nereye gidecek? Devlet bu parayı yatırım için kullanmıyor. Harcamalara kullanıyor.

Soru: Devlet yatırım yapmıyor, harcıyor diyorsunuz? Kaynaklar nereye harcanıyor?

İbrahim Kızıltan: Nerelere gittiği belli. Örneğin Doğu-Güneydoğu Anadolu'da yatırım yapması gerekiyor devletin; yapmıyor. Bu bölgede silaha, araç-gerece harcanan para da uluslararası sermayeye akıyor. Başka bir örnek, Irak'a uygulanan ambargo. Irak ambargosu öncesi, Türkiye'nin ihracatının yüzde otuzu bu bölgeye yapılıyordu. Cıvıl cıvıl ticaret merkezi olan ilçelerde, köylerde kuş uçmuyor şimdi. İhracat ke-sildi. Sermayedar vergisini ödemiyor, üstelik dönüp bir de vergilerin af-fedilmesini istiyor. Faizsiz kredi istiyor. Karşılıksız kredi istiyor.

Soru: İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'nı benimsiyor musunuz?

İbrahim Kızıltan: Biz 10 yıl önce, özel tekeller kamulaştırılmalı di-yorduk. Halkın ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için; özel sermayenin gücünü azaltıp, devletin, milletin üzerindeki hâkimiyetini kaldırmak için. Yalnız, kamulaştırmayı hangi devlet, kimler yapacak? Mevcut hükümet, devletin elindeki malları satacağım diyor. Arçelik'e, Lassa'ya dokunmaya

kalkarsanız... "Devletin sırtından geçiniyorsun, faizsiz krediyi bile geri ödemiyorsun, vergi vermiyorsun, sürekli zam yapıyorsun; biz bunları kamulaştıracğız." dersen, yer yerinden oynar. Karşınıza devlet gücü çıkar, uluslararası sermaye çıkar. "Özelleştir" diyor, "kamulaştır" demiyor.

Soru: Bu noktada iktidar sorunu gündeme geliyor.

İbrahim Kızıltan: Elbette. Başka bir iktidara ihtiyaç var. Bu iktidarın bunları ortaya çıkarması, özel sektörü kamulaştırma şansı yok; böyle bir düşüncesi yok. Bu iktidardan kamulaştırma beklemek, ölü gözünden yaş beklemektir.

Soru: İktidar sorununa döneceğiz. Kamulaştırma Programı'nın diğer maddesinde özel sektöre akan kredi ve destek durdurulmalı; yolsuzluklar engellenmeli diyor.

Kızıltan: Kelimesi kelimesine katılıyorum. Aracılar on milyarlarca lira götürdüğüne göre, devletin hazinesinden nelerin gittiğini siz düşünün. Devletin, milletin malından kim ne çaldıysa, hem de fazlasıyla; nasıl devlet özel bankalardan faiz aldığında yüzde 400-500 faizle geri ödüyorsa; bunlardan da faiziyle tahsil etmek lazım. Çünkü, bu, milletin parasıdır. Ama bunu yaparken de halkın sahip çıkması lazım. Üç, beş kişinin çabasıyla olmaz.

Soru: Kamulaştırma Programı'nda katılmadığınız ya da eklemek istediğiniz bir şey var mı?

İbrahim Kızıltan: Katılmadığım bir şey yok. Maddeler, daha genişletilip, ayrıntısıyla açıklanabilir. Bir konu eklenebilir; Gümrük Birliği. Burada halkın, küçük üreticinin hiçbir çıkarı yok. İşsizlik artacak, ücretler düşecek. Özel sektörümüz de, onlarla rekabet edecek teknolojiye, üretime sahip değil. Yeni Dünya Düzeni'nin bir parçası. Türkiye stratejik bakımdan çok önemli bir konumda, o yüzden Gümrük Birliği istiyorlar. Türkiye'nin teknolojisini yenileme ve sanayileşme şansını ortadan kaldırmak istiyorlar.

Soru: Sendikaların tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

İbrahim Kızıltan: Sendikalar özelleştirmeye ciddi bakmadılar. Yoksa, Türkiye'de Özelleştirme Yasası'nı çıkaramazlardı. Bir sendika

başkanı, THY özelleştirilirse bir uçak da ben alırım demiştir. Başka bir sendikacı, şu KİT'i de ben alırım dedi. Hükümet de bundan güç aldı. Biz, Deri-İş olarak kampanya başlattık. Çanakkale'de Sentetik Deri Fabrikasının özelleştirilmesiyle ilgili köylere bile bildiri dağıttık; seminerler, afişler... Keza, Beykoz Deri'de toplantılar, mitingler yaptık. Bizim gibi düşünen sendikalar da yaptı, ama gücümüz yetmedi. Eğer sendikalar özelleştirmeye karşı birlikte hareket etmiş olsaydı, Türkiye'de Özelleştirme Yasası'nın çıkması mümkün değildi. Birinci sorumlusu, sendikalardır. Çünkü hükümete güç verdiler. Satılan fabrikalara balıklama atladılar. Kimin malını, nasıl alıyorsunuz? Siz işveren misiniz, sendika mı?

Soru: Sendikalar tek başına kurtulma, kendi işçisini koruma yaklaşımı içine girdi.

İbrahim Kızıltan: Doğru. Özelleştirme, sendikaların kendi üyesinin haklarının korunması ya da kendi örgütlü olduğu işyerinin verimli olup olmaması meselesi değil. Devlet, sosyal yanıyla bakmıyor; özel sektör-müş gibi, sadece kâr mantığıyla bakıyor. Sendikalar da kârlılık tartışmasına girdiler. Politik bakmadılar. Özel sektörün halka faydası yok. Özel sektör güçlendikçe halk kesimleri daha fazla eziliyor. Onun için bunların kamulaştırılması, milletin malı yapılması lazım; tek tek kişilerin değil. TÜPRAŞ özelleştirildiğinde, özel sektör vergisini, primini ödemeyecek; devlet kasası bu gelirden mahrum olacak. İşçinin ücreti düşürülecek. Bütün bu gelir, özel firmanın kasasında kalacak.

Devlet kâr etmiyor mu? Ediyor. Özel sektör daha çok kâr edecek. Çanakkale Sentetik Deri Fabrikası 1993'te 83 milyar kâr etti, teklif edilen 60 milyar. Bir senelik kârı bile değil.

Hangisi kambur? Petkim mi, TÜPRAŞ mı, ERDEMİR mi? THY, 500 milyar lira kâr etti, 1994 yılı içinde. Kambur mu? Üretim yapan hiçbir işyeri kambur değildir. PTT'ye milyarlar harcanarak dünyanın en ileri teknolojisiyle donatıldı. Başbakan şimdi Japonya'ya pazarlıyor. T'yi sattığınızda, yarın ülkenin savunması gündeme gelirse, devlet gizliliği diye bir şey kalır mı? Zarar mı ediyor buraları? Kat kat kâr eden yerler buralar. Demek ki, zarar ediyor diye satmıyorlar. Bunlar büyük tekellere, dış sermayeye peşkeş çekiliyor.

Soru: Sendikalar ne yapmalı?

İbrahim Kızıltan: Özelleştirme yasası çıksa bile... Yasa çıkar, çıkar ama, halk karşı çıkarsa o yasa uygulanamaz; askıda kalır, hatta geri alabiliriz. İki yıldır halk özelleştirme uygulamalarını gördü. KİT'lerin tekellere peşkeş çekildiğini gördü. Değeriyle de satılsa, karşı çıkmalı; bütün sendikalar, topyekûn karşı çıkmalı. Sermaye topyekûn bastırıyor. Sendika, dernek, parti... Hiçbirine, örgütlenme izni vermek istemiyor. Sermaye birleşmiş. Eğer Türkiye'de yeniden bir mücadele başlayacaksa, deriz ki, milletin malı millettir.

Soru: Türkiye 19 Mayıs öncesini yaşıyor deniyor. O zaman da mücadele başlarken büyük güçler yoktu. Bugün özelleştirmeye karşı giderek mücadeleye girişme, birleşme isteği, örgütlenme talebi görülüyor.

İbrahim Kızıltan: 1995'te bütün sendikaların kongresi var. Bütün işçilere sesleniyorum: Yönetimlerinizi seçerken, kendi kafanızdaki sendikayı yaratmak için, işyerinden başlayarak örgütlenin; şube delegesinden başlayarak, kimi seçeceğinize çok dikkat edin. Uzun soluklu bir mücadele. Bayram Meral'e bağırmanın bir faydası yok. Onu oraya seçen sizsiniz. Meral tek başına bir insan. Örgüt önemli. Temeli sağlam atmalısın. Yeniden toparlanmalı, yeniden bir mücadele başlatmalıyız. Haklı olmak yetmiyor; güçlü olmak, örgütlü olmak lazım.

Soru: Özelleştirme bütün toplumu etkiliyor. Aydınlar, sanatçılar, bilim adamları...

İbrahim Kızıltan: Bütün kötülüklerin başı; aydınların, işçilerin, öğrencilerin, sendikacıların politika yapmaması, politikadan uzak tutulması. Bir siyasi partiye üye olmak ya da oy vermek de yetmez. Kendisi yönetmeye talip olacak. Ben inanıyorum ki; aydınlar, öğrenciler, sendikacılar, işçiler, öğretim üyeleri, bütün halk katmanları politika yapsa, soygunculara fırsat kalmaz. Meclis'e talip olmamız lazım. Meydanı boş bırakırsak, bugünkü Meclis'in yapısını değiştiremeyiz. Siyasi partilere üye olmak yetmiyor. Her şeye katılacaksınız. Bütün kurullara katılacaksınız.

Soru: Emekçi halk iktidara talip olmalı dediniz. Emekçi halkın alternatif örgütlenme biçimini de ortaya koyması gerekmez mi? Düzen partileri aracılığıyla halkın iktidarı mümkün değil.

İbrahim Kızıltan: Tabii, burjuva partileri tüzüğünü, mekanizmasını ona göre ayarlamış. Merkezi yapı var. Ama biz de örgütlenmeliyiz.

Soru: Size en yakın siyasi parti hangisi?

İbrahim Kızıltan: Bu soruya yanıt vermek istemiyorum. Ama ben sosyalistim. Şu anda bu kadarıyla yetinmek istiyorum. Bu kadar şey söylüyorsunuz, siz niye partisizsiniz diyebilirsiniz. Partili olsanız bile işçilere "Şu partiye git" diyemez sendikacı. Tabandaki işçi, farklı farklı partilerden...

BAĞIMSIZLIK VE ADİL BÖLÜŞÜM İÇİN*

İstanbul İşçi Sendika Şubeler Platformu Yürütmesi'nden iki sendikacı, Yol-İş 1 No.lu Şube Başkanı Ercan Atmaca ve Petrol-İş İstanbul Şube Başkanı Fikri Sarıkaya, İşçi Partisi'nin Kamulaştırma Programı'nı benimsediklerini açıkladılar. Atmaca, "Üzerinde çok büyük ciddiyetle çalışılmış bir program. Bu programı olduğu gibi kabul ediyorum" dedi. Kamulaştırma Programı, İşçi Partisi tarafından 5 Nisan Kararları'ndan sonra kamuoyunun gündemine getirildi.

Ercan Atmaca ve Fikri Sarıkaya, soruna, bir yeniden bölüşüm, kaynakların yeniden dağılımı temelinde yaklaşımdan özelleştirmenin kavranamayacağı görüşünde birleşiyor.

Siyasi iktidar, medya aracılığıyla "Kaynak yok" propagandası yaparken, sendikalar çıkıp "Kaynak var" diyemedi. Ercan Atmaca'ya göre, bunun nedeni, sendikaların mevcut yapılanması. Sendikacılar olaya sınıfsal açıdan bakmıyor, siyasi iktidarın dayatmalarına uyum sağlıyor. Ercan Atmaca, "1994 bilançolarına bakalım. Büyük şirketlerden en az kâr eden, yüzde 150 kâr etmiş. Bu kârlar bu ülkenin kaynakları içinden çıkıyor. Kaynakların bölüşümüne müdahale etmesi gereken kitle örgütlerinin başında siyasi partiler ve sendikalar gelir. Sendikalar şu ana kadar böyle bir tavır gösteremedi. Partiler içinde de bir tek İşçi Partisi var" diyor.

Siyasi iktidarın özelleştirmeye giderken ortaya attığı temel tezlerden biri de, sermayenin kamu elinde verimsiz, özel sektör elinde verimli kullanıldığı tezi. Fikri Sarıkaya, bu tezin de bir aldatmaca olduğunu belirtiyor. Sarıkaya, özel sektörün büyük teşviklerle, sıfır

* Bu haber, *Aydınlık* dergisinin 25 Mart 1995 tarihli sayısında yayımlandı.

faizli kredilerle ve vergisini ödemediğine dikkat çekiyor. Fikri Sarıkaya, "Buna karşılık KİT'ler, siyasi iktidar tarafından faiz batağında boğuldu" diyor. Ancak Sarıkaya, soruna verimlilik ya da kârlılık temelinde bakmaktan yana değil. Fikri Sarıkaya, "Sermaye ancak kamu mülkiyetinde olursa, artı-değerden bütün toplum yararlanabilir; kaynaklar toplum yararına kullanılabilir" diyor.

Atmaca ve Sarıkaya, ilk planda teşvikler ve krediler yoluyla sermayeye kaynak aktarımına son verilmesini, gerçek bir vergi reformuyla vergi yükünün zengine bindirilmesini, büyük tekellerden başlayarak özel sektöre ait sermayenin kamulaştırılmasını savunuyor. Sendikacılara göre, Türkiye ekonomisinin sorunlarının çözümü de buradan geçiyor.

Petrol-İş İstanbul Şube Başkanı Fikri Sarıkaya, kaynakların paylaşımı sorununu dünya çapında da düşünmek gerektiğine vurgu yapıyor. Sarıkaya, "Özelleştirme, Türkiye'yi ABD'nin başını çektiği Yeni Dünya Düzeni'nin parçası haline getirmenin önemli bir adımı" diyor. Sendikacılara göre özelleştirme, emperyalist tekellerin dünya çapındaki yeni sömürü mekanizmalarından biri. Kamu malları özel sermayeye aktararak, sermayeye yeni kaynaklar yaratılıyor.

Sendikacılar, bizim gibi ülkeler açısından özelleştirmenin ikinci bir işlevi olduğunu vurguluyorlar: Ekonomisini çökertip, gelişmekte olan ülkeleri kendine bağlamak. Atmaca, "Yeni Dünya Düzeni içinde bizim gibi ülkelere biçilen misyon, bu düzen içinde küçük jandarmalıklar. Bağımsız bir ülkeyi jandarma yapamaz. Öncelikle ekonomisini kontrol altına alacak. Mezarda Emeklilik Yasa Tasarısına, Türkiye'de kaç fabrikanın kapatılacağına, kaçının özelleştirileceğine IMF karar veriyor artık. Özelleştirmeye en büyük hedef, bağımsızlığın elinden alması" diyor. Sarıkaya, bu nedenle özelleştirmeye karşı mücadelenin aynı zamanda bağımsızlık mücadelesi olduğunu vurguluyor.

Ercan Atmaca, "Kaynakların kullanımında işçi sınıfının müdahalesi olmadan sorun çözülemez. İktidar meselesi var" diyor. Fikri Sarıkaya da şöyle söylüyor: "Bu, tam anlamıyla bir sosyalist iktidar programı olmasa bile, sosyalizme bir ilk adım programı niteliğinde. Böyle bir program işçi-emekçi ağırlıklı bir siyasi iktidar tarafından uygulanabilir."

Atmaca ve Sankaya, dünya ölçeğinde özelleştirmeye sendikası-
laştırma çalışmalarının birlikte yürüdüğüne dikkat çekiyor. Yani, ulus-
lararası tekелci sermaye, bu politikaya karşı mücadele edebilecek işçi
sınıfını örgütsüzleştirmeye çalışıyor. Kısacası, işçi sınıfı önderleri, ak-
sine bir çabayla örgütlenmeye ağırlık verecek. Atmaca, Program'ı hayata
geçirebilmek için İşçi Partisi'nin bütün gücünü seferber etmesi gerektiğini
söylüyor. Atmaca, "Bu bir güç savaşı. İP'nin gücü yetersiz. İşçi sını-
fının potansiyel gücünü ortaya çıkarmak, örgütlemek gerekiyor" diyor.

İŞÇİ SINIFI EMPERYALİZME VE TEKELLEŞMEYE KARŞI TAVIR ALMALI*

*Hulusi Karlı
Bank-Sen Genel Başkanı*

Soru: Son 10 yıldır bankalarda teknoloji kullanımında büyük ilerleme var. Buna karşılık çalışma koşulları giderek kötüleşiyor. Bu ikisi arasında bir ilişki var mı?

Hulusi Karlı: Banka işkolunda bir grup banka gerçekten teknolojiyi uyguluyor, bir kısmı uygulamıyor. Ancak her iki gruptaki bankaların çalışanlarının sorunları aynı: Fazla çalıştırma. Teknoloji getirdim diye çalışan sayısını kısıtlıyor. Muhasebe dahil, ortadan kaldırılmış durumda. Elemanı çok kıstığı için çok fazla mesai yapmak zorunda bırakıyor. Çalışırken hiç dinlenme olanağı yok. Bir elinde telefon, bir eli bilgisayarda, bir yandan da müşteriyle ilgileniyor, muhasebesini yapıyor, para alıp veriyor. Çalışma süresi, günde 10 saati buluyor. Fazla mesai ücreti de alamıyor. Teknolojinin gelişmediği bankalarda da aynı sorun devam ediyor.

Elbette teknolojiye karşı değiliz, ama çalışanın yararına kullanılmalı. Teknolojik gelişmeyle çalışanların kendilerine daha fazla süre ayırmaları beklenir. Türkiye'de teknolojinin çalışanlar aleyhinde kullanılması, 1980 sonrası örgütsüzleştirme sayesinde olmuştur. Ancak bu durum, dünyadaki gelişmelerle de paralel. Yeni Dünya Düzeni, teknolojinin çalışanlar aleyhine kullanılmasının programıdır. Kapitalizmin son aşamasıdır YDD ve sendikasılaştırılmayı, sosyal devleti ortadan kaldırmayı, serbest piyasayı hâkim kılmayı hedef alan bir programdır.

* Bu röportaj, *Aydınlık* dergisinin 6 Mayıs 1995 tarihli sayısında yayımlandı.

Soru: Yeni Dünya Düzeni, kapitalizmin krizine çare olabilir mi?

Hulusi Karlı: Olamaz. Olamadığı da tescillendi. YDD iflas etti. 6-12 Mart tarihleri arasında Kopenhag'da yapılan Uluslararası Kalkınma Zirvesi'nde tescil edildi. Hükümetlerin ortaklaşa düzenlediği bir dünya zirvesiydi. Bazı taahhütlerde bulundu ülkeler. Bir milyar insanın aç olduğu kabul edildi. Toplumsal dışlanmışlık kabul edildi. İşsizlik kabul edildi. Başlı başına bu üç sorunun giderilmesi için gelişmiş ülkeler bazı taahhütlerde bulundu. Gelişmiş ülkeler, milli gelirlerinden belli bir payı geri kalmış ülkelere verecekler. Geri kalmış ülkeler de bütçelerinden sosyal kalkınmaya pay ayıracaklar. Böyle bir taahhütte bulundular. Taahhütlerin yerine getirilmesinin yaptırımını yok. Göstermelik.

Soru: Yeni Dünya Düzeni'nin başta gelen mimarı Amerika, bir yandan gelişmekte olan ülkelerdeki "demokratik" örgütlere, insan hakları derneklerine milyonlarca dolar fon ayırıyor; aynı zamanda Amerika en "modern" işkence aletlerini imal ediyor. Dünyanın küreselleşmesiyle birlikte bu kavramlar da biraz karıştı mı?

Hulusi Karlı: Çelişki gibi görünse de, bunlar bana göre çelişki değil. Amerika'yı ben demokratik bir ülke olarak görmüyorum. Dünya jan-darmalığına soyunmuş; emperyalist bir ülke. Yeni Dünya Düzeni'nin uygulanmasına bizzat öncülük eden ülkelerin başında geliyor. Bana göre çelişki değil. YDD, bir avuç kapitalistin hedefi; tüm dünyada bilgilerin kapitalist sınıfların elinde toplanmasını, 2-3 milyon insanın dünya hâkimi olmasını hedefleyen bir sistem. Böyle bir dünya düzenini ben olanaklı görmüyorum. Bunun alternatifi mutlaka doğacak. İşsizlik sorunu, "işgüvencesiyle", uluslararası dayanışmayla önlenemez. Siyasi yapılanması sağlanırsa çözülür. Siyasi tartışmaya girmek istemiyorum. Ama insanlık bunun çözümünü bulacak. Epey de mesafe alındı. İnsanoğlu çaresiz değildir.

Soru: Yeni Dünya Düzeni'yle kapitalizm kendine bir çıkış yolu arıyor...

Hulusi Karlı: Kapitalizmin çıkış yolu yok. Geçmişte sosyal hakları, kamu yatırımlarını bir çıkış yolu olarak gündeme getirmiş ve uygulamış. Bir asırdır uygulanıyordu. Şimdi hepsi ortadan kaldırılıyor.

Soru: Garanti Genel Müdürü, bir gazetede yer alan röportajda çalışanların alabildiğine özgür olduğunu söyledi; fakat sendikal hak-tan hiç söz etmiyor. Sendikalaşma hakkının olmadığı bir özgürlük, demokrasi, "işçi için demokrasi yok" biçiminde yorumlanabilir mi?

Hulusi Karlı: Garanti Bankası Genel Müdürü Akın Öngör'ün söyledikleri tamamen yalan. Özgürlük olsaydı, sendikamıza üye olduklarında 140 kişi sorgulanıp "niye sendikâya üye oldun" diye işten atılmazlardı. Tamamen yalan söylüyor. Orada çalışanları ben köleye benzetiyorum. Gönderdiğiniz yayınları açıktan okuma olanağına sahip değiller. Bildirileri bankonun üstüne koymaları mümkün değil. Akın Öngör, sadece kârı düşünen, kârın paylaşımında da sadece kendini ve yandaşlarını düşünen bir insan. Banka çalışanlarıyla da yakından uzaktan bir ilgisi yok, çünkü adam yerine koyduğu yok çalışanları. Çalışanlar şube müdürlerine dahi kendilerini ifade edemiyor.

Soru: Özelleştirme konusunda ne düşünüyorsunuz? "Özelleştirmeye kamu bankalarından başlansın" görüşüne hep karşı çıktınız... Dayanaklarınız neler?

Hulusi Karlı: Özelleştirme konusunda bizim düşüncemiz çok net; YDD'nin bir parçası, özelleştirme. Oyuna getirildi bazı sendikacılar, önce kamu bankaları özelleştirilsin dediler. Niye? Kamu bankalarındaki yolsuzluklar ancak özelleştirme ile giderilebilir dendi. Özelleştirme sonucunda yolsuzluk olmadığı söylenemez ki! Özel bankalarda da bir ton yolsuzluk var. Kendi kurdukları sisteme uymuyorlar bir kere. Hepsini holdinglere bağlı. Gazete-Banka-Holding üçlüsü; toplanan paralar hep kendi gruplarına dağıtılıyor; Bankalar Yasası'nda yasak olmasına rağmen, belirli kısıtlamalar olmasına rağmen. Sonuçta bu yolsuzluk değil midir? Yolsuzluğu ben bir insanın kasadan para alması biçiminde algılamıyorum. Bankalar Yasası'na muhalefet etmek de yolsuzluk, bir insana hak etmediği krediyi vermek de yolsuzluk, çalıştırdıkları insanlara antidemokratik davranılması da yolsuzluk. Onun için yolsuzluğun özelleştirmeye giderilmesi mümkün değil.

Soru: Bankalar haksız bir bölüşümün aracı mı demek istiyorsunuz?

Hulusi Karlı: Tekelleşmeye hizmet ediyor; tekelleşme sürecini hızlandırıyor. Türkiye'de tekelleşme neredeyse tamamlanmış durumda. Uluslararası işbirliği içinde olan, uluslararasılaşmış sermaye 5-6 ailenin elinde. Koç, Sabancı, Doğuş Holding, Yaşar Holding, Çukurova. Buna 3-5 isim daha eklenebilir.

Özelleştirmeye net, kesin tavır koyacaksınız; "özelleştirme ideolojiktir" diyeceksiniz ve alternatifini de sunacaksınız. Kamu bankaları özelleşsin, aktifi-pasifi bozulan KİT'ler özelleştirilsin, ya da işgüvencesi yasası çıksın ondan sonra özelleşsin derseniz, sulanıyor, kavram sulanıyor. Topyekûn karşı çıkacaksınız. Ondan sonra KİT'ler nasıl kurtarılacak, tartışılır. Bir defa genel yaklaşım özerkleştirme olmalıdır. İkincisi, batan KİT varsa, aktifinde arsası varsa, onu *sata*acaksınız, teknolojisini yenileyeceksiniz, belki ürünün çeşidini artıracaksınız...

Soru: Özel sektörün KİT'lerden daha verimli çalıştığı iddiasına ne diyorsunuz?

Hulusi Karlı: Hayır, doğru değil. Bankaların tamamının bilançoları yayınlanmadı. Yayınlanan sanayi kuruluşlarına bakıyoruz, çok büyük kârları var. Ama 1994 verilerine bakıyoruz; üretim kapasitesi epey düşmüş. Kâr nasıl artıyor? Adam sermayesini üretimde kullanmamış, yatırımda kullanmamış; devletten hazine bonosu almış. Elde ettiği kârın yüzde 50'den fazlası spekülatif rant geliri. Nereden geliyor? Devletin çıkardığı hazine bonosundan. Bütün bilançoları toplayın; gerek bankaların, gerek sanayi kuruluşlarının ödedikleri kurumlar vergisi yüzde 20'yi bulmaz. Kurumlar vergisinin oranı yasaya göre yüzde 46'dır. Hazine bonosundan elde ettikleri kazançlar kurumlar vergisine tabi değil.

Soru: Özel bankaların tekelleşmenin önemli bir aracı olduğunu söylediniz ve kaynak dağılımını da olumsuz etkiliyorlar. İşçi sınıfının tavrı ne olmalı?

Hulusi Karlı: İşçi sınıfı emperyalizme ve tekelleşmeye karşı tavır almalı. Tekelleşmenin sonuçlarını hep beraber yaşıyoruz. Sendikasılaştırmayı, taşeronlaşmayı, kısmi çalışmayı gündeme getirenler tekeller değil mi? Onun için işçi sınıfı tekellere karşı savaşmalı, emperyalizme karşı savaşmalı.

Soru: Özel bankaların kamulaştırılmasını savunuyor musunuz?

Hulusi Karlı: Bankaları diğer kurumlardan ayırmayı doğru bulmuyorum. Belirli bir paket halinde kamulaştırma gündeme getirilirse, özel bankaların kamulaştırılması da gündeme getirilebilir. Bunun siyasi boyutu da var.

Soru: Çalışma şartları dışında teknoloji banka çalışanını nasıl etkiliyor?

Hulusi Karlı: Psikolojik baskı yaratıyor. Bilgisayar insanlar üzerinde kontrol mekanizması olarak kullanıyorlar. Çalışanların her hareketini izliyorlar. Öte yandan, çalışanların muhakeme gücü ortadan kalkıyor. Eskiden "vasıfsız" işçi tabir ettiğimiz odacılık-hizmetli kadrosu vardı. Şimdi bilgisayarın tuşlarına basan insanlar var. Sadece bilgisayarın tuşlarına basmayı biliyor. Muhasebeyi bilmiyor, bankacılık tekniklerini bilmiyor. Çalışanlar içinde böyle bir kesim doğuyor. Bankada çalışanların hepsi bilgisayar programı yazmıyor ki. Programı tuşlara basarak uyguluyor. Öğrenme ve kendini geliştirme özgürlüğü yok. Monoton bir yaşam. Hiçbirinin mutlu olduğunu sanmıyorum. Hele kadınların sorunu dahabüyük. Evliyse, ikinci vardiya da onu bekliyor.

Soru: Çözüm?

Hulusi Karlı: Çözüm örgütlenmektir. Başka bir çıkış yolu yok. Ülkemizde örgütlenmenin önünde büyük engeller var. Barajlar, Yüksek Hakem Kurulu... Meclis'ten İLO sözleşmeleri geçmesine rağmen yasaları buna uydurmuyor. Parlamento kamuoyunun taleplerine kulak tıkamış.

Soru: İşçi sınıfı, iktidarı hedeflemeden bu sorunları çözebilir mi?

Hulusi Karlı: İşçi sınıfının taleplerini Meclis'te de savunabilecek bir siyasi yapılanmanın hedefi de iktidar olacaktır. Mevcut sosyalist yapılar var, İşçi Partisi varken yeni bir yapılanmaya gerek var mı diye sorulabilir. Bunlar düşünülebilir; mevcut bir parti desteklenebilir. Siyasi yapılanma olmadan bu sorunlar çözülemez.

Soru: Ekleyeceğiniz bir şey var mı?

Hulusi Karlı: Demokrasinin bir gün banka patronlarına da lazım olacağını yazın.

